

Bitki ve Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar:

Eskişehir Örneği

Zülal SÖĞÜT

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2023

**BİTKİ VE HAYVANLARLA İLGİLİ İNANIŞ VE
UYGULAMALAR:
ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ**

Zülal SÖĞÜT

**T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Türk Dili ve Edebiyatı
Türk Halk Bilimi Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Eskişehir, 2023

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Zülal SÖĞÜT tarafından hazırlanan **Bitki ve Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar: Eskişehir Örneği** başlıklı bu çalışma **18.09.2023** tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Türk Halk Bilimi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Akademik Unvanı ve Adı Soyadı)	
Üye (Danışman) (Akademik Unvanı ve Adı Soyadı)	
Üye (Akademik Unvanı ve Adı Soyadı)	

ONAY

.../.../20...

Prof. Dr. Oytun MEÇİK

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması hâlinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Zülal SÖĞÜT

İmza

ÖZ

BİTKİ VE HAYVANLARLA İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR:

ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

SÖĞÜT, Zülal

Yüksek Lisans, 2023

Türk Dili ve Edebiyatı

Türk Halk Bilimi Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Aşlı BÜYÜKOKUTAN TÖRET

İnsanoğlu, yeryüzü sahnesine çıktığı ilk andan itibaren bitki ve hayvanlarla temas hâlinde olmuştur. Bu temas sonucunda oluşan insan-bitki ve insan-hayvan etkileşimi, zamanla toplumun bir parçası hâline gelmiştir. Kültürün, bireysel ve toplumsal düzeyde bitki ve hayvanlarla gerçekleştirilen etkileşimleri ve bu etkileşimlerden meydana gelen unsurları barındırdığı bilinmektedir. Bireyler, bitki ve hayvanları yüzyıllar boyunca farklı şekillerde kullanmış ve onlara çeşitli sembolik anlamlar yüklemiştir. Bu etkileşimler sonucunda meydana getirilen inanış ve uygulamalar, toplumların davranış ve düşünce yapılarının anlaşılmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Bu araştırma, Eskişehir yöresinde bitki ve hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamaları, halk bilimi açısından ele alarak incelemektedir. Çalışmanın verileri, söz konusu yörede yapılan saha araştırmasında gözlem ve mülakat teknikleri kullanılarak elde edilmiştir. Çalışma kapsamında Eskişehir yöresinde bitki ve hayvana dair net olarak gözlemlenebilen çeşitli inanış ve uygulamalar, geçiş dönemi ritüelleri, bereket törenleri ve sözlü edebiyat konuları ele alınmıştır. Geleneksel kültür ile kent kültürünün harmanlandığı Eskişehir yöresinde bitki ve hayvana dair çeşitli inanma ve pratiklerin, eski Türk kültüründen izler taşımakla birlikte güncellenerek ve değişerek yeni kültürel değerlerin oluşmasına katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Bitki, Hayvan, Halk İnanışları, Halk Uygulamaları

ABSTRACT

BELIEFS AND PRACTICES RELATED TO PLANTS AND ANIMALS: THE EXAMPLE OF ESKIŞEHİR

SURNAME, Name

Master's Degree, 2023

Department of Turkish Language and Literature

Department of Turkish Folklore

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Aslı BÜYÜKOKUTAN TÖRET

Since the emergence of humanity on the earthly stage, there has been continuous interaction with plants and animals. The resulting interactions between humans and plants, as well as humans and animals, have gradually become integral parts of society. It is known that culture encompasses individual and societal interactions with plants and animals, along with the elements arising from these interactions. Over centuries, individuals have utilized plants and animals in several ways and assigned them various symbolic meanings. Beliefs and practices developed because of these interactions significantly contribute to understanding the behavioral and cognitive structures of societies. This research examines the beliefs and practices related to plants and animals in the Eskisehir region from the perspective of folklore. The data for the study were obtained through observation and interview techniques during field research conducted in the region. Various beliefs and practices related to plants and animals in the Eskisehir region, clearly observable transition period rituals, abundance ceremonies, and topics in oral literature are addressed within the scope of the study. The study reveals that in the Eskisehir region, where traditional culture blends with urban culture, various beliefs and practices related to plants and animals, while bearing traces of ancient Turkish culture, contribute to the formation of new cultural values through updates and changes.

Keywords: Eskisehir, Flora, Fauna, Folk Beliefs, Folk Practices

ÖN SÖZ

Bir toplumun, varlığını sürdürebilmesini sağlayan kökler; kültürel, sosyal, coğrafi, politik, ekonomik vb. faktörlerin birleşiminden meydana gelmektedir. Söz konusu faktörler arasında; toplumların kolektif bilincinde yıllar boyunca yer etmiş geleneksel inanış ve uygulamalar da yer almaktadır. Yaşamın bir meyvesi olarak meydana gelen bu inanış ve uygulamalar, adeta toplumun gizli kodlarını oluşturmaktadır. Bir toplumun kültürünü muhafaza etmek, yaşatmak ve anlamak son derece kritik bir öneme sahiptir. Bu sebeple, toplumların kültürel değerlerini belgelemek, modern yöntemlerle incelemek ve güncellemek gereklidir. Türk kültürü, tarih boyunca varlığını sürdürebilmiştir ve gelecekte de sürdürmeye devam edecektir. Yaşayan kültürün incelenmesine dair çalışmalar, geçmiş ve gelecek arasında bağ kurabilmek ve Türk milletinin kökenlerini anlayabilmek amacıyla günümüzün bir gerekliliği hâline gelmektedir. Bu ihtiyaçtan hareketle söz konusu çalışmada, Eskişehir yöresinde görülen bitki ve hayvanlarla ilgili halk inanışları ve uygulamaları derlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın temelini, Eskişehir bölgesinden derlenen inanış ve uygulamalar oluşturmaktadır. Bu inanış ve uygulamalar, yine yöreden elde edilen verilere dayanılarak sınıflandırılmış ve çeşitli kalıplar çerçevesinde düzenlenerek incelenmiştir. Çalışma esnasında elde edilen verilerin, Türk dünyasının ve diğer milletlerin inanç ve düşünce kalıplarıyla karşılaştırılarak incelendiği bir yaklaşım benimsenmiştir. Dolayısıyla; çalışma içerisinde, araştırma sahası olan Eskişehir'den elde edilen verilerin yanında Türk dünyasında yer edinmiş bitki ve hayvanlara dair inanış ve uygulamalara da yer verilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümü, Eskişehir yöresinden derlenen bitkilere dair inanış ve uygulamaları içermektedir. Bölümde, öncelikle birtakım ağaç ve bitki türleri, yapılarına göre sınıflandırılmış, ardından araştırma sahasından elde edilen verilerden yola çıkılarak değerlendirilmiştir. Toplamda on üç bitki türünün, yöre halkında hangi sembolik anlamlara karşılık geldiği değerlendirilmektedir. Ayrıca yöre halkının bitki yetiştiriciliğine dair mevcut halk bilgisi de detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ise Eskişehir yöresinden derlenen hayvanlara dair inanış ve uygulamalar incelenmektedir. Toplamda yirmi hayvan, birinci bölüme benzer şekilde alt türlere ayrılarak değerlendirilmektedir. Bölümde; Eskişehir

yöresinde hayvanların yeri, sembolik önemi ve hayvan yetiştiriciliğine dair tespit edilen halk bilgisine verilmektedir. Başta kırsal kesim mahalleleri olmak üzere, yöre halkının hayvan bakımında, sağlığında, korunmasında ve yönetiminde yaşattıkları inanış ve uygulamalar incelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Eskişehir yöresinde geçiş dönemlerine dair inanış ve uygulamalarda görülen çeşitli bitki ve hayvan kullanımları incelenmektedir. Bölümde, yöre insanının doğum, düğün ve ölüm aşamalarında bitki ve hayvanlardan ne düzeyde yararlandığı ve bu yararlanmaların Eski Türk kültürü ile bağı değerlendirilmektedir.

Dördüncü bölümde, Eskişehir yöresinde yaşatılan bereket törenlerinde, bitki ve hayvanlara dair inanış ve uygulamalar yer almaktadır. Bu bölümde, yörede devam ettirilen Hıdırellez, Yağmur duası ve Koç katımında bitki ve hayvanın yeri incelenmektedir.

Sonuç bölümünde, saha araştırması kapsamında elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve Eskişehir yöresinde yaşatılan inanış ve uygulamalarda bitki ile hayvanın yerinden söz edilerek çalışma bitirilmiştir.

Tüm çalışma sürecim boyunca bana yol gösteren, her zaman güvenen ve önüme çıkan tüm engellerde destekleyen sevgili danışman hocam Doç. Dr. Aslı Büyükokutan Töret'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca eğitim dönemim boyunca danıştığım her konuda yardımcı olan Prof. Dr. Kürşat Öncül'e teşekkür ederim.

SYL-2022-2320 numaralı proje koduyla bu çalışmayı destekleyen ve sunduğu imkânlarla araştırma sürecinde yardımcı olan Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne teşekkür ederim.

Araştırma sürecine katılarak tüm sorularıma bütün samimiyetiyle cevap veren ve bilgilerini benimle paylaşan kaynak kişilere, sahada ve yazım sürecinde desteklerini daima hissettiğim sevgili aileme teşekkür ederim.

Zülal SÖĞÜT

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışma ile İlgili Genel Bilgiler	1
1.1.1. Konu	1
1.1.2. Amaç	1
1.1.3. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	2
1.1.4. Materyal ve Yöntem.....	2
1.1.5. Çalışmanın Önemi.....	3
1.2. Eskişehir Yöresinde Bitki ve Hayvana Dair İnaniş ve Uygulamalar Hakkında Yapılan Çalışmalar.....	3
1.2.1. Kitaplar.....	4
1.2.2. Makale ve Bildiriler.....	6
1.2.3. Tezler.....	6
1.3. Araştırma Alanı ile İlgili Bilgiler	7
1.3.1. Araştırma Alanının Tarihi	7
1.3.2. Araştırma Alanının Coğrafi Yapısı	9
1.3.3. Araştırma Alanının Ekonomik Özellikleri	9
1.3.3. Araştırma Alanının Sosyokültürel Yapısı	10
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
ESKİŞEHİR’DE BİTKİLERLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR.....	11
1.1. Ağaçlar	14
1.1.1. Meyvesiz Ağaçlar.....	14
1.1.1.1. Karaağaç	14
1.1.1.2. Kavak.....	20
1.1.1.3. Söğüt.....	24
1.1.2. Meyveli Ağaçlar	26
1.1.2.1. Elma.....	26

1.1.2.2. İncir	28
1.2. Bitkiler	30
1.2.1. Arpa ve Buğday.....	30
1.2.2. Gül.....	32
1.2.3. Kekik	34
1.2.4. Soğan ve Sarımsak	36
1.2.5. Üzerlik.....	38
1.3. Bitki Yetiştiriciliğine Dair İnanış ve Uygulamalar	40
1.3.1. Bitki Sağlığı	49
1.4.Hava Durumuna Yönelik Tahminlerde Bitkilerden Yararlanma.....	57
İKİNCİ BÖLÜM	59
ESKİŞEHİR’DE HAYVANLARLA İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR	59
2.1. Ahır-Ağıl Hayvanları	62
2.1.1. At.....	62
2.1.2. Eşek	68
2.1.3. Koyun ve Koç	70
2.2. Evcil Hayvanlar	75
2.2.1. Kedi	75
2.2.2. Köpek	77
2.2.3. Tavşan	79
2.3. Kuşlar.....	81
2.3.1. Baykuş.....	81
2.3.2. Güvercin.....	84
2.3.3. Leylek.....	86
2.4. Kümes Hayvanları	89
2.4.1. Kaz	89
2.4.2. Tavuk ve Horoz.....	92
2.5. Vahşi Hayvanlar.....	95
2.5.1. Geyik	95
2.5.2. Domuz	98
2.5.3. Köstebek.....	100
2.5.4. Kurt	102
2.5.5. Yılan.....	106
2.6. Böcekler	109

2.6.1. Karınca	109
2.6.2. Örümcek	111
2.7. Hayvan Yetiştiriciliğine Dair İnanış ve Uygulamalar.....	112
2.7.1. Hayvan Sağlığı ve Halk Baytarlığı.....	114
2.7.2. Hayvanlarda Doğum.....	138
2.7.2.1. Hayvanların Ağız Sütü ile İlgili İnanış ve Uygulamalar	145
2.7.3. Hayvanlarda İşaretleme	147
2.7.3.1. Hayvanlarda Adlandırmalar	150
2.7.4. Hayvanlarda Yün Kırkımı	153
2.7.5. Hayvan Kayıpları ile İlgili İnanış ve Uygulamalar	155
2.8.Hava Durumuna Yönelik Tahminlerde Hayvanlardan Yararlanma	159
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	162
GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE BİTKİ VE HAYVANA DAİR İNANIŞ VE UYGULAMALAR.....	162
3.1. Doğum.....	163
3.1.1. Doğum Öncesi.....	164
3.1.2. Doğum Sırası.....	174
3.1.3. Doğum Sonrası.....	177
3.2. Evlilik.....	185
3.3. Ölüm.....	194
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	199
BEREKET TÖRENLERİNDE BİTKİ VE HAYVANA DAİR İNANIŞ VE UYGULAMALAR.....	199
4.1. Hıdırellez.....	199
4.2. Yağmur Duası	208
4.3. Koç Katımı.....	216
SONUÇ.....	220
KAYNAKÇA	232
1. YAZILI KAYNAKLAR	232
2. SÖZLÜ KAYNAKLAR.....	249
3. ELEKTRONİK KAYNAKLAR	262
EKLER	264
EK 1. SÖZLÜK.....	264
EK 2. ARAŞTIRMA SAHASI İÇERİSİNDE BULUNAN MAHALLELER	267

EK 3. DERLEME SORULARI	271
------------------------------	-----

KISALTMALAR LİSTESİ

bk.: Bakınız

Çev.: Çeviren

Ed.: Editör

KK: Kaynak Kişi

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

s.: Sayfa Sayısı-Aralığı

vb.: ve Benzeri

vd.: ve Diğerleri

GİRİŞ

1.1. Çalışma ile İlgili Genel Bilgiler

1.1.1. Konu

İnsanoğlu, varoluşundan itibaren temel ihtiyaçlarını karşılamak ve hayatta kalabilmek için bitki ve hayvanlarla doğrudan temas hâlinde olmuştur. Bu temas, sadece beslenme ve korunma amacı taşımamış, zamanla insan hayatının her yönünü etkileyen karmaşık bir ilişki hâline gelmiştir. İnsanoğlunun hayatının farklı dönemlerinde bitki ve hayvanlarla olan etkileşimi, çeşitli amaçlarla şekillenmiştir. Bu amaçlar, doğumdan ölüme kadar uzanan yaşam sürecinde kendini göstermiş, sanattan tıba kadar birçok alanda ifadesini bulmuştur. Türkler de uzun yıllar boyunca doğayla iç içe yaşamış bir toplum olarak, bitki ve hayvanların sunduğu kaynaklardan birçok şekilde faydalanmıştır. Aynı zamanda bu canlıları duygu ve düşünce sembolleri olarak kabul etmişlerdir. Bitki ve hayvanların kültürel ve sembolik önemi, Türk toplumunun kolektif bilincinde derin bir iz bırakmıştır. Yüzyıllara yayılan bu inanışlar ve uygulamalar, milletlerin davranış biçimlerinin ve düşünce yapılarının altında yatan kök nedenleri anlamaya yardımcı olan önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Çalışma, Eskişehir yöresinin geleneksel kültürü ile modern şehir yaşamının birleşimini yansıtarak bitki ve hayvanlara dair çeşitli inanış ve uygulamaların, kültürel fonksiyonlarını ne ölçüde sürdürdüğünü incelemiştir. Çalışmada, araştırma sahasında tespit edilen inanış ve uygulamaların Eski Türk kültürünü ne ölçüde devam ettirdiğini ve varsa yeni kültürel değerlerin oluşmasına nasıl katkı sağladığı irdelenmektedir. Uzun yıllar boyunca devam edebilen kültürlerin içerisinde çeşitli şekillerde yer alan inanış ve uygulamalar, milletlerin davranış ve düşünce yapılarının altında yer alan sebepleri anlayabilmeyi sağlayacak önemli birer çalışma konusudur.

1.1.2. Amaç

Bir toplumda görülen inanış ve uygulama kalıpları, her şeyden önce doğdukları geleneğe bağlıdır. Bu kalıplar, yaratma ve nakletme ortamı bulunduğu sürece geleneğe mensup halk grubunun üyeleri tarafından yaşatılmaya devam etmektedir. Bu bağlamda; içeriğinde bitki ve hayvana dair çeşitli ibareleri bulunduran inanış ve uygulamalar, bir toplumdaki geleneksel öğelerin canlılığının en önemli göstergelerindendir ve adeta kültürün kalp atışlarını temsil etmektedir. Bu prensipten yola çıkarak Eskişehir yöresinde Türk kültürünün gidişatını değerlendirmek ve Türk

halk bilimi alanına katkıda bulunmak, tezin birincil amacıdır. Bunun yanında bitki ve hayvana dair kültürün, yöredeki aktarımında canlanmaların ve modernleşmenin tespitini yapmaktır. Çalışmada, Eski Türklerin, doğayı merkeze alan yaşam görüşünde meydana getirdikleri pratiklerin, insan merkezli günümüz dünyasında Eskişehir yöresi üzerinden seyri incelenmiştir. Böylelikle Eskişehir yöresinin sahip olduğu değerler ve kültürel zenginlik, araştırmacıların takdirine sunularak şehrin kültürel potansiyeline dikkat çekilmiş ve bu yönde yeni kültürel taleplerin oluşması sağlanmıştır.

1.1.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışmanın asıl kısmını, Eskişehir yöresinden derlenen bitki ve hayvanlara dair inanış ve uygulamalar oluşturmaktadır. Bu inanış ve uygulamalar, çalışmayı sağlıklı yürütebilmek adına yalnızca bölgede görülen bitki ve hayvan türleri üzerinden yürütülmüştür. Derlenen malzemelerin yanında Türk dünyasında bitki ve hayvanlara dair inanış ve uygulamalara da yer verilmiştir. Asıl çalışma alanı olan Eskişehir yöresinden uzaklaşmamak adına Türk dünyası ile ilgili olarak verilen bilgiler sınırlı tutulmuştur. Günümüzde Eskişehir’de yaşatılmakta olan kültürün, Anadolu sahası başta olmak üzere, Türk dünyasındaki yeri ve karşılıkları incelenmiştir.

Çalışmada, Eskişehir merkezi ve çevre ilçeleri incelenmiştir. Eskişehir’in nüfusu, 2022 yılı itibarıyla TÜİK istatistiklerine göre 906.617’dir. Şehrin yapılanması içerisinde toplam güncel olarak toplam 14 ilçe ve bu ilçelere bağlı 539 mahalle bulunmaktadır. Araştırma süresi içerisinde şehrin tüm mahallelerine ulaşmak ve kaynak kişilerle iletişim kurmak mümkün olmadığından merkezde ve ilçelerde tespit edilen yerleşim alanları öncelikli olarak kabul edilmiş; her ilçenin en az %20’si kapsanacak şekilde mahalle ve kaynak kişi baz alınarak saha araştırması yapılmıştır. İnceleme esnasında ilçe merkezlerinde bulunan mahallelerin yanı sıra birçok kırsal mahallede çeşitli yaş gruplarından bireylerle görüşülmüştür. Böylece hem yörede mevcut kent ve kırsala dair unsurların karşılaştırılması hem de unutulmaya yüz tutan gelenekler ile ve yeni gelişen inanış ve uygulamaların incelenmesi mümkün olmuştur. Çalışma kapsamında araştırma yapılan mahallelerin istatistikleri, ilerleyen bölümlerde aktarılmaktadır.

1.1.4. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma Eskişehir yöresinden derlenen bitki ve hayvanlara dair inanış ve uygulamaları ele almaktadır. Bu alanın zaman içerisinde çeşitli kültürel değişikliklere

maruz kaldığı düşünüldüğünde, yalnızca metin analizine dayalı bir yöntem kullanmak yeterli olmamaktadır. Bu nedenle çalışmada, bağlam merkezli bir çalışma planı benimsenmiş ve ana metot olarak saha (alan) araştırması tercih edilmiştir. Saha araştırmaları; araştırmacının, güncel zamanda ve genellikle kendi kültürü içerisinde küçük ölçekli toplumsal ortamları doğrudan gözlemlediği nitel bir araştırma türüdür. Bu yöntemden yola çıkılarak yapılan çalışmada, seçilen araştırma konusuyla ilgili halk kültürü unsurları hakkında veri toplama amacıyla çeşitli mahalleler ziyaret edilmiştir. Eskişehir yöresinden seçilen mahallelerde saha araştırması ışığında, katılımlı-katılımsız gözlem ve mülakat yöntemi ile veriler elde edilmiştir. Bunun yanında dijital ortamdan da yararlanılmış ve kültürel faaliyetlerini internet ortamına aktaran kişiler tespit edilerek mülakat yöntemiyle veriler toplanmıştır. Kaynak kişilerden elde edilen veriler; ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi ve dijital bulut aracılığıyla sesli ve görsel olarak kayıt altına alınmıştır. Saha araştırmasında yapılan derlemelerin diğer kültürlerle karşılaştırılması için literatür taramasına başvurulmuştur.

1.1.5. Çalışmanın Önemi

Bitki ve hayvanlara dair unsurlar, Türk kültürünün içerisinde oldukça geniş yer kaplayan konulardır ve bu sebeple birçok bilim dalı tarafından farklı şekillerde incelenmiştir. Yapılan kaynak taramaları sonucunda, Eskişehir yöresinde bitki ve hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamaları inceleyen toplu bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Türkiye genelinde bitki ve hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamalara yer veren çalışmalarda ise Eskişehir hakkında yeterli düzeyde bilgi bulunamamaktadır. Eskişehir ilçeleri baz alınarak oluşturulan eserlerin, genellikle bilimsel kaygılar barındırmayan ve folklorik anlayıştan uzak araştırmalar olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışma, Eskişehir yöresinde bitki ve hayvana dair sürdürülen inanış ve uygulamaları inceleyerek kayıt altına almıştır. Ayrıca çalışma, yerli halkın bitki ve hayvan bakımına dair bilgi ve deneyimini içerdiği için tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi ve gelecek nesillerin faydalanması adına disiplinler arası bir kaynak görevi de görebilir.

1.2. Eskişehir Yöresinde Bitki ve Hayvana Dair İnanış ve Uygulamalar Hakkında Yapılan Çalışmalar

Bitki ve hayvan kültürü Türk kültürünün içerisinde geniş yer kaplayan konulardır ve sanattan tıpa kadar pek çok alanda kendine karşılık bulmuştur.

Eskişehir’de yapılan çalışmalarda yöreden derlenen bitki ve hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamalar hakkında toplu bir çalışma bulunmasa da yörede yapılmış çeşitli köy monografileri ve derlemeler içerisinde bitki ve hayvan kültüründen tespit edilmiş verileri görmek mümkündür.

1.2.1. Kitaplar

Faruk Şükrü (1933) tarafından hazırlanan *Eskişehir: Ticarî, Ziraî, Coğrafi, Tarihi, Malumat ve Halk Bilgileri* isimli çalışma 1930-1931 yılları arasında Eskişehir’e dair derlenen verilerden oluşmaktadır. Eser içerisinde yöreden hayvan konulu sözlü edebiyat ürünlerinin kaydedildiği görülmektedir. Bunun yanında çalışmada; nazar, halk hekimliği ve hava tahmini konularında bitki ve hayvan ve dair inanış ve uygulamalara da yer verildiğini görülmektedir.

Fikret Çelikkat (1990), *Eskişehir* isimli eserinde yörenin genel bir tanıtımını yapmaktadır. Kitapta Eskişehir’in o tarihlerde geçerli sayılan yedi ilçesinin kültürel ve tarihi yerleri hakkında çeşitli bilgiler verilmektedir. Yörenin folkloruna ait bilgilerden oluşan bölümde ise Çelikkat, geçiş dönemleri içerisinde bitki ve hayvan aracılığıyla yapılan çeşitli ritüellerin (hamile kalma, ölümden ve kötü ruhlardan korunma, yerli tedavi usulleri vb.) tespitini yapmıştır.

Tarihi, Kültürü, Turizmi ve Folkloru ile Seyitgazi isimli kitap Seyitgazi Kaymakamlığı (1922) tarafından yayınlanan bir çalışmadır. Söz konusu çalışmada, ilçenin tarihçesi ve genel özellikleri aktarıldıktan sonra folklorik unsurlar incelenmiş; edebiyat ürünleri, yemek kültürü, geçiş dönemi ile ilgili uygulamalar ve inanışlara dair örnekler verilmiştir. Bu noktada Seyitgazi ilçesinde uygulanmakta olan yağmur duası pratiklerine yer verilmesi önemlidir.

M. Tekin Koçkar (1999), *Eskişehir Bölgesinde Halkbilim (Folklor) Ürünleri* adlı çalışmada; yörede görülen hayvanlara ve bitkilere dair inanışlardan birkaç örneğe yer vermiştir. Koçkar kitabında; katır, karga, baykuş gibi hayvanların seslerine dair halk inanışları ve patates, yumurta gibi besinlerin iyileştirici özelliklerine dair derlenen verilere yer vermiştir.

Eskişehir’in Halk Bilimsel Değerleri isimli eser, toplamda iki ciltlik bir çalışma olup Nesrin Baraz (2000) tarafından yayımlanmıştır. Çalışmada; Sivrihisar, Han, Seyitgazi, Mihalıççık, Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerinden çeşitli mahallelerin demografisi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Baraz, derleme yaptığı mahallelerin

geçim kaynaklarını ve genel durumunu tanıtmış ardından mahallelerde icra edilen çeşitli zanaatları incelemiştir. Bitki ile kumaş boyamacılığı, dokumacılık ve çoban geleneği hakkında derlenen uygulamalar çalışmanın önemini daha da artırmaktadır.

Mesut Erşan (2002) tarafından yazılan *Eskişehir Halkevi (1932-1951)* isimli çalışma, Eskişehir yöresine ait halkevi çalışmaları ile derlenen verileri içermesi bakımından oldukça değerlidir. İçerikte halkevi ve köy öğretmenleri tarafından bizzat köylerde yapılan derlemelere yer verilmiştir. Geçiş dönemleri içerisinde bitki veya hayvan aracılığıyla çocuksuzluğun tedavisi ve anne ile bebek sağlığı gibi uygulamalar okuyuculara aktarılmaktadır.

İsmet Yücel (2002) tarafından yazılan *Kayı Boyu Karakeçili Yörükleri Yarımca* isimli eser, Eskişehir'in Tepebaşı ilçesine bağlı Yarımca Mahallesi'ni ele alan bir çalışmadır. Kitapta mahallede Yörükler tarafından bilinen ve yaşatılan uygulamalardan örnekler bulunmaktadır. Yücel, Yörüklerin yaşam biçiminin hayvancılıkla özdeşleştiği için hayvancılığa dair uygulamaların genelde şölen havasında geçtiğini ifade etmiştir.

M. Öcal Oğuz ve Zeliha Oral'ın (2004) hazırlamış olduğu *Türkiye'de 2004 Yılında Yaşayan Halk İnanışları: Nesneler ve Uygulamalar* isimli eserde Eskişehir yöresinde tespit edilen iki adet büyüklük işlem bulunmaktadır. Eserde iğde dalı ve leylek kemiğinin nazar pratiklerinde kullanımına dair işlemlerin kayıt altına alınmış olması, çalışma adına önem arz etmektedir.

Editörlüğünü Metin Ekici'nin (2013) yapmış olduğu *Eskişehir İli Halk Kültürü Değerleri* isimli kitapta çalışmanın konusu ile ilgili hazırlanan beş farklı bölüm bulunmaktadır. Bunlardan ilki Emine Yıldırım Yılmaz ve Yeliz Kılıçaslan'ın hazırlamış olduğu "Eskişehir İli Doğum ve Çocuk Çağı Adet ve İnanmaları" isimli bölümdür. Bu yazıda doğumda Eskişehir yöresinde bitki ve hayvanın kullanımı ile ilgili çeşitli tespitlere yer verilmiştir. Kitabın bir diğer bölümü olan "Eskişehir İli Evlenme Gelenekleri" ise Ayşe Akman tarafından hazırlanmıştır. Akman yazısında yine Eskişehir'in çeşitli ilçe ve mahallelerinden derlemelere yer vermiş, çörek otu, buğday ve arpa gibi tahılların, evliliklerin bereketli olması adına kullanılışından söz etmiştir. Çalışmanın konusu ile ilgili üçüncü kitap bölümü ise İbrahim Aslan'ın hazırlamış olduğu "Eskişehir İli Ölüm Gelenekleri ve İnanışları"dır. Bu çalışmada, ölümü uzaklaştıran inanmalara, cenaze yıkama ve gömme işlemlerinde bitki ve

hayvana dair materyallerin kullanıldığı uygulamalara yer verildiğini görmekteyiz. Söz konusu yazıda özellikle sarımsak ve soğanın ruh kovucu özelliklerinin vurgulandığı örnekler mevcuttur. Dördüncü bölümümüz olan Eskişehir İli Halk Takvimi ve Meteoroloji Uygulamaları ise Ayşe Akman'ın hazırladığı bir başka çalışma olmuştur. Koç katımı geleneğinin uygulanışı bu bölümde okuyucuya aktarılmaktadır. Ayrıca yazıda bitki ve hayvanların durumlarına bakılarak hava tahmini yapma konusunda da örnek bulunmaktadır.

Canan İleri'nin (2018) hazırlamış olduğu *Türkmen Düğünleri*, Eskişehir yöresinde yaşamlarını sürdüren Türkmenlerin düğün adetlerini içeren bir çalışma olup Emine Naskali Gürsoy'un editörlüğünü yaptığı "Düğün Kitabı" isimli çalışmada yer almaktadır. Yazıda Alpu ve Mahmudiye ilçelerinde yapılan derlemelerden çeşitli uygulamalara yer verilmiştir. Düğün günü kesilen kurbanlar ile bayrak töreninde elma asma uygulamaları metinde yer alan önemli tespitlerdendir.

Adem Koç (2014) tarafından yayınlanan *Eskişehir'in Somut Olmayan Kültürel Mirası* isimli çalışmada, Eskişehir yöresinde geçiş dönemlerinde bitki ve hayvanlara dair çeşitli uygulamaların tespit edildiği ve bunun yanında at, çoban köpeği vb. hayvanların baytarlığına dair halk bilgisine yer verildiği görülmektedir.

1.2.2. Makale ve Bildiriler

Avni Güngörür (1959), "Eskişehir Folkloru" isimli makalesinde TMO Dergisi'nde yayınlanmış iki bölümlük bir monografi çalışmasıdır. Söz konusu çalışmada, hayvancılık uğraşlarında söylenen Çoban Türküsü, Koyun Türküsü gibi sözlü edebiyat ürünlerinin metinlerine yer verilmiştir.

1.2.3. Tezler

Coşkun Kökel'in (2004) *Eskişehir İli Alevi-Bektaşî Köylerindeki İnanç Ritüellerinin Sosyolojik Analizi* isimli yüksek lisans tezinde Eskişehir Alevilik-Bektaşilik inancını yaşatmakta olan mahallelerin inanışları dolayısıyla uyguladıkları pratikler incelenmektedir. Bu pratikler arasında aktarılan Hıdırellez ve çeşitli kurban ritüellerine dair örnekler çalışma açısından önemlidir.

Pelin Işık'ın (2012), *Eskişehir Merkez Kırım Türkleri Folkloru* isimli yüksek lisans tezinde öncelikle Eskişehir'de bulunan Kırım Türklerinin bulunduğu mahallelerin tespiti yapılmış ve ardından Kırım Türklerine ait geçiş dönemleri, edebiyat ürünleri, giyim ve kuşam gibi konulardan derlemelere yer verilmiştir.

Çalışma içerisinde bahsi geçen Hıdırellez ve yağmur duası uygulamaları, çalışma açısından değerlidir.

Tahsin Altın'ın (2014), *Eskişehir İli Sivrihisar ilçesi (Merkez) Folkloru* adlı yüksek lisans tezinde Sivrihisar ilçesinin merkezinde yer alan mahallelerin folklor ve halk edebiyatı ürünlerinin derlenmesi ve incelenmesi üzerinde durulmuştur. Söz konusu tezde Sivrihisar'a ait geçiş dönemleri ritüellerinde bitki ve hayvanların kullanıldığı örneklerle yer verilmekte ve Hıdırellez, yağmur duası ve koç katımının ilçe merkezindeki uygulamaları aktarılmaktadır.

Tuğçe Özdemir'in (2022), *Eskişehir'de Çocuk Folkloru* isimli yüksek lisans tezi, Eskişehir yöresinin genelinde çocuklara dair yaşatılan inanış ve uygulamaları ele almaktadır. Söz konusu çalışma içerisinde geçiş dönemlerinden doğuma ait birçok pratikte bitki ve hayvana dair kullanımlar tespit edilmiştir. Tespit edilen uygulamaların güncelliği çalışma açısından oldukça önemlidir.

1.3. Araştırma Alanı ile İlgili Bilgiler

1.3.1. Araştırma Alanının Tarihi

Eskişehir, Türkiye'nin iç Anadolu bölgesinde bulunan ve tarihî zenginlikleriyle ön plana çıkan önemli şehirlerdendir. Söz konusu şehir; adını, tarih boyunca bu bölgeye yerleşmiş birçok medeniyetten almıştır. Hititler, Lidyalılar, Persler, Makedonlar, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi büyük uygarlıklar bu topraklarda iz bırakmıştır. Şehir, arkeolojik kalıntıları, antik yerleşimleri ve tarihi eserleriyle tarih meraklıları için büyüleyici bir yerdir. Geçmiş kaynaklarda Dorylaion, Dorylaeum, Darauliya ve Adruliya gibi çeşitli isimlerle anılan şehir (Erdoğan, 2002: 88), stratejik konumu sayesinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Arkeolojik buluntular, Eskişehir'in tarihinin Paleolitik ve Mezolitik dönemlere kadar uzandığını göstermektedir (Oğuzoğlu ve Emecen, 1995: 390). MÖ 12. yüzyılda Frigler, Eskişehir'i kutsal bir bölge olarak kabul etmişlerdir. Günümüzde Şarhöyük olarak anılan Dorylaion, Eskişehir'in sınırları içerisinde yer almaktadır ve ticaret zengini Friglerin çalışmalarıyla antik dönemlerden itibaren ünlü bir ticaret merkezi olarak anılmaktadır (Erdoğan, 2002: 89). Görüldüğü üzere, Eskişehir'in stratejik önemi, oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Friglerin ardından sırasıyla Lidyalılara, Perslere, Makedonlara ve Romalılara da ev sahipliği yapan şehir, bu süreç içerisinde barındırdığı uygarlıkların izlerini hâlen taşımaktadır.

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395'te Doğu ve Batı olarak ayrılmasıyla Eskişehir, Bizans topraklarına dâhil olmuş ve ticaret merkezlerinin etkisiyle zenginleşip yeni yerleşimlerle genişlemiştir ancak Arapların işgali sırasında şehir düşerek kısa bir süre için Arap hakimiyetine girmiştir. Bu dönemde "Duruliye" ismiyle anılan şehir, 11. yüzyılın ikinci yarısında Türklerin Anadolu'ya yayılmasıyla Türklerin egemenliğine girmiştir.

Abbasiler döneminde Türkler, Anadolu'ya girmiş ve Malazgirt zaferiyle yayılma sürecini hızlandırmışlardır. Eskişehir, bu dönemde Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah ile Bizans İmparatoru VII. Mikail Dukas arasında yapılan bir antlaşmayla Türklere bırakılmıştır (Albek, 1991: 92). Daha sonradan Selçuklu ve Bizans arasında yaşanan fetih savaşlarına birkaç kez daha tanıklık eden şehir, 1180'de tamamıyla Türklerin hakimiyetine geçmiştir. Eskişehir, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de cazip bir yerleşim yeri olmuş ve devletin ilk sancak merkezi olmuştur. Şehir, 17. yüzyıldan sonra daha da önem kazanarak Millî Mücadele döneminde stratejik bir rol oynamıştır. Eskişehir, kurtuluş mücadelesinde batıdan gelerek doğu ve güneye giden demiryollarının kesişim noktasında bulunması sebebiyle ticari ve askerî açıdan Millî Mücadele adına en önemli noktalardan birisi hâline gelmiştir. Yunan işgali sırasında şehrin geneli büyük ölçüde zarar görmüş olsa da Cumhuriyet döneminde yapılan yeniliklerle kısa sürede eski canlılığına kavuşmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün, Eskişehir'in imarına büyük önem verdiği ve şehrin, çağdaş bir kent hâline getirilmesi için çeşitli çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte sancak ve mutasarrıflıkların il statüsü kazanmaları dolayısıyla Eskişehir de 21 Eylül 1925 tarihinde il merkezi hâline getirilmiştir (Koylu, 2020: 13). 1926 yılına bakıldığında; Eskişehir'in, Sivrihisar, Mihaliççık ve Seyitgazi olmak üzere, üç ilçesinin bulunduğu bilinmektedir. Şehrin idari sınırlarında 28.06.1954 tarihli 6321 sayılı kanunla Çifteler ve Mahmudiye; 27.06.1957 tarihli 7033 sayılı kanunla Sarıcakaya ve 19.06.1987 tarihli 3392 sayılı kanunla Alpu, Beylikova ve İnönü ilçe hâline getirilmiştir. Son olarak 9.05.1990 tarihli 3544 sayılı kanunla Günyüzü, Han ve Mihalgazi de ilçe hâline getirilerek Eskişehir ilinin toplam ilçe sayısı on ikiye çıkartılmıştır (URL-1).

1.3.2. Araştırma Alanının Coğrafi Yapısı

Eskişehir, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında, 29-32 derece doğu boylamları ile 39-40 derece kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Bu konumuyla, kuzeyden Karadeniz, kuzeybatıdan Marmara, batı ve güneybatıdan Ege Bölgesi ile komşu bir konumdadır (Çed ve Çevre İzinleri Şube Müdürlüğü, 2022: 2). Şehir merkezi Mihalgazi ve Sarıcakaya'dan kuzeyde, Alpu ve Ankara'dan doğuda, Mahmudiye, Seyitgazi ve Afyon'dan güneyde, İnönü ve Kütahya sınırlarından ise batıda çevrelenmiştir (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, 2018: 10). Eskişehir'in toplam alanı yaklaşık 13.904 km²'dir ve Türkiye'nin toplam yüzölçümünün %1,8'ini oluşturur.

Şehir alanının yaklaşık dörtte biri ormanlarla kaplıdır ve bu ormanlarda çam, meşe, gürgen, ardıç, katran ve köknar gibi ağaç türleri bulunur. Orman dışındaki bölgelerde ise özellikle su kenarlarında söğüt, ahlat ve kavak ağaçlarına rastlanır. Eskişehir, İç Anadolu Bölgesi'nde bulunduğu için karasal bir iklim etkisi altındadır. Yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve yağışlı bir hava görülür (URL-2).

1.3.3. Araştırma Alanının Ekonomik Özellikleri

Eskişehir'in ekonomik yapısı çeşitli üretim sektörlerini içermektedir. Şehir, Porsuk Çayı tarafından sulanan verimli topraklarıyla tarım için elverişli bir ovaya sahiptir. Bu ovada yetiştirilen en önemli tarım ürünleri arasında şeker pancarı, buğday, arpa, mısır, ayçiçeği, çavdar ve yulaf bulunmaktadır. Ayrıca nohut, haşhaş, zeytin, kavun, kiraz gibi ürünler de şehir ekonomisine katkı sağlamaktadır. Eskişehir'de geleneksel ve modern tarım uygulamalarının bir arada görüldüğü gözlemlenmektedir (Güneş ve Yakut, 2007: 58).

Hayvancılık sektörü, küçükbaş hayvancılık başta olmak üzere; besi sığırcılığı, süt sığırcılığı, arıcılık, ipek böcekçiliği, tavuk ve kaz yetiştiriciliği gibi farklı üretim dallarıyla şehir genelinde yaygın olarak faaliyet göstermektedir.

Madencilik konusunda, özellikle lületaşı Eskişehir'in ekonomisinde önemli bir yer tutar. Bu özel taş, Eskişehir'in Sepetçi, Margı, Nemli ve Karahöyük Mahalleleri'nde çıkarılmaktadır ve 300 yılı aşkın bir süredir bu bölgelerde üretilmektedir (Koylu, 2008: 25).

20. yüzyılın başlarından itibaren şehirde yaşanan gelişmelerle birlikte sanayi ve ticaret faaliyetleri de önemli ölçüde artmıştır. Eskişehir, geniş bir sektör yelpazesiyle Türkiye ekonomisine katkı sağlamaktadır.

1.3.3. Araştırma Alanının Sosyokültürel Yapısı

Eskişehir bölgesi, özellikle 16. yüzyıldan itibaren Kırım ve Kafkasya bölgeleri ile Osmanlı Devleti'nin kaybettiğı topraklardan Anadolu'ya yönelen göç dalgalarının önemli yerleşim noktalarından biri hâline gelmiştir. Bu göçler sonucunda Eskişehir, çeşitli etnik kökenlere sahip göçmen grupların yerleşim yeri olmuştur. Manav, Yörük, Türkmen gibi geleneksel kimliklerin yanı sıra Tatar, Pomak, Çerkez, Abaza gibi birçok göçmen grubu da bu bölgeyi tercih etmiştir (Şahin, 2011: 230).

Eskişehir, öğrenci kenti olarak da tanımlanır ve Türkiye'nin yaşam kalitesi yüksek illeri arasında öne çıkar (URL-3). Şehir, yaşanılabilir kentler sıralamasında önemli bir konumda bulunmaktadır. Her yıl düzenlenen kültür-sanat etkinlikleri ile zenginleşen Eskişehir, eğitim, sosyal hayat, sağlık hizmetleri ve ulaşım olanakları bakımından önemli avantajlara sahiptir. Bu nedenle, şehir hem yerel halk hem de öğrenciler için çekici bir yaşam merkezi olarak öne çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE BİTKİLERLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Türklerin dünyayı anlamlandırma sürecinde, tabiatta mevcut birtakım canlıların kutsal olduğuna ve çeşitli güçleri barındırdığına inandığı görülmektedir. Bu noktada özellikle doğada bulunan çeşitli bitkilerin birer ruhunun bulunduğu düşüncesi, günümüzde dahi yansımaları görülen oldukça önemli bir dizi inancı meydana getirmiştir.

Türk kültüründe bitkinin yeri ve önemini değerlendirebilmek için Türk toplumlarının doğa ile kurdukları ilişkiyi anlamak önemlidir. Türk kültüründe, bitkiler doğanın ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmekte ve yaşamın temelini oluşturan unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu noktada Roux'un (2005: 82), arkaik insanın düşünce yapısına dair şu çıkarımı önemlidir: Ona göre arkaik insan, canlı türlerini sürekli birbirine karıştırmaktadır. O dönem insanın düşünce yapısında; insan ile hayvan, bitki ve nesnelerin türdeş oldukları kabul edilerek iç içe geçmesine yönelik bir eğilim bulunmaktadır (Lévy-Bruhl, 2006: 22; Kanter, 2019: 133). Bu düşünce yapısının bir sonucu olarak insan-bitki temasının boyutları, Türklerde tek taraflı bir faydalanmadan ziyade karşılıklı bir ilişki olarak görülmüştür. Türkler, inanış sistemleri içerisinde ait oldukları bütünün diğer bir parçası olarak gördükleri bitkilere büyük önem atfetmiştir.

Tabiatla henüz nasıl mücadele edeceklerini çözümleyemedikleri eski dönemlerde Türkler, ağaçların üçlü kozmik yapısına hayranlık duymuş ve gökle iletişim kurabilmek için bu canlılara yönelmiştir (Eliade, 1991: 17; Roux 2005: 91). Avcı-toplayıcı döneminde besin bulmanın zorluğunu bilen Türk insanı, ağacın ve bitki örtüsünün sürekli döngü içerisinde olan verimliliği karşısında hayrete düşmüştür. Bu durum, daha sonrasında boyut atlayarak Türklerin ağaçlara bağımlı hâle geldiği ve mitoloji sistemlerinde fazlaca önemsendiği bir hâle evrilmiştir (Ergun, 2004: 17).

Türklerde bitkilerin yeri ve öneminin idrak edilebileceği ifadeler arasında ağaçlara dayandırılan menşe mitleri oldukça önemlidir. Eski Türklerde ağaç; halkların anası, babası ve hatta anaların anası olarak düşünülmektedir (Bayat, 2020: 166). Örneğin; Uygurların mitine göre Türkler bir kayın ağacının içerisinde çıkan beş çadırda yaşamakta olan çocuktan türemiştir (Esin, 2004: 37). Sibiry'a'da bulunan Türk

kavimlerine bakıldığında da benzer bir anlatı ile karşılaşmaktadır. Bu anlatıya göre ağaç ana/atadan dünyaya gelen ikiz erkek çocuklar yine ağaç tarafından beslenerek Türklerin soyunun esasını ortaya koymaktadır (Bayat, 2020: 167). Altay Türklerinin yaratılış konulu bir mitinde de Türkler, dalları olmayan bir ağacın dokuz dalından meydana gelmektedir (İnan, 2017: 15). Oğuz Kağan ise Tanrı katından kendisine gönderilen eşini bir ağaç kovuğunda bulmuştur (Ögel, 2003a: 117). Görüldüğü üzere, Türk mitolojisinde ağaç; gerek soyun türeticisi olarak gerek de soyun türemesinde bir aracı olarak köken mitleri arasında oldukça yaygın bir şekilde varlık göstermektedir.

Ağaç; gökte, yerde ve yer altında olması sebebiyle yalnızca soy dayandırmada değil evren tasavvurunda da önemli bir rol oynamıştır. Özellikle kozmik hayat ağacı, Türk kozmogonisinde merkez simgeçiliğinin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır (Ergun, 2004: 18-19). Ağaçlara atfedilen bu önemin sebebi; Türklerin, ağaçları yalnızca gövde ve dallarıyla değil, kökleriyle de birlikte değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Evrenin üç katmanında da var olabilen bu canlı, Türkler tarafından dünyanın merkezi olarak kabul edilmektedir (Eliade, 1999: 303). Öyle ki; bu ağacın tepesinde tanrı Ülgen oturmaktadır, dibinden kutsal pınarlar akmakta ve dallarında yaşamın izlerini taşımaktadır (Bayat, 2020: 184; Ergun, 2004: 20). Bu noktada; kozmik hayat ağacına dair tasavvurun, ileriki dönemlerde Şamanizm'in kabulü ile Şaman ağacı olarak da nitelendirilmeye başlaması önemlidir (Bayat, 2020: 185).

Uzun süre avcı-toplayıcı ve hayvancı-göçebe yaşam tarzları ile yaşayan Türkler, Orta Asya'dan başlayarak göç hareketleriyle farklı coğrafyalara yayılmış ve bu süreçte çeşitli kültürel etkileşimler yaşamışlardır. Çeşitli din değişikliklerinin de yer aldığı bu hareketli süreçte dahi Türk toplumu, ağaçlara verdiği önemi yaşatmıştır (İnan, 1998: 253). Geçmişten günümüze Türk inançlarının her döneminde etkileri hissedilen bu durum, Türk kültüründe ağaçlara dair birtakım sembolik anlamlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türkler ölümsüzlüğü simgelediklerini düşündükleri ağaçların, kendi hayatlarında koruyucu bir bütünlük sağladığına inanmaktadır (Demirel, 2020: 602). Bu düşünceden yola çıkarak; çoğalmak, çeşitli kötücül varlıklardan ve nazardan korunmak, bereketi çağırmak ve dilek dilemek, geçmişten günümüze çeşitli ağaçlara atfedilen sembolizmden kaynaklı uygulamalardır (Ergun, 2004: 146- 168; Ögel, 2003b: 467-470).

Türk toplumunun sahip olduğu yaşam şekilleri, mitoloji içerisinde bitkiye dair yaklaşımın şekillenmesi adına önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki;

Türkmen (2012: 97); avcı-toplayıcı Türklerde, neye yaradığı bilinmeyen bitkilerin yalnızca hayvanların soylarını devam ettirmeleri açısından önemsendiğini dile getirmektedir. Benzer şekilde, hayvancı-göçebe yaşam tarzında da bitkilerin sembolik ve kültürel önemi, hayvan kültürüne göre daha az tür ile vurgulanmaktadır. Çünkü Türk düşünce yapısında genellikle ihtiyaç duyulan unsurlara vurgu yapılmaktadır. Bu noktada yerleşik hayata geçiş, Türklerin bitkiye dair inanç ve uygulamalarında yeni pencerelerin açılmasını sağlayan önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetindağ, 2002: 175).

Yerleşik hayatla birlikte gündelik yaşama dahil edilen bitki yetiştiriciliği, Türklerde ağaçların yanında buğday vb. bitkilerin de etrafında bir takım inanış ve uygulamanın var olmasını sağlamıştır (Boratav, 1984: 53-55). Türk kültüründeki rolünde genişleme yaşayan bu canlılar halk hekimliğinden edebi kaygılara kadar her alanda kendine yer edinmeye başlamıştır. Özellikle doğa olayları ve mevsim değişiklikleriyle ilişkilendirilen kutlamalar ve etkinlikler, yoğun bir şekilde bitki kullanımı içermektedir. Yeni yaşam tarzları içerisinde Türkler, yılın başlangıcından sonuna kadar bitkilerle ilgili bolluk ve bereketi tasdikleyen birçok tören ve ritüele başvurmaktadır (Okuşluk Şenesen, 2011: 210).

Türk halk hekimliğinin ve geleneksel tıp uygulamalarının da bitkiler üzerinden yoğun bir kullanıma sahip olduğu bilinmektedir. Türklerin bitkilere dair halk bilgisini, sağlıklarını korumak ve kendilerini iyileştirebilmek amacıyla yoğun bir şekilde kullandıkları görülmektedir (Boratav, 1984: 123-127). Bu kullanımlara bakıldığında, bitkilerden yararlanılarak yapılan tüm akılcı veya büyüklük işlemlerin; sergilenen ilaçların, macunların, büyülerin ve daha nice bitkisel uygulamaların temelinde, Türk insanının doğaya bağlanarak kendisini tedavi etme ve kendi bilince yeniden ulaşabilme amacı yer almaktadır (Eyüboğlu, 2007: 560).

Türklerde insan-bitki etkileşiminin giderek artması ve çeşitlenmesi; bitkilerin, soyut unsurların yanında maddi kültür öğelerinde de daha etkin işlenmesine vesile olmuştur. Bu durum özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra da daha yoğunlaşmış ve çeşitli bitki figürlerinin; Türk resim sanatında, heykelcilikte, giyim-kuşumda ve mimaride kullanımı çoğalmıştır. Bu noktada karşımıza Türk kültürüne ait ağaç, çiçek, yaprak ve meyvelerden oluşan zengin bir tasvir sanatı çıkmaktadır (Karafakı ve Çetinkaya, 2016 :15). Örneğin; Osmanlı Devleti'nde Türklerin yaşantılarına dair farklı milletler tarafından alınan kayıtlardaki şu ibare önemlidir: "Türklerde; renk, çiçek, ot,

meyve, taş, tüy... Akla ne gelirse her şeyin bir manası ve özel bir mısrası bulunmaktadır” (Bayram, 2007: 210).

Bu örnekler, bitkilerin Türk yaşamında kapladığı yeri göstermesi bakımından önemlidir. Tarıma geçiş yapan Türk toplumları, bu geçişten sonra bitkilerin bereket ve geçim kaynağı olduğunu anlayarak, günlük yaşamlarında onlara eskisinden daha da fazla yer vermeye başlamışlardır (Demirel, 2021: 600).

Türklerin yaşantısında bitkilerin yeri ve önemine dair yukarıda özetlenmeye çalışılan ifadelerden de anlaşılacağı üzere; Türk kültüründe ağaç ve bitkiler, birtakım merhalelerden geçerek günümüze dek ulaşabilmiş önemli sembolleri içermektedir. Bu semboller, Türk düşünüş yapısına dair oldukça eski inanış ve uygulamalardan günümüze yansıyan ve yıllar geçse de asla sonlanmamış, aksine sürekli yenilenerek günümüz yaşamının birçok alanında varlık göstermeye devam eden unsurlardır. Çalışmanın bu noktasından itibaren Türk kültüründe bitkilerin yeri, genelden özele indirilerek tür üzerinden incelenmektedir. Yukarıda aktarılan ve Türklerde bitkilerin yerini gösteren ifadeler, çeşitli ağaç ve bitki türleri üzerinden detaylandırılarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın araştırma sahası olan Eskişehir’de yaşamakta olan hayvan türleri, özelliklerine göre gruplandırılarak önce Türk dünyası ardından Eskişehir bazında incelenmektedir.

1.1. Ağaçlar

1.1.1. Meyvesiz Ağaçlar

1.1.1.1. Karaağaç

Karaağaçlar; özellikle Anadolu sahasında ağaç kültürünün devamlılığını sağlayan önemli bir tür olarak bilinmektedir. Kayın ağacına benzer tür ve sembolik anlamlarıyla karaağaçlar, Anadolu sahası içerisinde koruyucu, bereketli ve kutlu olarak kabul edilen önemli ağaçlardır.

Karaağaçlar; Türk kültüründe çoğunlukla Anadolu sahasında ön plana çıkan, uzun boylu, geniş yapraklı ve heybetli bir ağaç türüdür. Her ne kadar kayın ağacı ile farklı tür ve ekosistemlere sahip olsalar da (URL-17, URL-18) Türk mitolojisinde çeşitli araştırmacılar tarafından aynı tür olarak görülmekte ya da mitolojik değer açısından benzetilmektedir.

Bahaeddin Ögel (2003b: 478), Türkiye Türklerinde karaağaçların, kayın ağacının bir devamı olarak görüldüğünü belirtmiştir: “Asya’daki kayın, Anadolu’da yoktur. Anadolu’da karaağaç adı ile anılan ağaca kayın denilir. Bu durum; kayın ağacına dair geleneğin, Orta Asya’dan Anadolu’ya nasıl geldiğini göstermesi bakımından büyük bir değer taşır.”

Pertev N. Boratav (1984: 53) da Türkiye sahasında karaağaç ve kayın ağaçlarının aynı tür olarak görüldüğünü ve aynı kaçınma ile yaptırımlara dahil edildiğini ifade etmektedir.

Yapılan saha araştırmaları sonucunda; yöre halkının da kayın ve karaağaç isimlerini, aynı ağaç türü için kullandığı tespit edilmiştir. Karaağacın; genelde Türk kültürü, özelde ise Eskişehir yöresi açısından önemini anlayabilmek amacıyla çalışmanın bu bölümünde, kayın ağacının sahip olduğu sembolizm üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Kayınlar, eski Türklerde “hayat ağacı” olarak da nitelendirilen ve kutsiyet açısından en çok değer verilen ağaç türüdür (Demirel, 2021: 625; Ergun, 2014: 196). Anadolu’ya nazaran Orta Asya’da yoğun bir şekilde yetişen bu ağaç türü, büyük görüntüsü ve iri yeşil yapraklarıyla Türk dünyasının tamamında bilinmektedir. Bu ağacın kökleri, toprağın en uzak derinliklerine kadar gitmekte ve göğe uzanan dalları, göğün katlarını temsil etmektedir (Roux, 2005: 65).

Altay mitolojisinde kayınların, “Bay Kayıng” ismiyle ifade edildiği görülmektedir (Ögel, 2003b: 478). Kayınların Yakut efsanelerinden “Böhtling”te de benzer şekilde önemsendiği görülmektedir. Söz konusu destan içerisinde; ilk insanın hayat ağacına gitmeden önce kayın ağacına üç defa selam verdiği bilinmektedir (Ögel, 2003b: 483). Bu durum Yakutlarda kayınların hayat ağacından bile daha üstün tutulduğunu göstermektedir.

Kayınların, Türk boylarının ortaya çıkışında aktarılan menşe mitlerine de konu edildiği görülmektedir. Orta Asya’da Türkler arasından bazı boyların, kendi soylarını kayın ağacına bağladıkları bilinmektedir (Eröz, 1994: 103). Bu durumun oluşmasında kayınların, Türk kültürü içerisinde kadın/ana olarak tasvir edilmesinin de etkisi bulunmaktadır. Kayın ağaçları, Türk mitolojisinde kadın olarak geçmekte ve koruyucu ruh Umay ile bağdaştırılmaktadır (Ergun, 2014: 197). Kayın ağaçlarının çocuk sahibi olma vb. konulardaki duaların edilmesin kullanılan bir mekân oluşu da bu ağaçların,

menşe mitleri içerisindeki önemini destekler niteliktedir. Çünkü ağaçtan evlat isteme, Türk halklarının hemen hepsinde korunmuş olan bir çeşit “ağaç menşe miti” kalıntısıdır (Bayat, 2020: 167).

Kayınlara verilen önem ve kutsiyetin Şamanist ritüeller içerisinde de detaylı bir şekilde işlendiği görülmektedir. Orta Asya ile Sibirya'daki ayinlerde Şamanların yurdun ortasına yerleştirdiği kayın ağaçlarının çevresinde dönerek transa geçtiği görülmektedir (Roux, 2005: 67). Şaman ayinlerinde büyük önemi bulunan davulların yapımında da kayın ağacından yararlanıldığı görülmektedir (Çoruhlu, 2002: 76). Davulların simgesel anlamını yoğunlaştırmak için kayının seçilmesi bu noktada önemlidir. Kayınların, Müslüman Şamanların ritüellerinde dahi kullanılıyor oluşu (İnan, 1991: 56), İslamiyet'ten sonra da bu ağaçlara dair sembolizmin devam ettirildiğini kanıtlar niteliktedir.

Türk mitolojisi üzerine yapılan çalışmalarda kayınların ayrıntılı bir şekilde incelenmesine karşın karaağaçlar için tam tersi bir durum geçerlidir. Yapılan literatür taramasında; Türk kültürü içerisinde karaağaçların yer aldığı herhangi bir anlatıya rastlanılmamıştır. Bu durumun oluşmasındaki sebeplerden biri de şüphesiz; Türklerin, erken sözlü kültür dönemlerinde karaağaçlar ile yoğun bir şekilde temasa geçmemiş olmalarıdır.

Ergun (2014: 237), Çuvaş masallarında kahramanların, yer altı dünyasında karaağaç vasıtasıyla indiklerinden bahsetmektedir. Bu ifadede karaağacın dünyaları birbirine bağlayan oluşu, kayın ağacı ile benzerlik göstermektedir.

Roux (2005: 63), Bulgar Türklerinde ağaçların önemli olduğunu ve karaağaçlara yönelik tapınımların var olduğunu ifade etmektedir.

Boratav (1984: 53) ise Anadolu'da karaağaçların kesilmesinin uğursuzluk getireceğine inanıldığını ve ağacın dallarından nazarlık yapıldığını aktarmaktadır.

Eskişehir yöresine gelindiğinde; karaağaçların koruma, bereket ve şans anlamlarıyla ön plana çıktığı ve yaygın bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapılan saha araştırması kapsamında farklı ilçe ve mahallelerden on yedi kişinin, karaağaçlardan çeşitli şekillerde yararlanarak nazara karşı önlem aldığı tespit edilmiştir (KK-7, KK-23, KK-66, KK-69, KK-81, KK-106, KK-107, KK-108, KK-109, KK-118, KK-122, KK-131, KK-153, KK-178, KK-182, KK-184, KK-196).

KK-122, karaağaç dalının; yaşanılan evi koruduğu ve bereketlendirdiğine inandığını aktarmıştır. Genelde bu dalın evin yüksekte kalan pencere, kapı gibi bölümlerine asmanın daha hoş karşılaşılabileceğini dile getirmiştir. Kaynak kişinin, kendi evi içerisinde kapı girişine astığı karaağaç dalı, bu ifadeyi doğrulamaktadır. Bunun yanında, dal parçasının yüksek yerlere koyulmasındaki hassasiyet ve tesbihlerle bir arada kullanımı, akıllara karaağacın İslam ile bağdaştırıldığı ve dini kutsiyet kazandırıldığı yorumunu getirmektedir.

Fotoğraf 1. Karaağaç Dalının Kullanımı

“Eskiden karaağaç dalından muskalar yapılırdı. Minik bir bezin içerisine bu dallar, kırılarak koyulur ve muskalanırdı. Çocuklarıma ve torunlarıma hâlen yapmaktayım” (KK-23).

“Eskişehir’de de yetişen boz karaağaçlar kurduğunda beyaz renkte tohumla kaçarlardı. O beyaz tohumlu dalları evde bulundurmamak, her türlü ruhsal hastalığa iyi gelmektedir” (KK-178).

Bu uygulama içerisinde boz karaağaca önem atfedilmesi, beyaz rengi dolayısıyla ak kayınların kutsal kabul edilmesi ile benzerlik göstermektedir (Roux, 2005: 70).

“Doğuma yaklaşan vakitlerde, küçük bir kumaş parçasından kese hazırlanır. Kesenin içerisine karaağaç dalı, elma, kemik vb. kutsal ürünler koyulur. Böylelikle kadının doğum acıları azalır” (KK-66).

Yöre içerisinde karaağacın nazara karşı kullanımında tespit edilen diğer örnekler ise çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı şekilde incelenmektedir.

Yörede karaağaca dair bir diğer tespit ise Üçsaray Mahallesi’nde eski bir karaağacın dilek ağacı olarak kullanımı olmuştur. Söz konusu ağaç günümüzde

yıkılmış vaziyette olduğu için Üçsaray Mahallesi'nde çaput bağlama geleneği, yaklaşık beş yıl önce sonlandırılmıştır. Buna karşın mahalle halkının, ağaçları ve ağaca bağlı kumaşları hâlen önemseydiği görülmektedir (KK-107, KK-108, KK-109).

“Kim olduğu bilinmeyen bir yatırımız bulunuyor. O yatırımın hemen yanında da bir karaağaç vardı. Birkaç yıl öncesine kadar dilekler bu ağaca bağlanırdı” (KK-109).

Fotoğraf 2. Çürüyen dilek ağacının kalıntıları

Fotoğraf 3. Çürüyen dilek ağacının kalıntıları

Fotoğraf 4. Çürüyen dilek ağacının kalıntıları

Bu noktada söz konusu dilek ağacının, türbe yanında bulunması akıllara kutsallığın, karaağaçtan ziyade türbe dolayısıyla var olabileceği düşüncesini getirmektedir. Türk kültüründe; dağ başlarında veya düz bir alanda tek başına bulunan ya da evliya mezarları, tekke vb. mekânlarda yer edinmiş dilek ağaçlarıyla karşılaşılmalıdır. Bu dilek ağaçlarına bağlanan çaput, bez vb. materyallerin birer kansız kurban uygulaması olduğu bilinmektedir (Ateş, 2015: 19). Ata mekânı bakımından zenginlik gösteren Eskişehir'e bakıldığında da özellikle geçmiş dönemlerde Seyid Battal Gazi, Yunus Emre vb. türbelerde yaygın bir şekilde dilek

ağacı uygulamasına gidildiği görülmektedir fakat bu durum söz konusu türbelerdeki dilek ağaçlarının kesilmesinin ardından büyük oranda azalmıştır. Dolayısıyla, Üçsaray Mahallesi’nde görülen dilek ağacı uygulaması; karaağaçlara dair inanışlarla herhangi bir bağlantısı bulunmasa da ağaç kültürünün örneği olması bakımından önem arz etmektedir.

Yapılan saha araştırmasında; kent merkezlerinden olan Odunpazarı ilçesi Akarbaşı Mahallesi’nde bulunan Gazi Kız Meslek Lisesi’nin öğrencilerinin yapmış olduğu bir dilek ağacı uygulaması tespit edilmiştir. Lisenin hemen girişinde bulunan bu ağaç, okuldaki çeşitli öğrencilerin sınav zamanında yüksek not almak ve hoşlanılan kişilere kavuşmak gibi amaçlarla kurdele ve peçeteleri bu ağaca astığı görülmektedir (KK-180, KK-181).

Fotoğraf 5. Dilek Ağacının Yaşatılmasında Lise Örneği

1.1.1.2. Kavak

Türk kültür çevrelerinin yerli ağaçlarından olan Kavak ağacı, Türk halkının geleneksel yaşam tarzında, sanatında, inançlarında ve ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. Görkemli yapısı ve gökyüzüne uzanan dalları sayesinde Kavaklar, Tanrı’ya en yakın olan ağaçlar olarak görülmekte ve kut inancı içerisinde ön plana çıkmaktadır.

Eski Türklerde göğün direği olarak tasvir edilen Kavak ağaçları, kültür içerisinde devleti, bayrağı ve bağımsızlığı sembolize etmektedir (Ergun, 2004: 216). Türk dilleri arasında, söz konusu ağaca karşılık olarak “tirek”, dirag”, “terek” gibi kullanımların da olduğu bilinmektedir (Ögel, 2003a: 474). Bunun yanı sıra Şamanlık

törenlerinde ve benzer ayinlerde de Kavak ağaçlarının özel bir yerinin bulunduğu görülmektedir. Örneğin;

Orta Asya’da Er Töştük Destanı’na bakıldığında, kahramanı yutarak onun güçlenmesinde yardımcı olan kartalın, bir Kavak ağacı içerisinde yaşadığı görülmektedir (Roux, 2002: 88). Anlatıda yer alan kartalın dişi şekilde tasvir edilişi ise Kavak ağaçlarının dişi/ana kimliği ile paralel bir durum arz etmektedir. Yine Altay destanlarında kutlu kadınların Kavak ağacı vasıtasıyla yeryüzüne inmesi dişi/ana kimliğine benzer bir yapı arz etmektedir.

Altaylıların anlatılarına bakıldığında, üç alemleri birleştiren Bay Terek’in yeryüzünün merkezinde bulunan ve yer ile göğün göbeğinde yer alan geniş yapraklı ve altını bir Kavak ağacı olarak tasvir edildiği görülmektedir (İnan, 1998: 468).

Dede Korkut Kitabı’nda Ak Kavak’ın ulu bey ve hatunların yaratıldıktan sonra dünya alemine iniş yolu olarak aksettirildiği görülmektedir:

“(Bamsı Beyrek, Kazan’a) Hanım Kazan! Ünüm anla, sözüm dinle! Alan sabah olmuşsun! Ağ kavağın budağından yırgayuban geçmişsin, can bacuğın eğmişsin, okçuğazın kurmuşsin. Adın gerdek komışsin” (Ergin, 2011: 144).

Türk kültürü içerisinde; gök, yer ve yeraltını birleştiren Kavak ağaçlarının Tanrı’ya yakarma için önemli yakarış yerleri olduğu da görülmektedir. Bu durum, Kavakların yüksek dalları ve heybetli görüntüsüyle bütünlük arz etmektedir. Örneğin; Pervin Ergun (2004: 223), Kırgızlarda Kavak ağacının “Bay Terek” olarak bilindiği ve yaratıcıya yakarma için tercih edildiğini ifade etmektedir. Türklerde; bu ağacın altında dilekte bulunmak, kutsal bir mekânda dua etmek ve bu ağaca bez bağlamak Tanrı’ya kurban sunmak anlamına gelmektedir (Olgunsoy, 2007: 52).

Benzer şekilde, Hocend şehrinde bulunan “Evliya Kavak”, çocuğu olmayan kişilerin dibinde dua ettikleri önemli bir ağaçtır (İnan, 1998: 468). Boratav’ın (1984: 55) aktardığı bir efsanede ise Kavak ağacı, Hz. Zekeriya’nın düşmanlardan saklanmasına yardımcı olmuş ve bu yolda kesilmeyi göze almıştır. Görüldüğü üzere, Kavak ağacının önemi ve kutsallığı, İslamiyet’in kabulünden sonra da devam ettirilmektedir.

Son olarak Kavakların kurumasının ya da eğri-bozuk bir şekilde varlık göstermesinin, Türk kültüründe olumsuz anlamlarla bağdaştırıldığından da bahsetmek gerekmektedir. Orta Asya’da tespit edilen bazı anlatılarda; Tepegöz karakterinin,

yamuk şekilde yetişmiş bir Kavak ağacının altında boy gösterdiği görülmektedir (Ögel, 2003a: 366). Bu noktada Kavak ağacının Türk mitolojisi içerisinde yalnızca yokluğu veya bozuk yapısı dolayısıyla olumsuz olarak algılanması, kültür içerisinde bu ağacın önemini ve sahip olduğu “kut” gücünü destekler niteliktedir.

Eskişehir’e gelindiğinde; Kavak ağaçlarının şehrin bitki örtüsünde oldukça yaygın bir şekilde var olduğu görülmektedir. Merkez ilçeler ve kırsal kesimin geneline yayılan bu durum sebebiyle Kavak ağaçları, günlük yaşam içerisinde görsellik açısından herhangi bir farklılık arz etmemektedir. Eskişehir yöresinde yapılan saha araştırmalarına bakıldığında, Kavakların direkt olarak “kutsal” veya “kutlu” bir ağaç olarak ifade edilmediği görülmektedir. Buna karşın yöre halkının çeşitli durumlardaki inanış ve uygulamaları, Kavak ağaçlarının kültür içerisindeki sembolizminin belirli noktalarda devam ettirildiğini göstermektedir:

Yapılan saha araştırmasında; İbikseydi Mahallesi’nin girişinde bulunan kavak ağacının, köklerinin şekli dolayısıyla yerel halk tarafından “Şehit Kavak” olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir.

Fotoğraf 6. Secde Eden Kavak (İbikseydi Giriş Yolu)

Ağaca dair aktarılan efsane ise şu şekildedir:

“Eskişehir’de birçok savaş, muharebe gerçekleşmiştir. Yunan işgali sırasında direnen halktan bir asker, büyük bir yara alıyor. Canını zar zor kurtaran aç ve yaralı asker, buraya kadar gelerek kayın ağacına sığınıyor. Ağacın yanına geldiğinde savaşın bitmesi için dua etmek amacıyla oturmuş fakat o esnada şehit olmuş. Şehir askerin bedeni, zamanla kayın ağacı tarafından kaplandığı için ağacın öyle bir görüntüsünün olduğu söyleniyor. Hatta bu olaydan sonra işgalin sonladığını söyleyenler de var” (KK-154, KK-160).

Çürüttüm Mahallesi'nin halkı, yıl içerisindeki kutlama ve törenlerini genellikle mahallelerinde bulunan Kavak ağacı etrafında gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir. Özellikle kurban adakları ve bayram selamlaşmaları ve Hıdırellez kutlamaları bu ağacın hemen yanında kutlanılmaktadır:

“Köyümüzün büyük bir Kavak ağacı var. Genelde eğlencelerimizi ve kutlamalarımızı orada gerçekleştiriyoruz. Yıllardan beridir böyle süregelmiş, bizler de devam ettiriyoruz” (KK-118).

Yörede Kavak ağacının rüyalarda görünmesine dair tespit edilen inanışta; söz konusu ağacın yıkılması ile kötü olayların bağdaştırılması, eski Türk inanışlarına dair bağın en güçlü göstergelerindendir:

“Rüyada; Kavak ağaçları çürüyorsa ve içi çürüyerek devriliyorsa ailede bir yıkım olacak demektir. Ağacın devrilmesi, muhtemel kayıp anlamına geldiği için bu şekilde bir rüya görmek hayatında üzücü bir olayın yaşanacağı anlamına gelmektedir. Böyle bir rüya görürsen uyandıktan hemen sonra sol tarafına üç kere tükürüp koruyucu duaları okuman gerekmektedir” (KK-114).

KK-114'ün ifadesinden yola çıkarak Kavak ağacının zarar görmesi durumunun, Şeytan vb. kötücül varlıkların etkisiyle görülen rüyalar olarak kabul edildiği sonucu çıkarılabilmektedir. Çünkü; rüyadan uyanır uyanmaz sol tarafa tükürme durumu İslam dini içerisinde kötü düşüncelerin uzaklaştırılması amacıyla başvurulmuş bir uygulamadır.

Şehrin merkez ilçelerinden olan Odunpazarı'nda bulunan Kanlı Kavak Parkı, çalışma açısından önemli bir mekândır. Porsuk Nehri boyunca devam eden park, yoğun Kavak ağaçları sayesinde piknik alanı olarak da kullanılmaktadır. Parkın “Kanlı” olarak adlandırılması ise iki söylentiye dayandırılmaktadır:

“Kanlı Kavak'ın hikâyesi, aşkından intihar eden iki gençten gelmektedir. Eskiden görücü usulü evlilik daha yaygınken, birbirini seven iki genç birbirine kavuşamamış. Kızın evlendirileceğini duyan oğlan, kızı ikna etmiş ve birlikte kaçma kararı almışlar. Ama bu şekilde de herhangi bir sonuca ulaşamayacaklarını anlayınca bu parktaki bir ağaca kendilerini asarak intihar etmişler” (KK-24, KK-75, KK-120, KK-136, KK-180, KK-181).

“Bu parkın bu şekilde anılmasının sebebi ailelerin yalan uydurmasından kaynaklanıyor. Eskiden Porsuk tarafına geçerek suya düşen ve boğularak ölen

çocuklar oluyormuş. Aileler de çocuklarını oradan uzak tutabilmek için nehrin içerisinde bir canavar olduğunu ve oraya gelen çocuklarını yediğini söylemeye başlamış. Bu söylenti yıllar boyu söylene söylene parkın adının Kanlı Kavak olmasına sebep olmuş” (KK-95, KK-127, KK-131, KK-181, KK-182, KK-183).

Parkın adlandırılmasına dair örnekler, Kavak ağaçlarının Türk kültürü içerisindeki yerine dair herhangi bir unsur içermese de kültürel bellekte yer edinmesi açısından önem arz etmektedir.

1.1.1.3. Söğüt

Türk kültürü, binlerce yıllık tarihi boyunca doğa ile iç içe yaşamış, çeşitli semboller ve ritüellerle doğanın gücüne olan saygısını dile getirmiştir. Bu bağlamda, Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan söğüt ağacına özel bir saygı gösterildiği ve çeşitli dini ritüellerde kullanıldığı görülmektedir.

Söğüt ağacı; gölgesinde çadır kurulan, boy kurulan ve huzur, yuva gibi çeşitli olumlu sembolik anlamlarla bağdaştırılan kutsal ağaçlardandır (Işık, 2019: 555; Özarslan, 2003: 98). Söğüt ağaçları, aydınlık ve gösterişli yapısı sayesinde hem yerleşim hem de dinî ritüeller için uygun mekânlar olarak görülmüştür. Anadolu’da birçok yerleşim yerinin Söğüt ismi ile anılıyor olması, ağaca dair sembolik anlamın geçerliliğinin bir tezahürüdür (Ergun, 2014: 241). Özellikle kırsal kesim yerleşmelerinin Söğüt ağacı etrafında kurulmasının yaygın şekilde görülmesinde tek sebebin, bölgenin işlevselliğinden kaynaklanmadığı aşîkârdır.

Söğüt ağacının dallarının aşağıya bakmasına dair bir köken mitinin olduğu bilinmektedir. Söz konusu mitte; birbirlerini seven iki gencin Söğüt ağacının altında buluşarak sohbet ettikleri ve bir sohbet esnasında babalarına yakalanmaları anlatılmaktadır. Söğüt ağacı, birbirini seven bu iki gencin yakalanmaması için dallarını aşağıya doğru eğerek yapraklarıyla gizlemiştir. O günden beridir Söğüt ağacının yaprakları aşağıya doğru eğridir (Bayat, 2020: 185). Söğüt ağacının kutunun girdiği insanın; çok duygulu, yardımsever ve evcimen oluşuna dair inanış (Yıldırım, 2000: 418) göz önüne alındığında; bu köken miti, Söğüt ağacının Türk kültürü içerisindeki yerini ve karakteristik özelliğini göstermesi açısından önemlidir.

Roux (2005: 68); Söğüt ağaçlarının, Türk kültüründeki yerine örnek olarak Uygur Türklerinin, kurban adamak için Söğüt ağacı diktikleri ve bu ağacın etrafında

üç kere döndüklerini aktarmaktadır. Bunun yanında Türk kültürü içerisinde geleceği görme ve kehanet alma tekniği olarak Söğüt dallarının kullanıldığını da belirtmektedir (Roux, 2005: 152).

Ergun (2014: 241), Söğütlerin dallarının Tanrı'nın kırbağı olarak da anlamlandırıldığını ve buna bağlı olarak kamlar tarafından önemsenerek kullanıldığını aktarmaktadır. Benzer şekilde, Saha Türkleri de söğüt ağaçlarının esnek oldukları için kutlu ağaçlar olduklarını düşünmektedir (Işık, 2019: 556). Görüldüğü üzere; Söğüt ağacı, Türklere ait anlatılarda yoğun olarak yer almasa da çeşitli inanış ve uygulamalarda kullanılan ve kutsallığına atıfta bulunulan bir ağaçtır.

Eskişehir yöresine gelindiğinde, Söğüt ağacının çoğunlukla yenilenme ve bereket anlamlarıyla ön plana çıktığı ve bu amaçla kullanıldığı görülmektedir. Yörede yapılan Hıdırellez kutlamalarında birçok mahallenin Söğüt dallarını kullanarak dilek tuttukları tespit edilmiştir:

“Söğüt ağaçları dilek tutmada kullanılmaktadır. Eskiden mahallemizde baharın gelişi kutlanırdı. Oğlanlar, Söğüt dallarını birbirine vurarak kırmaya çalışırdı. Kimin dalı önce kırılırsa onun da kör talihi kırılacak, dileği gerçek olacak derlerdi” (KK-23).

“Ninem ‘içinden dua edince Söğüt yaprağı tut’ derdi. Söğüt ağacı, en kolay yeşeren ağaçmış; yaprakları da duaların hemen kabul olmasını sağlarmış” (KK-68, KK-69).

“Hıdırellez günü civardan bir Söğüt dalı bulursun. Onun üzerine ne istediğini kazıyarak yazarsın. Aile istersin, eş-dost istersin. Sonra da dalı bir gülün dibine gömersin. Dileğin her neyse yıl bitmeden kabul olur derler. Biz hep böyle kutlarız” (KK-192).

“Hıdırellez zamanı, söğüt ağacından koparılan bir dalı kullanarak dileklerimizi dileriz. Söğüt ağacı en hızlı iyileşen ağaçtır. Hem ağaca zarar vermemiş olursun hem de dileğin hemen yerine ulaşır” (KK-100).

“Eskiden Hıdırellez’de söğüt dallarından ev yapardık. Dalları yan yana getirerek ev, araba gibi şekiller oluştururduk. Bu şekilde dilek dilerdik” (KK-120, KK-121).

Saha araştırması kapsamında tespit edilen bu uygulamalar, Eskişehir yöresinde Söğüt ağacının önemini ve kutsiyetini yoğun olmamakla birlikte devam ettirdiğini

göstermektedir. Uygulamalar içerisinde Söğüt'ün özellikle esneklik ve tazelik özelliklerinden yararlanarak kaderin etkilenmek istenmesi, sempatik temas büyüünün (Örnek, 1973: 16) bir örneğidir.

1.1.2. Meyveli Ağaçlar

1.1.2.1. Elma

Elma ağaçları, Türk kültüründe hem ağaç kültü içerisinde değer görmüş hem de meyvesine dair oluşan sembolizm sayesinde birçok inanış ve pratikte kendisine yer edinmiştir.

Elma ağaçları, iri gövdeleri ve meyveli yapısıyla Türk dünyasının tamamında önemsenen bir ağaçtır. Öyle ki; elma kelimesinin, tüm Türk boylarında aynı kökenden, “Aal Luuk Mas” kelimesinden geldiği bilinmektedir (Ergun, 2004: 243). Bu ifadede yer alan “Al”, kırmızı; “Lukk”, kutsal; “Mas” ise ağaç anlamlarına gelmektedir (Özdemir, 2018: 51). Görüldüğü üzere, elma ağacı ve meyvesi; Türklerde henüz büyük bölünmelerin yaşanmadığı, boylara dayalı dil ailelerinin daha çok temasta kaldığı dönemlerden itibaren bilinen bir ağaçtır. Orta Asya'da “Almalığ” şehrinin bulunması da bu savı destekler niteliktedir (Ögel, 2003a: 90).

Türk kültüründe elmanın önemini idrak etmede bir diğer örnek ise Türk anlatılarında karşımıza çıkan yoğun elma sembolizmidir. Örneğin; Manas destanında Yakup Han, çocuğu olmayan karısına, elma ağacına başvurmadığı için kızmaktadır (Ögel, 2003b: 474). Dede Korkut Kitabı'na bakıldığında; elmanın, güzel huylarla ve olumlu özelliklerle bağdaştırıldığı görülmektedir: Dirse Han'ın, karısına iltifat ederken “güz elmasına benzer al yanaklım” benzetmesini kullanması, o dönemlerde elmaya dair bakış açısı hakkında ipucu vermektedir (Ergun, 2004: 244). Kerem ile Aslı hikâyesinde söz konusu kahramanların, ailelerinin elma tüketmesinden sonra dünyaya geldikleri görülmektedir (Duymaz, 2001: 43). Hacı Bektaş Veli'nin, bir kış günü elma ağacı yeşerterek yararlanması, bu ağacın öneminin, Alevi-Bektaşî kültüründe devam ettirildiğini göstermektedir (Özdemir, 2018: 51).

Türk masallarına gelindiğinde, elmaya dair anlatımların, oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Örneğin; Kunos'un derlediği bir masalda, erkek çocuğu olmayan kralın, eşiyle birlikte elma yemelerinden bahsedilmektedir (Roux, 2005: 282). Çeşitli masallarda Hızır'ın, şifa dağıtma ve çocuksuzluğu giderme amacıyla kahramanlara elma verdiği görülmektedir (Ergun, 2004: 243). Anadolu sahası Türk masallarında

elma motifini inceleyen Özdemir (2018: 94), incelediği masallarda elmanın, kozmik ağaç ile bağdaştırılarak insan sağaltımında da kullanıldığını belirtmektedir.

Çeşitli Türk anlatılarında, özellikle zürriyet kavramı ile bir arada verilen ve çoğalmanın, soylanmanın bir aracı olarak görülen elma ağacı, yine bu amaçla birçok inanış, ritüel ve törende varlık göstermektedir. Örneğin; Türk dünyasının birçok yerinde rüyada elma görülmesi çocuk sahibi olunacağını ifade etmektedir (Kalafat, 2000: 85). Hamilelik döneminde elma yiyen kadının çocuğunun, kırmızı yanaklı olacağına inanılmaktadır (Örnek, 1981: 60). Bunun yanında, Nevruz'da, Anadolu sahasının çeşitli yörelerinde yeni yılın bereketli geçmesi amacıyla elmayı çeşitli şekillerde kullandığı bilinmektedir (Güzel, 1995: 97). Görüldüğü üzere Türk inanç sisteminde; hastalık için şifa, çocuksuzluğa karşı çoğalma, evlenme, zenginlik, kismet, bolluk, bereket vb. temenniler ağaçlar üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır ve elma, bu amaçla yaygın bir şekilde başvuru kutlu ağaçlardandır (Özdemir, 2018: 51). Yapılan saha araştırmasında, elmaya dair bu sembolizmin, Eskişehir yöresinde de devam ettirildiği tespit edilmiştir.

Eskişehir yöresinde elmanın kullanımı genellikle geçiş dönemleri ve halk hekimliği kapsamında devam ettirilmektedir. Özellikle evlenme geçiş dönemine dair birçok inanış ve uygulamada elmanın yer aldığı görülmektedir. Saha araştırması kapsamında evlenme içerisinde elmayı en çok kullanan ilçe Seyitgazi ilçesi olmuştur. Seyitgazi ilçesinde araştırma bölgesi olarak seçilen yirmi üç mahallenin tamamında düğünlerde bayrak asma geleneğinin devam ettirildiği tespit edilmiştir (KK-4, KK-17, KK-63, KK-135, KK-120, KK58, KK-64, KK-72, KK-121).

Fotoğraf 7. Bayrak Asma Törende Elmanın Kullanımı

Bu yönelimin temelinde; eski Türklerin, ağaç kovuklarını ana rahmine benzetmesi ve doğurganlık vasfını ağaçlara aktarmış olması yer almaktadır (Bayat,

2020: 38). Elma meyvesinin de ait olduğu ağacın doğurganlığı sayesinde meydana geldiğini düşünen Türkler, bu meyveden yararlanarak çocuksuzluğu gidermeye ve olumlu şekilde etkilemeye çalışmaktadır. Dil kullanımlarında, “meyve” sözcüğünün bebek ve çocuklar için de kullanılıyor olması, bu savı destekleyen bir başka örnektir.

Yörede elmanın kullanımına dair bir diğör örnek ise; söz konusu meyvenin bereketi temenni eden törenlerde ve kurbanlarda kullanışıdır. Örneğin yörede gerçekleştirilen çeşitli kurbanlarda ve koç katımı törenlerinde koçların boynuzlarına elma takıldığı tespit edilmiştir (KK-70, KK-120, KK-131, KK-170).

Evlenme ve bereket törenlerinde elmanın kullanımlarına dair örnekler, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenmektedir.

1.1.2.2. İncir

Sahip olduğu özellikler sayesinde Anadolu topraklarında kolaylıkla yetişebilen incir, Türklerin uzun yıllar boyunca temasta kaldığı önemli bir ağaçtır. İncir ağacı ve meyvesinin, Türk kültüründe geçmişten günümüze hem olumlu hem de olumsuz ifadelerle ön plana çıktığı görülmektedir. Bereketin ve felaketin simgesel olarak aynı meyvede toplanması, Türk kültüründe incire dair sembolizmin kompleks yapısını da göstermektedir.

İncir ağacına dair önem, özellikle İslamiyet’e geçişle birlikte Türk kültüründe yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir (Olgunsoy, 2007: 28). Bu ağacın, Tîn suresi üzerinden Kur’an-ı Kerim’de anlatıldığını savunan araştırmacılar, söz konusu meyvenin çeşitli özellikleriyle Allah ve İslam dini tarafından kutsandığını savunmaktadır. Bu araştırmacılara göre incir hem güzel ve şifalı bir meyvedir hem de çiçek göstermeden yani bir vaatte bulunmadan sürekli meyve vererek insanlığa hizmet eden kutsal bir ağaçtır (Bulut, 2014: 458). Bu durumun bir yansıması olarak çeşitli yörelerde incirlerin köklerine kirli su dökülmesinin ya da incir ağacını kesmenin hoş görülmediği bilinmektedir (Gelmez, 1986: 37). Afyon yöresinde nazardan koruması amacıyla ham incirlerden kolye yapılarak çocuklara takılmaktadır (Demirel, 2021: 613). Benzer şekilde, Kıbrıs’ta bir türbe içerisinde yer alan incir ağacından incir yiyen kadınların güçlü ve cesur oğlanlar doğuracağı inancı mevcuttur (Aça, 2008: 249).

İncire dair yukarıda aktarılan olumlu sembol ve ifadelere rağmen özellikle Anadolu sahasında söz konusu ağaca birçok olumsuz anlamında yüklendiği görülmektedir. Örneğin, bir evin bahçesine incir ağacının dikilmesinin, özellikle erkek

çocuğu olanlar için uğursuz sayıldığı görülmektedir (Boratav, 1984: 54). Mehmet Aça (2008: 257) ise rüyada incir görülmesi durumunda muhtemel ölümün bir sembolü olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir. Bunun yanında incir ağaçlarının, şeytanları barındıran kötü mekânlar olarak da görüldüğü bilinmektedir (Olgunsoy, 2007: 30). Hatta bazı yörelerde isminin zikredilmesi bile ayıp olarak görülebilmektedir (Oğuz, 1976: 476).

İncire dair sembolizmin dışında halk sözlerinde de incirin birçok kez kullanıldığı ve olumsuz ifadelerle ön plana çıktığı görülmektedir: Örneğin; "Ocağına incir ağacı dikmek" deyimini, Anadolu sahasında oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Kişinin, bulunduğu mekânın harabe haline gelmesini ve yıkılmasını ifade eden bu deyim kökeninde incir ağaçlarının özellikle yıkıntılar arasında kolaylıkla yetişen bir ağaç olması yatmaktadır (Boratav, 1984: 54; Olgunsoy, 2007: 30). Bu durum incir ağacının; yok olma, yıkılma vb. durumlarla bağdaştırılmasına sebep olmuştur. Yine incire olumsuz olarak yer verilen "Darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz", "İncir ağacından düşen iflah olmaz", "İncir çekirdeği doldurmamak" vb. deyimlerin varlığı bilinmektedir (Bulut, 2014: 462). Bu durum; incirin, Türk kültüründe olumsuz özellikleriyle daha baskın olduğunu ve söz ürünlerine bu şekilde yansıttığı sonucu çıkarılabilmektedir.

Eskişehir yöresinde incir ağacının yeri ve önemine bakıldığında, incir meyvesi ile ağacının farklı duygu durumlarına atfedildiği tespit edilmiştir. Yöre halkı, incirin meyve olarak tüketimini önemsemekte ve bu besinin, bolluk ve bereketi çağrıştırdığını düşünmektedir. Buna karşın kaynak kişilerin, incir ağacına karşı olumsuz ifadeleri, Anadolu sahasına benzer şekilde bir sembol karşıtlığının meydana geldiğini göstermektedir:

"Günlerden bir gün karganın birisi yere pislemiş. Sonra o pisliğin kokusuna domuz gelerek pisliği eşelemeye başlamış. Domuz, toprağı eşelerken bir yandan da fark etmeden toprağı havalandırıyormuş. Aylar sonra, tam o yerde bir fidan belirmiş ve giderek büyümeye başlamış. Büyüyerek kocaman olan bir ağaç olan bu bitki aslında incirmiş. Bu sebeple incirin gölgesinde uyunmaz derler. O pislik insanda unutkanlık yapar" (KK-97, KK-98).

"İncir ağaçları eskiden beridir kötü görülür. Üzerine çamaşır asmak için bile yaklaşılmaz. (KK-1, KK-2, KK-3).

“İncir ağacının altına hayvanını bile yatırmamalısın. Orada ot dahi yetişmez derler” (KK-68).

Yörede incir ağacına dair olumsuz görüşlerin yanında incir meyvesinin özellikle bereket uygulamalarında ve lohusa sağlığında kullanılması önemlidir (KK-4, KK-5, KK-10, KK-51, KK-52, KK81, KK-109). Bu kullanımlar, çalışmanın ilgili bölümlerinde incelenmiştir.

1.2. Bitkiler

1.2.1. Arpa ve Buğday

Türk kültürüne bakıldığında, tarımın merkezinde yer alan başat ürünlerden arpa ve buğdayın, oldukça eski dönemlerden itibaren işlenmeye başladığı ve sosyo-kültürel anlamda önemsendiği görülmektedir. Arpa ve buğday, yerleşik hayata geçişin etkisiyle birlikte Türkler tarafından bereketin sembolü olarak kabul edilmekte ve toplum refahının bir göstergesi olarak görülmektedir.

Türk kültüründe arpa ve buğdayın önemini anlamak için öncelikle bu iki tahılın tarihsel kökenlerine bakmak gerekmektedir. Türklerde ziraatın en eski kayıtları, ancak 8. yüzyıla kadar takip edilebilmektedir. Emevî Devleti’nin misyonerlik faaliyetlerine dair kayıtlarında Türklerin de ziyaret edildiği ve ziyaret esnasında et ve ekmeğin ikram edildiği ibaresi yer almaktadır (Baykara, 1991: 6). Bu ifade, Türklerin o yıllar içerisinde ekmek yapabilecek kadar tahıl üretimini gerçekleştirebildiğini göstermektedir. Göktürkler döneminde, Türklerin hayvancılığın yanı sıra yoğun olmamakla birlikte tarla faaliyetleriyle de ilgilendiğine dair kayıtlar (Orkun, 1936: 41), Türklerde tarımsal faaliyetlerin ne kadar eski olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bu durum; buğdayın, Türk kültürü içerisinde çeşitli anlamlarla yer edinmesini sağlamıştır.

Bir Altay efsanesi içerisinde; bir kadının, gökyüzünden yağmur vasıtasıyla düşen bir dolu parçasının içerisinden çıkan iki buğday tanesi sayesinde hamile kalması aktarılmaktadır (Ögel, 2003a: 56; Roux, 2005: 284). Aktarılan örnekte buğdayın bereket ve çoğalma anlamları ile ön plana çıktığı görülmektedir. Buna karşın Âdem ile Havva’nın cennetten kovuluşuna dair varyantlarından birisinde, yasak meyvenin buğday olarak seçilmesi (Olgunsoy, 2007: 67), söz konusu tahılın karşıladığı olumlu sembolizmden farklıdır.

Buğday ve arpa ile ilgili olarak Türk anlatılarında büyük bir yoğunluk görülemese de özellikle geçiş dönemleri ve bereket törenlerine dair ritüellerde bu iki tahılın oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; bereket törenleri içerisinde hayvancılık ve tarımın bereketlenmesi amacıyla tarlalara ve su yalaklarına buğday atılmaktadır (Artun, 1999: 4, 6). Hıdırellez günü içerisinde; Hızır'ın bereketinin bulaşacağı umuduyla kapı ve pencere kenarlarına arpa dökülmesi, Türk kültüründe arpanın önemini gösteren bir diğer örnektir (Gezgin, 2010: 23). Eve bereket getirmesi için de buğday başaklarının asıldığı görülmektedir (Okuşluk Şenesen, 2011: 217).

Bunun dışında Anadolu sahasında tarlalardan hasat edilen ilk buğdayların, çeşme musluğuna asılmasının yaygın bir uygulama olduğu görülmektedir (Boratav, 1984: 96, 133). Burada akan su ile temas ettirilen buğdayların, sempatik büyü aracılığıyla bereketlenmesi ve çoğalmasının amaçlandığı görülmektedir.

Anadolu sahasında buğday ve arpa ile ilgili bir diğer yaygın uygulama ise; bu iki tahılın düğünlerde saçı olarak kullanılmasıdır: Gelin, kendi evinden çıktığında veya erkek evine girerken başından aşağıya içerisinde buğday ve arpanın da bulunduğu saçların saçıldığı görülmektedir (Boratav, 1984: 185; Yıldız, 2023: 120). Burada söz konusu tahılların çok taneli ve kutsallık atfedilen ürünler olması, Türk kültüründe oldukça önemli görülen geçiş dönemlerine dair uygulamalarda bolca yer almasına vesile olmuştur. Görüldüğü üzere, buğday ve arpa, sadece besin kaynağı olarak değil, aynı zamanda sosyal hayatta da önemli bir rol oynamıştır. Geleneksel düğün ve bayram törenlerinde, arpa ve buğdayın kullanılması, bereketin ve bolluğun yeni evlenen çiftlere ve topluma getirilmesini simgeler (Akarpınar, 2000: 179).

Eskişehir yöresinde buğdayın yeri incelendiğinde, Türk kültürü içerisinde sembolizmin aynen devam ettirildiği görülmektedir. Arpa ve buğday; paranın çoğalması, yuvanın bereketlenmesi ve aile üyesinin artması amaçlarıyla yöre halkı tarafından çeşitli inanış ve uygulamalar içerisinde kullanılmaktadır. Örneğin, düğünlerde buğdayın saçı olarak kullanımı çeşitli kırsal kesim mahallelerinde aynen devam ettirilmektedir (KK-81, KK-82, KK-108, KK-109).

Yörük Türkmen Kültürü ve Sosyal Dayanışma Derneği Başkanı KK-184, buğdayın Yörük kültürü için önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Kefiye, Yörükler bir yaşam biçimidir. Kültürümüzün felsefesini aktarmaktadır. Kefiyedeki sarı renk, buğday başını temsil etmektedir. Buğday başı bizde önemlidir daima bereketi temsil etmiştir” (KK-184).

Seyitgazi ilçesi Çukurca Mahallesi’nde paranın bollaşması amacıyla cüzdanların içerisinde arpa ve darı atıldığı tespit edilmiştir (KK-32, KK-33). KK-33, aynı zamanda bu işlemin, sahip olunan mallara gelebilecek muhtemel nazarları da defettiğini de ifade etmiştir.

Arpa ve buğday bitkisinin, koruyucu olduğu inanışına dair bir diğer tespit ise bu tahılların, kötücül varlıkları defettiğine dair inanış olmuştur:

“Eskiden cam kenarlarına avlulara, ahırlara cadılar ve büyücüler giremesin diye arpa dökerlerdi. Bu kişiler, baktığı insanlara nazar değdirirmiş; onların bir bakışıyla taş üstünde taş durmazmış derler. Bu sebeple evlerde arpayı mutlaka bulundururduk” (KK-35, KK-36, KK-37).

1.2.2. Gül

Altayların Yaratılış Destanı başta olmak üzere, birçok Türk anlatısında çiçeklerin yer alması; bu bitkilerin, Türkler tarafından oldukça eski dönemlerden itibaren bilindiği ve önemsendiği sonucunu çıkartmaktadır (İnan, 1976: 90). Saim Sakaoğlu (2004: 43-44), bir Türk efsanesinde; iki gencin bülbül ve güle dönüşmesini aktarmaktadır: Efsanede birbirlerine kavuşamayan iki gençten erkeğin, derdini sevdiği kıza anlatamayan zavallı bülbüle dönüştüğü; genç kızın da kederine daha fazla dayanamayarak yüz yapraklı kızıl güle dönüştüğü anlatılmaktadır. Zeynep Alsancak (2017: 73), eski Türk inanışları içerisinde küçük, parlak kırmızı tohum ve meyvelerin oldukça önemli görüldüğünü ve bu durumun, gül bitkisinin Türk kültüründe yer edinmesi için gerekli zemini hazırladığını ifade etmektedir. Nilgün Demirel (2021: 610); gül çiçeğinin, Türklerin daha sonraki dönemlerinde devam ettirdiği hayat ağacı temsillerinden birisi olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadelere karşın eski Türk anlatıların gül çiçeğine dair ifadelerin az oluşu; söz konusu bitkinin, Türklerin erken dönemlerindeki yerini tam olarak ortaya koyamamaya sebep olmaktadır. İslamiyet’in kabulünden sonra ise gül hakkında yoğun bir sembolizmin, Türk kültüründe varlık gösterdiği görülmektedir.

Gül çiçeğinin kırmızı rengiyle alakalı olarak bir mitte; Hz. Muhammed’i miracı esnasında gören çiçeğin, yaşadığı duygu yoğunluğu dolayısıyla yüzünün kızarması ve

terlemesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu ter damlasının, gökyüzünden yeryüzüne düşmesi sonucunda tüm güller kızarmıştır (Alsancak, 2017: 94). Ayrıca peygamberin gül hakkında söylediğine inanılan olumlu ifadeler, bu çiçeğin zaman içerisinde Hz. Muhammed'in bir sembolü hâline gelmesine vesile olmuştur (Ayvazoğlu, 1992: 86). Bu anlatı, Türk kültüründe güllerin sevgi, saflık, masumiyet vb. anlamlarının karşılmasını da destekler niteliktedir.

Anadolu sahasına bakıldığında, güllere dair bu sembolizmin, hâlen yoğun bir şekilde yaşatıldığı görülmektedir. Bu noktada gül çiçeğinin, Hıdırellez vb. bereket törenlerinde bir dilek mabedi olarak yer edinmesi oldukça önemlidir (Artun, 2007: 6; İvgin, 2019: 194; Kahraman ve Arıkan, 2015: 20; Kumartaşlıoğlu, 2017: 280; Olgunsoy, 2007: 62). Bu uygulamalarda bereketin talep edildiği Hızır vb. varlıklarla iletişim kurabilmek için güllerin aracılığına başvurulduğu görülmektedir. Kişilerin gül diplerine su dökmesi, dilek gömmesi, isteklerini çizmesi vb. eylemler, Boratav (1984: 148) tarafından tümüyle büyülek işlem olarak değerlendirilmektedir.

Eskişehir yöresine gelindiğinde, güllerin bir dilek dileme aracı olarak hâlen yaşatıldığı görülmektedir. Özellikle Hıdırellez zamanında güllerin köklerine çeşitli duaların gömüldüğü, asıldığı veya çizildiği tespit edilmiştir (KK-18, KK-34, KK-37, KK-54, KK-94, KK-118, KK-174). Bu uygulamaların; güllerin açılması ile talihin açılması arasında bağ kurabilmek amacıyla yapılan temas ve benzerlik büyüleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tespit edilen uygulamalar, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

Yörede, gül çiçeğinin kullanımı ile alakalı çeşitli rüya tabirlerinin de olduğu tespit edilmiştir:

“Rüyada gül görüldüğünde Hz. Muhammed efendimize yorulur. Kutlu rüya demektir. Ayrıca hoş, güzel haberler alacağına da işaret eder” (KK-32).

“Rüyada gülün iki anlamı vardır: Eğer gülün dikenini parmağına batarsa; aileden birisi sana ihanet edecek demektir. Eğer gül dikensiz ise ya da kolayca tutabiliyorsan; işlerini kolaylıkla yapacağın ve sıkıntılardan kurtulacağın anlamına gelir” (KK-202).

“Rüyada gül gördüğün zaman muhtemel bir sevgilin olacak ya da birisinin gönlü sana düşecek derlerdi. Güzel haber alacağın anlamına da gelir. Ben kızıma hamile kaldığımı öğrenmeden önce rüyamda demet demet gül topluyordum” (KK-5).

“Rüyada gül görmek, mutluluk demektir. Bol kazanç geleceği anlamına gelir” (KK-175, KK-176).

“Rüyanda gül görürsen manevi anlamda huzurlu günlerin geleceğine yorarlar” (KK-134).

1.2.3. Kekik

Kekik, tarih boyunca birçok kültürde yer edinmiş önemli antiseptik bitkilerden birisidir. Eski Türklerde kekik bitkisinin kullanımına dair yeterli bilgiye ulaşılamasa da özellikle Anadolu sahasında birçok büyülek ve akılcı uygulamada kullanıldığı görülmektedir.

Kekiğin tarihçesine bakıldığında; asaletin, zenginliğin ve temizliğin simgesi olarak binlerce yıllık bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir (Bozdemir, 2019: 583; Gezgın, 2021: 198). Çoğunlukla Yunan ve İran mitolojisinde ön planda olan bu bitkinin eski Türklerde kullanımıyla alakalı kesin bir ibareye rastlanılmaması, bu bitki ile temasın daha geç dönemlerde gerçekleşebileceğini düşündürmektedir. Dîvânu Lügati't-Türk'te dahi kekiğe dair bir kullanımın yer almayışı, bu savı güçlendirmektedir (Karaarslan, 2010: 119-132)¹. Bu duruma karşın özellikle Anadolu sahasında kekiğin; halk hekimliğinde, geçiş dönemlerinde ve çeşitli törenlerde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Kekik, sahip olduğu antiseptik özellikler sayesinde Türklerin geleneksel tıbbında önemli bir yere sahiptir (Eyüboğlu, 2007: 42; Özkan, 2012: 34-36). Ayrıca kekiğin, çeşitli büyülek uygulamalarda arındırıcı ve koruyucu bir unsur olarak kullanılması; söz konusu bitkinin manevi bir değer taşıdığını da göstermektedir. Örneğin; Anadolu sahasında lohusanın yatağına ve yastığına kekik otu, iğde dalı ve kaplumbağa kemiğinin asılarak korunduğu görülmektedir (Başçetinçelik, 2009: 86; Örnek, 1979: 242-243).

Eskişehir'e yöresine gelindiğinde, kekiğin çoğunlukla geçiş dönemlerinde ve halk baytarlığında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu örnekler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenmiştir. Yörede kekiğin kullanıldığı bir diğer alan ise nazar vb.

¹ Bu noktada Nigar Oturakçı'nın (2007: 204), söz konusu sözlük içerisinde geçen “kara ot” kelimesinin Türklerde ada çayı veya kekiğe karşılık gelebileceğini ifade ettiği görülmektedir. Besim Atalay'ın (1986: 266) hazırlamış olduğu sözlük çevirisinde ise kara otun Hindistan'dan gelen “baldıran otu” için kullanıldığı görülmektedir.

olumsuz durumlardan arınmak amacıyla kekiğin tütsü hâlinde yakılması olmuştur. Yapılan saha araştırmasında; Eskişehir’de tütsü kullanımının belli bir düzeyde devam ettirildiği tespit edilmiştir (KK-6, KK-24, KK-86, KK-87, KK-95, KK-114, KK-122, KK-123, KK-128, KK-131, KK-136, KK-149, KK-164, KK-171, KK-178, KK-179, KK-182, KK-202). Kırsal kesim mahallelerinde tütsü ürünü olarak üzerlik ön plandayken; merkez ilçeler olan Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerinde ise daha çok kekiğin tercih edildiği görülmektedir. Bu dağılımın oluşmasında; bitkilerin günlük yaşamdaki yeri ile kekiğin mikrop kırıcı özelliklerinin bilimsel olarak kanıtlanmış olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

“Kekik ve defne yaprağından hazırladığım tütsüler oluyor. ‘Nazar, sığırı bile devirebilirmiş’ derler. Bu sebeple konu komşuyla sık sık bir araya geldiğimiz günlerde tütsü yakarız. Kötü bakışı evden kovmak için kekiği salonunda yakarsın. Sonra yavaş yavaş dış kapıya doğru sürüklersin. Ben en sonunda kapı pervazlarını tütsüleyerek dışarıda söndürüyorum. Böylece, nazar kekiğe takılıp çıkar” (KK-122).

“Ne zaman kötü hissetsem kekik ve adaçayına başvururum. Çayı da tütsüsü de çok kıymetlidir” (KK-202).

“Kekik daima rahatlatıcıdır. Bazen sobaya bir dalını tutarak isleme yaparsın. Mübarek bitki, kokusu insana iyi gelir” (KK-86, KK-87).

“Kekik otu ile lavantanın psikolojik bunalımlara karşı iyi geldiğini söylemişlerdi. Bu sebeple odama astım” (KK-103).

Fotoğraf 8. Kekik Otunun Nazarlık Olarak Kullanımı

“Eskiler, kekiği alıp tütün yaparlarmış. Uykudayken aramızda şeytanlar gezinmesin diyerek yataktaki yastıkları bu tütünüle tütünlemiş” (KK-95).

“Hem hayvanlara hem de kendimize nazar değdiğinde üç bitkiye başvururuz; çörek otu, kekik ve üzerlik. Hayvanlar, mezara girmişse dönüşte bu otlarla tütünüleyerek üzerlerindeki ağırlıkları alırlar” (KK-8, KK-9).

“Kekik, insanda üzüntü-keder bırakmaz” (KK-149).

“Kekik tütünü, korunma ve rahatlama amacıyla yakılmaktadır. Sosyal medyadan Witchcraft (cadılık ilmi) hakkında çeşitli videolar izliyorum. Birçoğu geçmişten gelen kadim bilgileri içerdiği için genelde doğru çıkıyor. Kekik tütünü de o şekilde keşfettim. Artık market ve mağazalarda bir sürü tütün satılıyor ama bu şekilde direkt otun yakımının enerjisi daha iyi etkilediğini öğrendim” (KK-123).

1.2.4. Soğan ve Sarımsak

Soğan ve sarımsak, Türk kültüründe çeşitli kötücül enerji ve varlıklardan korunma amacıyla yaygın olarak başvuru kök bitkilerdir. Söz konusu bitkilerin büyüklük işlemlerde kullanımı, Türk inanış sisteminin bir yansıması olup geçmişinden günümüze uzanan bir kültürü temsil etmektedir.

Türk kültüründe, soğan ve sarımsağın kullanımına bakıldığında, oldukça geçmiş dönemlere gidilmektedir. Özellikle Radloff’un derlemiş olduğu Altay Yaratılış Destanı’nda soğandan bir yemek malzemesi olarak bahsedilişi (Ögel, 2003a: 458); Türklerin, köklü bitkilerle temasının oldukça eskiye dayandığını göstermektedir.

Bunun yanında Dede Korkut Kitabı’nda da soğan ve sarımsağın türlü sembolizmle birlikte işlendiği görülmektedir: Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Esir Düşmesi boyunda Uruz, içerisinde bulunduğu üzücü durumu aktarırken “acı soğan” benzetmesi yapmakta; Burla Hatun ise oğlunun kayından dolayı yaşadığı duyguları sarımsağın acı tadına benzetmektedir (Ergin, 2011: 105-106). Bu anlatıdan yola çıkarak soğan ve sarımsağın, Türk kültürü içerisinde zor zamanları simgeleyen bitkiler olarak da değerlendirdiği anlaşılmaktadır (Gedik, 2020: 219-220).

Türk kültüründe bu iki bitkinin kullanımının en yoğun olduğu alanlardan birisi de nazar, cin vb. kötücül varlıklara karşı korunmadır (Kalafat, 1996: 286). Örneğin; Anadolu sahasında bu iki bitkinin kabukları ve üzerlik ile tuzun birleşiminden oluşturulan muskaların nazara karşı korunmada kullanıldığı bilinmektedir (Demirel,

2021: 613). Özellikle soğan bitkisinin; kadınlarda gebe kalma, yeni doğum yapan kadınlarda sütün artması vb. amacıyla sıklıkla tercih edildiği görülmektedir (Akdağ, 2023: 34; Boratav, 1984: 121; Muratoğlu ve diğ., 1996:15). Bunun yanında soğanın, dilek dileme amacıyla başvurulmuş bir bitki olduğu da görülmektedir: Olgunsoy (2007: 65), Balıkesir yöresinde Hıdırellez gününde soğanın yapraklarına dilek dilenerek toprağa gömüldüğünü aktarmaktadır.

Soğan ve sarımsağın, Anadolu sahasında kullanımına başka bir örnek; kabuklarının, cin vb. varlıkların kullandığı paralar görülmesidir (Sezen, 2013: 157). Bu konuda Boratav (1984: 76); çeşitli hikâye anlatıcılarının, cinlere soğan ve sarımsak kabuğu vererek dilediklerini yaptırabildiğini aktarmaktadır. Bu inanışa göre soğan ve sarımsağın kabuğu, cinlerin evreninde altın ve gümüşe denktir. Bu sebeple soğan ve sarımsağın kabuklarının, doğrudan ateşe atılması hoş karşılanmamaktadır.

Görüldüğü üzere; soğan ve sarımsak, Türk inanış ve uygulamaları içerisinde çok yönlü bir şekilde kullanılan ve yaygın olarak bilinen korunma ögeleridir. Bunun yanında dilek, arınma ve bereketlenme amaçlarıyla da kullanılabilir. Bu iki bitkinin, kültür içerisinde bu denli tercih edilmesinde şüphesiz beyaz rengin ve öz suyu içeriyor olmanın etkisi bulunmaktadır. Zira beyaz rengi Gök Tanrı dininde oldukça önemlidir ve kutsallığı sembolize etmektedir (Bayat, 2020: 221). Ayrıca sarımsakların ağır kokularıyla; soğanların ise katmanlı yapısıyla kötücül enerjilerin hapsolmasını veya kaçmasını sağlayabileceği fikri de muhtemeldir. Okuşluk Şenesen (2011: 216), bu konuda soğanların iç içe geçen yapraklarıyla güçlü bir olgunlaşmayı simgelerken; sarımsakların ise tek bir kökten çoğalabilen yapısı sayesinde önemli görüldüğünü ifade etmektedir.

Eskişehir yöresinde soğan ve sarımsağın kullanımına bakıldığında, benzer bir manzara ile karşılaşılmaktadır. Yapılan saha araştırmasında soğan ve sarımsağın birlikte ya da ayrı şekillerde çeşitli kullanımlarına rastlanılmıştır. Kullanım amaçlarına bakıldığında ise iki bitki arasında herhangi bir ayırımın gözetilmediği görülmektedir.

Yöre genelinde özellikle halk baytarlığında ve kadınlarda çocuksuzluğu giderebilmek amacıyla soğan ve sarımsaktan bolca yararlanıldığı tespit edilmiştir (KK-2, KK-3, KK-10, KK-11, KK-12, KK-13, KK-23, KK-33, KK-46, KK-54, KK-69, KK-73, KK-81, KK-109, KK-111, KK-112, KK-115). Bu uygulamalar, çalışmanın

ilerleyen bölümlerinde incelenmiştir. Bunun dışında soğanın bir bereket ve koruma simgesi olarak da yöre halkının belleğinde yer ettiği görülmektedir:

“Evdeki negatif duyguları eritmek için kapıları soğan ve sirkeli su ile yakarsın. Bu şekilde ev arınmış, yenilenmiş olur” (KK-81, KK-82).

“Eskiden köylerde nazar değmesin diyerek kapılara, ahırlara girişlere soğan asılırdı o yoksa sarımsak asılırdı. O soğanı süslerdik; üzerine sıra sıra karanfil banardık. Hem kötü kokuyu alır derlerdi hem de kötü bakışı çekerdi. Zaten değiştireceğin zaman bakarsın elmanın karanfilli yerlerinde böyle akma olmuşsa evinde nazar ya da büyü var demektir.” (KK-46).

“Soğan, Allah’ın mucizevi nimetlerinden biridir. Haftada bir suyunu içirim, posasını da bahçeme gömerim. Hem hastalıkları önler hem de hanemin bereketini bollaştırır” (KK-196, KK-197).

“Evimin bacasında bir baş sarımsak asılıdır. Annelerimiz tembihliyor ama bir bildikleri var ki insana iyi hissettiriyor” (KK-117).

Tespiti yapılan şu ifadede ise soğan bitkisinin, zor zamanlarla ilişkisi sembolik anlamının bir yansıması görülmektedir:

“Soğan keserken gözünden yaş akan kadının ileride kaynana kahrı çekemezmiş” (KK-114)

1.2.5. Üzerlik

Üzerlik bitkisi, canlılar üzerindeki yatıştırıcı özellikleri sayesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Türk kültüründe üzerlik bitkisi, koruma, tedavi olma, arınma vb. amaçlarla birçok inanış ve ritüelde karşılaşılan önemli bitkilerdendir.

Eski Türk metinlerinde “sepend” ve “yüzerlik” şeklinde adlandırılan üzerlik bitkisi (Emeksiz, 1998: 230), Anadolu sahasında Nazarotu, Ülerzik, İlerzik, Yüzerlik ve Uzlanık gibi isimlerle de kullanılmaktadır (Kaplan, 2020: 417). Üzerliğin adlandırılmasına dair çeşitlilik, bu bitkinin Türk dünyasında kullanımının çeşitliliğini göstermektedir.

İnsan beynindeki rahatlatıcı ve yatıştırıcı özellikleri sayesinde bu bitki, halk hekimliği ve büyülik işlemlerde sıklıkla kullanılmaktadır (Demirel, 2021: 610). Özellikle büyüsel koruma ve arındırma işlemlerinde, üzerlik bitkinin en yaygın şekilde kullanımları; tütsü olarak dumanını soluma ve direkt ateşe atılarak yakma işlemleridir

(Boratav, 1984: 105). Abdülkadir Emeksiz (1998: 233), Türk kültüründe üzerliğin kullanımı ile ilgili makalesinde; söz konusu bitkinin halk hekimliğinde işe yaraması dolayısıyla nazar vb. manevi hastalıklarda da kullanılmaya başlanmış olabileceğini aktarmaktadır.

Anadolu sahasına bakıldığında; kişinin çeşitli unsurlarının, üzerlik ile temas ettirilmesi işlemi ve yaşanan evin içerisinde üzerlik bitkisi bulundurma uygulamaları ile de nazar vb. kötücül tehlikelerden korunulduğu görülmektedir. Örneğin; Kastamonu’da bebeklerin cin vb. varlıklardan korunabilmesi için bebek dışkısı, çörek otu ve üzerlik otu bir bezde karıştırılarak kapıya asılmaktadır (Boratav, 1984: 121). Ankara’da kişilerin, nazardan korunmak amacıyla üzerlikten yapılan çeşitli süsleri ve tılsımları astığı görülmektedir (Kaplan, 2020: 423-426).

Eskişehir yöresine bakıldığında, üzerlik otunun kullanımı hem kent merkezinde hem de kırsal kesim mahallelerinde oldukça fazladır. Yöre halkı, nazardan korunabilmek ve psikolojik gerginliklerin yatıştırılması amacıyla üzerlik bitkisinden sıklıkla faydalanmaktadır:

Örneğin; halk baytarlığında büyükbaş ve küçükbaş hayvanların, nazardan korunması ve sütlerinin bollaşması için üzerlik otlarının ahır ve ağıllara asıldığı veya tütsü yakılarak hayvanların arındırıldığı tespit edilmiştir (KK-8, KK-9, KK-20, KK-21, KK-22, KK-23, KK-94, K-102, KK-103, KK-105, KK-106, KK-107).

Yörede benzer şekilde, yaşanan evin ve bireylerinin, manevi hastalıklardan ve nazardan korunabilmesi için evlerin çeşitli yerlerine üzerlik asan kişiler de bulunmaktadır (KK-55, KK-72, KK-73, KK-82, KK-112, KK-129, KK-136).

Fotoğraf 9. Üzerlik Bitkisinin Kent Merkezinde Satılışına Bir Örnek

Örneğin; KK-23, düğünlerde, çeşitli kutlamalarda ve hatta kadınların bir araya gelerek eğlendiği günlerde nazarlık tütsüsüne başvurduğunu ve olumsuz enerjilerden bu şekilde korunduğunu ifade etmiştir. KK-23, özellikle çocuklarına ve torunlarına üzerlik yakarken şu tekerlemeyi söylemektedir:

“Üzerlik yüz bin erlik

Gelsin sağlık

Gitsin kemlik

Yüzerliksin sefasın

Her dertlere cefasın

Hangi evlerde bulunsan

Olanca kazayı belayı savarsın

Atlasın patlasın

Kem gözler çatlasın

Azığından kazığından

Çıksın gitsin un

Kara kara büzüğünden” (KK-23).

Üzerliğin geçiş dönemlerinde ve halk baytarlığında kullanımına ilişkin tespitler, çalışmanın ilgili bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

1.3. Bitki Yetiştiriciliğine Dair İnanış ve Uygulamalar

Eskişehir yöresine bakıldığında, özellikle kırsal kesim mahallelerinde yoğun tarım ve çiftçilik faaliyetlerinin var olduğu bilinmektedir. Bunun yanında merkez ilçeler olan Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerinde, çeşitli hobi bahçelerinin yaygınlaşması söz konusudur (URL-26). Kent yaşamı içerisinde köy hayatını deneyimlemek isteyen ya da hobi olarak bitki uğraşını tercih eden kişiler, belediyelerin veya özel kurumların tesis ettiği hobi bahçelerini kiralayarak botanik faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedir.

Fotoğraf 10. Hobi Bahçeleri

Fotoğraf 11. Hobi Bahçeleri

Son olarak yöre halkının bireysel bitki yetiştirme faaliyetleri de eklendiğinde Eskişehir’de bitki bakımının ve bitki sağlığına dair uygulamaların yaygın bir uğraş olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, yöre halkının geçmişten günümüze devam ettirdiği bitki yetiştirme faaliyetleri içerisinde, halk botanığının de kapsamına giren çeşitli uygulama ve inanışlar incelenmektedir.

Eskişehir’de tarım faaliyetleri mevsimlere ve iklim koşullarına göre planlanmaktadır. Söz konusu şehir, İç Anadolu, Batı Karadeniz ve Akdeniz iklimlerinin etki alanı içerisinde yer almasından dolayı kendine has bir iklime sahiptir. İklimsel farklılıkların yanı sıra zengin coğrafi özellikleriyle de birlikte il genelinde tarımsal faaliyetlerin oldukça çeşitlendiği görülmektedir (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, 2021: 19-23). Eskişehir’in on dört ilçesi arasından Sarıcakaya ve Mihalgazi ilçeleri, mikroklima özelliği göstermektedir (URL-19). Bu duruma bağlı olarak bölgede seracılık yaygındır ve dört mevsim ürün alınmaktadır.

Fotoğraf 12. Seracılık

Fotoğraf 13. Seracılık

İncir, nar, muz gibi tropikal meyvelerin dahi yetiştirildiği bu iki ilçe dışında kalan ilçelerde ise genel itibarıyla karasal iklim hüküm sürmektedir. Özellikle rakımın en yüksek olduğu ilçelerden olan Mihalicçık’ta ORKÖY’e (Orman ve Köy İlişkileri) bağlı meyve-sebze faaliyetleri, Sivrihisar ilçesinde ise bağcılık faaliyetleri yaygındır.

Başta Seyitgazi ve Beylikova olmak üzere, engebenin daha az görüldüğü ilçelerde ise tarla bitkilerinden hububat ve şeker pancarının üretiminin yoğun olduğu bilinmektedir.

Tarım hem gıda üretimi hem de ekonomik sürdürülebilirlik açısından Eskişehir için önemli bir sektördür. Ayrıca yerel çiftçilerin bilgi ve deneyimleri de bu faaliyetlerin başarılı bir şekilde yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Değişen iklim koşulları nedeniyle tarım takvimi zaman zaman değişse de şehrin genelinde bitkisel üretimlerin mevsimlik dağılışı şu şekildedir: İlkbahar, şehrin genelinde toprak hazırlığının yapıldığı mevsimdir. Bu mevsimde tarlalar sürülür, çapalanır ve ekime hazır hâle getirilir. Özellikle Nisan ayı itibarıyla pancar ve nohut ekimi başlamaktadır. Bu ayı takiben mısır ile çeşitli sebze ve meyvelerin ekimi de tamamlanmaktadır. Yaz mevsimi, Eskişehir’de tarımın en hareketli olduğu dönemdir. Bu dönemde kışlık mahsullerden arpa, buğday vb. tarla bitkilerinin biçimleri yapılmaktadır. Bunun yanında sera tarımı önemli bir rol oynar. Domates, biber, salatalık gibi sebzeler yaz boyunca hasat edilir. Birçok sebze ve meyvenin yaz boyunca hasat edildiği görülmektedir. Sonbahara gelindiğinde; biçime hazır hâle gelen pancar, mısır, nohut vb. ürünlerin hasadına başlanılır. Bu şekilde tarlalar tamamen hasat edilerek kış mahsullerinin ekimine hazır hâle getirilmektedir. Ekim ayı, kışlık mahsullerin ekimi için hazırlık dönemidir. Bu dönemde buğday, arpa ve diğer kışlık tahıllar ekilir. Yaklaşık Kasım ayı sonunu bulan meyve hasatları, kış mevsimine gelindiğinde ise büyük oranda azalır. Bu mevsimde Eskişehir’de genellikle daha az yoğunluktaki tarla bakım faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Sera tarımı ise kış aylarında da devam etmektedir. Özellikle sebze ekimi devam eder, bu da ekonomik sürdürülebilirlik için önemlidir.

16 ŞUBAT	AGAC DIKME ZAMANI
20 ŞUBAT	I. CEMRE (HAVAYA) DÜŞMESİ
27 ŞUBAT	II. CEMRE (SUYA) DÜŞMESİ
5 MART	AGACLARA SU YÜRÜMESİ
8 MART	III. CEMRE (TOPRAĞA) DÜŞMESİ
8 MART	BAG BUDAMA ZAMANI
9 MART	KALEM AŞISI ZAMANI
10 MART	ASMA LARA SU YÜRÜMESİ
11 MART	KOCAKARI SOĞUKLARI BAŞLANGICI
15 MART	KOCAKARI SOĞUKLARIN SONU
22 MART	MART DOKUZU (KAR YAĞABİLİR)
30 MART	AGACLARIN YEŞERMESİ
31 MART	MART DOKUZUN SONU
2 NİSAN	ÇİÇEKLERİN AÇMA ZAMANI
14 NİSAN	LALELERİN YEŞERMESİ
18 NİSAN	APRİL BUŞI (CAMUZ KIRAN-5 GÜN)
18 MAYIS	GÜLLERİN AÇMASI
20 MAYIS	ENGİRKİRAK (KAR YAĞABİLİR)
23 HAZİRAN	YAPRAK AŞISI ZAMANI
16 TEMMUZ	SICAKLARIN ARTMASI
26 TEMMUZ	UZUNLURE ALACA DÜŞMESİ
29 TEMMUZ	YAPRAK AŞISININ SONU
15 AĞUSTOS	MEYVELERİN OLGUNLAŞMASI
26 AĞUSTOS	YAPRAKLARIN SARARMASI
3 EYLÜL	AĞUS MEYVELERİNİN OLGUNLAŞ
7 EYLÜL	SEBZELERİN TOPLANMASI
9 EYLÜL	CEVİZ ÇIRPMA ZAMANI
19 EYLÜL	BAG BOZUMU ZAMANI
28 EYLÜL	AGACLARIN SUYUNUN AZALMASI

Fotoğraf 14. Yörenin Genelinde Uygulanan Tarım Takvimi

16 ŞUBAT	AGAC DIKME ZAMANI
20 ŞUBAT	I. CEMRE DÜŞMESİ
27 ŞUBAT	II. CEMRE DÜŞMESİ
5 MART	AGACLARA SU YÜRÜMESİ
8 MART	III. CEMRE DÜŞMESİ
8 MART	BAG BUDAMA ZAMANI
9 MART	KALEM AŞISI ZAMANI
10 MART	ASMA LARA SU YÜRÜMESİ
11 MART	KOCAKARI SOĞUKLARI BAŞLANGICI
15 MART	KOCAKARI SOĞUKLARIN SONU
22 MART	MART DOKUZU
30 MART	AGACLARIN YEŞERMESİ
31 MART	MART DOKUZUN SONU
2 NİSAN	ÇİÇEKLERİN AÇMA ZAMANI
14 NİSAN	LALELERİN YEŞERMESİ
18 NİSAN	APRİL BUŞI
18 MAYIS	GÜLLERİN AÇMASI
20 MAYIS	ENGİRKİRAK
23 HAZİRAN	YAPRAK AŞISI ZAMANI
16 TEMMUZ	SICAKLARIN ARTMASI
26 TEMMUZ	UZUNLURE ALACA DÜŞMESİ
29 TEMMUZ	YAPRAK AŞISININ SONU
15 AĞUSTOS	MEYVELERİN OLGUNLAŞMASI
26 AĞUSTOS	YAPRAKLARIN SARARMASI
3 EYLÜL	AGUS MEYVELERİNİN OLGUNLAŞMASI
7 EYLÜL	SEBZELERİN TOPLANMASI
9 EYLÜL	CEVİZ ÇIRPMA ZAMANI
19 EYLÜL	BAG BOZUMU ZAMANI
28 EYLÜL	AGACLARIN SUYUNUN AZALMASI

Fotoğraf 15. Yörenin Genelinde Uygulanan Tarım Takvimi

Eskişehir yöresinde bitki yetiştirmeye yönelik faaliyetlere bakıldığında, yoğunluğun modern makineleşmeden yana olduğu görülmektedir. Şehrin genelinde modern sulama sistemleri, tarım makineleri ve bitkiye dair çeşitli teknolojilerin kullanımı oldukça geniştir. Buna karşın özellikle merkeze uzak kalan ve ya rakım olarak yüksek bölgelerde, geleneksel (ekstansif) tarım faaliyetlerinin devam ettirildiği tespit edilmiştir.

Fotoğraf 16. Geleneksel Tarım Aletlerinden Örnekler

Fotoğraf 17. Geleneksel Tarım Aletlerinden Örnekler

Fotoğraf 18. Geleneksel Tarım Aletlerinden Örnekler

Örneğin; Oynaş, Gürleyik, Kayı ve Bozan Mahalleleri'nde tarla bitkilerinin ekimi ve toprak sürümünde kağnılardan yararlanıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında birçok mahallede geleneksel tarım aletlerinin de yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada Eskişehir yöresine özel olarak değerlendirilebilecek herhangi bir tarım aleti bulunmasa da bu kullanımlar, yöre halkının bitkiye dair faaliyetlerini çözümleyebilme açısından önem arz etmektedir. Anadut, Eskişehir tarımında saman demetlerini kaldırmak ve taşımak için kritik bir rol oynamıştır.

Dirgen, sap, saman ve ot balyalarının taşınmasında kullanılan bir diğer önemli araçtır. Yaba ise dirgende bulunan metal çatalın ağaçtan yapılan versiyonudur. Üç ya da dört diştten oluşan tahta çatallı yabalar, harman savurmaya ve sapları arabaya yüklemeye yardımcı olan bir tarım aracıdır. Düven, hasat edilen ekinlerin saplarından ayrılması için hayvanlar tarafından çekilerek kullanılan bir alettir. Keser hem tarım hem de hayvancılıkta kullanılan çok yönlü bir araçtır. Genellikle ağaç sapı üzerine monte edilen metal ucu; çapalamak, dal kesmek vb. tarımsal işlemlerde kullanılmaktadır. Pulluk, toprağı parçalamak, çevirmek ve gevşetmek amacıyla yörede yaygın olarak kullanılan bir tarım aracıdır. Ayrıca, yabani otların koparılmasında da pulluğun etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Tırmık ise tarla yüzeyinin işlenmesi için kullanılan bir araçtır. Sivri ve sık çatalları sayesinde toprak yüzeyini kabartır, yabani otları söker ve tohumların ekileceğı yatağın hazırlanmasına yardımcı olur. Ayrıca, hasat sonrasında tarlada kalan sap ve samanların düzenlenmesinde kullanılır. Aktarılan bu tarım aletlerinin tamamı, geleneksel tarım faaliyetleri içerisinde yöre fark edilmeksizin genel olarak kullanılmaktadır.

İlçelerde coğrafi koşulların belirleyici olduğı tarım faaliyetleri, yöre halkına ait halk botanığının çeşitlenmesini sağlamaktadır. Bu durum, ilçeler arasında gündelik yaşama dayalı kültürel birtakım farklılıkların oluşmasına da sebep olmaktadır. KK-9, KK-29, KK-30, KK-62, KK-80, KK-93, KK-108, KK-109, KK-120, KK-138 ve KK-184'ün ifadeleri bu savı destekler niteliktedir. Bahsi geçen kaynak kişiler, karasal iklimin hâkim olduğı ve buna bağılı olarak kış mevsiminde tarımsal faaliyetlerin azaldığı bölgelerde yaşamaktadır. Örneğın; hem yaz döneminde yoğunlaşan tarla işleri hem de hasat edilen ürünlerin kazancının kış aylarına doğru elde edilebilmesinden kaynaklı olarak bu bölgelerde düğün, kutlama vb. etkinlikler çoğunlukla kış mevsiminde gerçekleştirilmektedir.

“Burada düğünler, mutlaka harman kalktıktan sonra yapılır” (KK-108, KK-109).

Bunun yanında özellikle rakımın yüksek olduğı ormanlık bölgelerde mahallelerin vahşi hayvanların zararlarından korunabilmek için çeşitli uygulama ve kaçınmalara başvurduğı görülmektedir:

“Orman köylerinde tarlalara, domuzların sevdiğı pancar ve mısır fazla ekilmez. Ekilen yerde bu ürünlerin kokusu yoğun olacağı için domuzlar koku alarak köye kadar

gelebirlirler. Bu sebeple buğdayı da kılçıklı ekeriz. Bunları tüketemeyen domuzlar çok fazla yanaşamazlar. Hasat zamanına doğru domuzlar gelmesin diye sabaha kadar tarla başında bekleriz. Birbirimizi uyutmamak için türkü söyleriz” (KK-80).

“Domuzlar ekini yok eder. Özellikle hasat zamanına yakın dönemlerde bitkinin olgunlaştığı zaman köylere inerler. Bir tarlaya girdikleri zaman ilk olarak en ortasına giderler, sonra oradan döne döne içten yemeye ve ezmeye başlarlar. Biz bu durumun önüne geçebilmek için geçmişten beri korucuya çıkarız” (KK-120).

“Korucu, tüm mahalleli tarafından bilinen, tanınan kişilerden olurdu. Kahvehaneye geldiğinde av hikâyeleri, kurtarma hikâyeleri gırla giderdi” (KK-138).

Fotoğraf 19. Karaalan Mahallesi Korucusu Şükrü Yılmaz (KK-138)

“Orman köylerinde genellikle korucular olur. Biz de aktif olarak koru uygulamasına gideriz, üç ayda bir korucu değıştiririz. Bu bekçilere de para verilmez, hasat sonunda imece usulü birleştirilip para verilir” (KK-93).

Yapılan saha araştırmasında geleneksel tarım faaliyetlerinin daha yaygın olduğu mahallelerde imece usulü geleneğinin de yaygın olduğu tespit edilmiştir. İmece usulü; genellikle kırsal kesim mahallelerinde, işlerin gönüllü ya da zorunlu olarak el birliği içerisinde yapılmasıdır. Bu yöntemin kullanıldığı mahallelerde erkek ve kadınların çeşitli iş bölünmelerine giderek ürün hasatlarını birlikte gerçekleştirdiği görülmektedir. Söz konusu geleneği devam ettiren mahallelerin; imece usulü etrafında gelişen töre hukuku, sözlü edebiyat ürünleri vb. kültürel unsurları devam ettirmesi çalışma açısından önemlidir. Kadınların hasat zamanı icra ettikleri mani ve türküler, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenmiştir.

“Bizde tarlanın bir ucundan diğerk ucuna tırpanla geçmeye “bir çıkım” derler. Her kadın yaptığı çıkımı aklında tutar. Olabildiğince birbirimize iş bırakmamaya çalışırız. Genç yaşlı demeden bir günde tarlayı hasat eder, ürünleri kurumaya bırakırız” (KK-74).

“Hasat zamanı işleri ödünç ederiz birbirimize. Mesela; kadınlarla bir gün benim tarlama gideriz, bir gün başkasının tarlasına. Diyelim ki komşunun tarlası çok büyük. Böyle durumlarda o tarlayı haftaya aralıklarla yayarız ki aralarına başkalarının tarlalarını da girsin. Böylece hiçbirimizin ürünü tamamen sona kalmaz. Hasat bitiminde herkesin tarlası serilmiş, çuvallanmış olarak imece tamamlanır” (KK-55)

Fotoğraf 20. Hasattan Sonra Kuruması İçin Bırakılan Soğanlar

Fotoğraf 21. İmece Usulünde Hasat Bitimi

“Bizim mahallede hasat zamanı tüm kadınlar merkeze inmez, uzun iş bırakmaz. Herkes tarlalara gelmeye özen gösterir. Ama geçmiş zamanlarda olan bir olay yüzünden bir kadını çocukların başına daima nöbetçi bırakırız. Eskiden bebekli kadınlarımız dahi gelir, nöbet tutardı tarlalara. Bir gün iki kadın kundaktaki bebeklerini tarlanın başına yatırmışlar ve işe koyulmuşlar. Beş sıradan sonra dönüp geldiklerinde bir ne görsünler; bebeklerden birisi, diğerkinin burnunu yemiş. O zamandan beridir bebeklerin başına hep bir nöbetçi diktikten sürüm yaparız” (KK-82)

“Hasat zamanı önceleri imecemiz olurdu. Konu komşu toplanıp birlikte tüm ekinlerin üstesinden gelirdik. Şimdi makineler bizim yerimize halleder oldular. Ama bizler tarlaları hâlen birlikte süreriz, kaldırırız. Makinesi olan, olmayan herkesin ürünleri birlikte hasat edilir. Bereketi ayakta tutan şey yardımlaşmadır” (KK-138)

Fotoğraf 22. Karaalan Mahallesi'nde İmece Usulü ile Tarla Sürme (KK-138)

Fotoğraf 23. Karaalan Mahallesi'nde İmece Usulü ile Tarla Sürme (KK-138)

“Mihalgazi taraflarında herkesin serası vardır ama topraklar genelde bölünmüş olduğu için imeceye gerek kalmaz. Dört mevsim ürün aldığımız için herkes kendi ürününe göre bir takvim seçer ve gücü yettiğinde uygular. Ama önceden seralaşma daha azdı. Araziler bir bütündü, iş çok olurdu. Ekin yolmaya, bağ kazmaya giderdik kubaşık şekilde. Bizde yardımlaşma işine “kubaşık” derler. Mahalleli kadınlar toplanır türkü çığıra çığıra üzüm bağına giderdik” (KK-47).

“Köyümüzün geçim kaynağı çoğunlukla kabak çekirdeğinden oluşuyor. Burada herkes tarlasında kabak çekirdeği üretip fabrikaya gönderiyor. Üretim amacımız ve takvimimiz bir olduğu için ekimi, hasadı ve kurutmayı hep birlikte imece usulü yaparız. Böylece ürünün kalitesi de bir olur” (KK-154).

Fotoğraf 24. Gerenli Mahallesinde Kurutulan Kabak Çekirdekleri(KK-154)

Fotoğraf 25. Gerenli Mahallesi'nde Ayıklanarak Kurumaya Bırakılan Kabak Çekirdekleri (KK-154)

“Burada dört mevsim toplama zamanı yaşanır. Mesela; yazın kiraz aylarıdır. Hazirandan sonra her ay mutlaka meyve alırsın. Sıcak olduğu için de kışın sera kurarız. Altı ayda sera ile geçişir. Seraların ekim zamanı herkes toplar birbirimizin toprağını hazır ederiz. Mahallede genç nüfus çok azaldı, dağlık ormanda olunca da makine kullanımı zor oluyor. Bu sebeple birbirimize yardım ederiz” (KK-46).

“Eskiden mahallelerde kadınların bir çavuşu vardı. Diyelim ki benim pancar çapa işi var şu gün. Gidip bunu çavuşa söyledim. O çavuş, mahalledeki kadınları organize ederdi. Mutlaka herkesin ürününe yardım edilirdi” (KK-70).

“Mahallede gündönümünden on gün önce arpaları biçmeye başlarlar, sonra da buğdayları biçerler. Azıcık bir dinlenirler sonra on mayısta da mısır ekerler. Bizim burada takvim genelde bu şekilde işler. Olabildiğince hızlı bitirmek için el birliğiyle ilerleriz. Eğer geç kalırsak mahsul güçlenmeden rüzgarda yanabilir ya da yağmur suyunu yanlış zamanda yediği için boğulabilir. Hasat bittikten sonra tarlada kalanların temizlenmesi için de hayvanları tarlalara yayarız. Böylece koyunlarımız da doyar” (KK-93).

Fotoğraf 26. Hasattan Sonra Tarlanın Temizlenmesinde Koyunlardan Yararlanma (KK-93)

İmece usulüyle mahallelerin kendi ürünlerini hasat etmesinin dışında çeşitli mahallelerde başta Şanlıurfa olmak üzere, çeşitli şehirlerden gelen mevsimlik işçilerle de ürünlerin toplandığı görülmektedir. Saha araştırmasına dahil edilen mahalleler arasında Yunus Emre, Köprübaşı, Muttalıp, Yenice, Dümrek ve Yeniyurt bu şekilde mevsimlik işçi kiralayarak ürün hasadı yapan mahallelerdir. Bu mahallelerin tamamında mevsimlik işçilerin, hasat dönemi boyunca mahalle bölgelerinin dışında tarla arazilerinin yanına çadır kurarak yerleştikleri tespit edilmiştir. Bu yönelimin oluşmasındaki sebep hem tarım faaliyetlerinin kolay ilerlemesini sağlamak hem de mevsimlik işçilerin mahallelilerin içerisine karışmasını önleyerek güvenliği sağlayabilmektir.

“Toplamda on sekiz yıldan beridir 6 aylık hasada Yeniyurt Mahallesi’ne geliriz. Tarım işine geliyoruz; haşhaş, pancar, soğanı kaldırıyoruz. Buraya ilk geldiğimizde kurulumumuz tam bir ay sürüyor. 300 kişi geliyoruz. Kadınların kimi çadırdaki kalıyor kimi tarlaya geliyor. Yaşlılarımız ise çadırın başında durup çocuklara bakıyor. Sağlıkçımız yanımızda oluyor bazen hastaneden geliyorlar. Kendi köylerimizde de hayvanımız yoktur, zaten hayvan olsa onları bırakıp gelemezdik. Yalnızca bir iki tane keçi ya da tavuk getiririz. Altı ayın sonunda tüm ürünleri çuvalalayınca ödemeyi alıp çadırları yıkmaya geçiyoruz. Giderken de çadırları toplayıp düreriz, buradan bir evin deposuna kaldırtırız” (KK-104).

*Fotoğraf 27. Urfa’lı Tarım İşçilerinin
Mevsimlik Yerleşimleri*

*Fotoğraf 28. Urfa’lı Tarım İşçilerinin
Mevsimlik Yerleşimleri*

Fotoğraf 29. Urfa'lı İşçilerin Yapılanmasından Sorumlu Kişi (Çavuş)

1.3.1. Bitki Sağlığı

Eskişehir halkının da bitki sağlığına dair geçmişten günümüze devam ettirdiği birtakım inanış ve uygulamaların var olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada özellikle kırsal kesim mahallelerinde tarla ve bahçe bitkilerinin sağlıklı bir şekilde yetişebilmesi için yapılan uygulamaların, Türk kültürüne yönelik birtakım unsurlar taşıdığı görülmüştür. Yapılan saha araştırmasında bitki sağlığına dair pratikler, Pertev Naili Boratav'ın (1984: 129) halk baytarlığı uygulamalarında hazırladığı sınıflandırmaya benzer bir şekilde büyüklük ve akılcı olarak kategori edilebilir:

Eskişehir yöresinde, çeşitli mahallelerde bitkilerin yetiştirilmesine yönelik büyüklük birtakım işlemlerin yaşatıldığı tespit edilmiştir. Ekonomik geçim kaynağının tarım faaliyetleriyle karşılandığı bu mahallelerde ekim ve hasat dönemleri oldukça önem arz ettiğinden dolayı çeşitli dualar, ritüeller ve törenlere başvurularak ürün bolluğuna dair beklentiler temenni edilmektedir.

Örneğin; Bardakçı Mahallesi'nde tarlalardan yapılan ilk hasadın yeniden tarlaya serpiştirildiği tespit edilmiştir (KK-10). Bu eylem akıllara kansasız kurban ritüelini getirmektedir.

Yörökkırka Mahallesi'nde ekim zamanında bazı kişilerin tarlalarına nar, bulgur, üzüm gibi taneli ürünlerin atıldığı kaydedilmiştir. Atılan ürünlerin bol taneli oluşu, temas ettirilen tarlada da ürünlerin bollaşmasını temenni eden bir pratiktir. Bu uygulama, amacı dolayısıyla temas ve benzerliği çağrıştıran büyüsel bir pratiktir:

“Eskiden beridir tarlalara bulgur, üzüm koyarlar. Bazen tohuma giderken nar varsa nar atalardı tohum sepetine. Ektikten sonra da sepelerlerdi biraz” (KK-121).

Tepebaşı ilçesi Muttalıp Mahallesi’nde yaşamakta olan KK-122, ürünlerinin bereketleri olabilmesi için Yunus Emre Türbesi’nden aldığı topraktan yararlandığını ifade etmiştir. KK-122, Yunus Emre’nin kişiliği sayesinde türbe toprağının da bereketlendiğini ve bu sayede ürünlerinin daha bol yetiştirmeye başladığını belirtmiştir.

Fotoğraf 30. Türbeden Alınan Toprakla Yapılan Ekim

Yine çeşitli mahallelerde mahsullerin bereketinin kaçabileceği düşüncesiyle özellikle ezan vakitlerinde ve cuma günlerinde tarım faaliyetlerine dikkat edildiği tespit edilmiştir. İslam dini tarafından saygı gösterilmesi beklenen bu vakitlerde, tarım faaliyetleriyle uğraşmanın Tanrı’ya saygısızlık olarak algılanacağı düşüncesiyle birçok mahallede ezanın okunduğu zaman aralıklarında çeşitli kaçınmalar yer almaktadır:

“Ezan okunurken tarlaya ve bahçeye gübre atılmaz, kül atılmaz. Bu hareket bereketi kaçıtır (KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37).

“Burada eskiden bir hoca, tarlalara domuz girmemesi için tarla başında nöbet beklemiş ve bu sebeple namaz kılmaya gitmemiş. Namaz vakti kaçınca hocayı bir uyku bastırmış, içi geçivermiş. Uyandığında tüm mısırların domuzlar tarafından ezildiğini görmüş. Allah’ın huzurunu terk edersen, bereket de sana küser” (KK-79).

“Ezan okunurken ürün toplanılmaz” (KK-213).

Uluçayır Mahallesi’nde tespit edilen şu uygulamada ise suyun arındırma özelliğinden yararlanılarak hasat dönemine hazır olduğu görülmektedir:

“Akarsuların üzerinde bentler olurdu. İlk hasat zamanında işe başlamadan önce herkes birbirini o suya bir kez atardı. Hem serinlemek için hem de temiz başlayalım derdik, artık gelenek olmuştu. ‘Kendini suya bandın mı?’ diye sorarlardı” (KK-120).

KK-201, bahçedeki ürünlerinin bol ve bereketli olabilmesi amacıyla bahçe kapısına eski bir koyun çanı taktığını aktarmıştır:

Fotoğraf 31. Ürün Bereketini Arttırmak İçin Kullanılan Koyun Çanı

KK-154, Sivrihisar ilçesi Gerenli Mahallesi’nde, hasat zamanı tamamlandıktan sonra yerel halkın toplanarak şükür duası ettiklerini ifade etmektedir. KK-154, bu dualar sayesinde mahsullerinin bereketli olduğunu ve tarlalarında hiçbir hastalığın görülmediğini ifade etmiştir.

*Fotoğraf 32. Hasat Sonrası Uygulamalarda
Şükür Duası*

*Fotoğraf 33. Hasat Sonrası Uygulamalarda
Şükür Duası*

Alpu ilçesi Ağaçhisar Mahallesi'nde ise yerel halk, bitki verimini ve sağlığını korumak için yılda bir kez ağaç dikme etkinliği yaptıklarını ifade etmiştir (KK-166, KK-177). Bu uygulama; doğanın sürdürülebilirliğini korumak açısından önem arz ederken aynı zaman eski Türk kültüründe ağaçların ve doğanın iyelerine gösterilen saygının da bir tezahürüdür (Bayat, 2020: 173, 177).

Fotoğraf 34. Ağaçhisar Mahallesinde Ağaç Dikme Etkinliği

Bu noktada yörede yaygın olan nazar inanışının, tarla mahsullerinin sağlığında ve korunmasında da kendisini gösterdiği tespit edilmiştir. Çeşitli mahallelerde özellikle tarla ürünlerinin nazardan korunması amacıyla çeşitli önlemler alındığı görülmektedir. Birçok kişinin bahçelerinin çeşitli bölgelerine nazar boncuğu, üzerlik vb. koruyucu ürünlerden astığı tespit edilmiştir (KK-198).

Fotoğraf 35. Bahçenin Nazardan Korunmasında Nazar Boncuğu

Sarayören Mahallesi'nde KK-1, tarlasına nazar değmemesi amacıyla İğde ağacından faydalanmaktadır. İğde ağacının, Türk kültüründe korunma ve bereket

sembolleriyile varlık göstermesinin yanı sıra bu uygulamada temel mantık; nazarı değen kişinin bakışının, bir başka yöne çekilerek muhtemel nazarın etkisizleştirilmesidir:

“Tarlalarda mahsule nazar değmemesi için iğde dalı kullanırız. Ağaçtan kesilen iğde dalları hiçbir işleme tâbi tutulmaksızın tarlanın herhangi bir yerine, başkaları tarafından görülecek biçimde konulur. Bu iş için kesilen iğde dallarının uzunluğu bir-bir buçuk metre civarında olmalıdır” (KK-1).

Eskişehir yöresinde bitki sağlığını korumada akılcı unsurların bulunduğu yöntemlere bakıldığında ise daha zengin bir tablo karşılaşılmaktadır. Yöre halkının özellikle bahçe bitkilerinde ve küçük çaplı tarla arazilerinde organik yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Bunun yanında tarla ve bahçe bitkilerinin sağlığında en yaygın tercih edilen ürünler ise gübredir. Eskişehir yöresinde çeşitli hayvan ve bitkisel ürünlerden elde edilen gübrelerin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Saha araştırması kapsamında kırsal kesim mahallerinin birçoğunda büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarından elde ettikleri gübreleri birlikte toplayarak belirli yerlerde depoladıkları tespit edilmiştir. Gübre imcesinin bir örneği olan bu uygulamada söz konusu mahallelerin yerel halkı, bir yıl boyunca depoladıkları gübrelerden yararlanmaktadır.

Fotoğraf 36. Bitkilerin Beslenmesi İçin Ortak Biriktirilen Gübre

“Beylikova’nın genelinde kuş gübresi ve yarasa gübresi kullanıyoruz” (KK-80).

“Küçükbaş hayvanın gübresi toprakta daha uzun süre kalır. O yüzden mahallede onu tercih ederiz” (KK-121).

“Kahve telvesinin gübresi oldukça besleyici olur. Böceklenmeyi de önler. Evde doğal gübreleme böyle yapılır” (KK-128).

Gübre dışında yörede uygulanışı tespit edilen akılcı koruma yöntemleri şu şekildedir:

“Ekşi maya ve esmer şekeri su ile karıştırıp bardakların içerisine koyuyorum. Kapı kenarlarına ve bahçe pervazına koyuyorum böylece toprak üzerinden herhangi bir böcek geçerken bu tuzaklara takılıyor” (KK-1, KK-2, KK-3).

“Meyvelerin gövdelerini böcekten korumak için kireçleriz” (KK-44).

“Duta böceğine karşı önlem olarak sirke ve sarımsak suyu karışımını seralara sıkarsınız” (KK-48, KK-49)

“Eskiden kekik çoktu; o kekiğin kokusu buğdaydaki bambul böceklerini bile uzak tutardı. Hayvanlara bazen bilerek ondan yedirtirdik. Tarlaların da sınırlarına onlardan ekerdik” (KK-121)

“Bitkilere böcek ilacı vermek yerine Arap sabununu tercih ediyoruz. Bir hafta koca bir leğende sabunu eritiyoruz. Bu işlem sabunun özünü elde etmemizi sağlıyor sonra onu alıp pompa ile bitkinin yapraklarına atarız. Böceği uzak tutar” (KK-46).

“Arap sabununu köpürtüp onun suyunu yapraklara sıkarsınız” (KK-29)

“Isırgan otunu kaynatıp onun suyunu sepeleriz patateslere. Böylece böcek gelmez. Bu şekilde koruyabiliriz mahsulü. Ama arazideki ürünlerine pek bunu yetiştiremezsin” (KK-110)

“Ağaçların dibine soba külü ekersin. Ağaçları besler, iyi gelir” (KK-193).

Fotoğraf 37. Bitkilerin Böceklerden Korunmasında Soba Külünün Kullanımı

“Lavanta suyu ile limonu sıkardım ve bir tenekede karıştırdım. Sonra o suya süpürge bandırıp ekinlerimiz süpürge ile üzerine serpiştiririm” (KK-112, KK-113).

“Çiçekler sineklenirse üzerine tarçın dökerim” (KK-96).

“Lavanta suyu ile limonu sıkırım ve bir tenekede karıştırırım. Sonra o suya süpürge bandırıp ekinlerimiz süpürge ile üzerine serpiştiririm” (KK-112, KK-113).

“Asmaların başına sinek gelmesin diye şeker şerbeti asarız” (KK-203).

Fotoğraf 38. Asmaların Korunması İçin Asılan Şeker Karışımı

“Domateslerimizin üzerinde böyle mantar hastalığı olur bazen. Öyle zamanlarda otoyolda üzerinden araba geçmiş topraktan alıp serperdik bu domateslerin üzerine. Kum iyi gelsin mantarı baskılasın diye yaparız” (KK-120).

“Mahallede, ağaçların köküne hep talaş dökeriz” (KK-189).

Fotoğraf 39. Camikebir Mahallesi'nde Bitkilerin Korunmasında Kullanılan Talaşın Depolanması

“Domates fidelerinde özellikle köke yakın yapraklar koparılır ki meyveye besin gitsin. Tohumlarını da kendim yaparım, ata tohumu var bizde. İlaç bile istemez. Tarlanı temiz tuttun mu kendiliğinden ürer gider” (KK-132)

“Bitkinin hastalık kapmaması için yapman gereken asıl şey toprağı korumaktır. Toprağı dinlendirdiğin zaman zararlı böceklerin, kımılların oluşumu büyük oranda azalır. Örneğin; bir dönem arpa mı ektin. Sonraki yıl Korunga ekersin. Zaten o bir ekildi mi iki-üç yıllık ürün verir. Toprak böylece tekrardan beslenmiş, kendine gelmiş olur” (KK-68, KK-69).

Fotoğraf 40. Bitkilerin Rüzgardan Yanmasını Etkilemek Amacıyla Giydirilen Tente

Fotoğraf 41. Korkuluk

Fotoğraf 42. Korkuluk

Fotoğraf 43. Bitkilerin Sağlığı İçin Üretilen Rüzgarlık

Eskişehir yöresinde özellikle tarla bitkilerin korunmasında gübrenin dışında tamamen kimyasal tarım ilacı (Pestisit) kullanımına geçiş yapıldığı görülmektedir. Tarla arazilerinin geniş çaplı olması ve tarım ticareti, bitki sağlığının sürdürülebilir olmasını zorunlu kılmış ve yöre halkının, kimyasal tarım ilaçlarını tercih etmesine sebep olmuştur. Özellikle buğday, arpa, mısır, ayçiçeği vb. hububatlarda T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından türü ve ölçüsü belirlenen kimyasal ilaçlar kullanılmaktadır.

Fotoğraf 44. Bitki İlaçlamada Drone Kullanımı

Fotoğraf 45. Tarımsal Danışmanlık Merkezleri

“Burada drone ile ilaç atıyoruz artık. Mahsulün içerisine girmiyoruz böylece ezilmiyor mahsul. Öteki türlü iki kol boyu yürüyorsun tüm tarlan boyunca e ürününü de eziyorsun” (KK-99, KK-100, KK-101).

1.4. Hava Durumuna Yönelik Tahminlerde Bitkilerden Yararlanma

Uzun yıllar devam ettirilen göçebe yaşam tarzı ve hayvancılık ile tarıma dayalı ekonomik koşullar, Türkleri her türlü sürprize karşı hazırlıklı olmayı gerektiren bir yaşama alıştırmıştır. Özellikle yaşanabilecek muhtemel mevsimsel değişiklikler, yaşam koşullarını yoğun bir şekilde etkileyebileceği için doğayla iç içe yaşayan Türklerin zamanla bu değişikliklere duyarlı olmasını sağlamıştır.

Toplum genelinde mevsimlerin algılanması, sosyo-ekonomik dokuyla direkt olarak ilgilidir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplulukların takvimleri ve hava koşullarına karşı alınan önlemler dönüşümlü bir düzeni yansıtmalıdır (Boratav, 1984: 133). Nitekim Türklerin uğraşları olan hayvancılık ve tarım, onların mevsimsel anlamda daha düzenli ve hassas bir anlayışa sahip olmalarına sebep olmuştur. Bu bağlamda Türkler, hayatta kalabilmek adına zamanla çevrelerinde gözlemledikleri olaylardan çıkarımlar yapmaya başlamış ve eylemlerini bu çıkarımlar dahilinde planlamayı öğrenmişlerdir. Bu noktada; doğayla direkt teması sayesinde muhtemel hava değişikliklerine hızlı tepki gösterebilen birçok bitki, Türklerin hava tahmini yapmalarında sıklıkla tercih edilen canlılar olmuştur.

Örneğin; Kazak Türklerinde meşe ağacı tohumu çok olursa o yıl ılık bir kış geçirileceğine inanılmaktadır. Benzer şekilde; ağaçların uzun süre çiçekli kalması, kış mevsiminin kısa ve ılık süreceğine işarettir (Biray, 2013: 21). Anadolu’ya gelindiğinde, Erzurum yöresinde kuşburnunun çok görüldüğü senelerin soğuk

geçeceğine inanılmaktadır (Sezen, 2013: 160-162). Balıkesir yöresinde ise Ahlat (Armut) ve eriklerin çok olduğu senelerde kışın sert geçeceğine inanılmaktadır (Olgunsoy, 2007: 78).

Eskişehir yöresinde bakıldığında, özellikle kırsal kesim mahallelerinde genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişilerin, hava durumunu tayin edebilmek için benzer şekilde bitkilerden yararlandığı görülmektedir:

“Ayva çok olursa, çiçeği çok açarsa bu yıl kış ağır geçecek demektir. Bir de Kavak ağaçları olur bizde; onların yaprakları tepeden dökülmeye başlarsa kış az olacaktır. Aşağıdan dökülürse de kış çok olacak derler” (KK-1).

“Bu yıl kuru kış olacak, incecik bir kar yağar o kadar. Çünkü kavakların dibi doruğu birden döküldü, hepsi birden sarardı. Eğer alacalı dökülseydi o zaman kış çok sert geçerdi” (KK-4).

“Sorkun yaylasında çiğdemlerin çiçek açtığını gördüğümüz an baharın geldiğini anlarız. Soğuk havada çiğdem açmaz” (KK-124).

“Sonbahar zamanında meşe pelitlerinden bol bol görülürse kışın sert geçeceği yorumlanır. Ayvanın çok olduğu yıl kış ise sert geçer” (KK-202).

“Kar yağacağı zaman bizim burada Ardıç, Dikencik çok olur” (KK-29, KK-30).

“Kavak yaprakları, aşağıdan yukarıya doğru dökülürse o kış iyi ılık geçer ama baştan aşağıya dökülürse kış ağır geçecek derlerdi” (KK-96).

“Kavak yaprağı tepeden dökerse kış çok geçecek derlerdi eskiden. Ama şimdi bitkiler de şaşırıyor bazen zamansız döküm yapabilirler” (KK-121).

“Çiğdemleri gördüğümüz zaman bayram hazırlıklarına başlarız. Onlar baharın geldiğinin en büyük habercisidir” (KK-32).

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE HAYVANLARLA İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Türk kültüründe hayvanlar, daima doğanın birer parçasından fazlası olarak görülmüş; yaşamın sırrını taşıyan sembolik uzantılar olarak değerlendirilmiştir. Bu anlam yüklü ilişki; Türklerin, yaşam tarzları dolayısıyla hayvanlarla kurduğu bağın bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk toplumunun düşünce yapısı, günümüzde dahi doğayla iç içe yaşamının izlerini taşımaktadır. Türkler, mitolojilerinde kendilerinin bir parçası olarak gördükleri tabiatın içerisinde özellikle hayvanlara büyük önem atfetmiştir. Dolayısıyla, bu anlayışın meydana getirdiği tüm inanış sistemlerinde, edebiyat, sanat ve maddi kültür ürünlerinde hayvan sembollerinin var olduğu görülmektedir.

Lucien Lévy-Bruhl (2006: 22), İlkel İnsanda Ruh Anlayışı adlı çalışmasında insanların hayatlarında bitki ve hayvanların bu denli önemszenmesinin sebebini; insan zihninin, canlı olan tüm varlıkları kendileri. Ona göre eski toplumların, varlıklara ve nesnelere karşı olan tavırlarında en önemli etken budur. Türk kültürüne bakıldığında, hayvanlara dayandırılan türeyiş mitleri, herhangi bir savaşta veya zorlukta çıkıp gelen rehber hayvanlar ve hatta zekâsı ile düşman tasvirlerinde dahi hayvanlara dair unsurların yer alışı (Özkartal, 2012: 70), Lévy-Bruhl'un bu savını destekler niteliktedir.

Bunun yanında Türklerin yaşam tarzının da söz konusu hayvan sembolizminin oluşmasında etkisi büyüktür. Örneğin, avcılıkta meydana gelen avlanma törenleri ve tüketime dayalı olarak av hayvanlarının soylarının tükenme korkusu, Türklerde hayvanlara karşı saygı ve kuta dayanan bir inanış sisteminin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Türkmen, 2012: 97). İhtiyaçların, hayatı yönlendirdiği bu sistemde avcı-toplayıcı ve hayvancılığa dayalı konar-göçer yaşam tarzları, hayvanların Türk insanının kaderindeki rolünü ortaya koyan en önemli faktörlerdendir. Bozkır temelli yaşam, Türklerde, yaşamın her noktasında hayvanlarla temasta kalarak tabiat kuvvetlerine ve ruhlarına inanmayı beraberinde getirmiştir (Günay ve Güngör, 2021: 61). Sonraki dönemlerde Türk toplumunun yaşam tarzları değişse bile evreni kavrama biçimlerinde ve inanış sistemlerinde hayvanlara dair yansımaların sürdürüldüğü görülmektedir.

Eski Türklerde hayvanların yeri ve önemine dair en önemli ifadelerden birisi de hayvanlara dayandırılan menşe mitleri ve türeyiş ongunları olmuştur. Yaygın bir şekilde bilinen ve varlığı Orta Asya'daki Türk kavimlerine kadar takip edilebilen kurttan türeyiş efsaneleri (Çoruhlu, 2002: 106-108; Ögel, 2003a: 14-21; Taşağıl, 2004: 17-19), genelde hayvanların, özelde ise kurtların Türk kültüründeki değerini gösteren en önemli örneklerdendir. Yakut Türklerinin ise kartallardan türediklerine dair efsanelerinin olduğu görülmektedir (Bayat, 2020: 166). Benzer şekilde; Kırgız Türklerinin, soylarını inek hayvanına dayandırdığı bilinmektedir (Ögel, 2003a: 21). Çeşitli kaynaklarda Uygurların ata olarak boğayı seçmiş olabileceğine dair ifadeler de yer almaktadır (Bayat, 2020: 171). Türk mitolojisinde hayvan atalara dair bu çeşitliliğin sebebi, Roux (2005: 15-17) tarafından insanlığın hayvanlara karşı kendilerini borçlu hissetmelerine dayandırılmıştır. Ona göre eski Türkler, insanların varoluş sürecinde aktif bir rolde olan hayvanlara minnet duymakta ve borçlu hissetmektedir.

Türk mitolojisinde, soyun direkt olarak hayvanlara bağlandırılmasının yanı sıra “insanların yaratılışında etkisi olan hayvan” anlatılarının da yoğun olduğu görülmektedir. Örneğin; Altay Türklerinin Yaratılış destanlarına bakıldığında, insanların yaratılış anına tanıklık eden ve bekçi vazifesi gören canlı bir köpektir (Ögel, 2003a: 465-467). Aynı anlatıda yer alan yılanın, ilk insanı günaha sürüklemeye çalışan Erlik ile iş birliği içerisinde bulunması da bu noktada önemlidir. Zira bekçi köpekler ve hilekâr yılanlar başta olmak üzere, birçok hayvanın; insan etkileşimli anlatılar aracılığıyla, Türk inanış sisteminde çeşitli sembolik yaratmaları meydana getirilmiştir. Meydana gelen bu yaratmalar, Türk insanının hayvanların hareketlerinden çeşitli anlamlar ve kehanetler dahi çıkartması sonucunu doğurmuştur.

Hayvanlar, kültüründe insan yaşamını şekillendiren ve rehberlik eden önemli varlıklardandır. Altay Türkleri, canlı varlıkların sadece yoğunluk açısından farklı olduğuna, yapısal açıdan ise benzer olduklarına inanmış ve dolayısıyla hayvanların her hareketinden dünya hayatına dair bir anlam, bir ders çıkartmıştır (Roux, 2005: 80-85). Türk dünyasında geçiş dönemlerinden bereket törenlerine, erginleşmeden ölüme tüm insan yaşamında, hayvanlara dair çeşitli çıkarımların, yaptırımların ve inanmaların mevcut olduğu görülmektedir (Boratav, 1984: 56-58). Bu durum, eski Türklerin

düşünüş yapısının bir parçası olarak günümüze kadar ulaşabilmiştir ve Türk insanın yaşamında hâlen etkin bir rol oynamaktadır.

Türk toplumunun hayvanlarla olan organik bağları yalnızca Türk mitolojisinde etki göstermemektedir. Yaşam tarzına derinlemesine etki eden hayvan kültürü, Türklerin; yaşamı, dünyayı hatta zamanı dahi bu bilinçle yorumlamasına vesile olmuştur. Örneğin; eski Türk kavimlerinde görülen yatay dünya modelinde, dünyanın yatay yönleri hayvanlar üzerinden tasvir edilmektedir (Bayat, 2020: 35). Uygur Türklerinin anlatılarında yatay eksenle hareket edildikçe köpek ve kuşlarla karşılaşılması (Ögel, 2003a: 87) ve Oğuz Kağan destanında Oğuz Kağan'ın çocuklarının doğu-batı yönlerinde ilerledikçe hayvanlarla karşılaşması (Bang ve Rahmeti, 1936: 31) bu görüşün bir yansımasıdır.

Türk insanının, tabiat ve hayvanlarla kurduğu denge, zaman kavramında dahi kendisini göstermektedir. İnsan-hayvan-doğa ilişkisinden yola çıkılarak on iki dilimden oluşturulan on iki hayvanlı Türk takviminde, zaman anlayışının hayvana dair unsurlarla özdeşleştirildiği görülmektedir 97-98. Bu takvimin meydana gelişi ise Dîvânu Lügati't-Türk'te (Atalay, 1985: 345) şu şekilde aktarılmaktadır: Bir Türk hakanı, kendisinden önce yapılan bir savaşın tarihini öğrenmek istemektedir. Bu olay üzerine ortak bir zaman kavramı eksikliğinin olduğu görülür ve bir kurultay toplanarak on iki burç düzenlenir. Türk hakanı oluşturulacak takvim için çeşitli yaban hayvanlarının Ilisu Nehrine doğru sürülmelerini emreder. Nehri geçen on iki hayvan, geçme hızlarına göre takvim üzerine yerleştirilir ve böylece on iki hayvanlı Türk takvimi meydana gelir. Görüldüğü üzere; Türkler, zaman vb. ölçü birimlerinin tayininde dahi hayvanlardan yararlanmakta ve onlara güvenmektedir. Türk kültüründe hayvan sembolizmi, sadece mitolojiyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda gündelik yaşamın birçok alanında kendini göstermiştir.

Türk toplumunun hayvanlarla kurduğu bu özdeşleşme, yalnızca soyut durumlarda ve fikirlerde yer almamış aynı zamanda maddi kültürün her alanında kendisini göstermiştir. Örneğin; çeşitli hayvan figürleri Türk resim sanatında, heykelcilikte, giyim-kuşumda ve mimaride sıklıkla kullanılmaktadır: Erken dönem Türk sanatı içerisinde; koşan bir at figürünün işlendiği altın kemer tokada, söz konusu hayvanın Türk mitolojisindeki yerine zıt bir anlamın simgeleştirilmediği aşıkardır (Çoruhlu, 2019: 16). Eski Türklerde görülen Şamanist ritüel ve törenlerde kullanılan

davulların üzerine çizilen kurt resimleri hem Türk dünyasında söz konusu hayvanın önemine atıf yapmakta hem de sahip olduğu kuttan yararlanma amacı taşımaktadır (İnan, 1998: 73). Benzer şekilde; çeşitli minyatürlerde boğanın, dünya gibi astrolojik öğelerle resmedilmesi ve çeşitli tasvirlerde üzerine binen bir Türk ile birlikte balık üzerine yerleştirilmesi, Türk mitolojisinde boğa-dünya ilişkisine işaret etmektedir (Çoruhlu, 2019: 122). Görüldüğü üzere, Türk sanatında hayvan sembollerinin kullanımı, sadece estetik bir tercih değil, aynı zamanda derin anlamlar yüklenmiş kültürel bir ifadenin de parçasıdır.

Türklerin yaşantısında hayvanların yeri ve önemine dair yukarıda özetlenmeye çalışılan ifadelerden de anlaşılacağı üzere; Türk kültüründe hayvan sembolizmi ehemmiyetle vurgulanmaktadır. Türk düşüncü yapısına başarıyla yerleştirilen bu sembolizm, yıllar geçse de asla sonlanmamış, aksine sürekli yenilenerek ve dönüşerek günümüz yaşamının birçok alanında varlık göstermeye devam etmektedir. Çalışmanın bu noktasından itibaren Türk kültüründe hayvanların yeri, genelden özele indirilerek tür üzerinden değerlendirilmektedir. Çalışmanın araştırma sahası olan Eskişehir’de yaşamakta olan hayvan türleri, özelliklerine göre gruplandırılarak önce Türk dünyası ardından Eskişehir bazında incelenmektedir.

2.1. Ahır-Ağıl Hayvanları

2.1.1. At

At, Türk kültüründe binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan ve pek çok açıdan önemli bir sembol olarak kabul edilen bir hayvandır. Türkler için at, sadece bir taşıt aracı değil, aynı zamanda bir yaşam tarzının, bağımsızlığın, gücün ve zenginliğin simgesidir. At, Türk kültürünün derinliklerine kök salmıştır ve pek çok açıdan Türklerin hayat tarzını şekillendirmiştir.

At, evcilleştirildiği andan itibaren Türklerin en yakın dostu kabul edilerek hayatın ayrılmaz birer parçası hâline gelmiştir (Çoruhlu, 2002: 141; Kanter, 2019: 101). Bu kazanımdan itibaren atlar, başta savunma olmak üzere; ulaşım, beslenme, eğlence, ticaret ve sanat gibi birçok alanda Türklerin yardımcısı olmuştur. Bu sayede Türkler, diğer topluluklar arasında sivrilerle daha bağımsız, özgür ve güçlü bir pozisyona yükselmişlerdir. Eski Türklere ait çeşitli anlatılarda ölen kişilerin sevdikleri atlarla gömüldüğü ve hatta bu mezarlarda insan bedenine, atın çeşitli parçalarının

bağlanmasına dair örnekler (Çoruhlu, 2002: 141; İnan, 1998: 265-266), Türklerin atlara dair sevgisinin boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Türklerin dünyaya dair algısında, atın zamanla daha ağır basmaya başladığı ve özellikle bozkır göçebeliği boyunca karşılaşılan boğanın yerini alarak Türk dünya modelinin merkezine oturduğu görülmektedir. Bu durumu Fuzuli Bayat (2020: 277) bu durumu, atların hızına bağlamış ve atların, Ay merkezli inanç sisteminin sembolü olan boğanın önüne geçerek Güneş kültünün önem kazanmasında etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun oluşmasında şüphesiz atların güçlü ve çevik yapıları sayesinde Türk yaşam tarzında yarattığı devrimin etkisi bulunmaktadır.

At, Türk kültüründe kozmogoni dışında başka konularda da çeşitli sembolik anlamlara sahip olmuş; başta din olmak üzere, hayatın hemen her alanında Türkler tarafından kendisine yer verilmiştir. Örneğin; Şaman ritüellerinde belirgin bir şekilde öne çıkan atın, Türk inanç sistemindeki yeri, toplumsal yaşamda sahip olduğu rol ile paralellik göstermektedir (Çoruhlu, 2002: 140). Türk kültüründe, atın gök ile ilişkilendirildiği ve gökyüzüne benzetildiği, milattan önceki dönemlerden itibaren kabul edilmektedir (Roux, 1998: 35). Atların bu, en eski mitolojik izlerini Yakut, Tuva, Başkurt, Altay ve diğer Türk halklarının destanlarında gözlemlemek de mümkündür. Örneğin, Yakutlar arasında dolaşan bir efsaneye göre, atlar gökteki Tanrıların emriyle yerdeki kahramanlara hizmet etmek için gökten gönderilmiş ve bu kutsal hayvan, ürün “Ay Toyon” adlı tanrı tarafından insanlara bahşedilmiştir (Talianova Eren, 2020: 388). Yine Altaylara ait anlatılarda yer alan “Tulpar” isimli atların, Türk Şamanlarının göğe çıkmasına yardım eden kanatlı parlak canlılar olarak anlatıldığı görülmektedir (Köken, 2021: 101).

Türklerin, geleneksel törenlerinde ve ritüellerinde atlardan sıklıkla yararlandıkları görülmektedir. Örneğin; Hunlar, Göktürkler ve sonraki dönemde birçok Türk topluluğu, kurban olarak en çok atı kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu tercihin temel nedenlerinden biri de bozkır kültüründe atın binicisinin kaderiyle sıkı bir şekilde ilişkilendirilmesidir. Çünkü Türk toplumu, ekonomik ve kültürel açıdan hayvanlarla iç içe yaşadığı için, atı toplumun bir parçası olarak kabul etmiştir (Bayat, 2020: 61). Atların yalnızca korunma ve bereket pratiklerinde değil, insan hayatına dair geçiş dönemlerinde de Türkler tarafından tercih edilmesi, söz konusu hayvanın Türk kültüründeki sahip olduğu geniş spektrumu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

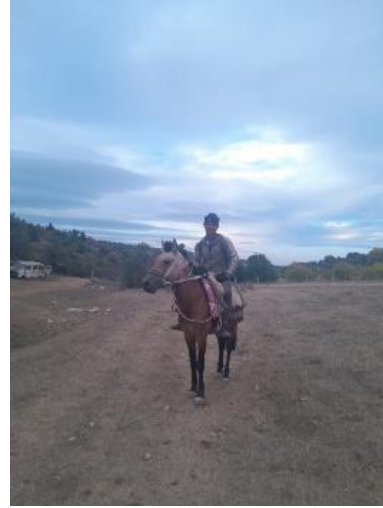
Türklerin doğumdan, ölüme kadar birçok uygulamada atlara yer verdiği görülmektedir (Sıddık, 2019: 109).

İslamiyet'ten sonra Türklerde, atın öneminin kaybolmadığı ve belirli açılardan dönüşüme uğrayarak devam ettirildiği bilinmektedir. Bu noktada Hz. Muhammed'in miraca çıkmak için kullandığı atı Burak ve Hz. Ali'nin destansı atı Düldül'ün de önemli bir katkısı bulunmaktadır (Kurt, 2021: 629; Olgunsoy, 2007: 102). Görüldüğü üzere atlar, Türk toplumunun hayatının hemen her alanında etkili olmuş önemli bir hayvandır. Kurban törenlerinden takvimine kadar eski Türk kültürünün her aşamasında yer alan atlar, destanlarda, efsanelerde ve halk hikâyesi gibi anlatılarda da kahramanın en yakın yoldaşı, sırdaşı olarak karşımıza çıkmakta ve kahramanla konuşup ona gelecekte haber vererek türlü belalardan korumaktadır (Kabak ve Köksal, 2021: 105).

Yapılan saha araştırmalarında özellikle Seyitgazi ilçesi Oynaş Mahallesi, Mihaliççık ilçesi Çalçı Mahallesi, Alpu ilçesi Bozan Mahallesi, İnönü ilçesi Oklubalı Mahallesi ve Mihaliççık ilçesi Saray Mahallesi'nde gündelik hayatta at kullanımının hâlen devam ettirildiği tespit edilmiştir. Bu mahallelerde halkın gündelik işlerde, geçiş dönemi ritüellerinde, bereket törenlerinde, tarım ve hayvancılıkta attan çeşitli şekillerde yararlandığı görülmektedir. İsmi geçen mahallelerin, Eskişehir yöresinde atların kültürel zeminin dışında gündelik hayatta da yer aldığı örnekler arasında olması kayda değerdir.

Fotoğraf 46. Oklubalı Mahallesi

Fotoğraf 47. Çalçı Mahallesi

Fotoğraf 48. Oynaş Mahallesi

Yapılan saha araştırmasında Eskişehir yöresinde yaşamakta olan Kafkas Türklerinin de genel olarak atlara saygı gösterdiği ve atlara dair kültürel belleklerini canlı tuttukları görülmektedir. Örneğin; Han ilçesi Ağlarca Mahallesi ve Tepebaşı ilçesi Gökçekısıık Mahallelerinin muhtar evlerinde atların önemini vurgulayan tablolara rastlanmıştır. Söz konusu mahallelerde yaşamakta olan yerli halkın ifadelerine göre bu tablolar Kafkasların yaşantısında atların önemini ve yerini unutmamak amacıyla kullanılan görsellerdir (KK-171, KK-172).

Fotoğraf 49. Kafkas Türklerine Ait Tasvirler

Fotoğraf 50. Kafkas Türklerine Ait Tasvirler

Eskişehir yöresinde atların yerine dair tespit edilen bir veri de yörenin çeşitli mahallelerinde. Özellikle geceleri ahırlarda bağlı atlara dadanarak onlara binen Al karıları, atları sabaha kadar koşturmakta ve yormaktadır. Bir ata, al karısının bindiğinin anlaşılması için atların terli olup olmadığına ve yelesinin durumuna bakılmaktadır (Kalafat, 2015: 91).

Bu noktada; Odunpazarı ilçesi Karacaşehir Mahallesi'nde yaşamakta olan KK-215'in ifadesi oldukça önemlidir. KK-215, bir sabah uyandığında ahırda beslediği atının oldukça terli ve yorgun olduğunu fark etmiştir. Atını muayene ederken yelesinde

gördüğü garip örgü biçimi; aklına Al karısının atını bastığı düşüncesini getirmiştir. KK-215, bu örme biçiminin modelini yakınlarına ve civar mahallelere de göndererek dikkatli olmaları için uyarmıştır. Ayrıca atının başına bir daha böyle bir durum gelmemesi için yaklaşık 2 hafta boyunca ahırın girişine ardıc katarını sürdüğünü ve kapıya da demir bir çengel koyduğunu ifade etmiştir. Bu durum, Karakeçili Yörüklerinin yerleşim yerlerinden olan bu Karacaşehir Mahallesi'nde Al karısı inancının hâlen yoğun bir şekilde devam ettirildiği göstermektedir.

Fotoğraf 51. Al Karısı İnancının Günümüz Yansımaları

Fotoğraf 52. At Nalının Bereket ve Nazar Amacıyla Kullanımına Bir Örnek

“Bizde eski atalardan kalma bir eyer vardır. O eyeri bahçenin en gözde yerine koyduk. He benim aklıma geldi mi böyle bir şey? Açıkçası nazar değmesin diye koymadım onu oraya ama hanımın aklına gelmiş. ‘Nazardan da korur.’ dedi” (KK-157).

Fotoğraf 53. Nazara Karşı Korunmada Eyerin Kullanımı

Fotoğraf 54. Nazardan korunma amacıyla asılan at nalı

Eskişehir yöresine bakıldığında, rüyada at görmenin yoğun bir şekilde iyiliğe ve berekete yorulduğu tespit edilmiştir (KK-8, KK-9, KK-10, KK-20, KK-21, KK-81, KK-82, KK-98, KK-110, KK-148). Bu durum Eskişehir’de atlara dair algıların eski Türk kültürü ile paralel gittiğini gösteren önemli kanıttır. Hem kırsal hem de kent kültürünün yoğun olduğu mahallelerde atın; iyiliğe, güzel kadere ve inayete yorulması bu noktada oldukça önemlidir. Diğer ağıl-ahır hayvanlarının aksine at, kente göçten etkilenmemiş, tarım ve hayvancılıkla uğraşmayan merkez bölgelerde de sembolik önemini koruyabilmiştir:

“Rüyada görülen at, kutsaldır. O rüya asla kötüye yorulmaz” (KK-98).

“At murattır, rüyanda at görürsen ve bekârsan mutlaka evlenirsin” (KK-8, KK-9, KK-20, KK-21).

“Eskiden düğünlerde gelin alıcılar at ile birlikte gelirlerdi. Gelin, erkek evine at üzerinde gelirdi. O sebeple at murattır denir ve rüyada görülen at, evliliği çağrıştırır” (KK-10).

Rüyada at görürsen ne mutlu sana, mutlaka bir dileğin gerçekleşecektir” (KK-81, KK-82).

“Eski atalarımız atlarla dost imiş, şimdi bir tane bile kullanan olmadı. Arada sırada rüyamda görürüm at sürdüğümü. İşlerim kesin yolunda gidecek, derim” (KK-110).

2.1.2. Eşek

Türk kültüründe eşeğin yeri hem ekonomik hem de kültürel açıdan çeşitlilik göstermektedir. Bu hayvan, Türk halkının günlük yaşamında yer edinmiş olup günümüzde etkileri hâlen devam etmektedir. Ekonomik açıdan eşekler beslenme, sağlık, güvenlik gibi birçok alanda kullanılırken kültürel açıdan da halk hikayeleri, sanat ve mizahın bir parçası olmuşlardır.

Türk kültüründe eşek, zaman zaman at ile karşılaştırılarak onun gölgesinde bırakılsa da başta halk hekimliği olmak üzere, birçok alanda kendisinden yararlanan bir hayvan olmuştur. Uygur Türkçesi ile yazılan metinlere bakıldığında, Türklerin, o dönemlerde dahi eşeklerden taşımacılık anlamında faydalandığı görülmektedir (Akbulut 2020: 9). Yine Oğuz Kağan Destanı’nda eşeklerin avlanma esnasında binek hayvanı olarak görüldüğüne dair ifadeler de söz konusudur (Bang ve Arat, 1936: 17). Bahaeddin Ögel (2003b: 541), eşeklerin Türklerde çoğunlukla yük ve binek hayvanı olarak insana yakın ve yararlı görülen bir hayvan olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında halk sağlığındaki uygulamalara bakıldığında, eşeğin birçok ürününden akılcı ve büyüsel türde kullanımların varlığı da bilinmektedir (Eyüboğlu, 1998: 305-307). Uzun ömürleri ve işlevsel yapıları sayesinde günümüzde de yararlanan eşekler, tarım ve hayvancılıkta, özellikle çobanların en yakın dostları olarak ön plana çıkmaktadır.

Eşeğin, Türk yaşamındaki çok yönlü ve işlevsel kullanımına rağmen sembolik anlamlarına bakıldığında, çoğunlukla olumsuz ve dalga konusu olan güldürü unsurlarının varlığı bu noktada dikkat çekicidir. Bu noktada özellikle Hz. Nuh etrafında gelişen eşek anlatılarının yer aldığı görülmektedir: Nuh Tufanı sırasında Şeytan’ın Nuh’un gemisine binebilmek için gizlice eşeğin kuyruğunu tutması, eşeğin

Türk kültüründe başta Şeytan olmak üzere, demonik varlıklara yakın görülmesinde etkili olmuştur (Sinmez, 2017: 207-209). Anadolu sahasına bakıldığında, eşeklerin Şeytanları görebildiğine dair inanış, bu anlatının bir tezahürüdür (Kurt, 2021: 630). Boratav (1984: 75) da eşeklerin, cin taşıma ayrıcalığı bulunan hayvanlar arasında olduğunu ifade etmektedir.

Ögel (2014: 379); Hz. Nuh'un başından geçen bir olay üzerinden eşeklerin o dönemlerde ne şekilde görüldüğünü şöyle aktarmaktadır:

“Nuh'un Ham, Sam, Yafes adlı üç oğlu ile bir de Vajile adlı bir kızı vardır. Nuh, Tufanda gemi yapan marangozlara kızını vermeyi vaat eder. Tufan bittikten sonra, gemiyi yapan üç marangoz Nuh'a bu sözünü hatırlatırlar. Nuh Peygamber zor durumda kalınca Tanrı, Cebail'i gönderir ve bir eşekle bir köpek alıp, onları kızı Vajile ile birlikte bir adaya kapatmasını emreder. Nuh, Tanrı'nın emrini yerine getirir ve bir müddet sonra gidip odanın kapısını açınca, içeride birbirine benzeyen üç kızın oturduğunu görür. Nuh, bu üç kızı üç marangoza pay ederek verir ve merakla da sonucu bekler. Aradan epey bir zaman geçtikten sonra, kızların çocukları olur. Nuh marangozlara sorar: “Hanım ve çocuklarınız nasıl?” İkinci marangoz karısının çok gevşek, yumuşak ve sessiz olduğundan bahseder. Hz. Nuh, o kızın eşekten gelmiş olduğunu bu sözlerden anlamıştır.”

Yine Dede Korkut Kitabı'nda kadınların dört çeşit olduğu ve bu dört çeşit kocasının sözünü dinlemeyenlerin Hz. Nuh'un eşeğine benzetildiği yer almaktadır (Ergin, 2011: 7). Bu durum Türkler arasında eşeklere dair olumsuz yargıların oldukça eskiye dayandığını kanıtlamaktadır. Günümüzde çeşitli bölgelerde eşeklerin inatçılıkla, felaketlerle, Şeytan ve çeşitli diğer negatif unsurlarla birlikte anılması da bu yüzdendir (Kalafat, 2016: 57-60; Koçkar, 1999: 23; Küçükbezirci, 2009: 246).

Eskişehir yöresine bakıldığında, eşeklere dair ön plana çıkan yargıların benzer olduğu görülmektedir. Yapılan saha araştırmasında özellikle kırsal kesim mahallelerinde, söz konusu hayvandan sık sık yararlanılsa da kültürel sembollerde bu işlevsellik göz ardı edilmiş ve eşekler inatçı olma, komik olma, doğaüstü varlıkları görebilme gibi olumsuz özellikler ile bağdaştırılmıştır. Bu noktada özellikle Hz. Nuh etrafında şekillenen eşek anlatılarının etkileri, Eskişehir yöresinde en sık rastlanan ifadelerden birisidir:

“Eşek anırırsa yanından cin geçti derler. Bu sebeple eşek anırması duyduğumda Felak ve Nas surelerini okurum” (KK-59).

“Eşekler akşam vaktinden sabah ezanına kadar yoldan geçen cinleri görebilmektedir. Allah, eşekleri bu vasıfla yaratmış” (KK-202).

“Eşekler dünyanın en inatçı hayvanıdır. Eskiden büyüklerimizle zıt düştüğümüzde ‘Eşek sütü mü içtin de geldin?’ derlerdi” (KK-153).

Bu söylemlerin yanında araştırmaya dâhil olan çobanların ve hayvancılıkla uğraşan kaynak kişilerin birçoğunda eşeklerin sadık, sıcakkanlı, yardımcı olan olumlu ifadelerle aktarıldığı da görülmektedir (KK-120).

“Eşekler çobanların en büyük dostudur, dert ortağıdır. Bu dünyanın gam yükünü biz çalarız, onlar da dinler” (KK-78).

“Eşek için ‘Şeytan geçti de o yüzden anırdı’ derler” (KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37).

2.1.3. Koyun ve Koç

Türklerin; uzun bir dönem boyunca göçebe yaşam tarzını benimsemeleri ve hayvancılıkla uğraşmaları, kültürleri içerisinde koyun ve koçun oldukça köklü bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Yerleşik hayata geçişle birlikte kullanım alanında artışın devam ettiği bu hayvan türü, Türk kültürünün mitolojik sistemi başta olmak üzere, çeşitli alanlarda birçok işleve sahiptir.

Türklerde koyun ve koçların, oldukça eski dönemlerden itibaren yaygın birer kurban hayvanı olarak tercih edildiği bilinmektedir. Bu hayvanlar; geleneksel törenlerde, geçiş dönemlerinde ve bayramlarda kurban kesimi için sıklıkla talep edilmektedir. Dinler tarihinde insanlık adına yaşanmış önemli olaylar arasında yer alan Hz. İbrahim’in koç kurban etme olayı, günümüzde dahi varlığını sürdüren önemli bir anlatıdır (Eliade, 1994: 109). Ama koç ve koyunun, Türkler tarafından birer kurban hayvanı olarak tercih edilmesinin arkasında bundan daha eski unsurların olduğu da görülmektedir. Bu konuda Bayat (2020: 221); koçların hilal şeklini andıran boynuzlarının, Türkler tarafından gökle bağdaştırıldığı ve Ay merkezli inanç sisteminde çokça önemsendiğini ifade etmiştir. Öyle ki; günümüzde Altay Türklerinin koyunları göğe kurban edildiği görülmektedir (Türkmen, 2008: 505). Hayvan temelli

dünya sisteminde, birçok hayvan arasından özellikle koyun/koç hayvanının kurban olarak kesilmesi aracılığıyla Türkler, başlangıcı tekrarlayan yenilenme ritüellerine sıkça başvurmuştur.

Koyun ve koçun geleneksel törenlerin yanı sıra Türk idaresinde de önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu durum, Türklerin hayvancılık geleneğinin sistemdeki bir yansımasıdır. Oğuz Kağan destanında yirmi dört Türk boyunu temsil eden yirmi dört torununun, sistematik bir şekilde “ak koyun” ve “kara koyun” etleri ile ağırlanması, idari sistemde koyun/koç hayvanının yerini gösteren önemli bir örnektir (Bayat, 2020: 39; Ögel, 2003a: 127). Bu durumun, benzer şekilde Dede Korkut kitabında da yer alması, İslamiyet’ten sonra da koyunun idari işlemlerde önemli bir sembol olarak tercih edildiğini kanıtlamaktadır (Alsaç, 2018: 103). Burada aynı zamanda koyunun bereket ve güç sembolü olarak kullanıldığı da görülmektedir. Kırgızistan ve Kazakistan sınırları içerisinde bulunan asker zırhlarında sıkça koç ve koç başı damgalarının işlenmiş olması bu durumu kanıtlar niteliktedir (Aksoy, 2014: 133-134).

Bunun dışında Türklerde, koyunların melek vb. olumlu kutsal varlıklar ve bereketle bağdaştırıldığı da görülmektedir. Bu durumun oluşmasında; Gök Tanrı dininde oldukça mühim olan beyaz rengin temizlik, ilklilik ve kutsallığı sembolize etmesi etkili olmuştur (Olgunsoy, 2007: 62; Yalman, 1977: 63). Öyle ki; Şeytan’ın kılığına giremediği tek hayvan koyundur (Küçükbezirci, 2009: 246). Ayrıca İslamiyet’te Tanrı’nın kurban hayvanı olarak koç ve koyunu seçtiğini bildirmesi, bu iki hayvanın kurbanlık olarak kesilmesi hâlinde öldükten sonra insanlara şefaathçi olacağı ve cennete ulaşmada aracı olacağı inanışlarını meydana getirmiştir (Kalafat, 2015: 56).

Görüldüğü üzere koyun ve koçlar; halk nezdinde erkeklik, üretkenlik, bolluk ve yiğitlik gibi sembollerle yer almakta ve birçok ritüelde talep edilmektedir (Alyılmaz ve Alyılmaz, 2017: 309; Boratav, 1984: 208). Bu sembolik anlamların, Türklerin kompleks yaşam tarzları içerisinde koyun ve koç hayvanıyla girilen etkileşimlerden beslenen inanmalar ve deneyimlerle meydana geldiği söylenebilir. Koç ve koyun, Türk dünyasının tamamında ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

Eskişehir yöresine bakıldığında, özellikle kırsal bölgelerde koyun yetiştiriciliğinin yoğun bir şekilde geçim kaynağı olarak tercih edildiği görülmektedir. Bu durum; araştırma sonucunda koyun ve koç hakkında elde edilen verilerin çoğunlukla merkezden uzak olan kırsal kesim mahallelerinde yoğunlaşmasını açıklamaktadır. Söz konusu hayvanlar ile sıcak temasta bulunulan kırsal kesimlerde, bu hayvanlara dair sembolik anlamlar ve kutsallık atfı hâlen yaşatılmaktadır. Özellikle Seyitgazi, Mihalıççık, Sivrihisar ve Alpu’da koyun ve koç; bereketi, iyiliği ve sabrı simgelemektedir. Merkez ilçeler olan Odunpazarı ve Tepebaşı’nda yapılan derlemelerde ise yerel halkın koyun ve koça dair daha çok İslam temelli ilgilerinin olduğu tespit edilmiştir:

“Hz. Musa, bir gün Eyüp peygamberin koyunlarını güdüyormuş. Birden yanına dört tane kurt gelmiş. ‘Ya Musa, bize bir koyun ver de karnımızı doyuralım.’ demişler. Hz. Musa bu soruya ‘Sahibinden izin almadan veremem.’ diyerek cevap vermiş. Kurtlar, Hz. Musa’dan koyunların sahibine gidip sormasını rica edince Musa düşmüş yola. Hz. Musa, Hz. Eyüp’ün yanına gidip soruyu sorunca, Eyüp demiş ki: ‘Ya Musa, kurtları koyunlara çoban olarak mı koydun?’ İşte o zaman Hz. Musa’nın aklı başına gelmiş ve hemen geri dönmüş. Kurtların kendisini beklediğini görünce sürünün içerisinden bir al koyun çıkartmış ve kurtlara hediye etmiş. Kurtlar bu al koyunun içerisinden kuzusunu almışlar ve koyunu tekrardan sürünün içerisine salmışlar. El koyulan kuzu ise yıllar sonra İbrahim peygamberin oğlu İshak’ı kurtarmak için gökten indirilen koyun imiş” (KK-5).

Koç ve koyun kurbanlarının, yöre halkı tarafından önemsenmesi, üzerinde durulması gereken bir diğer tespittir. Örneğin; Ağaçhisar Mahallesi’nde pandemi dönemi içerisinde Korona hastalığından ve olası ölümlerden korunabilmek amacıyla toplu şekilde kurban kesimine gidildiği görülmektedir. Bu uygulama, eski Türklerde koç kurbanı aracılığıyla kozmogonik mitin yenilenmesi ve başlangıcın tekrarlanması (Bayat, 2020: 61) yoluyla kutsanma ve korunmanın günümüzdeki bir yansımasıdır:

“Başımıza gelen kaza ve belalardan korunabilmek için kurban kesmek çok faydalıdır. Korona hastalığının mahalleye bulaşmaması için köy meydanında topluca kurban kestik” (KK-166).

Fotoğraf 55. Ağaçhisarlıların Yapmış Olduğu Korona Kurbanı Uygulamalarından Bir Örnek

Fotoğraf 56. Ağaçhisarlıların Yapmış Olduğu Korona Kurbanı Uygulamalarından Bir Örnek

“Kurban ettiğimiz koyunlar, diğer dünyada sırat köprüsünü geçmemize yardımcı olacaktır” (KK-182).

“Kuzular, sabır timsalidir. Ayağı yerinden çıksa bile ses etmezler” (KK-110).

“Koyun ve kuzu, daima bereket anlamına gelir” (KK-6).

“Koyunlar, doğanın temizlikçisidir. Otları yerler, toprağın yenilenmesine ve havalanmasına yardımcı olurlar. Koyunların yüzyıllar boyunca biz Yörüklerin dostu ve yardımcısı olmuşlardır” (KK-184).

“Koçlar, vefakar hayvanlardır. Dünyanın en sadık hayvanlarıdır. Bundan üç sene önce Kütahyalı bir adama Kurban Bayramı için koç satmıştım. Koç kaçmış, beş gün boyunca yürüye yürüye benim evime geri gelmişti. Yanıma gelince hemen kulak enine baktım. O zaman benim sattığım koç olduğunu anladım, adamı arayarak koçumu geri satın aldım” (KK-203).

“Bahçemde minik bir kuzu heykelim var. Torunuma yaptırmıştım fakat sonra bahçede durmasına karar verdik. Bereketli hayvandır aynı zamanda çok amaçlıdır. Kurban vazifelerini yerine getirmemizi sağlar” (KK-191).

“Koyunların üzerine güneş doğmaz. Mübarek hayvan oldukları için namaz vaktinde kendiliğinden uyanırlar. Koyun beslemek, büyük manevi bir uğur ve bereketir” (KK-197).

“Bizim köyümüz hayvancılık anlamında oldukça iyidir, civar köylerde de bilinir. Küçükbaş sürülerimiz bereketli olduğu için hem ona benzesin hem de nazar değmesin diye asıverdik öyle” (KK-156).

Fotoğraf 57. Evde Bereket İçin Tercih Edilen Koyun Çanı

2.2. Evcil Hayvanlar

2.2.1. Kedi

Kedi, Türk kültüründe köklü bir geçmişe sahip olan ve farklı dönemlerde farklı anlamlarla öne çıkan bir hayvandır. Kedilerin, ilk başlarda geleneksel Türk hayvancılığında ön planda olmasa da yerleşik hayata geçiş ve din değişiklikleri sayesinde Türk mitoloji sistemi ve günlük yaşamda önemli bir yer kazandığı görülmektedir.

Türklerin Orta Asya ve Altay bölgesinde yaşadıkları dönemlerde kedilerle sıkı bir ilişki içerisine girmedikleri görülmektedir. Bahaeddin Ögel, Türk kültüründe kedinin, yerleşik kültürle birlikte insan hayatına girdiğini ve önem kazandığını ifade etmektedir. Ona göre kediler, geleneksel Türk hayvan sisteminde pek fazla önem görmemektedir (Ögel, 1995: 544).

Yerleşik hayata geçişten sonra ise kedilerin Türk kültüründe daha çok olumsuz özellikleriyle ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasında mutlaka Türk kültüründe fareye verilen değerin etkisi vardır. Eski Türklerde fare, takvimlere dahi alınacak düzeyde önemli görülen bir canlıdır. Farelerle asla anlaşılamayan kedilerin bu noktada dışlanması ve hor görülmesi gayet doğaldır (Eyüboğlu, 1974: 164). Örneğin; Kazak Türklerinde kedilerin eskiden insan olduğuna ve hilekâr davranması sonucunda cezalandırılarak kediye dönüştürüldüğüne dair bir efsane yer almaktadır (Aday, 2023: 7; Ergun, 1997: 637). Başkurtlar, kedilerin rahatsız edilmesi durumunda kötü olaylarla karşılaşılacağına inanmaktadır. Bu düşüncenin oluşmasında Türklerin büyük çaplı yaptığı din değişikliklerinin de pek tabii etkisi bulunmaktadır. Çünkü Başkurt Türklerinde Hz. Musa'nın kedisi ön plana çıkan bir efsanevi figürdür (Olgunsoy, 2007: 153).

Kedilerin Türkler tarafından benimsenememesi durumu, özellikle İslamiyet'in Türkler arasındaki kabulünden sonra biçim değiştirmeye başlamıştır. Bu noktadan itibaren Türklerin, kedileri hem nankör olarak hem de iyi huylu ve hayırlı bir hayvan olarak tanımlaya başladıkları görülmektedir (Eyüboğlu, 1974: 163). Bu durumun oluşmasında en büyük etki şüphesiz İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed'in kedilere karşı gösterdiği sevgidir. Öyle ki; yerel inanışlar arasında Peygamberin bir yılın tarafından sokulmasını engelleyen kedinin bu sayede sırtının yere gelmeyeceği

dair efsanelerin olduğu bilinmektedir. Bu durum özellikle Türkiye sahasında kedilerin nankör olmakla birlikte sevilen ve sayılan canlılar olmasına vesile olmuştur. Fakat buna rağmen halk arasında kara kedilerin uğursuz olarak algılanması, Türk kültüründe kediye dair olumsuz bakış açısının az da olsa devam ettiğini göstermektedir.

Eskişehir yöresine bakıldığında, kedinin genel itibariyle olumlu çağrışımlar yaptığı ve İslam dininde aldığı rol dolayısıyla saygı gördüğü tespit edilmiştir. Örneğin; yörede yaşamakta olan Kırım Tatarlarının bir kedi öldürüldüğü takdirde,  l  kedinin günahından kurtulabilmenin ancak cami yapılmasıyla olacağına inandıkları görülmektedir (Yolcu, 2016: 196).

“Kedilerin sırtı asla yere gelmez çünkü onlar, dualı hayvanlardır. Bir kedi peygamberimizi kurtarmış ve bu sayede sırtı sıvazlanmış. İşte kedilerin bu yüzden sırtı yere gelmez” (KK-7).

“Kediler, mazlum hayvanlardır. Benim kedilerim var, her birini kendi evladım gibi severim” (KK-79).

“Kediler, mübarek hayvandır ve öldürülmeleri çok büyük günahtır” (KK-94).

“Kara kedi, uğursuzluk getirir derler. Gördüğün zaman kovalaman gerekir yoksa bir bela gelir ve seni bulur” (KK-122).

“Kedi beslemeyi çok seviyorum. Arkadaşlarım bazen abartıyorsun diyorlar ama bence gördükleri sevgiden daha fazlasını hak ediyorlar. Onlar hassas ve sağ duyulu canlılar” (KK-163).

“Köyümüzün kedileri hepimize alışıktır, bilirler ki bizden zarar gelmez. Onlardan da bize zarar gelmez, tam tersine fareyi haşereyi kovalar. Temiz hayvandır. Bizimkiler sokak kedisi değil artık k y kedisi oldular” (KK-146).

Fotoğraf 58.  ifteler İlçesi Kadıkuyusu Mahallesi'nde Kediler

“Kara kedi gördün mü saçını tut, kuş görene kadar bırakma derler. Uğursuzluk uçsun gitsin diye bu şekilde söylenir” (KK-73).

“Eskiden kara kedi uğursuzluk getirir derlerdi ama ben getirdiklerini hiç görmedim. Kediler masum hayvanlardır. Peygamberle kıssası da var. Evimde beslemem ama yolda görürsem su veririm, beslerim” (KK-202).

“Kedilerin ruhani olarak güçlü olduklarına inanıyorum. Bazen kabus görüyorum ve kedim beni uyandırıyor. Hisleri güçlü olduğu için evi de negatif enerjilerden koruyor” (KK-129).

“Rüyada kedi, evin içerisinde görülürse iyiye alamet, evin dışındaysa kötüye yorulur” (KK-23).

“Rüyada kedi görürsen dost, köpek görürsen düşmanın var demektir” (KK-122).

2.2.2. Köpek

Köpek, Türk insanının yaşamında yaşam tarzı ve ekonomik yapının türüne göre çeşitli şekillerde rol oynamış önemli bir hayvandır. Türk kültüründe, zaman zaman mitolojik figürlerle de ilişkilendirilen bu hayvanların, halk inanışlarında özel bir yeri olduğu görülmektedir.

Köktürk ve diğer eski Türk yazılı kaynaklarına bakıldığında, köpeklerle; “ıt”, “it”, “barak” gibi adlandırmalarla yer verildiği görülmektedir (Caferoğlu 1968: 87). Kaşgarlı Mahmud’un aktardığına göre Kerkez kuşunun yumurtasından çıkan tüylü köpekler, eski Türkler tarafından “Barak” olarak adlandırılmaktadır ve köpeklerin en iyi koşanı olarak avlarda tercih edilmektedir (Kaşgarlı, 2005: 171). Bu durum köpeklerin, Türkler ile ne denli eski ve köklü bir iletişime sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Oldukça eski dönemlerden beridir var olan bu temas, köpeklerin Türk mitolojisinde meydana getirdiği çeşitliliği de açıklamaktadır.

Örneğin; W. Radloff’un, Altay Türkleri arasından derlediği yaratılış mitinde, köpek; Tanrı’nın yasaklamış olduğu kutsal meyve ağacının korunması amacıyla görevlendirilmiş bir bekçi olarak yer almaktadır (İnan, 2017 15-16). Saha-Yakut ve Kazak Türklerine bakıldığında, köpeğin, insanların, yaratım esnasında korunması amacıyla göreve getirilen bir bekçi olarak yer aldığı görülmektedir (Türkeri Baltacı,

2015: 92-93). Başkurlara bakıldığında ise yine köpeklerin küçük çocukların koruyucusu olarak görüldüğü ve halk tarafından sevildiği bilinmektedir (Talianova Eren, 2020: 360). Bu efsanelerden hareketle köpeklerin, Eski Türk kültüründe basit bir av aracı olmanın dışında sadakat, cesaret ve güvenirlilik özellikleriyle ön plana çıktığı görülmektedir.

Köpeklerin, Türk mitoloji sisteminde çoğunlukla koruma göreviyle ön plana çıktığı görülsede ve yer yer tüylü oluşuyla kötüye yorulduğu anlatımlar da mevcuttur. Örneğin; Bahaeddin Ögel (2003: 481), Altay sahasında köpek tüylerinin, Şeytan'ın bir hediyesi olarak meydana geldiğine inanıldığını ve bu sebeple köpeklerin hor görülerek öldürölmek istendiğini aktarmaktadır. Bu efsanenin bir uzantısı olarak Kazak ve Ahıska Türklerinde köpek ulumasının olumsuz olayların habercisi olarak yorumlandığı bilinmektedir (Kalafat, 1996: 68-70). Yaşar Çoruhlu (Çoruhlu, 2000: 154) ise geçmişte Türk boylarında yapılan ayinler sırasında bazı zayıf Şamanların köpek şekline girdiğini ve ölüme işaret eden bir sembol olarak cenaze törenlerinde kurban hayvanı olarak tercih edildiğini ifade etmiştir.

Türkiye sahasında köpeklere dair bakış açısına bakıldığında, Türk dünyasının bir yansıması olarak hem olumlu hem de olumsuz ibarelerin yer aldığı görölmektedir. Örneğin; Anadolu'da çoğunlukla avcılık, hayvancılık ve tarım gibi uğraşlarla ilgilenen insanların yaşamlarında köpeğin sadakat ve sağ duyu özellikleri ile ön plana çıktığı görölmektedir. Ancak aynı zamanda İslam dininin temizliğe verdiği önem ve köpeklerin “pis, kirli” olarak kabul edilmesi gibi faktörler, Anadolu insanının köpeklerle ilgili görüşlerinin çeşitlenmesine yol açmıştır (Türkeri Baltacı, 2015: 125).

Örneğin; Boratav (1984: 75) köpeğin Anadolu sahasında cin taşıma ayrıcalığı ile ön plana çıktığını ifade etmektedir. Tahtacı Alevilerinde bazı durumlarda köpeklerin olumsuz durumlarla özdeşleştirildiği görölmektedir. Köpeklerin uzun süreli ulumaları genel olarak ölümlle bağdaştırılmaktadır (Selçuk, 2004: 246). İzmir'de yer alan Tire yöresinde ise köpeklerin ulumalarının bir felaketin gelmekte olduğunu habercisi olarak yorumlandığı görölmektedir (Aydinoğlu, 2005: 84). Bu inanışta köpeklerin felaketleri önceden hissedebilen öngörölü hayvanlar olarak öne çıkması önemlidir. Balıkesir yöresine bakıldığında ise yukarıdaki iki örneğe paralel şekilde köpeklerin halk nezdinde hem olumlu hem de olumsuz olarak yer ettiğı görölmektedir. Olgunsoy (2007: 156-157), Balıkesir yöresinde yapmış olduğu çalışmada, köpeklerin

sahipleri öldüğünde kırk gün boyunca yanlarından ayrılmayarak sadakatleriyle ön plana çıktığını ve bunun yanında özellikle ezan vakti ulumalarının mutlaka ölümün habercisi olarak yorumlandığını kaydetmiştir.

Eskişehir yöresine bakıldığında ise köpeklerin halk nezdindeki yeri şu şekildedir:

“Köpek yerde yuvarlanırsa misafir gelecek demektir” (KK-38).

“Köpek ezan vakti uluyorsa Allah diyorur” (KK-1, KK-2, KK-3).

“Köpekler çok ulursa bil ki ya deprem olacak ya da cenaze var” (KK-19).

“Ezan okunurken bazı köpekler ulur Allah’a o da yalvarıyormuş” (KK-73).

“Köpeklerin uluması da depreme delalettir” (KK-74, KK-75).

“Köpek de depremi hisseder öncesinden başlar ulumaya” (KK-110).

“Köpek şeytana çıkar, kötülük anlamına gelir” (KK-4).

“Köpek görsen çakal görsen kötü bir şey olacak insanlar kavga edecektir” (KK-8, KK-9).

“Rüyada görülen köpek, kişiye düşmandır” (KK-20, KK-21).

“Rüyada köpek görmek, günah işleyen insanlara delalettir” (KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37).

“Tüysüz köpek görürsen evine bereketsizlik gelecektir” (KK-8, KK-9).

2.2.3. Tavşan

Tavşan, Türk kültüründe çeşitli alanlarda farklı anlam ve bağlamlara sahiptir. Zaman içerisinde inanış sisteminde birçok anlam değişikliğine uğrayan bu canlılar, Türk kültürünün zengin ve çok katmanlı dokusunun bir parçasını oluşturmaktadır.

Tavşan, Türk kültüründe oldukça eskiye dayanan bir sembolizm geçmişine sahiptir. Bu noktada Altay Türklerinin töz yapımında özellikle tavşan derisinden yararlanmaları, Türk tarihinde oldukça eski dönemlerden itibaren tavşanla temasın olduğunu göstermektedir (İnan, 1976: 59, 125). Tavşanın bir töz olarak seçilmesinde; tavşanın doğurganlığı ve verimliliği simgelemesinin payı oldukça büyüktür (Talianova Eren, 2020: 384).

Tavşanlara dair ilk bulgular bununla da sınırlı değildir. Erken dönem Türk mitolojisinde gök unsurlarının beyaz tavşana; yer unsurlarının ise siyah tavşana atfedildiği görülmektedir (Talianova Eren, 2020: 383). Bu veriler, tavşanların özellikle eski dönem Türk-Moğol halklarında tavşana dair algıların dahi belirli bir seviyede yerleşik olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Tavşan'ın Eski Türklerde Şamanların dualarında da yer alması, söz konusu canlıların eski dönemlerde olumlu düşüncelerle kullanıldığını göstermektedir (Yeşildal, 2020: 172). Fakat bu durumun, Aleviliğin Türkler arasında yayılmasıyla birlikte büyük bir anlam değişimi geçirmeye başladığı görülmektedir.

Alevilerde inanış gereği turna, güvercin, geyik, at ve kaz gibi hayvanlar mübarek olarak kabul edilirken katır, domuz ve hindi gibi hayvanlardan hoşlanılmamaktadır (Yaman, 2007: 119; Yeşildal, 2020: 174). Fakat tavşana gelindiğinde; Alevi toplulukların, bu hayvandan hoşlanmamanın da ötesine geçerek net bir nefret duymaya başladıkları görülmektedir (Selçuk, 2004: 247; Tekin, 2008: 244). Bu durumun oluşmasında çeşitli açıklamaların olduğu görülmektedir (Kehl-Bodrogi, 2012: 188). Yezid'in ölümünden sonra tavşana dönüştüğü veya Ali'nin atını korkuttuğu anlatıları bu noktada oldukça önemlidir. Bunun dışında tavşanların adet görmesi de Alevilerde tavşanın, garip ve tiksiniç olarak görülmesinin nedeni olarak sıkça öne sürülmektedir. İslamiyet'te tavşanın geviş getiremeyen bir hayvan olması sebebiyle yenmesinin hoş görülmediği de bilinmektedir (Kanter, 2019: 101).

Anadolu sahasının çeşitli bölgelerinde tavşanın ve tavşana ait öğelerin; bereketin ve kutun sağlanması amacıyla sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde kadınlar, ocaklarını ve günümüzde sobalarının üstünü temizlemek için tavşan ayağı kullanırlar. Bu uygulamalar ilk bakışta bir ihtiyaç gibi görünebilir, ancak aslında bereketin ve kutun artırılması amacını taşımaktadır (Talianova Eren, 2020: 385).

Eskişehir yöresine bakıldığında, tavşana karşı yoğun bir hoşnutsuzluğun bulunduğu görülmektedir. Yörede Alevi inanışın görülmediği bölgelerde dahi tavşandan çekinildiği, özellikle doğum geçişinde hamile kadınların tavşanlar ile göz teması kurmak istemediği tespit edilmiştir. Geçiş dönemlerinden doğum aşamasında tavşana dair kaçınmalar, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak

incelenmektedir. Alevilik inancının etkili olduğu yerlerde ise Türkiye sahasına paralel gidecek şekilde tavşan tüketimin kesin bir dil ile yasaklandığı görölmektedir:

“Tavşan yenilmez; onun ayağından bağla, sabah baktığında geriye yalnızca kemikleri kalır. Eti yoktur, tamamı kandır” (KK-5).

“Aslında tavşan eti, avcılar için bir hazinedir. Avcılık otuz gündür derler. Yirmi dokuz gün taban eti yersin bir gün tavşan eti. Ama adet dönemi geçirdiği için toplumumuz tarafından pek sevilmiyor” (KK-24, KK-183).

“Tavşan ve domuz eti yenmez. Çünkü kadın gibi adet oluyor” (KK-23).

“Düğüne bayrama giderken yolda tavşan görülürse gözlerine bakılmaz yoksa işler rast gelmez denilirdi. Hâlen de öyledir tavşan ile rastlaşmak pek hayra yorulmaz. Biz rüya da tavşanları sevmeyiz” (KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37).

“Tavşanın canı yok derler. Canı olsaydı bedeninde et olurdu” (KK-68, KK-69).

“Biz tavşan eti buldu mu yeriz. Köyümüzün avcıları da eskiden vurur yerd ama öyle kötü görüldüğü yerler de var. Suyun içine koysan etini sabaha kadar eriyerek gider. Aslında sülük gibi eti var ama sonuçta o da bir hayvan. O yüzden biz etini yemekte herhangi bir sakınca görmüyoruz” (KK-121).

2.3. Kuşlar

2.3.1. Baykuş

Kuşlar, uçuş yetenekleri sayesinde Türkler tarafından göksel varlıklarla ilintili olarak kutsal kabul edilen varlıklar olmuşlardır. Türklere dair tarihsel süreç içerisinde inanç merkezinin dinamikliği ve yapılan din değişikliklerinin çeşitliliğine rağmen kuşların kültür üzerindeki önemi ve sembolik anlamları varlığını devam ettirmiştir. Bu durumun izlerinin sürülebildiği türler arasında baykuşlar da yer almaktadır. Baykuşlar, Türk kültürü içerisinde karmaşık ve çok yönlü bir sembolizme sahip olmakla dikkat çekmektedirler.

Türkçe bir isim olan baykuş kelimesi Altay Türkçesinde “kutsal kuş” anlamına gelmektedir. Bunun yanında çeşitli Türk topluluklarında ve onlara ait eserlerde baykuş hayvanının, birbirinden farklı birçok isimle anıldığı bilinmektedir (Köse, 2019: 291-292). Türkçe üzerinde baykuşa dair bu yoğun çeşitlilik, onun kültür içerisindeki köklü

sembolizminden kaynaklanmaktadır. Baykuşun, geçmişten günümüzde Türk dünyası içerisinde birçok efsaneye konu olduğu görülmektedir.

Örneğin; Uygur Türklerinde baykuş aslında kendisini yaratıcıdan üstün gören bir insandır. Onun, kendisini Tanrı'dan üstün görmesi dolayısıyla cezalandırıldığı ve bu sebeple insan formundan baykuş formuna dönüştürüldüğüne inanılmaktadır (Öger, 2008: 593-594). Türkmen efsanelerinde baykuş, halkına zulmeden cimri bir beydir ve bu sebeple baykuşa dönüştürülerek cezalandırılmaktadır (Ergun, 1997: 491). Tatar efsanelerinde ise baykuşun herhangi bir hor görülmeden ziyade üstün vasıflarla donatıldığı görülmektedir. Öyle ki; bir efsanede baykuş çok yüksek bir dağın tepesindeki şatoda yaşamaktadır ve bu şatonun kapıları verimli bir ovaya yayıldığından dolayı Tatarlar, baykuşlara büyük saygı göstermektedir (Roux, 2005: 140). Azerbaycan Türklerinde de baykuşların bir bilge olarak tasvir edildiği bilinmektedir (Ergun, 1997: 394).

Türkiye sahasında, Türk dünyasının geneline yayılan bu karmaşıklığın sembolik anlamda devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Baykuşların Anadolu coğrafyasında hem ölümle hem de bilgelikle bağdaştırıldığı görülmektedir. Örneğin, Yozgat yöresinde baykuş; uğursuz bir hayvan olarak bilinmektedir. Yöre halkına göre baykuşun tünediği ev virane olmaktadır (Kalafat, 2016: 37). Aydın yöresinde de baykuşlar, ölümü haber veren uğursuz bir kuş olarak kabul edilmektedir. Fakat bunun yanında kendisinin devlet kuşu olarak algılanıp olumlu bir canlı olarak görüldüğüne dair ifadeler de yer almaktadır (Aydiner, 2012: 56). Bu durum Konya yöresinde de benzer şekilde devam etmekte; baykuş, yöre halkınca bir yandan hayırlı bir kuş olarak görülürken bir yandan da ölümün habercisi olarak nitelendirilmektedir (Küçükbezirci, 2006: 133). Anadolu sahasında bu ve buna benzer birçok örneğin, neticesinde baykuşun hem bilgelik ve akıl sembolleriyle hem de ölümle bağdaştırıldığı görülmektedir. Bu da baykuşun ölümün habercisi olarak görülmesinin altında; söz konusu hayvanın bilge ve hayırlı bir kuş olduğu için muhtemel ölümleri önceden sezebildiğine dair bir bağlantının yer aldığı düşüncesini akıllara gelmektedir.

Eskişehir yöresine bakıldığında, özellikle kırsal mahallelerde baykuş ile ölümün arasındaki anlam bağının oldukça kuvvetli olduğu görülmektedir:

“Adam adama kızdığı zaman “Bacana baykuş konsun!”, “Ocağında baykuşlar ötsün der.” denilir. Bu o kişiye ne kadar kızdığını dile getirir çünkü ucunda ölüm var. Evinden ölü çıksın, başına kötü iş gelsin anlamında kullanılır” (KK-10).

“Birbirine kızan insanlar ‘Senin ocağında baykuşları öttürürüm’ derlerdi eskiden birbirlerine. Şimdilerde pek inancı kalmadı ama yeri geldi mi kullananımız var ” (KK-120).

Eskişehir yöresinde yaşayan Kırım Tatarlarına göre baykuş, uğursuz sayılan bir hayvandır. Özellikle baykuşların evin bacasına konması bir uğursuzluğun veya ölümün geleceğinin işareti olarak görülmektedir (Yolcu, 2016: 129).

“Baykuşa hiç kötü söz etmeyiz. Hacı kuşu derler ona. Hayırlı kuştur ama işte bir hurafe var insanların ağzında” (KK-153).

Görüldüğü üzere baykuş, Eskişehir genelinde ölümle bağdaştırılmakta ve hoş karşılanmamaktadır. Özellikle baykuşun ölümün habercisi olma durumu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenmektedir.

“Rüyada baykuş görmek, kavga etmek demektir” (KK-73).

“Adam, adama kızdığı zaman ‘Bacana baykuş konsun.’, ‘Ocağında baykuşlar ötsün der.’ der. Bu sözler ‘evinden ölü çıksın’, ‘başına kötü iş gelsin’ anlamında kullanılır” (KK-10).

“Birbirine kızan insanlar ‘Senin ocağında baykuşları öttürürüm.’ derlerdi eskiden birbirlerine. Şimdilerde pek inancı kalmadı ama yeri geldi mi kullananımız var” (KK-120).

Bu örnekte olduğu gibi halk inançlarında bazı bitki ve hayvanların; belirli eylem ve söylemlerle bağlantılı olarak kişilerin, olguların vb. lanetlenmesinde kullanıldığı görülmektedir. Bu türde söylemlerin kargış olarak kullanılmasının doğal olarak bir kökeni, halk inançları ve felsefe noktasında mutlaka bir karşılığı bulunmaktadır (Keskin, 2019: 94). Uluçayır ve Bardakçı Mahallelerinde kullanımı tespit edilen bu deyim, söylenen kişiye beddua amacıyla kullanılmakta olup kişinin başına ölüm vb. kötü bir olay gelmesini ifade etmektedir.

2.3.2. Güvercin

Güvercinler; habercilik, taşıma vb. alanlarda işlevsel bir hayvan olmasının yanı sıra temsil ettiği barış, saflık, egemenlik, talih-şans gibi kavramlar neticesiyle de kültür içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Bu hayvanların, Türk kültüründe özellikle mitolojik ve günlük yaşam bağlamlarında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Güvercinlere dair unsurların, Türk kültüründe çoğunlukla İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde yoğunlaştığı görülse de bu tarihin çok daha öncesinde, eski Türklere ait dönemlerde de güvercinin, kültür içerisine dâhil edildiği görülmektedir. Bu noktada Jean-Paul Roux (2005: 37), Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar isimli eserinde Dede Korkut Kitabı'nda aktarılan ve Azrail'in bir güvercin donuna girerek kaçışını anlatan hadisede Şamanizm'in etkisini açıkça belirtmektedir. Bunun yanında Bahaeddin Ögel'in (2003b: 550), Türk Mitolojisi isimli eserinde eski Türk destanlarında güvercinlerden "Akli-göklü" şeklinde bahsedildiğini not düşmesi, söz konusu hayvanın o dönemlerde de önemli kabul edildiğini ve beyaz rengi ile ön plana çıktığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin beylerinden Ertuğrul Gazi'nin de rüyasında uçan beyaz bir güvercin gördüğü ve rüya tabircilerinin bu rüyayı hükümdarlık ve zafer ile bağdaştırdığı bilinmektedir (Ögel, 2003a: 591-592). Bu düşünce şeklinde, Türklerin eski dönemlerde güvercine verdiği sembolik anlamların etkisi pek tabii mümkündür. Öyle ki; günümüzde kuşların başa konması ya da pislemesi bir şans ibaresi olarak anlamlandırılmaktadır ve bu çıkarım çoğunlukla güvercinler üzerinden yaşatılmaktadır. Güvercinin uğur getirdiği düşüncesi, temeli eski Türk kültürüne dayanan inanışların, Anadolu'da yeni formlarda büründürülerek yaşatılmasıdır (Kanter, 2019: 113).

Güvercinlerin, Türkler tarafından önemli olarak görülmesindeki bir diğer etken ise İslamiyet'in kabulüyle ön plana çıkan Hz. Muhammed sevgisinden kaynaklanmaktadır. Hz. Muhammed ve Hz. Ebu Bekir'in, Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında, gizlenmek için girdikleri mağaranın güvercin ve örümcekler tarafından kapatılarak korunması hadisesi, özellikle Anadolu halk inanışlarında bu hayvanların öneminin artmasına vesile olmuştur (Kanter, 2019: 111-112). Bunun yanında tasavvufi yapı içerisinde güvercinlerin yoğun bir şekilde işlenmesi de

önemlidir. Örneğin, ermiş insanların uyku esnasında güvercine dönüşerek kutsal mekânları ziyarete gittiği düşünülür (Gezgin, 2014: 97). Türklere ait birçok anlatıda başta Hacı Bektaş-ı olmak üzere, pek çok âlim, Allah dostu ve evliyanın yine güvercin donuna girerek mekân değişikliği yaptığı görülmektedir (Kalafat, 2015: 57; Ögel, 2003b: 130, 558; Roux, 2005: 36). Bu sebeple Türk kültüründe güvercinler olumlu unsurlara yorulmaktadır ve bu canlılara zarar verilmesi önlenmektedir.

Eskişehir yöresinde güvercinlerin yeri irdelendiğinde yukarıda aktarılan ifadelerle benzer bir manzara ile karşılaşmaktadır. Merkez geneli ve kırsal kesimde yapılan derlemelerde vücudun herhangi bir yerine güvercin pislemesi hâlinin şans ve berekete yorulduğu ifadeler tespit edilmiştir:

“Bir gün yolda yürürken kafama güvercin pislği düşmüştü. Bizde ‘Güvercin şansıyla gelir’ derler. Gerçekten de o haftam hep güzel anlarla ve başarılarla dolu geçmişti” (KK-4).

“Güvercin denildiğinde aklıma beyaz, narin bir talih kuşu gelir. Saflığı ve kazancı çağrıştırdığını düşünüyorum. İnsanların başına pislerse de üzülmemelerini, şans getireceğini söyleriz” (KK-91).

Bunun dışında güvercinlerin önemsendiğine, mübarek ve iyi huylu canlılar olduğuna dair ifadeler de tespit edilmiştir. Bu düşüncelerde İslamiyet’in etkisi açıkça hissedilmektedir:

“Hayvanlarda göz perdesi bulunmamaktadır. Mesela, biz ruhları göremeyiz, cinleri göremeyiz. Çünkü aklımız kaldırmaz, ruhen düşeriz. Ama Allah tarafından bazı hayvanlar güçlüdür; cinleri, melekleri bile görenleri vardır. Güvercinlerin melekleri görebildiği söylenir çünkü onlar ödüllendirilmiş canlılardır” (KK-62).

“Peygamberimizin kaçmasında yardımcı olduklarını biliyorum. Kaçış esnasında arkadaşıyla birlikte bir mağaraya giriyorlar ve mağara ağzı birden güvercin ve örümcek tarafından kapatılıyor. Onu aramaya gelen kişiler mağarayı o hâlde bulunca uzun zamandır dokunulmadığını düşünüp mağaraya girmeme kararı alıyorlar” (KK-18).

“Kuş hakkı denir, kendi yediğimizden her canlının payına düşeni vermek vaciptir. Bu sebeple sabahları kahvaltı için alınan ekmeklerden mutlaka pencere pervazlarına koyarım” (KK-78).

Bu noktada Eskişehir’de yoğun bir şekilde yaşıatılan güvercin yetiştiriciliğinden bahsetmek yerinde olacaktır. Türkiye sahasında yaygın bir şekilde görülen ve kendi kültürel zenginliğini meydana getiren güvercin yetiştiriciliği, dikkat çeken uğraşlardan birisidir (Özdemir, 2021: 182-183). Bu bağlamda Türkiye’de bulunan tek Güvercin Köyü’nün Eskişehir sınırları içerisinde bulunması, şehrin genelinde güvercin yetiştiriciliği faaliyetlerinin yoğun olduğunu kanıtlar niteliktedir (URL-25). Bu durum güvercine dair birçok inanış ve uygulamanın doğmasında ve yaşıatılmasında teşvik edici bir faktördür. Yörede yetiştiricilik kapsamında tespit edilen inanış ve uygulamalar, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

2.3.3. Leylek

Türlere ait eski yazılı kaynaklarda özellikle kurttan türeyiş efsanesi içerisinde leyleğin de yer aldığı görülmektedir. Bahaeddin Ögel’in (1995: 27) aktardığına göre, bu efsane içerisinde yağmurun yağması ile rüzgârın esmesi hususunda emirler verebilen tanrıçalar yer almaktadır ve bu tanrıçalar arasından yaz mevsimi ile ilgilene tanrıçanın leyleğe dönüşen bir kızı dünyaya gelmektedir. Bu efsanede leyleğin özellikle insan soylu olarak vurgulanması, Türk kültüründe leyleğin kutsal kuşlar arasında kabul gördüğünü göstermektedir (Ergun, 2011b: 134).

Bunun yanında Dîvânü Lügati’t-Türk’te leylek oldukça güçlü bir canlı olarak karşımıza çıkmakta ve eser içerisinde Saka Türkleri döneminde dahi leyleğin insan soyundan geldiğine dair ifadelerin var olduğu aktarılmaktadır (Ergun, 2011b: 135).

Leyleğin gücü ve dayanıklılığı sembolize etmesinin yanında; bu canlının özellikle yaz dönemlerinde gelen ve soğukların gelmesiyle göç eden bir kuş olması, onun çeşitli bereket pratikleri ve hava tahmini yapmaya dair inanışlar içerisinde önemli bir konumu olmasına sebep olmaktadır. Roux (2005: 81), bu durumun Türkler tarafından leyleklerin yaşadıkları şehri terk etmeleri ve giderken beraberinde mutluluk ile bereketi de götürdüklerini düşündüklerini aktarmaktadır.

Leyleğin geçmiş dönemlerde yer aldığı tüm anlatımlar ve aktarımlar, bu canlının halk arasında baharı ve sıcak havaları müjdelemesine vesile olmuştur. Öyle ki; leylek günümüzde uğurlu sayılan, kişilere şans getirdiğine inanılan bir hayvandır

ve bu sebeple yuvasını bozmak insanın başına kötü bir dizi olay getirmektedir (Olgunsoy, 2007: 138; Yolcu, 2016: 129).

Eskişehir yöresinde leyleğe dair bakış açısının Türk kültürü ve inanış sistemi ile paralel gittiği görülmektedir. Şehir genelinde leyleğin uğur olarak algılandığı görülmektedir (KK-145). Özellikle yörede yaşayan Kırım Tatarları arasında leyleğin havada görülmesinin şans getirdiğine inanıldığı bilinmektedir (Yolcu, 2016: 129). Leyleğin şehirden göç edişi ise bazı kaynak kişiler tarafından uğursuzlukla bağdaştırılabilmektedir. Hatta leylek yuvalarının bozulması, halk tarafından çekinilen bir eylem olup bu davranışın kişinin başına uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır:

“Güz sonunda leylekler, toplu toplu gidince bölgede bir problem yaşanacak demektir” (KK-5).

“Köyümüzün çarşısında bir leylek yuvası vardır. O yuvaya hiç dokunmayız, yavrularına zarar vermeyiz. Mevsim yaza döndüğü zaman gelir aynı yere yerleşir. Biz de yaz mevsiminin geldiğini anlarız” (KK-48).

Fotoğraf 59. Kümbetapınar Mahallesi'nde Görülen Leylek Yuvası

Sivrihisar ilçesi ve şehir merkezi olarak geçen Odunpazarı ile Tepebaşı ilçelerinde leyleğin görülmesi, bereketin ve sıcak havaların geldiğine işaret etmektedir. Leyleğin, hava durumu tahminlerinde kullanımı ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır fakat bu noktada Alpu ilçesi Uzunburun Mahallesi'nde yaşamakta olan Pomakların leylek hakkındaki görüşlerinden bahsedilmesi yerinde olacaktır:

“Eskiden tüm Pomak aleminde kutlanan “Mart Nine” günü vardı. Bizde kışın bahara dönüşmesi, 1 Mart günündedir. Mart Nine de sağı solu belli olmayan biraz da

asabi mizaçlı bir kadındır. Onun iki ablası vardır; birisi Uzun Karafatma, diğeri ise Kısa Karafatma'dır. Baba Marta, kışın son günü ev temizliği yapar, baharın gelişini böyle kutlar. Biz de o gün temizlik yaparız. Eskiden baharın gelişini kutlamak için bileğe bağlanan kırmızı ve beyaz karanfiller olurdu. Onların ismi “Martenitsi”dir. Zekavet ve sağlık dilenirdi o bileklikle. Şimdilerde de Bulgaristan'da yaşayan Pomak arkadaşlarımız “Marteniçka” takıyorlar mart ayında. Baharı müjdelemek için. Biz de aradaki iletişim sayesinde haberdarız o yüzden gençlerimiz bu konuda bilinçli bir kullanım içerisindeler. Geleneğe göre Marteniçka mart ayında takmaya başlanır sonra gökyüzünde bir leylek gördüğünde hemen bir ağaç dalına asarsın. Asarken de dilek dilersen, güzel şeyler getirirsin aklına” (KK-137, KK-147).

Görüldüğü üzere leylek, Eskişehir yöresinde yaşamakta olan Bulgar asıllı Pomak halkı tarafınca uğur getiren, dileklerin gerçekleşmesine vesile olan ve baharın müjdecisi olduğuna inanılan önemli bir hayvandır. KK-111'in bahsettiği Marteniçka'nın son yıllarda Eskişehir genelinde yaygın olarak takıldığı ve bu bileklik üzerinden leyleklerle dilek tutma pratiğinin sıklıkla uygulandığı görülmektedir:

“Marteniçka, burada birçok takıcıda satılıyor. Biz de arkadaşımınla birbirimize aldık ve bileklerimiz taktık. Üzerinde leylek görüldüğü zaman bir ağaca asılması gerektiğinden bahsediyor o yüzden biz de öyle yapacağız” (KK-111).

“Benim de var, hatta şu sıra herkeste var bu bileklikten. Genellikle bahar geldiğinde bileğime takıyorum, renkleri de canlı bahar renkleri zaten. Yanımda taşımayı seviyorum, bana kendimi iyi hissettiriyor ama leylek görürsem mecburen bir yere asacağım” (KK-79).

Saha araştırmasında görüşülen kaynak kişiler arasında toplamda on yedisi, Marteniçka bilekliğini en az bir kez kullanmış bireylerdir ve bir leylekle karşılaştığı ilk anda dilek dilediğini ifade etmiştir. Bu durum leyleğe dair halk inanışlarının popüler kültür içerisinde tekrardan canlanmasına da önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Eskişehir yöresinde leyleğe dair bir diğer yargı; onun gezgin bir kuş olması dolayısıyla kendisini havada gören kişilerin, o yıl çok gezeceğini düşünceleridir (Yolcu, 2016: 129). Leyleğin havada geziyor gibi hissettiren uçuş pozisyonuna şahitlik eden yöre halkı, o kendilerinin de seyahat edeceğini, eğleneceğini düşündüklerini ifade

etmektedir (KK-47). Bu inanişın temelinde benzerin benzeri doğuracağı ilkesinin varlığı bariz bir şekilde görölmektedir.

“Köyde leyleği ilk gören kişı, her yere gidermiş. Leylek çok gezdirir ama leyleği dik bir şekilde oturur vaziyette görürsen iş değişir. O zaman sen de otursun yere” (KK-42, KK-43).

“Evimin bir köşesinde leylek kemiği vardır, herkesten de saklıdır. Leylek kemiği olan eve büyü tutmaz o yüzden en büyük koruma kalkanı odur” (KK-81).

Eskişehir yöresinde leylek bacağı, bir mekânın nazara ve büyüye karşı korunmasında sıkça tercih edilen önemli bir ögedir. Halk arasında hoca ya da büyücü olarak adlandırılan kişilerin, leylek ayağının perdelerine, çeşitli ayet ve dualar yazarak oluşturdıkları muskalar şehir merkezinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Leylek ayağının tütsülenmesi aşamasında ise genellikle öd ağacından yararlanılmaktadır. Bu şekilde hazırlanan bir muskanın bulundurulduğu evlere hiçbir şekilde büyü tutmayacağı düşünölmektedir (Oğuz ve Oğuz, 2004: 51).

Eskişehir’in merkezinde özellikle leylek kemiğinden yapılan muskaların ve taş boncukların nazardan korunma amacıyla taşındığı bilinmektedir. Doğadan elde edilen bir leylek kemiğinin eski takvimlere göre hesaplanarak seçilen günlerde abdestli bir şekilde okunması ve kimse görmeden örtölerek muska haline getirilmesi dikkat çeken bir korunma pratiğidir. Eski Türk inaniş sisteminin ve Müslüman inancının harmanlanarak yaşatıldığı bu pratikte leylek kemiğinin bir başkası tarafından görölmesi durumunda nazar tılsımının etkisini kaybedeceğine inanılmaktadır (Oğuz ve Oral, 2004: 52). Bu durum aynı zamanda Eskişehir’in merkez bölgelerinde nazarın, insan bakışından kaynaklandığına dair inanişının varlığının bir kanıtıdır.

2.4. Kümes Hayvanları

2.4.1. Kaz

Hem eski hem de modern Türk yaşantısında birçok inaniş ve uygulamada yer alan kazlar, Türkler tarafından çeşitli sembollerle ilişkilendirerek kültürel anlamını kuşaktan kuşağa aktarmışlardır.

Kuşların genel olarak, özellikle uçabilme yetenekleri sebebiyle, Türk inanç dünyasında ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Bu canlıların gökyüzünde

bulunmaları, onların Türkler tarafından Tanrı'ya daha yakın olduklarına inanılan bir özellik olarak değerlendirilmiştir (Sever, 1999: 84-86). Uçabilen kuşlardan olan kaz bu özelliğinin yanı sıra yabani ve evcil yaşam tarzlarının her ikisini de bünyesinde barındırması sebebiyle Türk kültüründe kendilerine özgü bir yer edinmişlerdir (Aytaş, 2019: 88).

Aktarılan bu özelliklerin etkileri ilk olarak Yaratılış Destanı'nda kendini göstermektedir. Söz konusu destanda kaz hayvanının Tanrı'yı tanımlama aracı olarak kullanılması, bu hayvanın Türk kültüründe eski bir geçmişi olduğunu kanıtlamaktadır. Bunun yanında Yakut Türklerinde kazların, kutsal bir tamga olarak kabul görmesi (Ögel, 2003a: 33); Başkurt ve Uygur Türklerinde kişilerin birbirine kavuşmasına aracılık ettiğine inanılan kazların saygıyla anılması ve Altay Türklerinde kurtarıcı olma (Ergun, 1998, 153) ile yol göstericilik (Aytaş, 2019: 78) özelliklerinin kaz üzerinden sembolize edilmesi, söz konusu hayvanın Türk kültüründeki önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Ayrıca, yaban kazlarının sürekli göçer bir yaşam tarzına sahip olmaları, Türklerin göçebe yaşam tarzıyla paralellik göstermektedir (Çandarlı Şahin, 2022: 3). Bu benzerlik; Türklerin, kaz hayvanıyla yaşam şekli benzerliği sebebiyle de derin bir ilişki içerisinde olabileceğini düşündürmektedir. Göç yoluyla yaşamlarını sürekli yenileyen ve dinamik kalabilen Türk toplumu, davranışlarını eş gördükleri kazları; özgürlük, hız, canlanma ve dayanışma gibi çeşitli sembollerle özdeşleştirmişlerdir (Mutlu, 2018: 183).

Kazların Anadolu sahasındaki yerine bakıldığında, özellikle Alevi topluluklarda söz konusu hayvana karşı özel bir saygı ve sevginin olduğu görülmektedir. Günümüzde de devam ettirilen bu inanışta, kazın herhangi bir şekilde kesilmesi ya da kurban edilmesi kesinlikle yasaktır. Bu durum ilk başta akıllara, Anadolu genelinde kaz hayvanının olumlu görüldüğü fikrini getirirse de Olgunsoy (2007: 112), Balıkesir yöresinde kazların bağrıışmalarının, ölümün habercisi olarak yorumlandığını kaydederek bu genellenenin dışına çıkmıştır.

Eskişehir yöresine bakıldığında, kazların hâlen yoğun bir şekilde çeşitli inanışlara konu edildiği görülmektedir. Özellikle yörede bulunan Alevilerce, kazların oldukça sevildiği ve korunduğu gözlemlenmiştir:

“Alevilerde kaz, kutsal bir hayvandır. Çünkü kazlar, Hz. Ali’nin eteklerinden tutarak savaşa gitmesini engellemeye çalışmış. O yüzden bizler kaz eti tüketmeyiz” (KK-7).

“Hz. Ali’nin şehit olduğu gece evinden çıkıp mescide giderken İmam Hasan bin Ali’ye hediye edilen kazlar ötüşerek onu durdurmaya çalışmış. O an İmam Ali, bu kazların ötüşünü, bir felaketin meydana geleceğinin habercisi olarak yorumlamış. Bizler de bu yoruma riayet ederiz” (KK-89).

“Kazın olduğu yere yılan gelemmez, gelincik gelmez. Kazlar oldukça koruyucu hayvanlardır, o yüzden her birimizin kümesinde mutlaka iki, üç tane kaz vardır. Fakat bizde kazların önemi yalnızca işlevinden ötürü değildir. Kazlar İmam Ali’nin şehit olacağını önceden sezmiş ve onu durdurmaya çalışmıştır. Bu sebeple kazların yeri bizde ayrıdır” (KK-68, KK-69).

“Bu mübarek hayvanların tehlikeyi ve ölümü önceden hissedebildiği söylenir. Dinimizde önemli kabul edildiği için mahalleli olarak hiçbirimiz kazları kesmeyiz, yemeyiz” (KK-8, KK-9).

Yörede tespit edilen bir diğer durum ise; birçok kaynak kişi tarafından kazların bir koruyucu ya da bekçi olarak görülerek köpeğin yerine tercih edilmesidir (KK). Bu kaynak kişilerin ifadesine göre kazlar, bulundukları mekânı evleri olarak sahiplenirler ve bir daha unutmazlar. Herhangi bir tehlike anında hemen bir araya gelerek savunma ve saldırı pozisyonuna geçerler. Bu hâl KK-136 tarafından “Tıpkı bizler gibi.” ifadesiyle aktarılmıştır.

“Çiftçinin dostu köpek derler ama aslında kazlardır. Kazlar, köpekten daha sadık hayvanlardır. Herhangi bir yırtıcı hayvana karşı tüm kümesi korurlar. Bizde sekiz tane kaz var. Şu güne kadar bir civcivimi bile sansarlara kaptırmadım” (KK-121).

“Tehlike anında gelincik, köpek dinlemezler, en iyi savunma hayvanlarındandır. Evdeki her türlü tehlikeyi haber eder” (KK-44).

“Kazlar kendi evlerini öğrendikten sonra hangi komşunun hayvanına karışırsa karışsın gelir sahibini bulur. Öyle zeki hayvanlardır. Bembeyaz oldukları için bana ayrı bir temiz geliyorlar” (KK-38).

2.4.2. Tavuk ve Horoz

Tavuk ve horoz, Türk kültürünün zengin ve çeşitli bir parçasını oluşturan önemli sembollerdir. Türk toplulukları, İslam öncesi dönemlerden itibaren horoza büyük bir saygı göstermişlerdir. Hem geleneksel inançlarla hem de sembolizmle ilişkilendirilen bu hayvanlar, Türk kültürünün tarih boyunca nasıl şekillendiğini ve geliştiğini gösteren önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Eski Türkçede "takıgu" olarak geçen horoz ve tavuk, Orta Asya Türk kültüründe kutsal görülen önemli kanatlı hayvanlardandır (Esin, 2001: 35). Öyle ki; Proto-Türk dönemine ait eski mezarlarda tavuk ve horoz figürlerinin lahitlere oyulduğu ve elbiselere işlendiği görülmektedir (Çoruhlu, 2002: 173). Bahaeddin Ögel (1995: 211-212), özellikle tavukların altın ve gümüş renkli olduğuna vurgu yaparak bu sembolün hakanlara özgü bir işaret olduğunu belirtmektedir. Bu tespitler, tavuk ve horozun eski Türk inancında özellikle kötü ruhları kovan, koruyucu bir simge olarak algılandığını göstermektedir (Kalafat, 2016: 101-102).

Türklerin oluşturdukları 12 Hayvanlı Türk Takvimi'nde tavuk yılının yer alması, bu hayvanlara verilen önemin bir diğer göstergesidir. Takvime göre bu yıllarda yiyecek çok olmakta fakat sağlık sorunları, isyan ve felaketler dolayısıyla yılın geneli kötü geçmektedir. Hatta bu yılın başında doğanın kıymeti az, ortasında doğanın kişiliği acımasız, sonunda doğan kişinin ise düşmanı çok olacaktır (Biray, 2009: 9; Turan, 2009: 100-105). Bu durum Türklere ait ilk dönemlerde tavuğun pozitif anlamda kullanımına oldukça ters düşen bir durumdur. Yine de tavuğun, zamanla Türk kültüründe karşılık geldiği sembol pozitif bir düzene oturur ve Türk kozmonolojisinde barışın sembolü olarak yer alır (Esin, 2004: 172). Örneğin; Uygur yazısı ile yazılmış Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz Kağan, oğullarının ok atışından önce bir direğin başına gümüştan tavuk heykelciği koydurtmuştur (Kalafat, 2016: 101-102). Bu durum, tavuğun kültür içerisinde sahip olduğu bereketlilik ve şans sembolizmini desteklemektedir (Gerek, 2014: 105). Görüldüğü üzere Türkler; çeşitli olguları, olay ve duygu durumlarını tavuk ile bağdaştıracak düzeyde bir bilgi birikimi edinebilmiştir.

Horoz'un Türk kültüründeki anlamlandırılmalarına bakıldığında, İslamiyet'ten önce ve sonrasında Türk toplumları arasında saygı görülen bir hayvan olduğu görülmektedir. Her ne kadar Eski Türk-Moğol geleneklerinde horoza dair bir ifadeye

rastlanılmasa da söz konusu hayvan, zamanla Türk kültürü içerisinde geniş bir anlam kazanarak kurban törenlerinde aranan ve ötüşüyle cinleri dahi durdurabilen kanatlı bir totem hâline gelmiştir (Roux, 1998: 151). Horozun, günümüzde de Sünni ve Alevi-Bektaşî cemaatlerce makbul bir kurban hayvanı olarak sayıldığı bilinmektedir. Bu sebeple birçok mevsimsel, geçiş ve bereket törenlerinde horoz ve tavuğun tercih edildiği görülmektedir. Örneğin; Alevi Tahtacılar topluluğunda en önemli kurban hayvanı horozdur (Büyükokutan Töret, 2017: 346).

Türkiye sahasında; tavuk ve horozun, hayatın birçok aşamasında bir kurban unsuru olarak tercih edilmesi ve olayları önceden haber verebileceğine dair inanış, bu iki hayvanın Türklere ait eylemlerin birçoğuna yerleşmesine vesile olmuştur. Eskişehir yöresine bakıldığında, tavuk ve horozun; geçiş dönemlerinde ve bereket törenlerinde bir kurban hayvanı olarak sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Bu uygulamaların içeriği, çalışmanın sonraki bölümlerinde ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir. Bunun dışında horozun vaktinden öncesinde veya sonrasında ötmesi, şehir genelinde kötü olarak algılanmaktadır. Bu durum horozun, daima sabit şekilde yaptığı bir davranışın eksikliği karşısında hissedilen korkudan kaynaklanmaktadır.

“Horoz, civciv çıkarırsa dünya batarmış, vakitsiz öterse de uğursuzluk getirirmiş” (KK-12, KK-13, KK-33, KK-54, KK-69, KK-73, KK-109, KK-111, KK-112).

“Bizde vakitsiz öten horozu keserler. Gece öterse eğer keserlermiş eskiden de. Şimdiki horozlar da şaşırıyor geceden ötüyor ama kesmiyoruz valla. Tavuklar da daha çok gece yumurtlar bizim burada. Hepsinin bir psikolojisi var biz değiştik onlar da değişti. İşte ama horoz gece öterse o horozda bir sıkıntı var demektir şimdi veterinere baktırırız” (KK-38, KK-39).

“Horoz sabahları değil de zamansız öterse başını keserler” (KK-22, KK-23).

“Horoz 6da öter, hiç şaşmaz. Saatinde öttüğü için de mübarek hayvandır” (KK-7).

“Vakitsiz öten horozun kafasını koparırlar” (KK-66).

“Horoz öttü mü sahura kalkardık önceden sabah bizi o kaldırırdı mübarek hayvandır” (KK-66).

Horoz ve tavuğun, eski Türk inanışlarında karşıladığı anlamın bir uzantısı olarak Eskişehir yöresinde bu iki hayvan, bereketin habercisi olarak da bilinmektedir.

“Tavuk, nasiptir. Mesela, yolda yürüdün karşına tavuk çıktı. Ona bir yem atmadan gitmezsin yoksa nasibin sana küser” (KK-20, KK-21).

Bunun dışında tavuk ve horozun, felaketleri de önceden hissedebilen canlılar olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Bu sebeple bu iki kanatlı hayvanın rüyalarda görülmesi çeşitli haberlerin alınacağına ve hayatta değişiklikler yaşanacağına işarettir:

“Deprem olacağı zaman horozlar tavuklar hisseder” (KK-74, KK-75).

“Tavuklar depremi hisseder insanlardan önce böyle bir garip kaçırlar o zaman” (KK-110).

“Bizim Pazar kurulur merkeze. Yine bir gün tüm köylü kalktık gittik sonra eve bir döndüm ki bizim kapıya tavuk asmışlar. Hocalarla okuttura okuttura kaldırdık kapıdan düzen yıkılsın kavga olsun diye yapmışlar” (KK-42, KK-43).

“Tavuk bacağı diye bir büyü bilirdi eskiden benim ninem. Onu bir yaptın mı sittin sene kurtulamazmış insanlar. Ama yapan kişi de çok büyük acılar çekermiş , büyü yalnızca yapılana değil yapana da etki gösterir. Dinimizce de çok büyük günahdır” (KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37).

“Ben bu tavuk ayaklarını bilerek bahçemize astım. Bunlar hocadan okunmuş, dualıdır. Eve hiçbir zaman büyü tutmaması için yapıyor okumuş hocalarımız. Mahallede ben küçükken bir kıza öyle büyü yapmışlardı sonra kız intihar etmiş. Çok acı bir durum, kimin ne yapacağını hiç bilemezsin” (KK-147).

Fotoğraf 60. Mekana Büyü Tutmaması Amacıyla Ağaca Çakılan Tavuk Ayakları

Fotoğraf 61. Mekâna Büyü Tutmaması Amacıyla Ağaca Çakılan Tavuk Ayakları

“Horozlanmak denir böyle, efelenmek, heyheylenmektir yani. Horoz erkektir, tavuk da dişidir. Rüyada hangisini görürsün o cinsiyette evladın olacak demektir” (KK-202).

“Tavuk görürsen nasip olur. Kurban adamışsındır unutmuşsundur rüyada çıkar” (KK-5).

2.5. Vahşi Hayvanlar

2.5.1. Geyik

Türk mitolojisinde kökeni Mezolitik çağlara kadar giden geyik, bereket ve doğanın sembolü olarak kabul edilmektedir. Kültür içerisinde geyik; Türklerin doğayla kurulan derin bağın, inanç sistemlerinin ve sanatın bir yansıması olarak kendini göstermektedir.

Bahaeddin Ögel (2003a: 569-573) geyiklerin, yaygın olarak görülen bir köken (menşe) mitinde yer almasa da Türkler tarafından oldukça önemsendiğini ve tarih boyunca benimsenen hemen her dinde önemli görülerek yerin “dişi ruhu” olarak nitelendirildiğini ifade etmektedir. Bilindiği üzere; Türkler, başta Ay ve Güneş olmak üzere, çeşitli gök ve yer unsurlarıyla bağlantılı olarak birçok hayvana ilgi göstermiş ve sembolik bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Bu noktada kültür içerisinde yer unsurlarıyla alakalı en çok üzerinde durulan hayvanlardan birisi de geyik olmuştur. Bunun yanında Türklere ait Şaman törenlerinde kullanılan davulların üzerinde geyiklerin resmedilmiş olması ve bunun yanında Şamanların geyik donuna girme amacıyla birçok eyleme

başvurması, Şamanizm’de geyiğe verilen büyük değerin bir göstergesidir (Çoruhlu, 2010: 163).

Türk toplumları içerisinde geyikler, daima insanlara yardımcı olan bir mahiyette görülmüş ve kendisine zarar verildiği taktirde, zarar veren kişilerin yaratıcı veya doğa tarafından cezalandırılacağına inanılmıştır (Uçar, 2014: 135). Bunun yanında Türklere dair eski birçok anlatıda geyiklerin, çeşitli doğa olaylarının başlangıcı-bitişi ve dirilme/yenilenme eylemleri ile özdeşleştirilen kutsal bir hayvan olarak işlendiği de görülmektedir (Dalkesen, 2015: 59).

Örneğin; Göktürklerle ait bir anlatıda komutasındaki bir avcının dişi geyik öldürmesi sonucunda kendi sevgilisi Deniz-Ana’yı kaybeden bir komutandan bahsedilmektedir: Komutan bu olaydan sonra bir daha sevgilini görememiş, ondan haber alamamıştır. Bu ayrılığın sebebinin öldürülen dişi geyik olduğunu fark eden komutan, geyiği öldüren avcıyı ve kabilesini ağır bir şekilde cezalandırmıştır (Ögel, 2003a: 569). Bir başka anlatıda; bir hayvanın, Avrupa Hunlarına yol göstererek bataklığı geçmelerine yardımcı olduğu görülmektedir. İskit topraklarının ele geçirilmesinde etkisi bulunan bu hayvan, koruyucu dişi bir geyik şeklinde tasvir edilmektedir (Esin 1978: 205). Dede Korkut Kitabı’nda ise bir geyiğin vasıtasıyla Bamsı Beyrek ve nişanlısı Banı Çiçek’in tanıştığı görülmektedir (Ergin, 2011: 8). Bu noktada geyiğin Bamsı Beyrek’e bir çeşit yol gösterici konumunda işlendiği düşünülebilir. Benzer bir durum Şah İsmail’in sevgilisi Gülizar ile tanışmasına dair bir varyantta da görülmektedir: Hikâyede Şah İsmail bir gün ava çıkar ve gördüğü bir geyiği avlama kararı alır. Hayvanı tam vuracağı esnada geyik sıçrayarak Şah İsmail’in kucağına sıçrar ve Gülizar’a dönüşür (Çağatay, 1988:167). Bu noktada işlenen tüm anlatılarda geyiğin bir dişi olarak varlık gösterdiği ya da erkeği dişiye ulaştırmada bir aracı olarak işlenmesi; Türklerin geyiklerle oldukça eski, anaerkil dönemlerden beridir bir ilişki içerisinde olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Geyiğe dair bu sembolik anlamların ve inanmaların İslamiyet’ten sonrasında da büyük oranda yaşatıldığı görülmektedir. Özellikle Anadolu sahası Türk kültüründe geyikler ile ilgili çeşitli inanmaların, dini-tasavvufi hikâyelerde yorumlanarak devam ettirildiği görülmektedir. Örneğin; Anadolu sahasında derlenen bir menkıbede geyik avlamaya çalışan bir avcı, yaraladığı geyiğin bir dergaha sığındığını görmüştür. Geyiği almak amacıyla dergaha giren avcı, yaraladığı geyiğin aslında dona girmiş bir derviş

olduğunu görür ve pişman olur (Ögel, 2003a: 102). Bu ve buna benzer anlatıların yanı sıra özellikle Yörük topluluklar arasında geyiklerin, hâlen bolluğun ve bereketin sembolü olarak sayıldığı ve avlanmalarının hoş karşılanmadığı bilinmektedir (Kabak ve Köksal, 2021: 109-111). Bu örnekler; Türklerin, Orta Asya dönemlerinde geyiğe dair tespit edilen kültürel unsurları belli ölçülerde devam ettirdiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Eskişehir yöresine bakıldığında, geyiğe dair inanış ve uygulamaların, çoğunlukla geyiklerin bulunduğu Mihalıççık ilçesinde yaşatıldığı tespit edilmiştir. Eskişehir'in Mihalıççık ilçesinde, dünya genelinde soyu tükenme tehlikesindeki Kızıl Geyiklerin üretim alanlarından biri olan Çatalcık Mesire Yeri bulunmaktadır. Çatalcık bölgesinde yoğun bir şekilde gözlemlenen Kızıl Geyiklerin, yerli halkla ve belirli şartlar altında ziyaretçilerle bir araya gelebilmesi, Mihalıççık'ta geyiklere dair ilginin canlı kalmasına ve inanış ile uygulamaların yoğunlaşmasına vesile olmuştur.

Fotoğraf 62. KK-157'nin Geyiklerle Bir Anı Fotoğrafı

İlçe genelinde yapılan derlemelerin birçoğunda hayvanlara dair aktarılan ilk ifadelerin geyiklerden yana olması bu ifadeyi desteklemektedir. Geyiklerin yaşamakta olduğu bölgelere yakın kırsal yerleşim yerlerinde geyiklerin kutsal ve mübarek kabul edildiği ve öldürülmesinin kesinlikle yasak olduğu tespit edilmiştir (KK-121, KK-124).

“Geyikler, bilge ve kutsal canlılardır. Dinimizce de güzel görülür, hikmetli görülür. Bazen alanlarından çıkıp bahçelerimize, tarlalarımıza girebiliyorlar. O zaman onları asla incitmeyiz; teneke ile ses çıkartarak gitmelerini sağlarız” (KK-121).

“Bir gün savaşta Hz. Muhammed’i yaralıyorlar. Peygamberin Hz. Hamza’ya ihtiyacı oluyor ama o esnada da Hz. Hamza avda olduğu için durumdan haberdar olamıyor. Tam o esnada Hz. Hamza’nın takip ettiği geyik, onu durumdan haberdar ederek peygamberimize yardım etmiş oluyor. Anneannem bize bu yüzden geyiklerin asla öldürülmemesi gerektiğini söylerdi” (KK-124).

İlçe dışında kalan yerel halkın, geyikler hakkındaki yerine gelindiğinde daha farklı bir manzara ile karşılaşmaktadır. Derlemeye katılan kaynak kişiler arasında Mihaliççık ilçesinde dışında yaşamakta olup geyikler hakkında aktarımda bulunan yalnızca dört kişi bulunmaktadır. KK-148 ve KK-157; geyiklerin, rüyalarındaki anlamları üzerinden açıklama yaparken KK-129 ve KK-162 ise geyiklerin doğası gereği kutsal ve ulu olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada KK-129 ile yapılan derleme esnasında daha da derine gidildiğinde kaynak kişilerin geyikler hakkındaki bu yargısında sosyal medya üzerinden gördükleri yabancı kaynaklı içeriklerin etkili olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu durum şehrin genelinde geyiklere dair eski Türk kültüründen izlerin çoğunlukla Mihaliççık ilçesinde toplandığını bir kez daha kanıtlar niteliktedir.

2.5.2. Domuz

Domuz, Türk kültüründe hem geleneksel hem de dinî bağlamda önemli bir role sahiptir. Müslümanlığın etkisiyle domuz, Türkler arasında tabu ve yasaklarla çevrili bir hayvan hâline gelse de Türk yaşıntısının bir parçası olarak mitolojik, folklorik ve sembolik bağlamlarda yer almaktadır. Domuzun Türk kültüründeki bu karmaşık rolü, kültürel çeşitliliğin ve değişimin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Domuz, Orta Asya’da eski Türk toplumları önemli bir av hayvanı olarak görülmektedir. Emel Esin (2001: 94), Türklerin eski dönemlerinde, domuz etinin yasak olmayan bir besin kaynağı olarak tüketildiği ifade etmektedir. Ona göre Ötüken’de yer alan mezarların üzerinde geyik ve atın yanında yaban domuzunun da bulunması Türklerin domuza bakışının olumsuz olmadığını göstermektedir. Jean Roux (2005: 108) ise bu konuda tam aksini söylemekte, Türklerin eski inanış sistemlerinde de yaygın olarak domuz etini tüketmediğini ifade etmektedir. Bunu kanıt olarak Roux; Kaşgarlı’nın eserinden Türk av tasvirinde yaban domuzunun taşlanarak öldürüldüğünden bahsedilmesini göstermektedir.

Eski Türk kültüründe, korkulan veya sevilen birçok hayvanın yanında domuzun net bir duygusal ifadeye karşılık gelmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira tüketilmesinde net bir fikir birliği bulunmayan domuz, Türk mitolojisinde önemli bir rolü olan Erlik'in tasvirinde kullanılan bir hayvandır (Büyükışıklar, 2023: 38). Bu durum domuzun Türk kültüründe pozitif bir kutsallıkla anılmadığının en büyük kanıtıdır. Onun dışında Türk mitolojisinde görülen Dahhak vb. canavarların tasvirinin domuz görüntüsünden atıflar içermesi de yine Türk kültüründe bu hayvanın şeklen güzel görülmediğini doğrulamaktadır.

İslamiyet'in Türk kültüründe gösterdiği keskin etkiler dolayısıyla sembolik anlamda oldukça kötü bir pozisyona düşen domuzun, bu dönemden itibaren yenilmesi ve hatta temas edilmesi, en büyük günah olarak nitelendirilen "haram" derecesiyle yasaklanmıştır (Kılıç ve Albayrak, 2012: 710). İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türk kültüründe domuza yönelik birçok tabu ve yasak meydana gelmiştir. Başta tek tırnaklı olması sebebiyle tüketimi yasak görülen bu hayvan (Kanter, 2019: 101), günümüzde isminin açıktan telaffuz edilmesi dahi hoş görülmeven yasaklı bir hayvan hâline gelmiştir (Kalafat, 2015: 102, 112).

Eskişehir yöresinde de domuz ve domuz etinin yeri, Müslüman Türklere paralel giden bir yapıdadır ve herhangi bir yolla tüketimi yasaktır. Yapılan saha araştırması neticesinde, domuz ürünlerinin ve içeriklerinin tüketilmesi konusunda hassasiyetleri bulunan KK-20, KK-174 ve KK-182'nin marketten tükettikleri ürünlerde mutlaka "Helal Gıda Sertifikası" bulunmasına dikkat ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca domuzun, şehir genelinde bereketsizlik sembolü olarak büyü yapımında kullanıldığı görülmektedir. Bu konu hakkındaki pratikler çalışmanın ilgili bölümlerin ayrıntılı olarak incelenmektedir.

"Domuzun burnundan toprak bile kaçır, yarılır derler. Onun dokunduğu yer bereketten uzaklaşır" (KK-113).

"Domuzlar köyümüze çok zarar verir, o yüzden karşımıza çıkarsa avlamaktan çekinmeyiz. Dinimizde de domuz, haram hayvandır, avlanması da helaldir" (KK-158).

Fotoğraf 63. Domuz Avı Sonrası Kutlama Fotoğrafı

“Domuzlar, ekini yok eder sırf zarardır. Onlarla bir tek kurtlar başa çıkabiliyor. Özellikle tam hasada yakın bitkinin olgunlaştığı zaman inerler köylere. Hele ağustos zamanı gece gündüz görünürler. Kabağı çok severler” (KK-120).

“Domuz ve domuza ait yağ, tırnak gibi nesneler iyiye yorulmaz” (KK-23).

“Tavşan ve domuz eti yenmez” (KK-76).

“Domuza karşı eskiden korucu olurdu tarlaları korurdu. Ama şimdilerde tel sararız elektrikli tel ya da ateş ederiz havaya” (KK-121).

“Eskiden bana domuz derisinden muska yazmışlar. Şimdi hepsi öldü ama ben yaşıyorum. Büyü, yapan kişiye zarardır” (KK-47).

“Komşumuzun evine domuz yağı sürmüşlerdi. Bir gün pazardan eve geldiklerinde evin bacasına ve ağılın kapı kenarına domuz yağının sürüldüğünü görmüşler. O yağı temizleyerek bir poşete koymuşlar ve dağın dibine gömmüşler” (KK-3).

“Kötülük için domuz yağları kullanılırmış eskiden” (KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37).

2.5.3. Köstebek

Türk kültüründe köstebeğe karşı bakış açısı sembolik olarak yoğun ve köklüdür. Köstebeğin yeraltı yaşam tarzı ve gizemli doğası, ona mistik ve mitolojik anlamlar yüklemeye yol açmıştır. Aynı zamanda, pratik yaşamda köstebeğin tarım alanlarına etkisi üzerinden de bir bakış açısı oluşmuştur.

Türk tarihinde “köşürge” ve “tarbagan” gibi adlandırmalarla da bilinen köstebeğe (Karaarslan, 2010: 14; Uğureli, 2018: 169) dair ilk kayıtlar, Göktürk

döneminde karşımıza çıkmaktadır. Bilge Kağan Kitabesi'nde "kök-teyen" ismiyle yer aldığı düşünülen köstebeğin, eski Türk kültüründe önemli bir yeri bulunmaktadır (Aydın, 2006: 347-356).

Türk kültüründe köstebeğe dair çeşitli efsaneler bulunmaktadır. Örneğin, Tuvalılar arasında köstebek, dini bir varlık olarak kabul edilmektedir ve toprakla bağlantısı sayesinde her olaydan haberdar olan bir casustur (Monguşkenin, 2010: 391). Altay ve Moğol efsanelerinde köstebeğin bir insan olduğuna dair efsanelerin bulunması da yine köstebeğin kültür içerisindeki yerini sorgulatacak cinstendir (Uğureli, 2018: 169). Benzer bir durum Türkiye sahasında Pertev Naili Boratav'ın derlediği bir köstebek efsanesinde de görülmektedir; köstebek bu efsanede de bir insan olarak yer almaktadır (Boratav, 1984: 75). Bu üç efsanenin ortak noktası ise köstebeğin, yaptığı bir hata dolayısıyla insan olma özelliğini kaybetmesi ve köstebek olma cezasına çarptırılmasıdır.

Yine Türkiye sahasında köstebeğin çeşitli sağaltım ocaklarına tabii edilmesi ve pir olarak kabul edilmesi, bunun yanında söz konusu hayvanı boğarak öldürme yoluyla kurban etme ve bu yolla psişik özellikler kazanma, Türk kültüründe köstebeğin oldukça yönlü işlevlerinin olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir (Uğureli, 2018: 172). Eskişehir yöresinde de köstebeğin benzer bir şekilde lüle taşı işlemeciliğinin piri olarak görüldüğü bilinmektedir (Büyükokutan Töret, 2022: 26; Dağılgan, 1994: 3). Yapılan saha araştırmasında bu durumun günümüzde de varlık gösterdiği tespit edilmiştir.

"Tabii lüle taşına burada beyaz altın da derler. Eskiden büyüklerimiz anlatırdı; bu lüle taşının ortaya çıkışı köstebek sayesinde olmuştur. Bir gün, genç bir çoban Karatepe köyünde hayvan güdüyormuş. Yolda yorgun düşmüş, bir de acıkınca bir mola vermek istemiş. Çökmüş bir yere hemen. O esnada topraktan da bir şey kabarıyormuş böyle. Çoban bir de bakmış ki bunlar böyle beyaz taşlar yumuşak yumuşak. Çıkartan da bir köstebek. Çoban, almış taşı eline incelemiş bakmış. Toprağı kazdıkça kazmış. Elini her attığında lüle taşı geliyor. O günden sonra lüle taşı bilinmeye başlamış şehirde. O taşı yedi kat yerden çıkartan köstebek de pirimiz derler" (KK-86).

"Bir yaz günü genç bir adam, bozkırın ortasında yürüyormuş. Sıcağa dayanamamış ve yemek için durmaya karar vermiş. Oturduğu yerde bir köstebeğin

toprağı eşelediğini ve dışarıya bir şeyler çıkartmaya çalıştığını görmüş. Yaklaştığında da bunun beyaz bir taş olduğunu anlamış. Taş ile oynayan köstebek, adamı görünce kaçmış tabii. Genç çocuk almış taşı merakla, başlamış incelemeye. Yumuşak görünce de yontmaya başlamış. Beyaz taş da canlı değil mi bıçağı görünce birden güzel bir kıza dönüşmüş ve dile gelmiş. Ey insan demiş; “Bana neden zarar verdin? Neden bıçağı kalbime sapladın?” Böyle olunca genç, korkmuş ve kızını atmış toprağa. Taş da hemen eski hâline dönmüş ve toprağın içerisinde kaybolmuş. Genç, korkmuş korkmasına ama kıza da vurulmuş bir kere. Geri bulabilirim ümidiyle kazmış da kazmış. Kazdıkça beyaz taş çıkmış ama kız yokmuş. Daha sonraları bu genci köylüler aramaya başlamışlar. Bir bakmışlar oğlan bir kuyuda, yerin yedi kat altına kazmış. Elinde bir taşla ölü bulunmuş. O günden sonra bu taşta o oğlanın sevdası kalmış ve bir daha hiçbir köstebeğin yuvasına zarar verilmemiş. Çünkü lüle taşı ocakları, uzaktan bakıldığında, köstebek yuvasına benzer” (KK-59).

Yukarıda aktarılan iki anlatmada da görüldüğü üzere, Eskişehir yöresinde lüle taşı ve köstebeğin efsanesi hâlen canlı bir şekilde yaşamaktadır. Lüle taşının insanlığa tanıtımı olayında; köstebeğin eski Türklerde mevcut olan “her şeyden haberdar olma ve toprağa hâkim olma” anlayışının hâlen devam ettiği görülmektedir. Bunun yanında Eskişehir yöresinde köstebek, rahatsız edilmekten çekinilen bir hayvan olarak görülmektedir.

Köstebek, Eskişehir yöresinin tarım sektöründe de pratik bir rolünün bulunduğu görülmektedir. Özellikle tarım toplulukları için köstebeğin tarlaları kazması ve toprağı havalandırması, oldukça yararlıdır. Eskişehir yöresine bakıldığında, bu durumun Köstebek Toprağı” olarak adlandırılan toprak üzerinden yürütüldüğü tespit edilmiştir. Bu pratik, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenmektedir.

2.5.4. Kurt

Türk kültüründe kurtlar, uzun tarihsel bir geçmişe sahip olan ve birçok farklı sembolik anlamlar taşıyan en önemli hayvanlardandır. Bu canlılar; Türk kültürü içerisinde halk inançları, geleneksel sanatlar, edebiyat vb. birçok alanda, çeşitli bağlamlarda kendilerine yer bulmuşlardır. Türk halkının doğaya ve toplumsal

değerlere olan derin bağıny yansıtan kurtlar, güçlü bir sembol olarak Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır.

Türk mitolojisine göre kurt, kutsallık atfedilen tanrısal bir hayvandır. Birçok anlatıda karşılaşılan "Gök yeleli" tasviri de bu tanrısallığa bir atıftır, çünkü; gök, göğün rengidir (Duman, 2012: 193-194). Türk kültüründe kurdun özellikle "bozkurt" formatıyla birçok fonksiyonu yerine getirdiği kaydedilmiştir. Türklerin, meydana getirdiği birçok unsur ve eserde vurguladığı bozkurt menşe miti, bu noktada önemli bir örnektir (Roux, 2005: 300). Konuyla ilgili bilinen en eski anlatıların; M.Ö. 119 yıllarında Hunlara dair kaydedilen Çin yıllıklarının içeriğinde korunduğu bilinmektedir (Bayat, 2020: 153).

Göktürklerin kurttan türeyişleriyle ilgili olarak yaygın şekilde bilinen bir anlatıda; Türkler, Lin adı verilen bir topluluk tarafından tamamen yok edilir. Fakat bu mücadele esnasında zarar gören ve ölme ihtimalinin oldukça yüksek olduğu düşünülen bir Türk çocuğu, bataklığa atılarak geride bırakılmıştır. Daha sonrasında yalnız kalan çocuğun yanına dişi bir kurt gelir ve çocuğu yanına alarak onu iyileştirir. Erkek çocuk et ile beslenerek büyür ve dişi kurdu hamile bırakır. Daha sonraki süreçte hamile dişi kurdun bir mağaranın içerisinde dünyaya getirdiği on bebekten Türk soyu yeniden türemiştir (Ögel, 2023: 20-21).

Kurttan türeyişle ilgili bir başka anlatıda ise Kao-çıların hükümdarının, kimseyle evlendirmeye layık göremediği kızlarını yüksek bir tepede tutması ve daha sonrasında kardeşler arasından en küçük kızın, tepede görünen ve Tanrı olarak nitelendirilen kurttan türemesi aktarılmaktadır (Ögel, 2003b: 17-18). Eski Türklerin, kurttan türeme mitinin varyantlarının tamamında bu şekilde erkek ya da dişi bir bozkurdun yer alması, Türk kültüründe kurtların kutsal bir varlık ve soyu türeten ata olarak yer aldığını kanıtlamaktadır.

Soyun atası olma dışında kurtların; kurtarıcı, ecdat, himayeci, yol gösteren vb. özelliklerle de birçok Türk anlatısının içerisinde insanlarla güçlü bağa sahip bir hayvan olarak betimlendiği görülmektedir. Kurt, Oğuz Kağan ve askerlerine yol gösterici bir rehber olmuş, Ergenekon'da dağları eriten Türklerin önünden giderek onlara rehberlik etmiştir (Bayat, 2020: 157). Pertev Naili Boratav'ın (1984: 57), Afyon yöresinden derlediği bir anlatıda Kurtuluş Savaşının son safhalarında Türklere kılavuzluk eden bir

kurdun varlığı, Türklerde, mitolojik mirasın bir tezahürü olarak kurtların karşıladıkları sembolik anlamların hâlen devam ettiğini göstermektedir.

Görüldüğü üzere; Türklerde, kurtların oldukça köklü bir yeri bulunmaktadır. Bu derin kökler sayesinde Türkler, İslamiyet'in kabulüyle girdiği büyük çaplı değişim sürecinde kurtlara dair birçok unsurun korunarak devam etmesini sağlamışlardır. Kurtlar, günümüzde yiğitlik veya güç sembolü olarak algılanmaya devam etmektedir (Talianova Eren, 2020: 366). Bunun yanında Kurt Pir, Kurt Baba, Kurt Dede vb. isimlerle anılan ve toplum tarafından çeşitli kutsiyetlerin atfedildiği figürlerin varlığı, kurt hayvanının İslamiyet ile girdiği sentez sonucunda meydana gelen önemli örneklerdendir (Kalafat, 2012: 70).

Kurt hayvanının kültür içerisinde sahip olduğu değer, Türk sanatlarında da kendini göstermiş, kurtlar birçok alanda motif olarak sıkça kullanılmıştır (Talianova Eren, 2020: 364). Türk dünyasının tamamında halı dokumacılığından oymacılığa ve metal işçiliğine kadar pek çok sanat dalında kurt figürleri sıklıkla yer almaktadır. Göktürklerle bakıldığında, hanedan amblemi olarak seçilen kurt başının çeşitli tasvirleri, söz konusu hayvanın Türklerde siyasi ve iktisadi boyutlarda da kurdun kullanımının yanında sanatsal ihtiyaçları karşıladığını da gösteren önemli bir örnektir (Baldick, 2016: 105; Bayat, 2020: 160). 6-9. yüzyıllara ait Türk fresklerinde bolca kurt başlı bayrak tasvirlerine rastlanmaktadır (Çoruhlu, 2010: 155). Günümüzde ulusal kimliği temsil eden çeşitli figürlerde, askeri birliklerin sembollerinde ve çeşitli alanlarda kurt figürünün kullanımı, söz konusu hayvanın Türk kültürü içerisindeki işlevinin hâlen devam ettirildiğinin önemli göstergelerindendir.

Bu noktada; Türklerin, çeşitli yer ve materyallerde kurda dair unsurların tasvirini işlemelerinin başka boyutlarından da bahsetmek gerekmektedir. Kurt resminin çeşitli öğelerde yer alması, insanların evlerini ve ailelerini kötü ruhlardan koruma veya cesaret aşılama amacı taşımaktadır (İnan, 1987: 591-592). Kurt dişi, kurt kemiği gibi ürünlerin de bu amaçla günlük hayatta kullanımda olması, Türklerde kurtların çok boyutlu sembolik anlamlarını destekleyen örneklerdir (Bayat, 2020: 160; Çoruhlu, 2010: 156; Kabak ve Köksal, 2021: 105-108).

Eskişehir yöresinde kurtların yeri ve önemi incelendiğinde coğrafi koşullara göre çeşitli durumların söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Kırsal kesimlerde, özellikle

hayvancılıkla uğraşan kişiler ve çobanlar için kurtların tehlike arz etmesi, bu hayvanın temsil ettiği köklü sembollerin doğal olarak önüne geçmiştir. Dolayısıyla, Eskişehir yöresinde; çalışmaya dahil edilen kırsal kesim mahallelerinin tamamında, kurtların “Canavar” ismiyle anıldığı tespit edilmiştir. Bu kullanımının, Anadolu sahasının genelinde var olduğu (Durmuş, 2009: 103) göz önüne alındığında, Türklerde özellikle yerleşik hayatın ve tarımın yükselmesinden sonra kurt figüründe değişimin yaşandığı sonucu çıkarılabilir. Tarihsel süreçte bozkurtların yeri ayrı tutulsa da hayvancılık ve tarımla uğraşan Türk toplumunda sürülerin baş tehlikesi olan kurtların, korku motifleri de taşıdığı görülmektedir (Yiğit, 2018: 96). Bu korku unsurunun, Eskişehir yöresinde de var olduğu görülmektedir. Araştırma esnasında kaynak kişilerin, mevcut tehlikenin de etkisiyle kurtlara karşı çeşitli görüşler ve ithamlarda bulunduğu görülmüştür:

“Kurtlar oldukça zeki hayvanlardır. Sürüye yaklaşacağı zaman daima rüzgârı karşısına alır. ‘Kokum öteki yana gitsin de köpeğe gitmesin’ diye düşünür. Böylece köpekler kurdun kokusunu alamaz” (KK-26).

“Kurt hayvanıyla yüz yüze gelindiğinde donup kalırsın, tetiği çekemezsin derler. Kurtların bakışları buz gibi soğuk olur. İntikamcı hayvanlardır” (KK-58).

“Kurtlar, yavrularını yetiştirdiği yerlerde zararlı davranışlarda bulunmazlar. Bulunduğu bölge ile iyi geçinir. Bu mahalle, kurt bölgesi olmasına rağmen hiç kurt kapması vakası yaşanmamıştır fakat civar köylerimize özellikle kış zamanında sürekli avlanmaya inerler” (KK-100).

“Buralarda olabildiğince kurt vurmamaya dikkat ederiz. Bir kurdun öldüğü yerde diğer kurtlar kinlenir, kızar. Bölgeden intikam almaya çalışırlar. Ayrıca onların sayılarının çok olması civarda yaşayan domuz sürüleri için de iyi olur. Hınzır hayvanlarla bir tek kurtlar baş edebilir” (KK-120).

“Kurtların kulakları asla eğilmez, avcı ruhlu oldukları için daima diktir. Ekseri taşlıklardan gelmeye çalışırlar ve daima ilk kulaklarını görürsün. O anda hemen tüfeğini hazır etmen gerekir yoksa koyunu kurt kapar” (KK-70).

“Kurtlar, kindar ve aldatıcı hayvanlardır. Burada kurtlar genel olarak ikili grup hâlinde saldırırlar. Öncelikle birisi kendini gösterir, köpeği çeker. Ardından ikinci kurt, sürüye dalıp koyunu kapar. Bu olaya “Kurt Aldatması” denir” (KK-64).

“Kurtlar, çelik gördükleri zaman korkusuzlaşırlar, daha da hırslanırlar. O kadar cesaretli hayvanlardır. Herhangi bir ölüm ya da yaralanmanın yaşanmaması için bolca köpek bulundururuz fakat asla silah taşımayız” (KK-99).

“Eğer bir koyun sürüsüne bir kurt uğrarsa o koyunların bir daha hastalanmayacağına inanılırmış” (KK-122).

Görüldüğü üzere, Eskişehir yöresinin kırsal kesimlerinde kurtlar büyük oranda korkulan fakat yaşam şekli, organize olma gücü ve avcılık yetenekleri gibi özellikleriyle saygı duyulan bir konumdadır. Bunun yanında KK-122’nin ifadesi kurtların bereket ve bolluk ile bağdaştırıldığı bir örnek olarak dikkat çekicidir. Kent yaşamının yoğun olduğu merkez bölgede ise kurtlara dair ifadelerin çoğunlukla eski Türk sembolleriyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Kurt hakkında görüşlerini aktaran kaynak kişilerin çoğunluğu kurtları, Türk kültürünün sembolü olarak ifade etmiştir (KK-23, KK-74, KK-75, KK-108, KK-109, KK-118, KK-123, KK-127, KK-131, KK-153, KK-178, KK-180).

“Kurt denilince akla ilk olarak Bozkurt gelir. Kurtlar da tıpkı bizler gibi zor şartlarda hayatta kalabilen yetenekli hayvanlardır” (KK-127).

“Türk mitolojisinde soyumuzun kurtlara bağlandığını biliyorum. Bu yüzden kurt başının olduğu bir kolyem var. Bize cesaret aşılar ve geçmişimizi hatırlatır” (KK-180).

“Açtığımız kulüpte maskotumuzu kurt olarak belirledik. Her şartta ve koşulda kazanacağımızı ifade ediyor ayrıca Türklere ait bir sembol” (KK-123).

“Rüyada kurt çakal neyin görürsen uyanınca hemen evinden bir komşuna un, şeker bir hediye verirdik. Evden bir mal çıkartırdık ki kaza bela gelmesin başımıza” (KK-74, KK-75).

2.5.5. Yılan

Türk kültürü içerisinde sürüngen hayvanlardan özellikle yılanların zengin bir sembolizme sahip olduğu görülmektedir. Yapısal şekli ve deri değiştirme gibi yetenekleri sebebiyle çoğunlukla yenilenme ve ölümsüzlük gibi kavramlarla bağdaştırılan yılanlar Türklerde mitoloji, sağlık, sanat vb. birçok alanda önemli bir role sahiptir.

Türklerin yayılım gösterdiği sert ve soğuk bozkır coğrafyasının, yılanların yaşaması için pek uygun bir zemin sunmamasına rağmen bu hayvanların Türklerin mitolojilerinde köklü bir yeri olduğu görülmektedir (Talianova Eren, 2020: 395-396). Örneğin; Bahaeddin Ögel'in Radloff'tan aktardığı yaratılış destanları içerisinde yılanların yasak meyve olan elmayı tadan ilk hayvan olduğu ve bu sebeple kötü varlıklar arasına dâhil edildiği yer almaktadır (Ögel, 2003a: 455). Bir başka anlatıda yine bir yılanın, Erlik'i ağzında taşıyarak yasak meyveye ulaşmasında yardımcı olduğu ve Erlik'in kullandığı silahlar arasında siyah bir yılanın bulunduğu aktarılmaktadır (İnan, 2002: 15, 40). Bunun dışında yılanın insan eti yemek istemesi sebebiyle kırlangıç tarafından dili ısırılarak cezalandırılması ve bu olaydan sonra yılanların çatal dil ile yaşamayı sürdürmeleri gibi mitler de mevcuttur (Bayat, 2020: 184). Yılanın tasviri ve tavrına yönelik köken mitlerinin İslamiyet'in kabulünden sonra da devam ettirildiği görülmektedir. Müslümanlığı kabul eden Türkler içerisinde yılanın, Allah tarafından yasak meyve ağacının bekçisi olarak görevlendirildiği fakat yılanın, Şeytan ile iş birliği yaparak Hz. Havva ve Hz. Adem'i yoldan saptırdığı efsanesinin varlığı bilinmektedir (Şimşek, 2019: 15). Yılana dair köken mitlerinde cezai yaptırımlar, İslamiyet'in kabulünden sonra yaratıcı kabul edilen Allah'ın emrinde şekillenmeye başlamıştır. İçeriklerde yılanın olumsuz özelliklerle tasvir edilmesi ise orta şekilde sürdürülmektedir.

Yılanın olumsuz özelliklerle aktarıldığı yukarıdaki ifadelerle rağmen bu hayvanlar; ölümsüzlüğü, gücü ve dünyanın yaratılışını sembolize eden bir ongun olarak da kültür içerisinde yer edinmiştir (Campbell, 1995: 383; Örnek, 1971: 97). Sibirya'da yaşayan eski Türk topluluklarında, halkın yılan figürleri yaparak saklamaları; Türklerin bu hayvanların kendilerine yardım edecek özelliklere sahip olduğuna da inandıklarının bir göstergesidir (Ögel, 2003a: 48). Kalmuklar ve Başkurtlar yılanı göksel kabul ederek kutsal saymaktadır (Roux, 2005: 151). Volga Türklerinin de yılanı uğurlu saydığı bilinmektedir (Uraz, 1992: 153-154). Türklerin çeşitli amaçlarla yılan derisi, yılan dişi gibi ürünleri kullanarak büyüye başvurması, söz konusu hayvanın majik fonksiyonlarının olduğunu kanıtlamaktadır (Kalafat, 2015: 78).

Başta Anadolu sahası olmak üzere, tüm Türk dünyasında yılanların birçok şekilde kullanımı ve karşıladıkları anlamlar mevcuttur. Bu noktada yılanların renkleri

sebebiyle yeri ve yer altını temsil etmesinden (Talianova Eren, 2020: 395-396) özellikle bahsetmek gerekmektedir. Bu bağdaştırma, Türk kültüründe mevcut iyeler (koruyucu ruh) inancıyla birleşerek yılanların bir tür ev/ahır/ağıl iyesi olarak da kültür içerisinde yer edinmesine vesile olmuştur. Eski Türk hayatında yaşanan evin ve hayvancılığın önemli bir yer tutması sebebiyle de hayvan sürülerinin koruyucularının var olduğuna inanılmıştır (Aça, 2006: 122-124). Bu inanışa göre yılanların rahatsız edilmemesi ve hatta memnun edilmeleri, kişileri felaketlerden korumaktadır. Kazak Türklerinde eve giren yılanın öldürülmesi kesinlikle yasaktır. Eve giren yılanın başına süt veya kırmızı dökerek dışarı çıkması sağlanır (Güngör, 2006: 74-75). Volga Türkleri hayvanları koruyan yılan ruhuna “Abzar Öyesi” denilmektedir (Talianova Eren, 2020: 186). Bu inanışın benzerlerini Anadolu sahasında da görmek mümkündür. Rize çevresinde ahır iyesinin taçlı bir karayılan olduğuna inanılmaktadır ve onu memnun etmek amacıyla ahırların kenarlarına bir tas süt bırakılmaktadır. Böylelikle memnun kalan yılan ahırını koruyacak ve zararlı hayvanların ahıra girmesine mâni olmaktadır (Kalafat, 1990: 54).

Eskişehir yöresine bakıldığında, yılanlara dair genel yargının olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Araştırma esnasında kaynak kişilerin birçoğu yılanların olumsuz özelliklerine atıfta bulunmuş ve hayvanın kötü yönlerine değinmiştir.

“Evlerde çıkan yılan, temel yılanı denir. O yılan hiçbir şekilde dokunulmaması gerekmektedir. Zaten temel yılanı zararsız bir canlı olduğu için tehlike hissetmeği müddetçe insana yaklaşmaz. Onun kendi kendine evden çıkmasına izin verirken tüm kışın bereketli geçeceğini söylerlerdi” (KK-1, KK-2, KK-3).

“Bulunan yılanın kılıfı uğur getirir. Yılanın boynuzunu bulmak saadettir” (KK-202).

“Yılan Azrail’dir. Ev yılanının, eve girmesi tehlikelidir derler. Bir de kır yılanı olur fakat kır yılanı insana ve mala pek zarar vermez” (KK-8, KK-9)

“Allah seni yılan etmiş her sözünü de yalan etmiş derler, yılan düşmandır” (KK-32, KK-33, KK-34).

“Uyuşuk yılan tabiri vardır bizde. Bunu insanlar böyle yatıp duranlara denir” (KK-94).

“Yılan, soğuk bir hayvandır. Uzaktan gördün mü hiç yanaşmazsın sakın sakın geri geri gidersin” (KK-52).

“Yılan, deve bizde hiç iyiye yorulmaz” (KK-23).

“Rüyada yılan düşmandır” (KK-37).

2.6. Böcekler

2.6.1. Karınca

Karıncalar, Türk kültüründe mitolojik anlamda geçmişi bulunan canlılar arasındadır. Bu canlıların kültürdeki yeri ve önemi; toplumsal değerler, çalışkanlık, dayanışma ve organizasyon yetenekleri ile yakından ilişkili olup çeşitli sembollere sahip önemli bir hayvan olarak kabul edilmektedir.

Türk dünyasının hemen her bölgesinde karıncaların, temel Türk değerlerini yansıtan dayanışma, çalışkanlık ve azim gibi erdemlerle özdeşleştiği görülmektedir (Okuşluk Şenesen, 2011: 219). Kültürel mirasın içerisinde olumlu anlamlarla yer edinen karıncaların, Oğuz Kağan ile ilgili anlatılarda ve çeşitli rüya tabirlerinde işlendiği görülmektedir (Ögel, 1995: 386; Ögel, 2003b: 576). Karıncaların Eski Türklere dair metinlerde sık olarak yer almamasına karşın hayvanlarla ilişkilendirilen Hz. Süleyman ve Hz. Nuh peygamberlerle birçok anlatıda yan yana geldikleri görülmektedir.

Bu anlatıların birinde karıncalar bir gün kendilerini ezen filleri Hz. Süleyman’a şikâyet ederler. Bunun üzerine peygamber filleri uyarır ancak filleri, uyarıları ciddiye almazlar. Bu durum üzerine karıncalar bir araya gelerek fillerin geçtiği yollarda tüneller açmış ve onları tuzağa düşürmüşlerdir (Boratav, 1984: 45-46). Hz. Nuh ile ilgili olarak da bu peygamberin tufan sırasında gemisine ilk olarak karıncaları aldığı aktarılmaktadır (And, 2007: 115). Görüldüğü üzere; her iki anlatıda da karıncalar olumlu özelliklerle yer almaktadır. Öyle ki; bu olumlu yargılar günümüzde de aktif bir şekilde devam etmekte; karıncalar özellikle bereket ve bolluk ile sembolize edilmektedir.

Örneğin; Anadolu’da sahasında Hıdırellez sabahı karıncanın yuvasından alınan toprağın eve bereket getirileceğine dair inanışlar tespit edilmiştir. Ayrıca karıncaların uğurlu hayvanlar olduğuna (Güngör, 2021: 352) ve ölümden sonra insanlara su

taşıyacağına dair inanışlar da mevcuttur (Artun, 1998: 70). Türkiye Türklerinde genel olarak karıncaların öldürülmesinin günah olduğu da söylenebilir. Eskişehir yöresine bakıldığında da bu durum aynen sürdürülmektedir:

“Karınca mübarek bir hayvandır. Allah’ı bilen, ona dua eden hayvanlardan birisidir. Bir gün karıncalar toplaşıp yağmur yağması için dua ediyor. Bunu duyan Hz. Süleyman da duayı bizlere aktarıyor. Karınca duası işte bu sebeple bereket getirir” (KK-65).

“Kırlık yerde eve çok fazla karınca girdiği görülür. Fakat bizler, karıncaları öldürmemeye çalışırız. Karıncalar mübarek hayvanlardır ve girdikleri eve bereket getirirler” (KK-1).

“Karıncaya karşı yere şeker serperim oraya gelen karıncalar birikir. Ben de onları, oradan alarak geri toprağa bırakmaya çalışırım” (KK-72).

“Karınca öldürenin evinden bet-bereket kaçarmış” (KK-90).

“Karınca evin içerisindeyse bereket var demektir. Asla öldürülmez. Kapı pervazlarına küflü limon koyarsanız karınca gelmez evin içerisine” (KK-113).

“Eskişehir yöresinde yaşamakta olan Kırım Tatarlarına bakıldığında, nazardan korunmak için kırk ayrı karınca yuvasından toprak alınmakta ve bu topraklar bir bezin içerisinde birleştirilerek evlere asılmaktadır (Yolcu, 2016: 126).

“Biz, kapımıza bir üzerlik bir de karınca tüpü astık. Bu sene çok felaketler oldu, bizim köyümüz de karantina altındaydı. Ölenlerimiz oldu çok üzüldük. O zamandan sonra holdeki üzerliği kapıya çıkarttım. Bereketsiz ne varsa girişi olmasın diye. Karınca da bereket için tutarız” (KK-136).

Fotoğraf 64. Nazardan Korunma Amacıyla Kapıya Asılan Üzerlik ve Karınca Figürü

2.6.2. Örümcek

Türkler, tarihte birbirinden farklı birçok coğrafyada varlık göstermiştir. Bu coğrafyalarda özellikle doğanın ve çevrenin değişen koşulları, Türklerin kültürel inanç ve sembollerinin evrimine ve çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur. Örümcek, Türk kültüründe çok ön planda olmamakla birlikte çeşitli inanış ve efsanelere konu olan hayvanlardan birisidir.

Aynı zamanda örümceğin kozmik anlamlar taşıması, doğa ve evrenle ilişkilendirilmesi, Türk kültürünün doğayla olan derin bağını yansıtır.

Türk kültüründe örümcek, semboller ve anlamlar dünyasında çoğunlukla sabır, öğrenme, koruma gibi değerleri temsil etmektedir. Örümceğin, bir mağarada ağ örerek İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammed'in hayatını kurtarması, günümüzde de yaşatılmakta olan önemli rivayetlerdendir. Berna Olgunsoy (2007: 200-201), Balıkesir yöresinde yapmış olduğu çalışmada; örümceklerin, bu olay sebebiyle kutsal olarak görüldüğü ve halkın geneli tarafından saygı duyulduğunu aktarmaktadır.

Bunun yanında Okuşluk Şenesen (2011: 219-223), örümceklerin Türk kültüründe bereketi çağrıştırdığını aktarmaktadır. Ona göre örümcekler, Türk halkı tarafından bolluk ve kıtlık ile ilgili yorumlamalarda kullanılan sembolik bir hayvanlardır. Yine Türk kültüründe hayvanlarla ilgili yapılan çalışmalarda örümceklerin mutluluk ve sabır erdemini sembolize ettiğine dair ibareler de bulunmaktadır (Okuşluk Şenesen, 2011: 219). Fakat bu çalışmalarda aktarılan sembollerin herhangi bir şekilde örneklendirilmediği görülmektedir.

Eskişehir yöresine bakıldığında, örümceğin, kutsallığını yöre halkı nezdinde kısmen de olsa koruduğu gözlemlenmiştir. Yapılan saha araştırması içerisinde birçok kaynak kişinin, örümcek ve peygamber hadisesini bildiğini fakat örümceklere ya da yuvalarına zarar vermeme gibi bir yaptırım içerisinde girmedikleri tespit edilmiştir.

“Örümcek, mağarada peygamber efendimizi koruduğu için mübarek hayvan olmuştur. Ona kesinlikle zarar vermeden evden dışarı çıkartmak en makbul olanıdır” (KK-5).

“Örümcek, gardiyandır bu sebeple yuvalarını bozmadan bırakınız” (KK-74, KK-75).

“Rüyada örümcek görmek nasip ve kısmet demektir. Televizyonda çıkan tüm rüya tabircileri, örümcek hakkında aynı fikirdedir” (KK-42, KK-43).

“Rüyada örümcek görmek; birisinin senin başına bela musallat edeceği anlamına gelir. Komşum bir gün böyle kocaman kara bir örümcek görmüş, ertesi gün görümcesi ile kavga etmişlerdi” (KK-202).

2.7. Hayvan Yetiştiriciliğine Dair İnanış ve Uygulamalar

Türkler, binlerce yıllık tarihi boyunca hayvancılığın önemini ve bu alandaki gelenekleri büyük bir özenle sürdürmüş bir toplumdur. Türk dünyasının geneline bakıldığında, hayvancılığın yalnızca bir ekonomik bir faaliyetten ibaret olmadığı, aynı zamanda geçmişten günümüze zengin bir hayvan yönetimi ve bilgisini barındıran kültür hazinesi olduğu da bilinmektedir.

Türk hayvancılığının kökleri, Orta Asya'nın geniş çayırlarına dayanır. Bu topraklarda yaşayan Türk boyları için hayvanlar hem geçim kaynağı hem de sosyal statünün bir göstergesi olmuştur. Bu sebeple özellikle at, inek, koyun gibi evcil çiftlik hayvanları ile kurt, ayı vb. yırtıcı hayvanlar Türkler tarafından hassasiyetle yaklaşılacak canlılar olup kültür içerisinde de özel bir yere sahiptir. Bu ve daha nice hayvan, Türkler tarafından yiyecek sağlama, giyim malzemesi üretme, ulaşım aracı olarak kullanma ve hatta kültürel ritüellerde rol alma gibi çok çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır (Aça, 2017: 25).

Türkler ile hayvanlar arasındaki bu çok yönlü ilişkinin oluşmasında en önemli basamak ise hayvanların evcilleştirilmesiyle gerçekleşmiştir. İnsanlık tarihinde, temel

bir ihtiyaç olan beslenme gereksinimi daima ilk sırada yer almış ve bu sebeple insanlık, toplayıcılıkla başlayıp avlama ve daha sonra evcilleştirmeye uzanan yolda hayvanlar ile daimi bir ilişki içerisine girmişlerdir (Soylu, 1982: 91). Türklerde de bu durum aynı şekilde seyretmiş; uzun yıllar hayvanlar hakkında kazandıkları deneyim sayesinde büyük hayvan sürülerini dahi ustalıkla yönetebilecek bir pozisyona gelmişlerdir.

Evcilleştirme, insan nüfusu ile hedeflenen hayvan cinsi arasında gelişen ve her iki taraf için güçlü seçici avantajlara sahip olan karşılıklı bir ilişkinin benzersiz bir türüdür (Derin, 1993: 42). Evcilleştirilen hayvanlar, insan topluluklarının büyümesini teşvik etmiş; yeni çevrelerin, keşiflerin ve ilişkilerin anahtarı hâline gelmiştir. Fakat bu durum aynı zamanda her iki canlı sistemi için giderek birbirlerine bağımlı hâle gelen bir süreç meydana getirmiştir. Bu durumun etkileri Türk dünyasında da net bir şekilde görülmektedir.

Türkler zaman içerisinde sürekli olarak temasta oldukları hayvanlar ile duygusal bir bağı kurmuşlar aynı zamanda birçok eylemin gerçekleştirilmesini onlar üzerinden halleder hâle gelmiştir. Öyle ki; Anadolu toprakları üzerindeki ilk Türk yerleşimlerinde dahi insanlar ile hayvanlar arasındaki güçlü etkileşimin izleri takip edilebilmektedir. Bu konuda Sıddık'ın (2019: 246) kkbaş hayvanlar ile kadınlar arasında oluşan duygusal bağı dair verdiğı örnek, hayvansal etkileşimin günlük yaşamda dahi ne denli yayıldığını ve iselleştirildiğı gözler önüne sermektedir: “Güneydoğu'daki insanlar ayrıca, koyun-keçilerini kendi çocukları gibi görmekte ve hatta cinsiyetine göre çocuklarının isimlerini en sevdiğı hayvanlara koymaktadır. Kuzuların günün belirli saatlerinde (zellikle öğleden sonra) insan ve çocuklarla birlikte oynamaları dahi beklenir. Bunun nedeni, hane içinde genelde kadınların hayvanlara düzenli bakması ve beslemesidir.”

Hayatta kalma amacıyla birçok farklı şekilde faydalanılan hayvanlar, yeri geldiğinde Türklerin dostu olmuş, hatta toplumun ders çıkartmasına; felsefi ve mitolojik sisteminin oluşturulmasına ilham kaynağı olmuşlardır. Türk dünyasında hayvan bakımı, tarih boyunca hem yukarıda açıklanan duygusal bağı hem de insan hayatının temel ihtiyaçlar hiyerarşisi dolayısıyla zamanla yaşamın temel bir unsuru hâline gelmiştir. Bu sebeple Türk kültüründe hayvan bakımı, sağılığı, sürü yönetimi ve kontrolü gibi birçok bilgisel birikimin meydana geldiğı görülmektedir

Türklerin, hayvanlara dair hassasiyetinin en önemli verimlerinden birisi hayvan sağlığına dair oluşturulan bilgi birikimidir. Öyle ki; Türkler, yüzyıllar içerisinde hayvanların sağlığı hakkında deneme-yanılma yoluyla bilgi sahibi olmuş ve halk baytarlığı (veterinerliği) olarak adlandırılan önemli bir kültür mirası ortaya koymuştur (Aça, 2017: 27).

Göçebe yaşam tarzı benimsemiş olan birçok Türk topluluğu, sürülerini mevsimlere göre hareket ettirir ve bu sayede otlatma alanlarını korur. Bu hem hayvanların hem de insanların yaşamını sürdürebilmesi için hayati bir öneme sahiptir. Ayrıca hayvan sürüleri içerisinde işaretleme ve tanıma sistemleri ile olası ya da gerçekleşmiş kayıplara karşı oluşturulan müdahale yöntemleri de konuya dair önemli verimlendendir.

Türk kültüründe hayvancılık, tarih boyunca kökleri derinlere uzanan ve günümüzde hâlâ canlılığını koruyan bir kültürdür. Hayvan bakımı, sağlığı ile sürü yönetimi ve kontrolü, Türkler için ezberlenmiş bir kurallar dizisi değil aksine bir yaşam tarzı ve kültürel kimliğin önemli bir parçasıdır. Bu miras içerisinde yer alan inanış ve gelenekler, Türk dünyasının zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtan önemli unsurlardır ve geçmişten geleceğe aktarılmaya devam edecektir.

2.7.1. Hayvan Sağlığı ve Halk Baytarlığı

İlk evcilleştirmelerden sonra hayvanlar üzerinde söz sahibi olmaya başlayan Türkler, bu andan itibaren çeşitli hayvan hastalıkları, yaralanmalar ve ölümlerle karşı karşıya kalmış ve karşılaşılan bu problemlere çare olması amacıyla birtakım tedavi yöntemlerine başvurmuşlardır. Türk insanının, çeşitli birçok bitki ve hayvanla gündelik yaşam içerisinde kurduğu yakın temas, halk baytarlığının zamanla gelenekselleşerek sistemleşmesine ve kültür içerisine yerleşmesine vesile olmuştur.

Baytar kelimesinin kökeni, “yarmak, ayırmak” anlamlarına gelen Arapça kökenli “batr” kelimesine dayanmaktadır (Tuncer, 2014: 117). Baytarlık, hayvanların sağlığı konusunda çeşitli halk hekimliği ve bitkisel tedavi uygulamalarını içeren bir disiplindir ve Türk kültürü içerisinde kuşaktan kuşağa aktararak yaşatılmaktadır (Kayhan ve Karakaş, 2023: 116; Kardaş, 2019: 22; Şar, 2005: 24).

Hayvancılık odaklı ekonominin, sürüye ait hayvanların sağlıklı bir şekilde beslenmeleri ve üremelerinden geçiyor oluşu, birçok toplumda, oldukça eski

zamanlardan itibaren hayvancılığa dair bir dizi uygulama ve yöntemin gelişmesine sebebiyet vermiştir (Aça, 2017: 27). Türk kültüründe halk baytarlığının tarihçesine bakıldığında, Anadolu'ya yerleşimin çok öncesinde, Orta Asya'da göçebe vaziyette yaşanan dönemlerde dahi hayvan sağlığı hakkında zengin bir geleneğe sahip olunduğu görülmektedir (Dinçer, 1967: 5).

Günümüzde özellikle profesyonel veterinerlik hizmetlerinin ulaşılabilir olmadığı veya ekonomik koşulların yeterli gelmediği zamanlarda halk baytarlığına başvurulmaktadır (Aça, 2017: 412). Özellikle toplumun merkezî yerleşim yerlerinden uzak, kırsal bölgelerinde halk baytarlarının bilgi ve tecrübeleri, hayvancılık sektörü adına hayati önem taşımaktadır. Halk baytarlarının bilgisi; hayvan hastalıkları, yaralanmalar, hayvanda doğum ve acil durumlarda ilk yardım gibi birçok konuyu kapsamaktadır.

Pertev Naili Boratav (1984: 129), halk baytarlığı kapsamında uygulanan işlemleri üç gruba ayırmaktadır:

- a) Tümüyle Büyülük Yöntemler,
- b) Tümüyle Akılcı İşlemler,
- c) Büyülük ve Akılcı Katışık İşlemler.

Örneğin; Afyon bölgesinde hayvanların kara-dalak hastalığına yakalanması durumunda Kara Baba adıyla anılan bir yatır ziyaret edilmektedir. Hayvanların iyileşmesi amacıyla çoban, güttüğü sürüyü bu yatırın çevresinde üç veya yedi defa döndürmektedir. Çoban, yapılan işlemin ardından sopasını yatırın üstüne atar, orada yığılmış halde duran değneklerden birini alarak yoluna devam eder (Boratav, 1984: 131). Bu tedavi, halk baytarlığında yatırlar vasıtasıyla ata kültürünün² kullanımı gösteren büyülek bir işlemdir.

² Atalar kültü, Eski Türklerin ölen büyüklerine olan saygılarını ve ruhlarını yüceltme inanç ve ritüellerine dayanan kutsal bir değeri ifade etmektedir. Bu inanç sistemi, ölü büyüklerin yaşayan topluluğa hâlâ yardım edebileceği düşüncesiyle şekillenmiştir. Eski Türkler, ölümden sonra bile ruhların yaşadığına, topluluklarıyla ve dünyayla iletişimlerini sürdürdüğüne inanmışlardır. Ölen ataların, geride kalanları olumlu veya olumsuz etkileyebileceğine yönelik bu inançlar, Türkleri ölen atalarının anısını canlı tutma amacıyla yatırları ziyaret etme, kurban kesme, minnetle anma ve talepte bulunma gibi pratiklere yönlendirmiştir (Artun, 2007: 11).

Malatya yöresinde, hayvanlarının devamlı olarak akrep veya yılanlar tarafından sokulduğunu fark eden kişiler, “Ahsum” ocaklarına başvurarak hayvanlarını iyileştirmeye ve koruma altına almaya çalışmaktadır. Ahsum işleminde gidilen ocaktaki kül, suyla karıştırılır ve ardından şifalı dualar okunur. Hazırlanan Ahsum, hayvanların bulunduğu ahırın etrafına serpilerek akrep ve yılanların ahıra girmelerini engellemektedir (Kayhan ve Karakaş, 2023: 139). Görüldüğü üzere; Türk halk hekimliği içerisinde yer alan kimi ocaklılar³, insanların yanı sıra hayvanların hastalıklarını da sağaltma yetisine sahiptir. Çeşitli sağaltım yöntemleri ile birbirlerini tedavi edebildiğini fark eden insanoğlu, tarım ve hayvancılık merkezli yaşamlarının sürdürülebilirliği adına hayvanlarının tedavisinde benzer sağaltım uygulamalarına başvurmaktadır (Aça, 2017: 26-27; Boratav, 1984: 130).

Eskişehir yöresine bakıldığında da hayvanların iyileşmesi amacıyla tercih edilen iki ocağın var olduğu görülmektedir. Bu ocaklardan ilki olan kene ocağı; Seyitgazi ilçesi İbikseydi Mahallesi’nde bulunan ve büyükbaş ile küçükbaş hayvanların kenelenmesi durumunda başvurulmuş önemli bir ocaktır. KK-160’ın aktardığına göre; bu ocakta ocaklı kişi, bebekliğinde ağzına kene kanı akıtılması sonucunda kenelere söz geçirebilir bir hâle gelmiştir. Ocak içerisinde yapılmakta olan tedavi yöntemi ise dinsel-büyüsel bir yapıda olup şu şekildedir:

“Ocaklı öncelikle kenelerin yapıştığı hayvanlardan bir tanesini seçerek üzerinden bir tane kene alır. Daha sonra bu keneyi eliyle sıkarak öldürür ve keneden akan kanı bir bardağa akıttırır. Akan kanın üzerine biraz da su ekledikten sonra oluşan bu karışıma yalnızca kendi bildiği duaları okumaya başlar. Ardından sudan biraz eline dökerek keneli hayvanların ve varsa kene bulaşan ahırın etrafına serpiştirir. Serpme esnasında sesli bir şekilde üç kere ‘Ben girdim içeri, sen çık!’ diyerek bağırır. Dönme hareketini de üç defa tekrarladıktan sonra arkasını döner ve hayvanlarla asla göz teması kurmadan geldiği gibi gider. Ocaklı, bu tedaviyi yaptıktan sonra bizler ahırın kapısını

³ Geleneksel halk hekimliğinde ocaklar, yüzlerce yıldır varlığını koruyan değerli sağaltım merkezleridir. Boratav’a göre “ocak” terimi; belirli bir veya birkaç hastalığı tedavi etme yeteneğine sahip olan ve bu konuda uzmanlaşmış kişi ve kurumları ifade etmektedir (Boratav, 1984: 113). Bu yönüyle geçmişten günümüze deneyimlerin aktarıldığı bir kültür mirası olan ocakların, hayvan hastalıklarında da başvurulduğu bilinmektedir.

üç gün açmayız hayvanları da dışarı koymayız. Üçüncü günün sonunda tüm keneler ölerek yerlere dökülür” (KK-31).

Yörede tespit edilen bir diğer hayvan ocağı ise Alpu ilçesi Söğütçük Mahallesi’nde tespit edilen ve yılan sokmalarını iyileştiren yılan ocağıdır (KK-125). Bu ocak içerisinde gerçekleştirilen tedavi yönteminin tümüyle büyüklük olmayarak akılcı işlemler de barındırdığı görülmektedir:

“Burada hayvanlarda yılan sokması sık yaşanan bir tehlikedir. Bir yılan ineği soktuğunda ineğin göğsü hemen şişer ve süt sağılamaz hâle gelir. Eğer hayvan tedavi edilmezse kısa sürede ölür, o yüzden hemen müdahale etmem gerekir. Öncelikle ineğe bir Fatiha ve üç İhlas okurum. Şişen memenin üzerine üfler, tükürürüm ve sarımsak ve yoğurttan merhem yapıp sürerim. Tedaviden sonra inek de Allah’ın izniyle iyileşir” (KK-125).

Türk kültürü içerisinde halk baytarlığında görülen büyüklük işlemlere verilebilecek bir başka örnek ise nazara karşı korunma uygulamalarıdır. Türkler arasında “göz değmesi”, “kem göz”, “kötü göz” olarak da açıklanan nazarın (Hançerlioğlu, 1984: 410) meydana gelebilmesi için bir hâlin karşısında kalpte kıskançlık, haset, gıpta gibi rahatsız edici, negatif duyguların oluşması gerekmektedir (Büyükçelebi, 2004: 13). Ardından bu negatif enerji ve duyguların dil veya gözle aktarılması sonucundan karşı tarafta nazar oluşmaktadır.

Hayvancılıkta görülen bazı olumsuzluklar Türkler tarafından doğaüstü güçlerle ve nazarla ilişkilendirilebilmektedir. Türk kültüründe nazar, insanların yanı sıra her türlü hayvan, bağ, bahçe, tarla vb. ürüne de zarar verebilmektedir (Kalafat, 2007: 191). Hayvanların tedavi edilmesi yolunda da somut bir nedenler ve akılcı yöntemler dışındaki rahatsızlıkların nedenleri nazara bağlanmaktadır (Aça, 2008: 145-148). Başta nazar olmak üzere, birtakım kötücül enerjilerin hayvanlar üzerindeki etkilerine inanan Türk insanı, hayvanlarda görülen bu tarzdaki rahatsızlıklara yönelik çeşitli büyüklük tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Bu yöntemler genellikle nal asma, üzerlik yakma vb. tarzda olup çoğunlukla doğaüstü güçleri uzaklaştırma ve tedavi etme amacı taşımaktadır (Aça, 2017: 30-31). Örneğin; Erzurum yöresinde nazar değen sığırların altına yumurta vurulması büyüklük bir yöntemdir. Bu uygulamada eğer yumurtanın kabuğu, sığırın derisine yapışırsa sığırın nazardan kurtulduğuna inanılmaktadır

(Sezen, 2013: 161). Orta Doğu’da yaşayan Türkmen topluluklarının ise hayvanda nazardan korunmak için geyik boynuzlarını kapı üstlerine astığı görülmektedir (Sözeri, 2014: 78). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, yöre tarafından kutsallık atfedilen “Gener Ağacı”nın hayvanların nazar tedavisinde kullanıldığı bilinmektedir. Söz konusu ağaçta U ve V harfine benzeyen dallar ayıklanarak kolye hâline getirilir ve hayvanların boynuna takılır (Akgün, 2022: 226). Burada kullanılan emler ile eski Türklerin inanış sistemi arasında köklü bir bağlantının olduğu aşıkardır (Eyuboğlu, 2007: 8-9).

Eskişehir yöresine bakıldığında, hayvanda nazara karşı birtakım inanış ve uygulamaların var olduğu görülmektedir. Yöre halkı genelde nazara karşı Tanrı’dan yardım dilemekte ve Kur’an’da geçen çeşitli sureleri okuyarak nazara karşı önlem aldığını düşünmektedir. Yörede, bu şekilde nazar değen hayvanını çeşitli dualar ve sureler okuyarak iyileştiren toplam beş kaynak kişi tespit edilmiştir (KK-12, KK-74, KK-75, KK-98, KK-121). Okunan duaların ise nazara karşı korumada yaygın olarak kullanılan Felak, Nas, Ayet-el Kürsi, Fatiha sureleri ve Nazar duası olduğu görülmektedir:

“Hayvanların kapısını açarken besmele çekerim. Hayvanlar Allah’ın sesini duydu mu iyileşir. Ne nazar kalır ne hastalık” (KK-98).

“İneklere Ayet-el kürsü okuruz, Felak okuruz. Eğer hayvanımız sürekli hasta olursa hocayı çağırırdık yoldan çevirirdik” (KK-74, KK-75)

“Hayvana göz değer derler. Ben tanıklık etmedim ama benim hanım arada nazar duası okur küçükbaşa” (KK-121).

“Buzağılarımızı çok seviyoruz, annem yeni doğanlara nazar değmesin diye hep dua okurdu. Bende de alışkanlık kalmış, mutlaka koruyucu sureleri okurum” (KK-12).

Fotoğraf 65. Yeni Doğan Buzağıya Nazar Değmemesi İçin Duanın Kullanımı

Nazara karşı yaygın şekilde uygulanan bir diğer korunma yöntemi ise üzerliğin kullanımı olmuştur. Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere; üzerlik bitkisi, Türk kültüründe kişiyi kötü ruhlardan ve etkilerden arındıran koruyucu bir bitki olarak yer edinmiştir (Emeksiz, 1998: 233). Yörede birçok kaynak kişinin, hayvanda nazara karşı ahır ve ağıllara üzerlik astığı (KK-20, KK-21, KK-22, KK-23) ya da nazar değdiğini düşündüğü hayvanını üzerlik tütsüsü yakarak arındırdığı (KK-8, KK-9, KK-94, K-102, KK-103, KK-107) tespit edilmiştir:

“Sayaya üzerlik asarız. Üzerlik orada kurudukça da havadaki nazarı emer. Ne kadar hızlı kurursa o kadar çok nazar var demektir” (KK-20, KK-21).

“Üzerlik otunu kuruturuz saçığımızın altına asarız. Allah nazardan korusun diye. Onu böyle kurutup ufalayıp sonra ineklerin üzerine tütürürdük” (KK-94).

“Sürekli ölü doğum yaşıyorsa hayvana nazar değmiş demektir. Ahırın kapısına üzerlik iliştmek iyi gelir” (KK-23).

“Nazara karşı üzerlik yaparlar. Hafif yanan ateşin üzerine tutarlar. İneklere, hayvanlara her yere uğur getirsin diye ahıra asarız. Nazar değene doğru da tütürürüz” (KK-8).

Fotoğraf 66. Nazara Karşı Üzerlik

“Hayvana nazar değmesin diye buzağı ilk doğduğunda üzerlik tütürürsün” (KK-107).

“Üzerliği biz de tütürürüz. İnsanoğlu her şeyin hakkından gelir ama gözün hakkından gelemes, hayvanda da bu, böyledir; nazar değdi mi süten kesilir” (KK-102).

“Mezarlıktan gelen ineği ahıra koymazlar. Genelde de mezarlık içinde otlatmazlar ama mesela; ineği yaydın, işin çıktı ve hemen bıraktın. Dönünce bir baktın inek, mezarlığın otlarına yürümüş gitmiş. Orada otlamışsa onun üzerine şöyle bir tütsü yakarız. Çörek otu, kekik ya da üzerlik otu. Bunlardan birisini tütürmezsen hayvana ve ahıra zarar getirebilir” (KK-9).

Türk kültüründe at nallarının; nazar değmemesi, uğur getirmesi ve bereketlendirmesi için yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Bu yönelimin oluşmasında at hayvanının Türk kültüründeki büyük öneminin yanında nalların, şekil itibarıyla kaş ve göze benzetilmesi de etkili olmaktadır (Çelik 1974: 183). Eskişehir yöresinde yapılan saha araştırmasında KK-33’ün, tavuklarını nazardan koruyabilmek için kümesinin kapısına at nalı astığı tespit edilmiştir.

Fotoğraf 67. K mesin Nazardan Korunmasında At Nalı

At nalının dışında geyik boynuzu, nazar boncuğu, sarımsak vb.  r nlerin de nazara karşı mek nsal korumada kullanıldığı görülmektedir.

“Çatacık ormanlarında ara sıra geyik boynuzu bulunur. Bizim hanım da bulmuş getirmiş bir gün. Ağıla astırdı nazardan korunmak için. İşe yarıyor mu bilmem ama şükür hiç öyle kötü bir şey başımıza gelmedi” (KK-147).

Fotoğraf 68. B y den Korunmada Geyik Boynuzunun Kullanımı

“Biz ağıla sarımsak astık, nazar boncuğu astık. Böylece hayvanlarımızın korkup sütten kesilmelerinin önüne geçmiş oluyoruz” (KK-162).

Fotoğraf 69. Ağılın Nazardan Korunmasında Sarımsağın Kullanımı

Fotoğraf 70. Ağılın Nazardan Korunmasında Nazar Boncuğunun Kullanımı

“Hocaya yumurta okuturduk sonra o yumurtayı nazar değen hayvanın altına koyardık. O yumurta ineğin altında çatlayınca nazar da giderdi” (KK-74, KK-75).

Yörede iğde dalından yapılan nazarlıkların da at, inek, öküz, gibi nazar değme olasılığı yüksek olan hayvanlarda kullanılan bir korunma yöntemi olduğu görülmektedir. Kesilen iğde dallarının uzunluğunun tamamen önemsiz olduğu bu pratikte önemli olan; kutsallık atfedilen bir bitkinin rahatsız hayvan ile temasıdır. Bu nazarlığın, buzağı ve kuzu gibi yeni doğmuş olan hayvanlarda kullanımı eskiden oldukça yaygın olmakla birlikte, hayvancılıkla geçinenlerin sayısının azalmasıyla birlikte günümüzde unutulmaya başlanmıştır (Öcal ve Oğuz, 2004: 48).

“Eskiden köyümüzde cadı kadınlar varmış, hayvanların sütlerini çalmak için ekmeğe okuyup büyüleyip yola koyarlarmış. O ekmeğin üzerinden herhangi bir hayvan geçerse hayvanın sütü kesilerek büyü yapan kadının hayvanına geçermiş. Kayıinvalidem anlatmıştı; bir gün yolda duran büyü bir ekmeğin üzerinden köpek geçmiş. Köpek hamileymiş ve tüm sütü yola akmış gitmiş. Ekmeğe büyü yapan cadı kadınların da sütleri o günden sonra hep köpek gibi kokmaya başlamış. Yani üzerlerine köpek kokusu sinmiş. Eğer hayvanının kulağına iğde dalı takarsan böyle büyülerin ya da nazarın önüne geçmiş olursun” (KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37).

Nazarı önleme yöntemleri arasında gerçeği gizlemek ve imrenileni, var olandan farklı şekilde göstermek de yer almaktadır (Kalafat, 2015: 183). Yapılan saha

araştırmaları neticesinde tespit edilen şu uygulama, hayvanın olumlu y nlerinin perdelenerek nazardan kaçınıldığı örneklerden birisidir:

“Diyelim ki ineklerin çok güzel, verimli hayvanlar. Buzağıları da aynı genden geliyor, tatlı tatlı doğuyor. Komşum gelip de ‘Ay bu ineğin mi buzağısı?’ derse ‘Hayır.’ dersin ve ineği k t lersin. İnek öldü bile dersin yeter ki hayvana nazar değmesin. Hayvanlarda nazar olduğunu da anlarım. Alırım elime    beş tuz tanesini, hayvanın başına, ayaklarına tutarım. Dört bir yanında gezdiririm. Sonra o tuzu alır ateşe atarım. Tuz böyle patlarsa anlarım ki onda nazar var” (KK-8, KK-9).

“Hayvanlara gözü dokunan insanlar vardır. Nazar değen hayvana, kendi sütünü i ertiriz, nazar boncuğu takarız” (KK-110).

“Ahırın kapısına nazar boncuğu astık ki  vrenin nazarı dokunmasın, kırılsın” (KK-112).

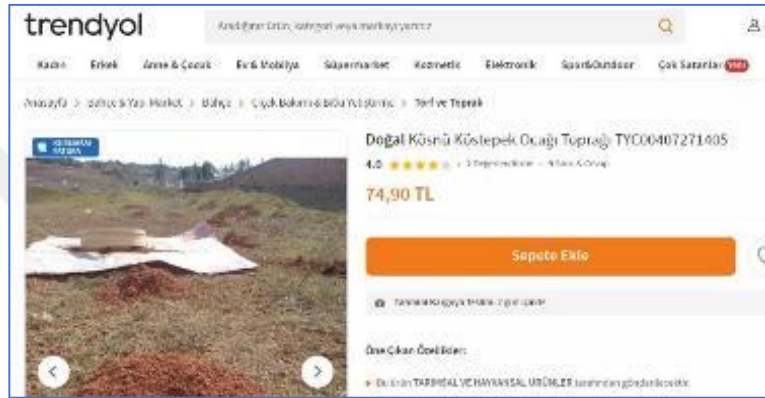
Fotoğraf 71. Ahıra asılan nazar boncuğu

Halk baytarlığında karşılaşılan bir diğer b y l k işlem ise; Köstebek toprağı olarak ifade edilen ve köstebeklerin toprak içerisinde kazarak havalandırdığı topraktır. Bu toprak, halk baytarlığında tedavi amacıyla kullanılmaktadır. Saha araştırmasında görüşülen kaynak kişilerin, köstebek toprağının kullanımı hakkında herhangi bir efsane ya da memorata inanmadıkları tespit edilse de köstebek toprağının halk arasında şıfalı bir ürün olarak görülmesinin sebebi; köstebeğin ruhuyla temas eden toprağın iyileştirici g  ler kazandığına dair inanıştır (Uğureli, 2019: 171). Eskişehir yöresinde yapılan araştırmalarda köstebek toprağını hayvan tedavisinde kullanan toplamda 6 kaynak kişi tespit edilmiştir. Bu kişilerin söz konusu toprağı bahçelerinden temin

etmeye çalıştıkları fakat acil durumlar karşısında Trendyol⁴, Hepsiburada⁵ gibi market platformlarından da söz konusu toprağın temin edilebildiğini dile getirmişlerdir:

“Hayvanın her türlü hastalığında en büyük yardımcısı köstebek toprağıdır. Biz babamızdan öyle gördük, atarsın ağzına toprağı. Hayvan geviş getirdikçe rahatlar, kendine gelir. Artık marketlerde bile satılıyor ama bizim burada çok köstebek olur, hiç oralara muhtaç olmadık” (KK-98).

“Hasta hayvana köstebek toprağı atarım. Karın şişliğini bir o alıyor bir de maya-soda. Toprağı satıyorlar aktarlarda. Geçen Trendyol’da bile gördük⁶” (KK-145).

Fotoğraf 72. Trendyol'da Satışı Yapılan Köstebek Toprağı

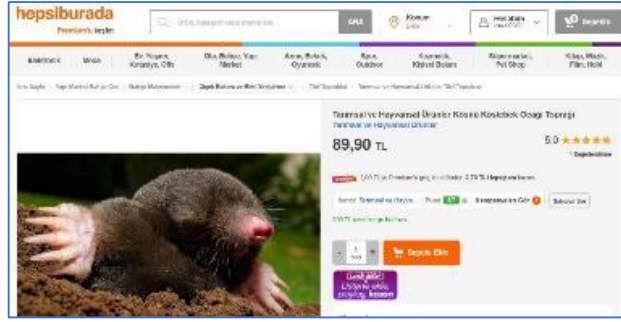

Fotoğraf 73. Trendyol'da Satışı Yapılan Köstebek Toprağı

⁴ Trendyol, 2010 yılında kurulan dijital bir alışveriş platformudur (URL-24).

⁵ Hepsiburada.com, 2000 yılında kurulan dijital bir alışveriş platformudur (URL-23).

⁶ Trendyol’da satışı yapılan Köstebek toprağı için bk. URL-14

Fotoğraf 74. Trendyol'da Satışı Yapılan Köstebek Toprağı

“Karnı şişen hayvana köstebek toprağı yediririz. Zeytinyağı, şeker ve kuru maya karıştırıp içirirsin hayvana bu karın şişkinliğine iyi gelir” (KK-19).

“Biz, bu toprağı dışarıdan getiririz . Hayvanlara birebirdir. Arada atarız, hiç hasta olmazlar. Özellikle yazın haftada bir vermeye özen gösteririz” (KK-49).

“Hepimiz topraktan geldik, toprağı gideceğiz. Bu yüzden toprak, hayvana da şifadır” (KK-147).

“Burada önceden Köstebek ocağı varmış. Bahçesinde de gerçek köstebek varmış. Eskiler, ona pirimiz derler. Oradan tümsek toprak olur böyle, alırsın onu koyarsın hayvanın önüne az biraz. Allah tarafından geçer işte” (KK-163).

Halk baytarlığında akılcı işlemlere gelindiğinde ise örnek olarak Anadolu sahasında hayvan şişmeleri için birçok yörede uygulanan kan akıtma işlemi gösterilebilir. Ayrıca sıkça maya, turp yaprağı vb. ürünlerden de yararlanılmaktadır (Avcıoğlu, 2022: 236). Bir başka yörede, hayvan üşütmelerine karşı “püş” adı verilen kurumuş hayvan gübresinin kullanımı da akılcı tedavi yöntemleri içerisine dahil edilebilir (Altunsabak, 2022: 209). Bu yöntemde hayvanların altına gübrenin serpilerek ahırın sıcak tutulması ve hayvanların iyileşmesi amaçlanmaktadır. Bir başka örnek olarak hayvanların gözlerine inen perde olarak nitelendirilen ve hayvanların bulanık görmesine sebep olan göz hastalığında ise genelde camın toz hâline getirilerek hayvanın gözüne üflendiği görülmektedir. Bu yöntem hayvanların gözünde biriken tortunun, mikro cam kırıkları ile temizlenmesini sağlayan bir tür akılcı yöntemdir (Beyhan, 1995: 67; Çolak, 2015: 102; Yiğit, 2008: 34). Yine Güneydoğu Anadolu sahasında göçebe hâlinde yaşayan Türk topluluklarının uyuz ve kene hastalığına karşı geleneksel akılcı bir tedavi yöntemi olarak tütün otunu kullandığı bilinmektedir. Hasta

hayvanlar, içerisinde tütün otunun bekletildiği bir suyla yıkanarak hastalıktan arındırılmaktadır (Akgün, 2022: 221).

Eskişehir yöresinde uygulananı tespit edilen akılcı tedavi yöntemlerine bakıldığında ise halk baytarlığına en sık başvurulmuş rahatsızlıklardan birisi hayvanlarda fazla yem tüketimine bağlı oluşan şişkinliktir. Bu hastalıklar genelde kişiler çöken hayvanın sindirimini çalıştırmaya ve midedeki gazı indirmeye yönelik akılcı tedavi yöntemlerine başvurmaktadır.

Eskişehir yöresinde hayvanların bedeninin herhangi bir yerinde yara çıkması sonucunda, yaranın beden üzerinde yayılımını durdurmak için çoğunlukla ağaçlardan elde edilen katranın kullanımı tercih etmektedir. Özellikle ahır ve kümes hayvanlarında herhangi bir yara kurtlanmasının önüne geçebilmek için kişiler, yaralı hayvanlarına merhem sürüp katranlamakta ve yaranın havayla temasını kesmektedir:

“Koyunun açık yarası olursa onun üzerine mutlaka katran süreriz. Yarasını yalayabilir, o ilaç kendi kanına zarar edebilir. Ayrıca ilaç sürdüysek o bölgeye başka bir koyunun yine ilacı yalayıp zehirlenmesini önlemek için katran mutlaka sürülür bizde” (KK-58, KK-59).

“Eskiden katran satan adamlar olurdu, her cuma köylere gelip katran satarlardı. O katrandan mutlaka alırdık, keçilerin ağzı yara olduğunda sürerdik. Kene yapışmasın diye kuyruk altlarına da sürülürdü. Bugünlerde çam bile bulamıyoruz, o yüzden fenni ilaçlara başvuruyoruz” (KK-99, KK-100).

Fotoğraf 75. Hayvan Tedavisinde Kullanılan Fenni İlaçlar

Fotoğraf 76. Hayvan Tedavisinde Kullanılan Fenni İlaçlar

“Annem, yaralar için bir ilaç hazırlar. İçerisinde çam katranı, inek yağı ve balmumu koyar. Hepsi de aktarlarda mevcuttur. Bu kremi, insan yaralarına bile süreriz. Ne sinek yaklaştırmır ne de başka bir şey” (KK-160).

Fotoğraf 77. KK-160'ın Annesi Tarafından Hazırlanan Yara Merhemi

“Bizde katran var. Mesela; hayvan ağaca süründü derisi kanadı. Çam ağacı sakızını kaynatarak katran yaparız onu da koyuna süreriz o yaraya. Hem yarayı iyileştirir hem de kurt atmasını engeller” (KK-31).

“Katran, sineğe birebirdir. Hayvana sinek konmaması için katran süreriz” (KK-110).

“Hayvanlara tavşan yağını sızdırıp süreriz. Zeytinyağı ile siğil otunu karıştırıp hayvanın yaralarına onu basarız. Bu iki içerik kümes hayvanı yaralarına muhteşem gelir” (KK-44).

“Ardıç sakızı sürüyoruz biz hem doğal hem de etkili. Böylece herhangi bir sinek, yaraya kurt atamıyor” (KK-92).

“Kuzuda ağız yarasına karbonat ve sirkeli su iyi gelmektedir” (KK-110).

“Hayvanın etinde yara oluşursa hemen o bölgeye Kantaron yağı çalınır. Yara hızlı bir şekilde kabuk bağlar” (KK-128).

“Bacağı rahatsız olursa yara olursa kil ile sararız” (KK-45).

“Çam katranı süreriz, en iyisi odur” (KK-70).

Eskişehir yöresinde “Perde İnmesi” olarak tabir edilen Boz hastalığı, tedavisi yapılmaz ise hayvanın körlüğü ile sonuçlanabilecek düzeyde, acil müdahale gerektiren bir durumdur.

“Koyunların gözüne boz denilen perdeden inerse kına üfürülür. O kına, gözdeki bozu söker alır” (KK-93).

“Camı ufalayıp göze üflersen, gözdeki boz silinir” (KK-98, KK-120, KK-121).

Eskişehir yöresinde “Delibaş Hastalığı”; genelde hayvanın beyninin, yara kurtları tarafından zarar görmeye başlamasıyla nitelendirilen bir rahatsızlıktır. Bu hastalığın tedavisinde genel olarak veterinerlere başvurulduğu tespit edilmiştir:

“Delibaşa hayvanın kafası hep yukarı bakar, böyle deli deli gezer. Kulaklarını kesip kanatırız, yemine de bir tane vitamin hapi atarız. Özel ilgi sayesinde iyileşir” (KK-130).

“Delibaş isimli bir hastalık vardır. Bu hastalığa kapılan koyun, kendi etrafında döner ve sürüden ayrı dolaşmak ister. Koyunun yemesine içmesine çok dikkat etmek gerekir yoksa hayvan ölür. Bu noktada yemeklerine özel olarak kayısı sirkesi atmak gerekir” (KK-22, KK-23).

“Delibaş başlangıcı olduğunu fark ettiğinde hemen burun deliklerinden sirke dökmen yeterli olur” (KK-155).

Hayvanlarda kemik kırılmaları, üşütme vb. hastalıklarda da birçok akılcı uygulamanın var olduğu bilinmektedir. Örneğin; Kars ve Iğdır yöresinde atların üşütmesi durumunda “Hevşan” isimli otun tütsülenerek hayvanın tıkalı burnunun açılması sağlanmaktadır. Yine adı geçen yörelerde görülen hayvan kırıklarında insan tedavisine benzer şekilde kırık kemiği sabitlemek ve sarmak, Türk halk baytarlığında akılcı işlemlerin yoğun ve geniş bir yelpazede olduğunu göstermektedir (Öncül, 2011: 66, 104).

Eskişehir yöresinde özellikle çiftlik hayvanlarının kemik kırığı tedavilerinde halk bilgisinin kullanımının oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Yöre halkı, herhangi bir kırık-çıkık anında ya kendi çabalarıyla öğrendikleri bilgi ya da civar mahallelerde yaşayan tecrübeleri baytarların bilgisiyle hareket etmektedir:

“Küçükbaş koyunda kırıklar ne kadar zedeli olursa olsun elle muayene şarttır. El yordamıyla kırığı kafa kafaya denk getirmek çok önemlidir. Ardından dört adet ince çitadan yararlanarak ipe kırık bölgeyi sararız. Hayvanın ayağını tek olarak hareket ettiremeyecek şekilde sabitliyoruz. Sonra o çitalardan bir tanesinin üzerine bir delik

açıyoruz o delikten hayvanın derisini sündürürüz böyle orayı da çivi ile sabitliyoruz. Deriyi tutan çivi aynı zamanda sarmış olduğumuz ipi de tutar. Böylece kırık çok güzel iyileşir. En geç 8-10 gün içerisinde kırık genelde tutar, iyileşir. Ama eğer koyunun yaşlıysa o zaman bazen 20 güne kadar çıkabilir” (KK-26).

“İlk önce yumuşak bezle sararız, sonra dört tarafına sert karton yerleştiririz. Bu işlemden sonra tekrar yumuşak bezle sararız. Bu sayede küçükbaş kırığı hemen iyileşir” (KK-38, KK-39).

“Pimaş borularını ortasından ikiye bölerim sonra da kırık kemiğin etrafından geçirerek atelden bezle sararım. En verimli kırık tedavisi budur” (KK-48, KK-49).

“Uzunburun köyünde bir baytar var; Nevzat Baytar. 95 yaşında vefat etti. İyi olduğu zamanlarda hayvan çıkık-kırıklarını ve bacak dönmelerini tedavi edebiliyordu. Kullandığı malzemeler; çivi, ip halatı, ayakkabı topuğu ve bez olurdu. Hayvanın dönen ayağını o ayakkabı topuğuna sabitleyerek ve sürekli üzerine bastırarak ayağını düzeltirdi” (KK-92).

“Başören Muhtarı, hayvan kırık-çıkıkçısıdır. Alpu ilçesindeki herkes onu arar. Ekonomik imkânlardan dolayı biz veterinerlere değil onlara giderler. Baytar gerçekten işinin ehli olduğu için kemiği iyileştirir. Yani bizimle aynı mantıkta ve sonuçta işlem yapan kişileri, bizler de öğreniyoruz. Parasal sıkıntı çeken hayvan sahiplerini onlara yönlendiriyoruz” (KK-88).

“Kemik çıkıklarında el ile muayene şarttır. Önce kemiğin tam olarak nereden çıktığını anlarsın. Mesela; kemikler oval misket gibi ya. İki misketi bulurum o sırada arkadaşım da hayvanın bacağındaki deriyi çekiştirir eliyle. Ben de iki kemiği tak diye birbirine oturturum. Deriyi gergin şekilde çekiştirdiğimiz için iki kemik arasında deri sıkışması gibi bir durum da söz konusu olamaz. Böyle yaparsan güzelce koyun o gün yürüyebilir” (KK-112).

“İki parmak genişliğinde dört tane tahta ve hamur tuzundan güzel bir alçı yaparım. Bende çiviye falan gerek kalmaz. Kırık tedavisinde yaşlı koyunda bir ay beklenir” (KK-70).

“Bacak kırıklarında turnike yaparız; tahtalı destekleme ile tedavi ederiz” (KK-46).

Eskişehir yöresinde hayvanlarda çok yeme sonucu oluşan şişlikte yöre halkının çeşitli uygulamalara başvurduğu görülmektedir:

“İki ucu ip ile bağlanmış ve hayvanın ağzına sığacak büyüklükte bir ağaç parçası, hayvanın alt ve üst çeneleri arasına yerleştirilir. Böylece hayvan, ağacı ağzından çıkarmaya çalışırken devamlı diliyle itirmeye çalışır. Bu yöntem, sindirim sisteminin çalışmasını taklit ettiği için oldukça işe yaramaktadır” (KK-192).

“Eskiden hayvan şişerse tepesinden gazını alırlardı ya da suya atarlardı. Hayvan korkup gazını atardı kaçmaya çalışırken. Yoncaya kaçan hayvanın kan akışını hızlandırmak için birebirdir” (KK-193).

“Gaz yaptığı zaman sodayla zeytinyağını karıştırıp içirtiriz” (KK-55).

“Gaz yaptığı zaman hayvanların ağzına gres yağı teperler burada. O midesini yumuşatır” (KK-64).

“Hayvanın makatından pril-su karışımını şırınga ile fitil verirsin. Böylece hayvan dışkısını rahat yapar. Safi gaz şişkinliklerinde ise sol tarafında en şişkin olan yerinden şırınga batırıp gazını alırsın. Sulandırılmış ekmek sodası veya pak maya da yine aşırı yemek yiyen midesi katılaşmış hayvanları rahatlatır” (KK-26).

“Hayvanın karnı şiştiğinde maden suyu içirilir” (KK-25).

“Burada arpaya “yemlik” deriz. Eğer hayvan, yemliği abartıp fazla yerse dört midesinden birisi olan kırkbayırı (midesinden birisi) tıkanıyor. Orası tıkanırda yemez içmez bacakları bile tutmaz neredeyse. Zeytinyağı, soda ve mayayı karıştırıp hayvana içiriyoruz. Ya da sabunu su ile köpürtüp içirtiriz” (KK-92).

“Gaz birikmesinde hayvana sirke içiririm. Bizim has alıç sirkemiz vardır, her yerde de devadır” (KK-120).

“Acı ot yiyen hayvanın ağzına ince toprak atarız. Hayvan ondan sürekli geviş getirmeye başlar. Toprak zaten mideyi çalıştırır” (KK-39).

“Bir hayvan çok yem yediğinde ağzına böyle ipe destekleyerek ağaç dalı takarlardı. Hayvan onu ağzında geviş getirerek karnının şişini indirirdi” (KK-38).

“Yaş yonca, küflü sebze veya zehirli bir şey yerse hayvanın karnı şişer. Böyle bir durumda hemen soda içiririz” (KK-22, KK-23).

“Hayvan gaz yaptığında hamur mayası ve karbonatı suyla karıştırırsın sonra da şırınga ile onu koyuna içirtirsin. Gazı hemen iner” (KK-30).

“Midedeki şişi indirmek için bahçe hortumu atıyoruz midesine. Çörek otunu ezip zeytinyağı ile karıştırırım onu da hayvanımın ağzına akıtırım. Mide rahatsızlığını hep onunla geçiririm” (KK-98)

“Karın boşluğundan enjektör vururuz. Gres yağı akıtırız ağzından. Toprak atarız ağzına geviş getirsin hava atsın diye. Hayvanı böyle kendine getirtiriz” (KK-183).

“Eğer koyun çok ot yediyse ve gaz yaptıysa bu duruma koyunu ot kaptı deyimi ile nitelendiriyorlar. Koyunu ot kaparsa hemen kulağından kan akıtmak suretiyle iyileştiririz” (KK-152).

“Koyunun ağzından hortum salarsın, mide gazını alırsın” (KK-21).

“Ekin otunu ve ayrık otunu yer hayvan kendi hastalığında gıcık yapsın kendine midesi atsın diye o otları yer bilerek” (KK-49, KK-50).

“Bazı otlar zehirleme yapar. Ondandır hayvanın karnı şişer işte o zaman hayvanın ağzına maden suyu akıtıverirsin. Yoncaya çok benzeyen ama kırdan biten bitkiler var mesela; işte o hayvana şişkinlik yapar. Hayvanın yediği otun boyu kısa olmalı eğer uzun olursa o kesin koyunu şişirtir. İnekte bu sıkıntı değil ama koyunda şişkinlik eder” (KK-31).

“Yemek sodası, zeytinyağını su ile karıştırıp şişen hayvana veririz” (KK-45).

“Hayvan şişmesini maya, soda ve zeytinyağından elde edilen karışım ile hallederiz” (KK-77).

“Midesi kötü olduğunda pril içiririz. Sulandırırız deterjanı sonra da ağzından şırınga ile veririz” (KK-71).

“Dut yaprağını da mutlaka meyve verdikten sonra hayvanlara yedirmelisin yoksa hayvana dokunur. Taze ot hayvanda daima zehirlenme yapar o yüzden otu biçirim iki gün bir yerde bekletirim asidini atar o otlar böylece hayvanlar zarar görmez” (KK-46).

Yukarıda sayılan hayvan hastalıklarının dışında Eskişehir yöresinde birçok rahatsızlıkta da halk baytarlığına başvurulduğu bilinmektedir:

“Kedimize haftada üç gün yaş mama veriyoruz, diğer günler mutlaka kuru mama veririz. Böylece ishal olmalarının önüne geçebiliyoruz” (KK-175, KK-176).

“Kurt atan yeri temizlersen hayvanı kurtarabilirsin. Sarımsağı ufak ufak doğrayıp yoğurtla karıştırarak zehirlenme yaşayan hayvana veririz. Sarımsaklı yoğurt, midedeki zehirlenmeyi net atar” (KK-48).

“Köpeğimiz çok hastaydı büyük ihtimalle ölür dediler. Onu sarımsaklı süt ile besledik ve iyileşti” (KK-8, KK-9).

“Bazı köpekler, kendi sürüsünün hayvanını da yer. Bu olayı bizim buralarda ‘köpek yatağa yattı’ şeklinde tabir ederler. Mesela; köpek, kurttan koyun kurtarmaya çalışırken ya da leşini bulurken tadını alıyor koyunun. Alışıyor bir müddet sonra koyunlar girerken ahıra en son bir iki tanesini bastırıp yiyebiliyor” (KK-63).

“Gençlik hastalığı; köpeği öldürür, bir tür bağırsak enfeksiyonudur. Köpeğim buna yakalandığında ilk işim ipini çözmek oldu. Baktım temiz su istemiyor illa sabunlu su içiyor. Sabun verdim bu sefer sabun yiyor. Hayvan hastalığını bilir ne yiyeceğini de bilir. Bağlı tutmayacaksın sabun yedireceksin gençlik aşısına bile gerek kalmadan iyileştirdim” (KK-46).

“Köpeklere bayat ekmek yediririm sıcak yemek yağı ile ıslayıp. Midelerini sıcak eder ve hastalıklardan korur” (KK-146).

“Köpeklere süt ve yumurta karışımı bir besin veririm. Böylece köpeklerim güçleniyor. Protein anlamında çok besleyici” (KK-97).

“Av köpekleri iyi beslenirse güzel koku alır. Arpa unu ile besliyoruz biz. O sağlığına cidden çok iyi geliyor” (KK-26).

“Tavuğun suyuna mutlaka sirke katarım. Toprak ve kül alırım bit pire için. Külün içinde debelenerek pireyi atarlar. Yumurta yemi de asla vermem. Yonca ile beslerim tavukları yumurtlaması için” (KK-83).

“Sirke atarım tavuğun suyuna. Ayak yaralarına iyi geliyor” (KK-8, KK-9).

“Tavuğun yemeğine toz biberi, pul biberi dökersin onlar midesini ısıtır ve iyi gelir” (KK-12).

“Eşeğine ya yük koyarsın ya da kendin binersin. Aynı anda ikisini birden yapmazsın ki eşek yorulmasın, üzülmesin. Eşeğe arada sırada biraz sarımsak ezip veririm, böylece içindeki mikrop kırılır” (KK-27).

“Sinir otu, yılan otu derler bir ot vardır. Ondan topluyorum; genelde yaz zamanı çıkan bir ottur. Sinir otunu kuşburnu ile karıştırıp hayvanlarıma yediririm” (KK-135).

“Koyunların bulunduğu yer daima havalanmak zorundadır. Yoksa ağılda asit birikmesi oluşur. Bunun için mutlaka koyunların yattığı yeri havalandırırız, altlarının ıslak olmamasına da dikkat ederiz” (KK-139).

Fotoğraf 78. Küçükbaş Hayvanların Sağlığını Desteklemek Amacıyla Kullanılan Kuşburnu

“İneklerimi on beş günde bir sabunlu su ve hakiki sirke ile yıkarım. Temiz hayvan kolay kolay hastalanmaz. Koyunlar kendi kendine yıkanıyor da ineğinki zor o yüzden büyükbaşları ben yıkarım” (KK-46).

“Her şeyin tedavisi vardır da hayvanda veba oldu mu ümidi kesersin. Veba hastalığı, girdiği bedeni ceset etmeden bırakmaz” (KK-46).

“Akrep zehrine en iyi gelen şey incir sütüdür” (KK-51, KK-52).

“6 yaşında 60 kuzu gütmeye başladım. Kuzunun tek bir ilacı vardır o da yoncadır. Ben daima yonca yediririm koyunlarıma güzel yoncanın nere-de olduğunu bilersen hayvanlarına zaten iyi bakmış olursun” (KK-57).

“Rahatsız hayvana, korunga ve kuru yonca veririz” (KK-58, KK-59, KK-60, KK-61, KK-62, KK-63, KK-64).

“Hayvanlar üşütmesin diye kumu ısıtır ve altına sereriz” (KK-68, KK-69).

“Komşumuz ampirik uygulamalar hakkında oldukça bilgili. Mesela; hayvanların dil üstü yaraları için kepek ve tuzdan bir karışım hazırlar. O karışımı hayvana verdiğinde resmen dildeki yarayı pişirir ve iyileştirir” (KK-85).

“Çatı ayrılması da tedavisi olmayan bir hastalık olmasına rağmen yine Uzunburun köyünden Baytar, asfalt ziftini kararak hayvanın sırtına boylu boyunca yayıyor ve çatı ayrılmasını iyileştirebiliyormuş. Bunun dışında dağ kekiğini haftada bir ineklerimin yemine katık ederim. Sütleri bile orman kokar o zaman, midesini temizler o kekik” (KK-92).

“Çenesinin altında şöyle sert bir şişlik var. Ben hayvanım hasta oldu mu cambazı ararım hayvan cambazları çok daha iyi bilir bu işleri. O eğer bu hayvan iyileşmez derse cidden iyileşmeyecek o hayvan demektir. Canbaz’a durumu anlattığımda bana Alpu Uyuz Hamam’ın suyunu önerdi. O su ile yıkadım hayvanımı. Kükürtlü su oranın suyu. Hayvancağız direkt kendisine geldi, şifa buldu” (KK-97).

“Acı soğanın suyunu çıkartırız ezeriz ineğe içiririz o midesinde hastalık koymaz bırakır” (KK-115).

“Maya katardık, soğan sirke katardık süte sonra onu içirirdik. Koyun kendi kendine iyileşirdi” (KK-11, KK-12, KK-13).

“Kuzular, annelerinin tüyünü yiyor, sonra da bu tüyler bağırsakta dolanıyor. Böyle hayvanların bağırsakları burur, büzülür. Yemek yiyememeye başlar. Böyle olursa hemen veterinerden bir iğne alırız, basarız iyileştiririz” (KK-186).

“Eskiden kekik çoktu o kekiğin kokusu buğdaydaki bambulları bile uzak tutardı. Hayvanlara bazen bilerek ondan yedirtirdik. Hasta olmazdı hayvan ilaca da gerek kalmazdı” (KK-121).

Türk kültüründe hem akılcı hem de büyüklük işlemler barındıran tedaviler incelendiğinde ise yukarıda örnekleri verilen işlemlerin bir tür karmasıyla karşılaşılmaktadır. Örneğin; Güneydoğu Anadolu’da yaşamlarını sürdüren göçebe topluluklarda, yele tutulan koyunların iyileşebilmesi için üzüm ağacının kökü ve

kaplumbağa kemiklerinden elde edilen bir kül macunu kullanılmaktadır. Burada kaplumbağa kemiğinin kullanımı, ilgili topluluklarda görülen sembolik önemden kaynaklanırken üzüm ağacının kökü ise şifa verici özellikleri sebebiyle tercih edilmektedir (Akgün, 2022: 224). Benzer bir örnek de Batı Akdeniz Yörüklerinde görülmektedir. Mevsimsel değişikliklerden etkilenen hayvanların kulaklarından kan akıtılarak keşiğe yedi türlü baharattan hazırlanan macun sürülür. Baharat çeşitlerinin rastgele seçildiği bu tedavi işleminde, tıbbi sağaltımın yanında formülistik sayılara da başvurulduğu görülmektedir (Seyirci, 2000: 185).

Eskişehir yöresinde hem akılcı hem de büyüsel olarak bilinen karma tedavi yöntemlerine çoğunlukla hayvanlarda uygulanan kan akıtılma pratiği örnek gösterilebilir. Özellikle hayvan şişmelerinde başvuru kan akıtma; hayvanın kuyruğu ya da kulağı üzerine temiz bir bıçakla kesik atılması ve hayvanın kanının belli bir miktarda dışarı akmasını sağlamaktır. Bunu uygulayan kaynak kişiler genellikle bu uygulamanın sahte bir hareket etkisi yaratarak dolaşım sistemini tekrar çalıştırmak amacıyla yaptığını belirtse de özellikle kan akıtılarak olası ölümün önüne geçmenin de bu tedavinin arka planında yer aldığı düşünülebilir. Kayıpların önüne geçebilmek amacıyla çocukların sahte kayıpları veya yaralanmalarına benzer şekilde bu pratikte de hayvan kanatılarak, ölüm kandırılmaya çalışılmaktadır.

“Önceden ineğin koyunun karnı şiştiğinde kulağını keser kan akıttırdık. Ağzına dal koyardık, onu geviş getirerek şişliğini indirtirdik” (KK-22, KK-23)

“Kulağından kan akıttırdık iyi gelirdi ot tutmasına. Ot tuttuğunda karnı şişerdi çünkü” (KK-58).

“Hayvan çok ot yiyip şişmeye başladı mı hemen kulağından ya da kuyruğundan kesik atarsın. Çırparsın böyle kulaklarını. Kan damlar ve hayvan iyileşir” (KK-110).

“Hayvan rahatsızlandığında kullanabilmek için karaağaçların dallarını kırpar böyle kuruturuz. Hayvanın kulağını bunlarla delip kan akıttırırız. O dal orada kalır; kurur, yarayı kapatır. Böylece sinek rahatsız etmez ineği” (KK-79).

Fotoğraf 79. Hayvanların Kulağını Kanatmada Kullanılan Kuru Dal Parçaları

Eskişehir yöresinde halk baytarlığına dair bilgilerin yayılımı ve sürdürülebilirliğine bakıldığında, dijital kültürün ve veterinerlerin oldukça işlevsel olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle Facebook ortamında hayvan hastalıkları hakkında fikir alan ve yorum paylaşan birçok kişi dikkat çekmektedir:

Örneğin; KK-119 canbaz'dan (hayvan satımından sorumlu kişi) aldığı koyunda rahatsızlık olduğunu görmüş ve Facebook grubunda bu durumdan bahsetmiştir (URL-4). Gönderinin altında söz konusu rahatsızlığın “Deve Gıcığı” hastalığı olduğu ve motor yağı-benzin ile iyileştirilebileceği şeklindeki kullanıcı yorumları dikkat çekmektedir. Bu ve bunun gibi daha birçok örnekte (URL-5, URL-6, URL-7, URL-8, URL-9, URL-10, URL-11) video aracılığıyla hayvanların hastalığı sosyal medyaya aktarılmakta ve hastalığının diğer insanlar tarafından direkt olarak gözlemleyebilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece veteriner desteğinin yanı sıra kişilerin çeşitli deneyimleri ve baytarlık bilgisi dijital platformda yayılma imkânı kazanmıştır.

Bunun yanında veterinerlerin yerel halk ile temasında oluşan bilgi alışverişleri de yine halk baytarlığında görülen uygulamaların incelenmesi, yayılması ve doğruluğunun tartışılması konusunda ortam yaratmaktadır:

“Biz veterinerler, yerli halkın, hayvana iyi geleceği düşüncesiyle yaptığı asılsız tedavi uygulamalarına ampirik uygulama diyoruz. Ampirik uygulamaların görüldüğü yerde durdurulması gerekmekte ama bazen köylülerden aşırı akılcı, mantıklı yöntemler öğrenebiliyoruz. Fakat geneli hayvanın sağlığı adına tehlike oluşturabilecek uygulamalar. Doğum için ineği traktöre bağlayıp sallandıranlar bile oldu” (KK-53).

“Yedi buçuk senedir veterinerim. Atadan dededen kalma yöntemleri kullananlar hâlen oldukça fazla. Şap hastalığında benzin içirtiyorlar mesela. Ampirik yöntemler; yetkisi olmadığı halde hayvanı tedavi etmeye çalışan kişilerin uygulamalarına denilir. Kendi başına tırnak kesmeye çalışan, şırınga ile hava almaya çalışan çok oluyor. Bu bilgiler genelde kahvehanelerde yayılıyor. Şimdi Facebook çıktı orada köy gruplarından yayılan yanlış bilgiler hayvanların ölümüne sebep oluyor insanların yılmasına da sebep oluyor. Zaten bırakmaya mana arıyorlar şu sıralar o yüzden atılacak her adım çok önemli” (KK-84).

“Bazı baytarlık yöntemlerinin oldukça mantıklı temellerde gerçekleştirildiğini öğrendim. Örneğin; deri enfeksiyonlarında ve mantarda yanık yağı ve kına kullanmak. Göze boz düşmesi durumunda da buradakiler, camı böyle kırar toz hâline getirip tülbentten geçirirler ve hayvanın gözüne üflenir. Cam tozu ve kına karışımı, gözü mikro şekilde yarar ve mikrobun çıkarak temizlenmesini sağlar. Biz bunu insanlardan öğreniyoruz. Bazılarını özellikle bilimsel anlamda doğruluğu olanları kendim deneyerek insanlara önermeye başladım” (KK-85).

“Biz veterinerler olarak bir söz veriyoruz; hayvanların sağlığını koruma sözü. Yerel halkın yöntemlerine baktığımda çamaşır suyu, tentürdiyot ve ilaç tozu ile birleştirerek meme başı sigillerini iyileştiriyorlar. İşkembeli hayvanlarda rakı ile mide gazını attırıyorlar. Ben de denedim bunu: Sarılık geçiren bir hayvana şarap içirdik ve iyileşti. Çünkü içerisindeki maya ile midenin yüzey gerilimi azalıyor. İşkembede oluşan köpüğü yok ediyor ve hayvanı iyileştiriyor. Yani uygulamalarda doğruluklar da bulunuyor” (KK-71).

Hayvanlar, hastalandıklarında tıpkı insanlar gibi kendilerini ifade etmek ve ihtiyaçlarını iletmek için çeşitli beden dili ve hareketleri kullanırlar. Bunun yanında etkili olan hastalığın hayvan bedeninde sebep olduğu durgunluk, hareket zorluğu ve iştahsızlık da hastalığın somut olarak anlaşılabilceği ipuçlarındandır. Eskişehir yöresinde hayvanların hastalıklarının tespiti halk baytarlığı içerisinde değerlendirilmesi gereken bir konu olup, söz konusu yörede bu duruma dair saha araştırması verileri şu şekildedir:

“Elinden, yüzünden bile anlarsın koyunun hasta olduğunu. İndirir kulakları böyle üzgün üzgün bakar” (KK-70).

“Hayvan hastayken bir durak hâlinde oluyor emmiyor mesela; yemek yemiyor. O zaman anlarsın hasta olduğunu” (KK-10).

“Hayvan, kendi keyifsizliğini belli eder; böyle saf saf düşünür. Yemlemeye bile gelmez, bir yerde öylece etrafına bakar” (KK-77)

“Bir hayvan, sürüden ayrılıyorsa mutlaka hastadır. Onlarda sürü psikolojisi var; yani sürüyü bile takip edemiyorsa hayvan hasta demektir” (KK-92).

“İneklerin sütü, buzağıya ağır geldi mi ishal olurlar işte o zaman buzağıya süt içirmem bir iki gün. İlaçları var onların. Suyu onu katıp içirirsin” (KK-7).

“Kulakları düşük olur, buz gibi olur. Yem verirsin yem yemez” (KK-2).

“Yem yemez, düşkün olur. Durgun olur; böyle ağzını açar ve derin derin solumaya başlarsa kesin hastadır” (KK-16).

“Bir gün iki erkek seyis oğlaklarını böyle çocuk gibi çığdırmaya başladılar. Meğer keçi başı hastalığına yakalanmışlar” (KK-19)

“Hayvan hasta olduğunu belli eder; mesela, koyun topallar, göğsü şişer, durgun olur ve yemez” (KK-21)

“Hasta hayvanın gözlerinden su gelir, kulakları düşer, ağzı yüzü buz gibi olur” (KK-25)

“Tavukların ibiği hasta olduklarında kararır. Hasta hayvan da insan gibi sallana sallana yürür” (KK-156).

Görüldüğü üzere Eskişehir halkı, hayvanların hareketlerini gözlemleyerek onların sağlık durumunu takip etmekte ve olası sağlık sorunları hakkında erken teşhiste bulunmaktadır.

2.7.2. Hayvanlarda Doğum

Hayvan doğumu, tarım ve hayvancılık faaliyetlerin merkezinde yer alan oldukça hayati bir süreçtir. Hayvanın sağlıklı bir şekilde doğması ile anne ve yavrunun bakımı, sürünün ve çiftliğin geleceğini şekillendiren kritik adımlardır. Bu süreç tıpkı insan hayatının geçiş aşamalarında olduğu gibi yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir boyuta da sahiptir.

Hayvan doğumu ve yeni doğan yavru bakımı, halk baytarlığında özel bir ilgi alanını oluşturur. Bu alanda yüzyıllar boyunca oluşmuş olan inanışlar, ritüeller ve gelenekler, sadece hayvanların sağlığını değil, aynı zamanda toplumun kültürel ve manevi zenginliğini de yansıtır. Öyle ki; hayvan doğumu ve yavru bakımına dair gelenek ve inanışların kökeni; sadece tarım ve hayvancılığa dair tecrübe pratikleriyle değil, kültürel kimlikle de şekillenmektedir. Eskişehir yöresinde hayvanın doğumu ve yeni doğan sağlığı hakkında yoğun bir halk bilgisinin olduğu tespit edilmiştir.

Öncelikle yörenin genelinde özellikle büyükbaş ve küçükbaş hayvanların ilk kez doğum yapması durumunda mutlaka hayvana müdahale edilmektedir. Yöre halkı tarafından “deneyimsizlik”, “ilk tecrübe” vb. şekilde ifade edilen bu durumda söz konusu hayvanlar, ilk defa yaşadıkları doğumlarda sıklıkla kaza yaşayabilmektedir. Doğacak yavrunun içeride kalması, takılması veya boğulması durumunda hem annenin hem de yavrunun ölme tehlikesi, yörenin tamamında doğum yaptırma bilgisini zorunlu hâle getirmiştir:

“Biz burada koyunların ilk olarak kendilerinin doğurmasını bekleriz. Acil olmadığı müddetçe müdahale etmeyiz. Acil durum da şöyle olur: Mesela; doğum başlar, koyun tüner bir yere. Onun pustuğunu gördüğünde kuzulamanın başladığını anlarsın. Kuzu kafası ve bacaklarını içeri doğru kapanık şekilde gelmeye başlar ama özellikle ilk doğumlarda ayağının teki rahme takılabilir. Koyun bununla nasıl baş edeceğini bilemez. Yine de ne olur ne olmaz diye iki saat beklersin. İki saatin sonunda harekete geçmen gerekir çünkü koyunların doğum sıvısı iki saat boyunca vardır. Bu süre zarfında kendisi atamazsa bir daha hiç atamaz kuzuyu. O durumda kendin gidip el atarsın, doğurtursun kuzuyu” (KK-29, KK-30).

“Geçen sene kuzulayan koyunlara şişek deriz biz. Onlar artık bilen koyun olurlar. Becerikli koyunlar kendileri doğurur. Koyun şişek olduğu müddetçe çok fazla yardıma inmeyiz” (KK-71).

“El atılan koyun yaşamaz derler. Sonuçta kendi organlarına bir insan müdahalesi oluyor. O esnada illa hayvan zarar görüyor. Bu sebeple biz sıkıntı olmadığı müddetçe koyuna dokunmayız. Yalnızca ilk kuzulamalarda başında bekleriz” (KK-77).

“Düve ilk buzağılayacağı zaman çok zorlanır; ağrıdan dişlerini sıkmaya, puhkurmaya başlar. Böyle zamanlarda doğumun geldiğini anlarsın. İlk doğum attırmak cidden aşırı zordur. Bu sebeple doğumun yaklaştığını fark ettiğinde hazırlıklara başlarsın. Hayvanı buzağılamak için gerekli işlemleri zaten küçüklükten öğreniyoruz. Şu zamana kadar kurtaramadığım bir hayvanım olmadı” (KK-92).

“İlk doğumlarda büyükbaşlara mutlaka asılma yaparız. Asılma yöntemi doğum yapan düvenin arkasına geçerek buzağının ayaklarından bir kayış yardımı ile çekmektir. Kalın bir iple yavrunun bacaklarından usul usul çekersin. O esnada çok dikkatli olmak gerekir. Hayvan ayaklarını kurtardı mı zaten kendisi yavaş yavaş akar gelir Hayvanın çat kemiğinden kurtulması şart. Çekme yaparken çat kemiğini kırmamak için hayvanı biraz da kendi hâline bırakırız. O kemik kırılırsa inek bir daha yavrulayamaz” (KK-19).

Fotoğraf 80. Büyükbaş Doğumunda Kullanılan Asılma İpi

“Hayvanlarımızın ilkinizi biz doğurturuz. Hayvanın doğumu yaklaştığında “ilk” ismi verilen bir su patlar hayvanda. O geldi mi biz de kolları sıvar, işe koyuluruz. Kendimiz buzalatamazsak mutlaka bir bilir kişi getiririz. Hayvan ilk doğumu atlattıktan sonra kendi başına yavrulayabilir” (KK-10).

“Doğum başladıktan sonra baktın bir saat geçti hayvanda tık yok. O zaman hayvanın rahmini elimizle bir kontrol ederiz. Hayvanın ters gelme durumu söz konusuysa işimiz çok zorlaştı demektir. Böyle durumlar hayvan kendi başına asla doğuramaz” (KK-14).

“Hayvanın ölü doğum yapmasına kuzu atma denilmektedir. Ölü kuzu kasılamadığı için kendi başına rahimden çıkamaz. Böyle durumlarda hayvanın içine el atarız. Önce kafasını buluyoruz ayaklarını da altına alıyoruz ve ölüyü kendi elimizle çıkartıyoruz. Bu işlemden sonra mutlaka sarımsakla ellerini ovman gerekir. Yoksa hayvandan hastalık kapabilirsin” (KK-26).

“İneğin ve koyunun doğumu tamamlandıktan sonra “son” diye adlandırılan bir et düşürmesi gerekir. O et artık bende başka çocuk yok demektir. Onu göremezsen anla ki ikiz üçüz kuzu var koyunda. Tek kuzuya aldanıp da koyunu bir başına bırakmamak gerekiyor” (KK-57).

“Düşük yapan bir koyuna üçten fazla el atamazsın. Yani en fazla üç kere hayvanın rahmine elini sokabilirsin. Yoksa bir daha o hayvan da ayağa kalkamaz, vefat eder” (KK-68).

“Hayvanlardan gelen sona ikiz eşi denir burada. O da kese gibi olduğundan dolayı ikiz gibi görürüz ya o yüzden ikiz eş deriz. Eğer o eş yumurta beyazı gibi ak renkte gelirse hayvanın sağlığı yerinde demektir fakat sarı sarı gelirse anlarız ki hayvanda iltihap var. Hemen önlemimizi alırız” (KK-69).

Görüldüğü üzere, yöre halkında ilk kez doğum yapacak olan ahır-ağıl hayvanlara fazlaca dikkat edildiği görülmektedir. Bu hayvanların doğumu gerçekleştirildikten sonra anne ve yavrunun sağlığı hakkında da çeşitli uygulamalar görülmektedir. Özellikle yavruya ilk sütünün verilmesi ve annenin bakımı konusunda şehir genelinde karma bir manzara ile karşılaşılmalıdır:

“İnek doğar doğmaz ilk olarak onun iğnesini vururuz. Onu destelemek için yumurta kabuklarını da ezip yemine ekleyiveririz. Buzağıyı da ayrıca beslemek için çekeriz altından. Biz buzağının ilk sütünü kendimiz içiriyoruz. Buzağı biraz daha ayaklanınca annenin yanına salıyoruz. Mahallede ineklerin yavrusunu ezmesi ne yazık ki sık yaşanıyor. Buzağıyı bu şekilde üç-dört gün biberonla besleriz” (KK-2, KK-3).

Fotoğraf 81. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanların Emzirilmesinde Kullanılan Biberonlar

“Biz kuzularımızı hep annelerinden besletiriz. Kuzu doğdu mu elinle ağzını açtırırsın, koyunun da memesini çekiştirip ortada birleştirirsin. İşte o süt kuzuyu can olur. Anne de bu saye de kendi kuzusunu bilir. Sütü içtikten sonra ağzına biraz da yemek yağı (10 gram zeytinyağı) verirsin ki sütü rahatça sindirsin böyle içeride peynirleşme yapmasın. Kuzu süte alışsın ve sindirimi güzel çalışsın” (KK-26).

Fotoğraf 82. Koyunun Kuzusunu Kendi Emzirmesi

“Ağız sütünü ilk başlarda tamamen sağmazsın; az az sağarsın. Yalnızca buzağısına yetecek kadar sağarsın yoksa hayvan doğum felci oluşur. Sen tüm sütü indirirsen ‘Yavruma yetmiyor’ diyerek daha fazla süt indirir ve bir daha kendini toparlayamaz. Doğumdan sonra ineğe kalsiyum iğnesi vururuz. Şeker ve şerbet verebiliriz yerine göre ineğe böylece tansiyonunu dengeleriz” (KK-19).

“Yeni doğan buzağılar artık analarını bilmiyor, beni biliyor. Doğar doğmaz altından alıp ben emzirtiyorum. İnekten buzağının içeceği kadar sütü sağıyorum, gerisini bırakıyorum. Yoksa hayvan kalsiyum felci olur. Buzağıyı birkaç gün böyle besledikten sonra normale geçiyoruz” (KK-1).

Fotoğraf 83. Annesinden Ayrılarak Emzirilen Buzağı

“Kuzuyu biberonla doyurmayız, kendilerinin süte gelmesini bekleriz. Bu sayede hepsi kendi anasını bilir. Yalnızca il kuzulamalarda anneyi beslemeye alıştıırırız o kadar. Ondan sonrakilerde kendisi halleder” (KK-71).

“İlk olarak ağız sütünü sağıarız, yavruya biberondan süt içiririz. İkinci emişinde ise hayvanları kendi başına bırakırız çünkü kuzunun kendi başına annesinin memesini bulması lazım” (KK-57).

Fotoğraf 84. Kuzuya Emzirtme

“Biz buzağıyı doğunca anadan ayırıyoruz. İlk seferinde yalnızca buzağının içeceği kadar süt sağıyoruz. İlk gün ineğin sütünü tamamen sağıarsan o ineğin kalkması çok güçleşir; kalsiyum eksikliği olur. O yüzden bir gün bekleriz mola verdiririz ineğe. Sonraki günlerde ilk sütünü tamamen sağıarız” (KK-120).

“Ağız sütünü kuzuya içirttin mi korkma!’ derler. O kuzu için kutsal bir nimettir. Ama emmezse bir daha da kendine gelemmez o kuzu” (KK-71).

“Bir kuzu ilk doğduğunda ona ilaç vermeye gerek yoktur. Onun için en güzel ilaç, ilk memeden gelen ağıldır. Onu emzirmek zorundasın” (KK-46).

“İlk ağız sütüne bizde fitil derler. O fitili inekten buzağıya içecek kadar sağarsız ya da makineyle alırız. Biz buzağıları kendimiz besliyoruz. Bu şekilde bebek hastalıklarının daha az yaşandığı biliniyor” (KK-10).

Fotoğraf 85. Sağım Makinesi

“Buzağıyı ilkinde çok emzirmezsın yoksa o ağız sütü içerisinde peynirleme yapar. Artık buzağılar, annelerini neredeyse hiç görmüyor; doğduktan sonra kuruyuncaya kadar annesinin yanında bekletiyoruz sonra da yan tarafa korunaklı bir yere geçiriyoruz. Aynı damda oldukları için birbirlerinin kokularını alırlar ama bir daha yüz olarak görmezler” (KK-110).

Fotoğraf 86. Annesinden Ayrılarak Emzirilen Buzağılar

Görüldüğü üzere, Eskişehir yöresinde hayvanların doğumundan sonra büyükbaş hayvanlar genel olarak ayrı yerde büyütülürken küçükbaş hayvanlara daha katışık bir şekilde bakılmaktadır. Bu durumun oluşmasındaki en büyük sebep şehir genelinde büyükbaş hayvancılığın çoğunlukla et ve süt veriminin ön plana çıktığı besi hayvancılığının yaygın olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında hayvanların doğumunda herhangi bir büyüsel-akılcı işlemin var olmadığı, yöre halkının çoğunlukla

veteriner destekli bir şekilde hareket ettiği tespit edilmiştir. Halk baytarlığı genelinde yörede birçok farklı uygulamanın bulunmasına karşın doğum anında görülen bu sadelik, dikkat çekicidir.

2.7.2.1. Hayvanların Ağız Sütü ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

Çalışmanın daha önceki bölümünde, incelenen verilerden hareketle, Eskişehir yöresinde “Ağız sütü” olarak adlandırılan ve hayvanların yalnızca yavruladıktan sonra birkaç günlüğüne üretebildiği ilk sütü, yöre halkı tarafından önemsenmekte ve yeni doğan sağlığı içerisinde aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Ağız sütünün yöredeki kullanımına bakıldığında, söz konusu üründen farklı şekillerde de yararlanıldığı tespit edilmiştir. Yapılan saha araştırması esnasında yöre halkının, ağız sütünü tükettiği ve bu süt hakkında birtakım inanışlara sahip olduğu görülmüştür. Bu durum akıllara; ağız sütünün, Türk kültüründe bir çeşit kansız kurban olarak kullanılışını getirmektedir.

Türklerin kurbanı dair algıları, çoğunlukla “kutsal olanla bir bağ kurma adına öldürmek ve ona ruh sunmak” şeklinde açıklanmaktadır (Akgün, 2007: 140). Kurban verme-etme eylemi, günümüzde genellikle karşılaşılan kan dökme eyleminin yanında kanı dökülmeden uygulanan birtakım işlemleri de kapsamaktadır. Öyle ki; Türk dünyasında kurban, kanlı ve kansız olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir.

Eski dönemlerde Türklerin, özellikle Şamanist geleneklerde, her ritüel için kanlı ve kansız (canlı olmayan) kurbanlar sundukları görülmektedir (İnan, 1998: 100). Kansız kurban; Türklerin kurban sunumlarından bağımsız olarak gerçekleştirdiği törenler olup günlük yaşam kültüründe de uygulanabilen kurbanlardır (Roux, 1998: 187). Türk kültüründe görülen kansız kurban örnekleri arasında en yaygın olan tür ise “Saçılga”, “Çaçılga” gibi isimlerle de anılan “Saçı saçma” eylemidir (İnan, 1998: 100).

Saçı saçma; kurbanı alma yetisi olduğu düşünülen her türlü nesnenin yer, ata, ateş, toprak vb. kutsal kabul edilen unsurların üzerine atılması, dökülmesi, saçılması yoluyla yapılan kansız kurbanlardır (Esin, 1978: 73). Başta süt olmak üzere, çeşitli hayvansal ürünler, hayvancılığın tüm yaşam tarzını etkilediği göçebe Türklerin başvurduğu önemli kurban malzemelerindendir. Andrey Anohin’in Altay Şamanlığı hakkında yaptığı çalışmalar neticesinde listelediği kansız kurban nesneleri içerisinde inek, keçi gibi hayvanların ilk sağılmış temiz sütünün de bulunduğu görülmektedir (Akgün, 2007: 141). Roux (1998: 187) da saçı saçımında hayvanların ilk sütünün

yaygın bir şekilde kullanımını tespit eden isimlerdendir. Burada sütün kullanımı; bolluğu ve doğruluğu temsil etmekte ve ayrıca gökyüzü ile beyazlığı çağrıştırmaktadır. Bu sebepten ötürü hayvanların ilk sütü, Türkler tarafından bolluk, bereket amacıyla gök-yer-su ruhlarına sunulan bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır (Akgün, 2007: 189; Olgunsoy, 2007: 208).

Örneğin; Anadolu sahasında Konya yöresinde ineğin ilk yavrusunu doğurduğu zaman ürettiği sütün evden çıkarılmadığı tespit edilmiştir. Eğer ilk sütü, evden çıkarılıp satılırsa ineğin sütten kesileceğine inanılır (Arıcı, 2018: 43). Balıkesir yöresinde hayvanın ilk sütü akan bir suya ya da bir ağacın dibine dökülür. Böylece hayvanın sütünün bollaşacağına inanılmaktadır (Olgunsoy, 2007: 208). İlk doğumunu yapan ineğin sütü bol olsun diye sütün yarısı akan suya dökülür, yarısı pişirilerek içirilir (Aslım ve Sinmez, 2017: 211)

Eskişehir yöresinde ağız sütünün saçı olarak kullanımına bakıldığında, Anadolu’da görülenin aksine yoğun bir kullanım görülmemektedir. Yapılan saha araştırmasında ağız sütünü saçı olarak kullanan tek kaynak kişinin KK-77 olduğu tespit edilmiştir. Onun dışında şehir genelinde ağız sütü, hayvanların yanında insanların da tükettiği sağlıklı bir süt olarak algılanmaktadır:

“İneğin ilk sütü, bereket amacıyla mutlaka komşulara verilir” (KK-77).

“Eskiden o sütü biz de yerdik; kestirerek lor yapardık, tatlı yapardık. Artık çok tüketilmiyor, artan süt, kedi ve köpeğe veriliyor” (KK-2, KK-3).

“Hayvanın ilk sütü on dört sağımlıktır. O kadar sağımdan sonra biter yani ondan sonra normal süt olarak verilir. Bu süre aralığında ağız sütünü bizler de tüketiriz ki sağlık-şifa olsun” (KK-120).

“Ağız sütünü kokuyor diye burada pek kullanmazlar. Köpeğe dökeriz ki o yararlansın” (KK-99, KK-100, KK-101).

Kırım Tatarlarında ağız sütünün tüketilmesine dikkat edildiği görülmektedir (Yolcu, 2016: 112).

“Biz ağız sütünün fazlasından biraz da kendimize alırız. Onu şekerledikten sonra yeriz. Muhteşem bir protein kaynağı” (KK-46).

“İnek ağzının ilk sütünü normal süt ile karıştırırız. Biraz şeker ile karıştırıyoruz onu tüketiyoruz tatlı niyetine. İki üç kilosunu da buzdolabında muhafaza edip şehirdeki müşterilerimize satıyoruz” (KK-57).

“Ağız sütünden lor yaparız, kendimiz de yeriz” (KK-102, KK-103).

“Ağız sütü candır. Yalnızca hayvanlara değil insanların da mutlaka yemesi lazım. İlk ağız sütünün tatlısı olur, onu şekerleyip tüketiriz” (KK-107)

2.7.3. Hayvanlarda İşaretleme

Türk toplumu; büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan geçmişten günümüze yoğun bir şekilde faydalanmıştır. Eski Türk yaşantısına bakıldığında, söz konusu hayvanlarla birlikte yaşama düzeni oturtulduktan sonra onları birbirinden ayırmak için çeşitli işaretleme yollarına da gidildiği de görülmektedir. Özellikle hayvan sürüleri arasında güvenliği ve verimi sağlama ihtiyaçları sonucunda birtakım geleneksel işaretleme yöntemlerinin meydana geldiği görülmektedir. Bunlar; en atımı ile boya sürmedir.

En atımı; Türklerde ortak olarak görülen ve genellikle koyunların kulağına bir çizgi ya da kesik yoluyla işaret (damga) koyarak hayvanın hangi kabileye ve kime ait olduğunu gösteren işaretlerdir (Gülensoy, 1989: 18). Bu yöntem Eskişehir yöresinde genellikle kuzunun doğumundan itibaren iki-üç ay içerisinde uygulanan önemli bir işaretleme yöntemidir:

“Kulak eni atarız. Kulağın sağını kesik solunu da delik yapardık biz. İşaret atımı bitince de çam katranıyla koyunun kulağını hafif kaplardık ki kurt düşmesin. Eni hayvan kuzuyken yaparsın çünkü o zaman kanı daha az akar ve hayvanın canı daha az yanar” (KK-22, KK-23).

Fotoğraf 87. Kulak Eni Atılarak İşaretlenmiş Keçiler

“Köyde en atılır. Boya pek fazla yok. Mesela, dikine kesenler Ahmet’in, yandan kesenler Mehmed’in diyerek aklımızda kalır” (KK-25).

Fotoğraf 88. Kulak Eni ile İşaretlenen Koyunlar

Fotoğraf 89. Kulak Eni

“Hayvanın kulağına en atardık mesela; bir kulağına oyma derdik biz böyle yuvarlak şekilde oyardım diğer kulağına sırma yapardım. Herkesin kendine göre bir eni vardı yani” (KK-68, KK-69).

“Eğer hayvanın kulağında delik varsa “kulak yığırma”, düz ise “düz kesik kulak” diyerek hayvanları aklımıza kazırdık. Eskiden herkes, birbirlerinin enini bilirdi. Koyunu görür görmez kulağından biliriz kime ait olduğunu” (KK-121).

“Eskiden koyunları kuzuyken eniyorduk. Herkesin bir eni vardı ezberlerdik o enleri. Koyun kaybolduğunda o enden biliriz bu bizimki mi yoksa başkasının ki mi” (KK-55).

“Burada en yapan kalmadı artık, kulak numarası olunca kulağa başka bir şekilde dokunmuyoruz. Zaten ilçe müdürlüğü gelir hayvanı kayıt altına alır” (KK-46).

“Artık en kullanmıyoruz. İşimiz ticarete döküldüğünden beridir sırtlarına marka vurmaya başladık. Mesela; benim markam ismimle aynı: ‘İG’ (İsmail Genç).” (KK-26).

Eskişehir yöresinde hayvanların işaretlenmesinde kullanılan bir diğer işlem ise boya sürmedir. Yöre genelinde genellikle mavi, kırmızı ve siyah renkler koyun, tavuk vb. hayvanların tüylerine çeşitli şekillerde sürülmektedir. Bu noktada sürülen boya seçiminin, kırsal ortamlarda rahatlıkla görülebilen renkler olmasının yanında kırmızı ve mavi renklerin Türk kültüründeki önemine de dikkat çekilmelidir. Özellikle mavi rengin eski Türklerde güç ve koruyuculuğu sembolize etmesi (Ögel, 2003a: 42),

koyunlarda bu rengin kullanımı ile Eski Türk inanışları arasında bir bağlantı olabileceği fikrini akıllara getirmektedir.

“Tavukların, ineklerin üstünü kırmızıya boyarız öteki maviye boyar, yeşile boyar. Herkes bilir yani hayvanın” (KK-10)

“Kulak eni atmıyoruz, boya kullanımı bizlerde daha da yaygındır” (KK-45, KK-78).

*Fotoğraf 90. Tavukta İşaretleme
(KK-16)*

*Fotoğraf 91. Tavukta İşaretleme
(KK-16)*

*Fotoğraf 92. Koyunda Boya ile İşaretleme
(KK-45)*

*Fotoğraf 93. Koyunda Boya ile
İşaretleme (KK-45)*

Fotoğraf 94. Koyunda Boya ile İşaretleme (KK-170)

Eskişehir yöresine bakıldığında, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların işaretlenmesinde her ne kadar geleneksel işaretlemeler yaşatılsa da T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından zorunlu kılınan “Elektronik Küpe” (URL-20) uygulaması tüm yörede aktif şekilde kullanılmaktadır. Bu durum çeşitli mahallelerde geleneksel uygulamaların kullanımını sonlandırmıştır. Elektronik küpe uygulaması dolayısıyla, özellikle en atımı geleneğinde işlev kaybının yaşandığı görülmektedir:

“Tarım ilçeler tarafından artık küpeleme oluyor tüm hayvanlarımız kayıtlı hâle geldi bu yüzden en’e pek fazla ihtiyaç duymuyoruz” (KK-107).

“Hayvanın nüfus kâğıdı gibi artık kulak küpesi var. Devlet düzenli şekilde ilaçlarını vs. yaptırıyor. Bu sebeple en vurmaya bıraktık” (KK-29).

“Hayvanlara önceden kulak eni koyardık şimdi ise kulak küpesi yaptırdığımız için en gerek kalmıyor” (KK-15).

Fotoğraf 95. Kulak Enini Bırakarak Küpe Uygulamasına Geçişte Örnek

Fotoğraf 96. Kulak Küpesi Örneği

2.7.3.1. Hayvanlarda Adlandırmalar

Adlandırma; bir tür varlık tanımlama eylemidir ve var olan her varlığın belirli şekillerde bir ismi bulunmaktadır. Yörede yapılan saha araştırması içerisinde yeni doğan yavrulara veya sahiplenilen hayvanlara işaretlemelerin yanında çeşitli isimlerin de koyulduğu tespit edilmiştir. Bu isimler, yöre halkında hayvancılık faaliyetlerini ve hayvanın yerini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü bir varlık, insan hayatında ne kadar büyük bir rol oynarsa adlandırma eylemi de o denli yoğunlaşacaktır.

“Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığı ticari amaçlı yapanlar, hayvanlarına hiç isim takmazlar. Zaten yüzlerini de pek görmezler. İsim taktığın hayvanla bağ kurarsın. İnsan sevdiği, bağ kurduğu hayvanını satarken bir garip oluyor” (KK-40).

“Buzağlarıma tıpkı bebeğe koyar gibi üç gün içerisinde isim veriyorum. Benimkilerde birinin adı Nazlı, diğerrinin adı ise Selma. Çocuğum olsaydı adlarını öyle koyacaktım olmadı. Ben de doğan hayvanlarıma koydum” (KK-37).

Fotoğraf 97. “Nazlı” ve “Selma”

“İrk olarak Anadolu merinosu ve yerli koyunun kırmasından doğururuz. Koçu ondan doğan kuzuyla anaç ediniyoruz. İşletmen büyük de olsa küçük de olsa ‘Karagöz’, ‘Tek Göz’, ‘Akçıl’, ‘Kara Kulak’ gibi isimler takarsın hayvanına. Herkes malını sever, sevdiği için onu tanır ve isim takar. Hem isim takmazsan işin de zorlaşır” (KK-26).

“Cuma doğan buzağı dişi ise adını ‘Cumasiye’ koyarız” (KK-112).

“Bir tane keçim var, o da sapsarıdır. Adını Güneş koydum, evladım gibi bakarım” (KK-122).

Fotoğraf 98. Rengi ile Ön Plana Çıkan Keçi: “Güneş”

“Çakır gözlü olur ‘Çakır’ derim. ‘Sarıca’ derim mesela; göz altları sarı olana” (KK-29, KK-30).

“Bizde keçi boldur. ‘Heybetli’imiz var bir tane. En irileri o olunca aklımca isim koydum. Bir de ‘Sakallı’ var, en inatçıları o, izin versem beni bile süser” (KK-94).

Fotoğraf 99. Türü Sebebiyle İsimlendirilen Keçi: "Sakallı"

Fotoğraf 100. Tek Boynuzu Dolayısıyla İsimlendirilmiş Bir İnek: "Anno"⁷

“Koçlarımızın adını ‘Utku’ ve ‘Sinangazi’ koyduk. İsimlerinin olması, katıma çıkarırken de bize kolaylık sağlıyor. İsimlere çocuklarımızı karar verdi” (KK-10).

“Kadınlar ineğe isim takmada daha eğilimli. Eşim, ineklerimize ‘Mertcan’ ve ‘Alican’ ismini taktı” (KK-13).

“Horozlarımdan birinin ismini ‘Çilli Hasan’ koydum. Eğer ibiği iriyse ‘Depeli’ derim” (KK-8, KK-9).

Fotoğraf 101. İbiğindeki Fark Dolayısıyla İsimlendirilen Horoz: "Çilli Hasan"

Görüldüğü üzere, yöre içerisinde tespit edilen adlandırmalarda en sık yönelimin hayvanların farklılık arz eden özelliklerinden yola çıkıldığı görülmektedir.

⁷ “Anno” kelimesi Pomak dilinde tek, bir anlamlarına gelmektedir.

Bunun yanı sıra özellikle kadınlar, bakmakta oldukları hayvanlarla daha kolay gönül bağı kurarak erkek ve kız isimlerinden de tercihler yapabilmektedir. Bazı mahallelerde hayvanların adlandırılması işlevsel kabul edilmektedir. Bazı kaynak kişiler; sürü içerisinde isim verilen hayvanların gündelik hayvancılık faaliyetlerini kolaylaştırdığını ifade etmiştir. Hayvanların adlandırılmasında görülen bir diğer unsur ise genelde ticaret amacı güdülen işletmelerde hayvanlara isim takılmasının yaygın olmadığıdır. Kaynak kişiler bu kaçınmanın sebebi olarak; isim verilen hayvanın kişiler tarafından önemsenmesi ve iki canlı arasında bir çeşit bağın oluştuğuna dair inançtan kaynaklandığını ifade etmiştir. Eski Türklerde, benimsenen veya çeşitli özelliklerle ön plana çıkan bazı hayvanlarda da kişi adlarının kullanıma gidildiğinin bilinmesi (Şenel ve İlhan, 2008: 322), hayvana verilen önemin geçmişten günümüze devamlılığını gösteren önemli bir husustur.

2.7.4. Hayvanlarda Yün Kırkımı

Hayvan sağlığında önemli bir diğer işlem ise yün veya tüylerin hayvanın vücudundan çıkarılmasıyla uygulanan yün kırkımıdır. Yün kırkımı, hayvanların rahatlığı ve sağlığı için önemlidir. Aşırı uzun yünler, hayvanın sıcak havalarda aşırı ısınmasına veya yünün kirli hale gelmesine neden olabilir. Ayrıca, düzenli olarak yün kırkımı yapılmayan hayvanlarda yünler dolaşabilir ve kirli hale gelebilir, bu da yünün kalitesini düşürebilir.

Pertev Naili Boratav (1984: 128-129), hayvan sağlığında çeşitli tedavi yöntemlerinin yanı sıra üçüncü türden işlem olarak nitelendirdiği yün kırkımı, nalbantlık, iğdiş etme gibi işlemlerin de hayvan sağlığı adına önemli olduğunu belirtmiştir. Hayvanlarda yün kırkımı, hayvan sağlığının yanı sıra koyun yününün değerli bir ürün olması dolayısıyla da önem arz etmektedir (Kabak, 2018: 164). Özellikle ilkbaharda elde edilen koyun yünleri (yapağı), Türk ekonomisinde önemsenen ve birçok alanda kendisinden faydalanılan önemli bir ürün olmuştur (Aça, 2008: 120). Eskişehir yöresinde yün kırkımı, genellikle yılda iki kez yapılmaktadır. Mevsimlere bağlı olarak gün tercihinde değişimler yaşansa da yörede küçükbaş kırkımı, genellikle bahar veya yaz aylarında yapılmaktadır. Mevsim tercihinde amaç; hayvanların yünlerinin en uzun ve yoğun dönemin ilkbahar sonlarına denk gelişidir. Ayrıca yağmurlu ve soğuk havanın, hayvanda hastalık meydana getirmesi, yün kırkımının büyük oranda sıcak mevsimlerde yapılmasına sebep olmaktadır. Yapılan

saha araştırmasında kırıkm işleminin özel olarak tasarlanmış makaslar ya da tıraş makineleri ile yapıldığı tespit edilmiştir:

“Mesela, haziran başlarında kırık olur. Yağmur olmamasına çok dikkat ederiz. Mesela, hava durumunda en az on gün yağmur olmamalı. Hayvan üşütür, sümük yapar, halsiz ve dalgın olur. Tüyü tekrardan kabarcıya kadar kuru hava şarttır. O yüzden üşütmeyeceksin hayvanı” (KK-26).

“Hayvan terlemeden kırıkma çıkılmaz” (KK-170).

“Bu iş için Cevizli’den kırıkmcı getirtiyoruz. Biz makine tercih etmiyoruz, kesim için şakşak kullanmak, her zaman en iyisidir. Sabunlu su yapıyorlar, şakşakı ona batırıyorlar. Koyunun tüyü zaten yapışkandır böyle gelir ele. Sonra o sulu şakşak ile yün kesilir. Kırıkım öncesinde şak şakın bıçaklarını da bilersin. Yoksa böyle kör olur kesmezse koyunun canını yakar yapağı eder yünü de. Koyunun etini kestirirsen de hemen katran yağını sürersin” (KK-19, KK-22, KK-23).

Fotoğraf 102. Kırıkımda Kullanılan Eski Bir Makas (şak şak)

“Kırıkım zamanı geldiğinde hayvanın tüyleri yapağı olur iyice böyle alta doğru kabarır. Altı kabarma yapar yünü açılı açılıverir, koyunun yürümesini zorlaştırır. O yüzden yılda iki kere kırıkım şarttır” (KK-102, KK-103).

“Hayvanları mayıs ayında yılda bir kere kırkarız. Eskiden şakşak ile kırkardık ama şimdi çağırđıklarımız makine ile tüylerini kısaltıyoruz. Kırıkım bitince yünleri yayarız depolara. Kullanmak için ayırdıklarımızla yorgan ve yastık doldururuz, gerisini de satarız” (KK-121).

Fotoğraf 103. Kırkım sonunda kullanım için ayrılan yünler

“Koç, yani erkek koyun yünü ile dişi arasında fark vardır. Dişi koyun yününde olan maddî ve manevî hassalar diğer yünlerde yoktur. Çocukken yünleri dikenlerle toplardık, bakkala satardık. O da bize yemiş, çikolata verirdi. Ticaret ürünüydü ama artık pek önemsenmiyor” (KK-137).

“Eskiden tiftik altın idi. Onunla geçimimizi sağlardık. Konu komşu birlikte toplanırdık hayvanları toplu kırkardık. İmecesı olurdu. Sonra herkes belirlediği rengi kendi hayvanının sırtına çalardı” (KK-74, KK-75).

Fotoğraf 104. Koyun Yünü

2.7.5. Hayvan Kayıpları ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

Türklerde hayvancılık odaklı yaşam tarzı, hayvan ile insan etkileşiminin bir alt bir sonucu olarak hayvan kayıplarına dair çeşitli inanış ve uygulamaları meydana getirmiştir. Türk insanı; maddî ve tinsel olarak önemli gördüğü hayvanların kayıplarını en aza indirilebilmek ve olası kayıplara karşı önlem alabilmek için bir dizi yöntem geliştirmiştir. Bu yöntemlerin özellikle ahır-ağıl hayvanları etrafında yoğunlaştığı görülmektedir.

Türk kültüründe hayvancılığa dair halk bilgisinin tarihçesine bakıldığında, Anadolu'ya yerleşimin de öncesinde, Orta Asya'da göçebe vaziyette yaşanan dönemlerde dahi hayvan sağlığı ve koruması hakkında donanımın var olduğu görülmektedir (Boratav, 1984: 129). Bu noktada özellikle ahır ve ağıl hayvanlarının, vahşi hayvanlardan korunabilmesi ve kayıplarının önlenebilmesi için çeşitli büyüklük ve akılcı yöntemlerin var olduğu bilinmektedir. Örneğin; koyun hayvanlarının kurt vb. vahşi hayvanlardan korunması için uygulanan kurt ağzı bağlama, Türk kültüründe önem arz eden büyüklük bir uygulamadır (Aça, 2008: 183).

Kurt ağzı bağlama; özellikle koyunların kaybolması durumunda, kurt vb. hayvanlar tarafından zarar görmeden tekrardan bulunabilmesi amacıyla başvuru ve yırtıcı hayvanın ağzının kapanması için bıçak, ip düğümü vb. materyallerden yararlanılan bir çeşit önleme uygulamasıdır (Kalafat, 2006: 273). Özellikle uygulama içerisinde; kurdun ağzının kapanması için kullanılan bıçak ve ip düğümleri, Türk halk inançlarında büyü ve büyü bozmak ile bağlantılıdır (Balaban, 2013: 14). Bunun yanı sıra hayvanın davranış yapısı, coğrafi şartlar vb. bilgilerden yola çıkılarak akılcı yöntemlerle de kayıp hayvanların bulunabildiği bilinmektedir. Araştırma sahası olan Eskişehir yöresine bakıldığında, kayıp hayvanların bulunması için çeşitli akılcı yöntemlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna karşın büyüklük işlemlerin büyük oranda yaşatılmadığı söylenebilir. Saha araştırmasında kurt ağzı bağlama uygulamasına dair herhangi bir devamlılık tespit edilememiştir:

“Eskiden mahallede hayvanlar kaybolduğunda kurt kapmasın diye ağızları bağlanırmış. Anneannem duasını biliyordu ama bizler hiç öğrenmedik. Herhangi bir bıçak ya da makas okunarak kapalı hâle getirilirdi. Bu olaydan sonra kurdun ağzı kapanmış olurdu. Ertesi gün koyun ya kendiliğinden dönerdi ya da bizler gidip aramaya çıkardık. Yalnız koyun bulunduktan sonra makası tekrardan dua ile açardık. Kurdun ağzı açılmazsa hayvan açlıktan ölmesin diyerek açardık” (KK-159).

“Kaybolan inekler çan sesiyle bulunur burada. Genelde ineklerin ve koyunların boynuna çan takarız. Hayvan sayısının eksik olduğunu anladığımızda da civar bölgede o çanı dinleriz” (KK-7).

“İki tane çan koyunu tutarım sürümde. Hayvanlarım o sese aşına olduğu için yanlarından pek ayrılmazlar. Ben de gözden uzaklaşan hayvanları çan sesini dinleyerek yakalarım” (KK-153).

Fotoğraf 105. Çan Koyunu

Fotoğraf 106. Çan koyunu

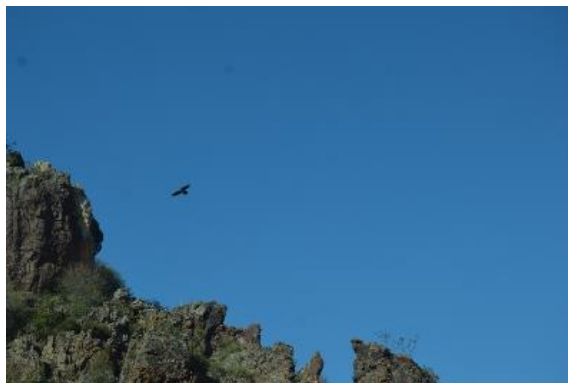
“Bazen adamın sürüsü kurttan korkusuna bölünür. Yarıları dağda kalır. O zamanlarda sürüsü katışık olan köylüler kaybolan hayvanlarını bulmak için aramaya çıkarlar çanlarla silahlarla” (KK-10).

“Büyük sürülerde çan sesini dinleriz kaybolanları bulmak için” (KK-19).

“Yel ne taraftan geliyorsa koyun da oraya gider derler” (KK-22).

“Koyun rüzgara karşı gider. Oraya doğru ararız. Bir de çanın sesini duyup bulabiliriz” (KK-25).

“Diyelim bir koyun kayboldu bakarsın gökyüzüne. Kartallar canlı hayvan üzerinde de dolaşır. Kartal nerede dolaşıyorsa kesin bir hayvan vardır belki sıkışmış olabilir diyerek oraya gidip mutlaka bir bakarım” (KK-26).

Fotoğraf 107. Hayvan Kayıplarında Yararlanılan İşaret (Kartal)

“Koyunlar genelde otlağın çok olduğu yere gider. Bir de rüzgâr nereden eserse oraya gider. Bu yüzden otlatıldığı alanı iyi tanırsan hayvanını hemen bulursun” (KK-31)

“Koyun gündüz kaybolduğunda kesinlikle bir tarlaya girmiş demektir. Gece ise hep yukarı atar kendini. Kesin tepelere kaçmıştır diye düşünürüz” (KK-38, KK-39).

“Köpekler çan sesine alıştığından dolayı kayıplarda hep köpeklerimizi kullanırız” (KK-58, KK-59).

“Hayvanın kayboldu mu araziye çıkarsın çan varsa eğer hayvanında böyle yere yatarsın toprağa kulağını yaslırsın dinlersin. Nereye gittiklerini duyarsın. Sıcak havalarda hayvan rüzgâra doğru kaçır o yüzden hayvanını kaybettiysen rüzgâra doğru yürüyerek bulursun” (KK-110).

Görüldüğü üzere, yörede kayıp hayvanları mesleki deneyimle çözdüğünü belirten birçok kaynak kişi bulunmaktadır. Ayrıca bazı çobanlar ve hayvan sahipleri, bu tarz tehlikelere karşı koyunlarını çan sesine alıştırmaktadır. Böylelikle çan sesini duyan koyun, sahibinden uzaklaşmayacaktır. Bunun dışında yörede hayvanları bulabilmek için başka uygulamalar da bulunmaktadır. Örneğin; hayvanını kaybettiğini anlayan bir çoban, civardaki diğer çobanlarla iletişime geçerek kayıp hayvanı ilanı verebilmektedir. Bu ilan veriş genel olarak telefon araması, WhatsApp gibi iletişim uygulamaları ve Facebook isimli sosyal medya platformunda kurulan köy sayfaları üzerinden gerçekleştirilmektedir (KK-25, KK-26, KK-30, KK-170, KK-184, KK-185, KK-186). Bunun dışında yörede tespit edilen son uygulama ise dron (uçan göz) teknolojisinin kullanımı olmuştur:

Günümüz teknolojilerinin getirdiği değişimler, hayatın bir çok alanında dönüşümü de beraberinde getirmektedir. Bu noktada hayvan kayıpları için dron kullanımının hayvancılığa dayalı meslekleri ve günlük yaşamı kolaylaştıracak bir yapısı bulunmaktadır (Büyükokutan Töret ve Söğüt, 2022: 302-303). Yapılan saha araştırmasında bireysel dron kullanımı hakkında bilgisi ve eğitimi olan hayvan sahiplerinin, koyun ve inek kayıplarında dron teknolojisinden faydalandıkları tespit edilmiştir (KK-24, KK-46, KK-60, KK-61, KK-62, KK-63, KK-64, KK-148, KK-153, KK-154, KK-155, KK-156, KK-163).

Fotoğraf 108. Yalınkaya Mahallesi 'nde Drone Aracılığıyla Hayvan Arama

Fotoğraf 109. Hayvan Kaybında Drone Kullanımına Örnek (Kk-155)

2.8. Hava Durumuna Yönelik Tahminlerde Hayvanlardan Yararlanma

Türkler, tarım ve hayvancılığa dayalı yaşam tarzları dolayısıyla doğada meydana gelebilecek her türlü değişikliğe duyarlı yaşayış göstermişlerdir. Dolayısıyla hava olaylarında yaşanabilecek değişikliklere karşı önlem almak ve onları önceden tayin edebilmek amacıyla çeşitli inanış ve uygulamalar meydana getirmişlerdir.

Hava durumu ve mevsimlere yönelik halk meteorolojisi, insanların yaşamlarını daha kolay geçirebilme amacıyla tabiatın gözlemlenmesine dayanan birtakım inanış ve uygulamaları içermektedir (Biray, 2013: 2). Türkler de doğada hayatta kalabilmek ve yaşam tarzları olan tarım ile hayvancılıkta başarılı olabilmek için birçok hayvanın davranışlarından, yapıların konumundan vb. durumlardan yola çıkarak hava olaylarını tahmin etmeye çalışmışlardır (Baldick, 2016: 192). İçgüdüleri sayesinde muhtemel hava değişikliklerini önceden sezebilen ve hızlı bir şekilde tepki gösterebilen hayvanlar, Türklerin hava tahmini yapmalarında sıklıkla tercih edilen canlılardır.

Örneğin, Makedonya'da yaşayan Türkler, gökyüzünde renkli böceklerin çoğalmasını yağmurun gelişi ile bağdaştırmaktadır. Onlara göre bu böceğin sıkça görülmesi mutlaka yağmur yağacağına işarettir (Ercan, 2006: 76). Yine Orta Doğu'da yaşamlarını sürdüren Türk toplulukları arasında hayvanların hareketleri ile hava tahmininde bulunduğu bilinmektedir. Solucanların toprak yüzeyinde sıkça görülmesi, tavukların bitlenmesi ve eşeklerin kulaklarını sallaması yağmurun yağacağını gösteren işaretler olarak kabul edilmektedir (Yalman, 1997: 56). Anadolu'ya gelindiğinde; Erzurum yöresinde kedilerin devamlı ocak başında kıvrılıp yatması, o kışın oldukça sert geçeceğine; kurbağaların toplu halde ötmeleri ise yağmurun yağacağına işarettir (Sezen, 2013: 160-162). Tokat yöresine bakıldığında,

özellikle serçelerin çok öttüğü ve örümceklerin çok görüldüğü senelerde kış mevsiminin sert geçeceğine inanılmaktadır (Sezmiş, 2018: 73).

“Sıcak bir havada arıların hızla kovanlarına girip çıktıklarını görürsem, yağmurun yaklaşmakta olduğunu anlarım. Çünkü bu hayvanlar, böyle zamanlarda bir an önce işimiz bitsin diye hızlanır” (KK-3).

“Baharın gelişi ilk leylekle anlaşılır. Havada leyleği gördüğün zaman sıcak havaların kapıda olduğunu anlarsın” (KK-137, KK-147).

“Daş Depe Yeli diye bir yel vardır. O estiği zaman hayvanlar heyecanlanır ve hemen yemeğe başlar. Böyle zamanlarda ben hangi yelin estiğini anlayamasam da koyunlara bakarak yağmurun yağıp yağmayacağını anlayabilirim” (KK-2).

“Koyun, hava sert olduğu zaman çalılıarın üzerine sürekli iniyorsa kar geliyor demektir” (KK-22, KK-23).

“Hayvanın yayılımından hava durumu anlaşılır. Mesela, yarın kar yağacak olsun; o gün hayvan çok gezmez, tamamen yemeğe yoğunlaşır. Bu durum bir iki saat sonrasında yağmur yağacaksa da geçerlidir. Hisli hayvanlar içlerinden ‘karnımı çabuk doyurayım da gideyim’. Ben de bunu babamdan öğrendim” (KK-60).

“O akşam kar yağacaksa koyun, normalde yemediği otu bile yer. Yazın, hava normalinden çok daha sıcak geçecekse; koyunlar gölge bir yere saklanmaya çalışır” (KK-38).

Fotoğraf 110. Hava Tahmininde Koyunların Kullanımı

“Kışın kar yağacağı, yalnızca keçiden anlaşılır. Keçiler, hava aşırı soğuduğu zaman birbirine siner, yaklaşır. Koyun, yapağılı olduğu için pek hissetmez, o yüzden ben keçilere daha çok güvenirim” (KK-110).

“Kara karga özellikle aralık zamanı kar yağacağını anlar. Özellikle gece çok gaklarsa böyle oyun oynarsa kar yağacak demektir” (KK-39).

“Tepelerin başında sis, hayvanların halinde de pus oldu mu anla ki yağmur yağacak” (KK-64).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE BİTKİ VE HAYVANA DAİR İNANIŞ VE UYGULAMALAR

İnsan yaşamını derinden etkileyen, onu büyük oranda yönlendiren ve içerisinde bulunduğu toplumca gelenekselleşmiş bir takım inanış ve uygulamaları barındıran kritik dönemler, "geçiş dönemi" olarak adlandırılmaktadır. İnsanoğlunun, hayatı boyunca bulunduğu toplumda kültürel ve doğal çevreyle ilişkili olarak geçirdiği birtakım dönüm noktaları bulunmaktadır. Bu dönüm noktaları içerisinde, bir daha tekrarının bulunmayışı ile ön plana çıkan doğum, düğün ve ölüm; insan ömründe bir nevi kilometre taşlarını temsil eden önemli geçiş dönemlerindendir.

Geçiş dönemleri; insanların, doğdukları andan ölümüne kadarki süreçte dâhil oldukları toplum içerisinde geçmişten günümüze meydana getirdikleri inanış ve uygulama bütünleridir (Akdağ, 2023: 23). İnsan yaşamına bakıldığında; doğum, düğün ve ölüm hakkında meydana gelen durumların, hayat döngüsünü belirgin olarak şekillendirdiği görülmektedir. Arnold Van Gennep, bu seçilimin kaynağında ayrılma, eşik (geçiş) ve bir araya gelme eylemlerinin yattığını belirtmektedir (Çelik, 2022: 243). Bu dönemlerde birey, olayı kutsamak ve geçişler arasında meydana gelebilecek zararlardan korunabilmek adına birçok tören ve âdete başvurmaktadır (Örnek, 2014: 105). Bu da geçiş dönemlerinin kişi merkezli olduğunu göstermektedir. Çünkü meydana getirilen âdet ve törenlerin merkezinde kişinin hayatında meydana gelen değişikliğe hazırlanması ve onu ifade etmesi yer almaktadır (Hanko, 2009: 206).

Bireyin toplum içerisinde yeni bir aşamaya geçişini sembolize eden ve bu geçişi sınayan geçiş dönemi ritüelleri, içerisinde çeşitli kültürel öğeleri ve inançları barındıran unsurlardır (Yeşil, 2014: 118). Bahsi geçen bu dönemlerin etrafında çeşitli birçok inanış ve uygulamanın üretilmesi, geçiş dönemlerinin ait olduğu toplumla arasındaki kültürel bağlamın boyutlarını gözler önüne sermektedir (Aksoy ve Duman, 2020: 122). Yaşamı bu denli etkileyen geçiş dönemlerinin, benzer şekilde yaşamdan ve kültürden etkilenmesi pek tabii beklendik bir sonuçtur. Geçiş dönemleri, büyük oranda ait oldukları toplumun değer ve normları tarafından şekillenmektedir. Bir topluma ait geçiş dönemleri incelendiğinde o toplumun yaşantısı ve kültürel değerlerinin; doğum, düğün ve ölüme dair ritüellere derinlemesine işlediği

görülmektedir. Bu noktada Türk toplumunda görülen geçiş dönemleri içerisinde bitki ve hayvanların, yoğun şekilde yer alması gayet doğaldır.

Bitki ve hayvanlar, Türk kültüründe inanış ve uygulamalarla iç içe geçmiş sembolik bir yapıya sahiptir ve geçiş dönemleri içerisinde belirgin bir şekilde yer almaktadır. Eskişehir’de de geçiş dönemleri içerisinde görülen inanış ve uygulamaların bitki ve hayvanlardan etkilendiği görülmektedir. Yörede yapılan saha araştırmasında; icra edilen geçiş dönemi uygulamaları ve yerel inanışların birçoğunda çeşitli bitki ile hayvanlara başvurulduğu ve onlardan yararlanıldığı görülmüştür. Araştırma esnasında bu yönelimin, yalnızca bitki ve hayvanların Türk inanış sisteminde yer alan karşılıklarının devam ettirilmesi ile sınırlı kalmadığı; aynı zamanda geçiş dönemlerinin icraları esnasında tarım ve hayvancılığa bağlı takvimsel bir yapılanmaya gidildiği de tespit edilmiştir. Geçiş dönemlerinde görülen bu durum, Eskişehir yöresinde kültürel ve doğal bağların güçlü olduğunun önemli bir göstergesidir. Eskişehir yöresi, geçiş dönemlerinde bitki ve hayvana dayalı inanış ve uygulamalar açısından zengin örnekler sunmaktadır.

3.1. Doğum

Doğum, insanoğlunun dünyaya gelmesine vesile olmaktadır ve insan hayatındaki belirgin dönemler arasında yer alan ilk geçiş dönemidir. Çocuğun doğumu, toplumların devamlılığını sağlayan ailenin oluşumunda önemli bir yapıtaşdır. Bu sebeple doğum, toplumlar tarafından geleceğin yaratımı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, insanlık tarafından daima iyiye yorulmakta ve sevinçle karşılanmaktadır.

Hayatın üç büyük geçiş döneminden birisi olan doğumda, çeşitli birçok inanış, kaçınma ve yaptırım çıkmaktadır (Örnek, 2014: 105). Bu çeşitliliğin sebebi, insanoğlunun çağlar boyunca doğum ve doğuma eşlik eden evrelere verdiği büyük önemdir (Artun, 2008: 135). Geçmişte olduğu gibi günümüzde de çocuk, toplumda saygınlığın ve gücün bir yansıması olarak algılanmaktadır. Bir evliliğin taçlanması için mutlaka sağlıklı bir çocuk doğumunun gerekliliğini öngören Türk kültüründe, istenen doğumun çok öncesinden başlamak kaydıyla birçok inanış ve uygulamanın yer aldığı görülmektedir. Türk toplumunda doğan bir çocuk, yalnızca doğduğu aileyi mutlu etmekle kalmamakta, Türk toplumunun sürekliliğini simgelemesi açısından topyekûn bir sevinç ile karşılanmaktadır. Anne ve babanın bütünlüğünü, soyun gücünü ve

devamlılığını, yaşamın da başlangıcını simgeleyen doğum; toplumun gözünde büyük bir öneme sahiptir ve kendi bünyesi içerisinde birtakım ritüelleri barındırmaktadır (Örnek, 2014: 184).

Türk toplumunda doğum sürecinin öncesinde, doğum sırasında ve doğumdan sonra annenin ve bebeğin kutsanmasında, çeşitli birçok yaptırım ve kaçınma pratiği göze çarpmaktadır (Bulut, 2017: 125; Öger, 2012: 1680). Bu durum göz önüne alındığında, kadının hamile kalmaya çalışmasında, doğuma hazırlanmasında, cinsiyet tayininde, doğacak bebeğin fiziksel ve tinsel özelliklerinin etkilenmesinde, bebeğin doğumu ve sonraki süreçte korunmasında ve yine aynı şekilde lohusanın sağlığının stabilizasyonunda bitki ve hayvanlardan birçok şekilde yararlanılmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, Eskişehir yöresinde doğuma dair tespit edilen inanış ve ritüellerin içerisinde bitki ve hayvanların kullanımı incelenmiştir. Yapılan saha çalışmaları neticesinde başta kadının gebe kalma ve kısırlığı giderme pratikleri olmak üzere, istenmeyen gebeliği önlemede, hamilelik sürecinde dikkat edilmesi gereken kaçınma ve yönelimlerde, doğan bebeği müjdelemede, lohusanın korunmasında, anne sütünün bereketlenmesinde, bebeğin kırklanmasında ve çocukluk döneminin sağlıklı bir şekilde geçirilmesinde tercih edilen birçok eylem içerisinde, çeşitli bitki ve hayvanların sembolik veya direkt olarak kullanımları tespit edilmiştir.

3.1.1. Doğum Öncesi

Geçiş dönemlerinden doğumda bitki ve hayvanların kullanımının görüldüğü ilk başlık, kadının hamile kalması için başvurduğu eylemler olmuştur. Türk kültürünün inanç ve gelenekleri, kadını doğumun çok öncesinden; hamile kalma adına girişilen hazırlıklardan itibaren birtakım âdetlere uymaya zorlamaktadır (Acıpayamlı, 1974: 26). Türk kültüründe başta aile bireyleri olmak üzere, toplumun birçok ferdi, evlenen çiftlerin en kısa zaman içerisinde çocuk sahibi olmasını istemektedir (Örnek, 1997: 132). Bu durumun yanında çocuğu ol(a)mayan kadınların “kısır” olarak nitelendirilmesi ve hor görülmesi (Acıpayamlı, 1974: 13; Taş, 2002: 574; Yolcu, 2014: 199), günümüzde etkisi azalmış olmakla birlikte hâlen karşılaşılan toplumsal bir problemdir. Dolayısıyla, Türk kültüründe kadınlar, geçmişten günümüze hem toplumda saygınlık kazanmak hem de bünyesinde bulunan annelik güdüsünü

doymak amacıyla hamile kalmak istemekte ve bu yolda birçok yöntem başvurur.

Pertev Naili Boratav (1984: 144), 100 Soruda Türk Folkloru isimli çalışmasında kadınların kısırlık kuşkusundan kurtulmak ve doğurganlığını arttırmak için yaptığı uygulamaları iki başlık altında incelemektedir: a) Olağanüstü güçlerden yararlanmalar ve çeşitli büyüleme işlemleri, b) Akılcı-gerçekçi, ilaç ve onarma tipinde işlemleri.

Sedat Veyis Örnek (2014: 135) ise hamile kalmak isteyen kadınların yaptıkları uygulamaları üç başlık altında incelemektedir: a) Dinsel-büyüsel nitelikte olanlar, b) Halk hekimliği kapsamına girenler, c) Tıbbi sağaltma alanına girenler.

Bu tasniflerden hareketle, başta Anadolu sahası olmak üzere, Türk dünyasında kadınların, çocuk sahibi olabilmek için çeşitli türdeki yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Bu yöntemlerde Türk kadınlarının hamile kalabilmek amacıyla doğanın sunduğu kaynaklardan yararlandığı görülmektedir. Kültür içerisinde kadını tedavi etmek ve doğurganlığı artırmak amacıyla geleneksel olarak çeşitli bitki ve hayvanlar kullanılmış; bereketi simgeleyen ve üreme gücüne sahip olduğuna inanılan bitkiler tüketilmiş ve doğurganlığı temsil eden hayvanlarla temasa geçilmiştir.

Örneğin; çocuğu olmayan Yakut kadınlarının toplum içerisinde iyi atfedilen bir ağacın yanına gelerek boz bir atın derisi üzerinde Tanrı'ya yalvarması ve hayvan yavrularına şefkatli davranmaya özen göstermesi, hamile kalabilmek için yapılan uygulamalardandır (İnan, 2017: 33, 160).

Tatar Türklerinin inanış sistemine bakıldığında da atların ön plana çıktığı görülmektedir. Tatar Türkleri, at yanında dolaşan kadının doğurganlığının artacağına ve eteğine yulaf koyup yeni yavruleyen atı besleyen kadınların da çocuk sahibi olacağına inanmaktadır (Zarifova Çetin, 2009: 62). Benzer şekilde Kazak Türkleri, gebe kalabilmek için besili atlardan birisini keserek erkeği kısırağın derisiyle, kadını da aygırın derisiyle sararak terletmektedir (Çetin, 2021: 48).

Kırgızlarda kısırlığı engellemek ve çocuk sahibi olabilmek için kadınların daha çok Şamanizm devrinden kalma mukaddes ağaçlara yöneldiği görülmektedir. Özellikle elma ağaçlarının bulunduğu bölgelerde yuvarlanmak ve ağaç ile temasa geçmenin hamile kalmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir (İnan, 2017: 160).

Anadolu sahasına bakıldığında da bitki ve hayvanların kullanımı hakkında benzer bir tabloyle karşılaşılmaktadır. Türkiye Türklerinin, çocuksuzluğu gidermek adına içeriğinde çeşitli bitki ve hayvanların barındığı dinsel-büyüsel işlemlere sıkça başvurduğu görülmektedir. Bu noktada karşımıza; doğal bitkilerden yapılan ilaçların içilmesi, adak adanarak hayvan kurban edilmesi ve çeşitli türbelerin bahçelerinde bulunan ağaçlar ile temasa geçilmesi gibi birçok uygulama çıkmaktadır.

Örneğin; Adana yöresinde gebe kalmak için kadınlar inek sütünden tütüsü yaparak üzerine oturmakta veya Mekke'den getirilen 40 adet buğday tanesinin suyuyla banyo yapmaktadır (Başçetinçelik, 2009: 44-46). Sivas yöresinde, kadınların bir devenin altından üç kere geçerek hamile kalacağını düşünmektedir (Örnek, 1966: 56). Bursa'nın Keleş yöresinde ise gebe kalmak isteyen kadın, papatya suyunun tüten buharı üzerine oturtulur (Meral, 2019: 17). Erzurum yöresinde "Işkın" isimli bitkinin kökünün kaynatılarak tüketildiği, bunun yanında hayvan tezeği, ceviz kabuğu ve soğan kabuğunun birleşiminden oluşturulan bir tütüsünün üzerinde beklenilerek hamile kalmaya çalışıldığı bilinmektedir (Sezen, 2013: 66). Adana yöresinde de çocuğu olmayan kadına pancar kökü ve soğan suyu karıştırılıp içirilmektedir (Akdağ, 2023: 34).

Bu duruma örnek olarak Pertev Naili Boratav'ın şu tespiti de oldukça önemlidir:

"Dölyatağının kapalı olmasına karşı kara bir tavuğun yumurtasının sarısı üzerine karabiber ekerek, sıcak temiz bir beze sarılıp kadının dölyatağına sokulur. Bu işlemin, herhangi bir yumurta ile değil de kara bir tavuğun yumurtası ile kullanılma şartında büyüklük bir anlam olduğuna dair şüphe yoktur" (Boratav, 1984: 144-145).

Görüldüğü üzere; Türk kültürü içerisinde çocuğu olmayan kadınlar, birtakım dinsel-büyüsel işleme tabii tuttıkları çeşitli meyve ve sebze ürünleriyle temasa geçerek hamile kalmaya çalışmaktadır. Araştırma sahası olan Eskişehir'e bakıldığında da kadınların hamile kalabilmek ve doğurganlığı arttırabilmek için benzer şekilde dinsel-büyüsel ve akılcı yöntemlere başvurduğu görülmektedir.

Öncelikle yörede en yoğun tespiti yapılan uygulama, soğan veya yumurtanın vajina ile temasını gerçekleştirerek rahmin etkilenmeye çalışılması olmuştur. Çalışmaya dâhil olan kaynak kişilerin bir çoğu, yumurta ya da soğandan herhangi

birisini iç çamaşırına yerleştirerek ya da direkt olarak vajinaya sürterek hamile kalmanın kolaylaşacağını düşündüğünü ifade etmiştir (KK-23, KK-73, KK-81). Bu işlemde; yumurta ve soğanın tercih edilmesinde beyaz rengin eski Türk inanışlarındaki yeri başlı başına bir etkidir. Bunun yanında soğanın şekil itibariyle rahmi çağrıştırması yörede temas ve benzetim büyülerinin hâlen geçerli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Aynı durum; yumurtanın, içeriğinde taşıdığı canlı vasıtasıyla gebe kalmaya yardımcı olacağı inanışında da görülmektedir:

“Kırka Mahallesi’nde sıcak yumurtayı kaynatarak hamile kalan bir kadın olduğunu biliyorum. Kaynamış yumurtayı, sıcak bir şekilde alırsın ve iç çamaşırına yerleştirirsin. Yumurta, içerisinde can taşıdığı için sana da can verecektir” (KK-73).

“Yumurta kaynatıp rahme koymak, insanı hemen hamile bırakmış derler. Çünkü yumurta vücuda değdiğinde bebek de rahme düşer” (KK-81).

Bunun yanında söz konusu ürünlerin vajina dışında bel bölgesi ile temas ettirildiği bir örnek de mevcuttur (KK-112). Bu işlemde yine bebeği taşıyan yumurtanın yerleşeceği rahim bölgesine yakın olan bel bölgesinin tercih edildiği görülmektedir:

“Evlendiğimiz zaman, rahmin kötü suyunu çekmesi ve can sıkıntısını çıkartması amacıyla bir soğanı tülbente sararak kendi belimize bağladık. Bu uygulamayı, soğan acı olduğu için bizlerin de acısını alsın diye yapardık. Rahmi temizler ve hamile kalmayı kolaylaştırırdı” (KK-112).

Söz konusu işlemde tercih edilen soğanın, direkt vücuda temas yoluyla kullanımının yanı sıra çeşitli işlemlerden geçirilen uygulamalar da mevcuttur (KK-46, KK-73, KK-81, KK-111). Bu işlemlerde soğanların kaynatıldıktan sonra ortaya çıkan suyunun tüketildiği görülmektedir:

“Ben, hamile kalmak için aylarca soğan suyu içtim ve işe yaradı. Soğan suyunu ayda yirmi gün içersin, on gün ise ara verirsin. Eğer o on gün içerisinde adet olursan soğan suyu işe yarıyor demektir. Bu şekilde tam 3 yıl boyunca soğan suyu içtim, sonunda da hamile kaldım” (KK-111).

“Her nimet yararlı olduğu şeye benzer. Mesela; ceviz, beyine benzer. Soğanın şekli de rahim gibidir, çünkü; hamile kalmaya yaramaktadır. Hamile kalmak isteyen kadınlar, bol bol soğan tüketirler” (KK-46).

“Burada ‘Çocuğu olmayanın gözünden yaş çıkmaz’ derler. O yüzden her kadının mutlaka anneliği tatması gereklidir. Çocuk sahibi olmak, bizim mahallede oldukça değerlidir. Bu sebeple yeni evlenen kızlarımıza, ilk bir yıl soğan suyu ve gül şerbeti içiririz” (KK-83).

Yörede tespiti yapılan bir diğer doğurganlık yönteminde ise başta Ebe Gümeci olmak üzere, çeşitli bitkilerin suyunun veya çayının tüketiminin yaygın olduğu tespit edilmiştir (KK-20, KK-21, KK-6, KK-7, KK-81, KK-108, KK-109). Bu noktada Nane, Aslan Pençesi, Isırgan Otu gibi otların tüketimi, genellikle kültürel içeriğin yoğun olmadığı akılcı tedaviler gibi olarak nitelendirilse de Ebe Gümeci bitkisinin doğum üzerinde kullanılmasında mutlaka büyüyük bir işlem yer almaktadır:

Türk kültüründe kadınlarda gebeliğin oluşturulmasının yanı sıra var olan gebelik ihtimalini ortadan kaldırmak ve bebeği düşürmek için de çeşitli yaptırım ve kaçınmaların olduğu bilinmektedir. Bu noktada başta Anadolu sahası olmak üzere, tüm Türk dünyasında muhtemel hamileliği durdurmak veya önlemek amacıyla bitki ve hayvanlardan yararlanıldığı görülmektedir (Sever, 2016: 62). Gebe kalmaya benzer şekilde büyüyük işlemlere de rastlanılan doğum önleme uygulamalarında genellikle akılcı yöntemlere başvurulduğu bilinmektedir.

Anadolu genelinde kadın, Ebegümeci otuyla zeytinyağını karıştırarak elde ettiği macunu rahmine koymaktadır (Artun, 2008: 139). Erzurum yöresinde kadınların gebeliklerini sonlandırmak için nar kabuğunu kaynatarak içtiği, kirli koyun yününün üzerine oturdukları ve katır tırnağı bitkisinin tütsülerinden faydalandıkları bilinmektedir. Yörede katır tırnağının ayrıca eşeklerden de alınarak tüketilmesi, yörede eşeğe dair çocuksuzluk motifinin oldukça canlı bir şekilde yaşatıldığını göstermektedir (Sezen, 2013: 67). Adana yöresinde ise kadınlar oluşan gebeliği sonlandırmak için tavuk tüyünden yararlanmaktadır (Başçetinçelik, 2009: 50).

Eskişehir yöresinde kadınlarda istek dışı oluşan hamileliğin sonlandırılması için yapılan uygulamalara bakıldığında, akılcı ve büyüyük işlemlerin bir arada kullanıldığı tespit edilmiştir. İşlemlerin çoğunda özellikle vajina bölgesinin asit dengesini bozarak hamileliğin oluşmasını engelleme (KK-20, KK-21) ya da çeşitli nesnelerle bölgenin kanatılması suretiyle tutunan yumurtayı düşürme (KK-42, KK-43)

amaçlanmaktadır. Bu şekilde uygulanan işlemler akılcı yöntemlerde değerlendirilebilir:

“Hamile kalmamak isteyen kadınlar, altlarını limonla ovarlarmış. Kendilerini limon ile temizlerlermiş” (KK-21).

“İstenmeyen hamileliklerde tele ile kendimizi kanatırdık. Bizde kuş tüyüne ‘Tele’ denilmektedir. Düşük yapmamızı sağlardı” (KK-23).

“Oluşan hamileliğin sonlanması için soğan ve kabuğu kaynatılıp içilir” (Özdemir, 2022: 29).

“Diyelim ki hamile kaldın ve düşük yapmak istiyorsun. İşte o zamanlarda kaz tüyü ile düşük yapmaya çalışırdık. Kaz tüyü ile içindeki keseyi patlatırsın. Eskiler böyle düşük yapmaya çalışmış” (KK-73).

“Bizim burada ‘Hindi/tavuk çırası ile yaktım kendimi.’ derler. Düşük yapmak için tavuğun ya da hindinin iki tane tüyünü koparırsın ve elinde birleştirerek bir çubuk elde edersin. O çubuğu çamaşıra yerleştirmek, düşük yaptırırdı. Ben küçükken annem de yapmıştı bu uygulamayı. Mosmor olmuştu suratı. Hemen hastaneye kaldırdılar, zor kurtardılar” (KK-10).

“Eskiden çocuk düşürmek için altımıza patlıcan kökü koyardık. Sonra da oturduğumuz yerde zıplardık; o kök içimize işlerdi ve düşük yaptırırdı” (KK-42).

“Bizde kazların tüyüne cıvık denilmektedir. Teyzem bebeğini onunla düşürmeye çalışmıştı ama vefat etti. O yüzden aldığın tüyü bir iki kere yıkayacaksın, güzelce temizleyeceksin. Yoksa mikrop kaparsın” (KK-66).

Yörede tespit edilen bir diğer işlem ise katır sütü içerek hamileliğin önlenmesi olmuştur (KK-47). Katırın sütü elde edildikten sonra 2 hafta boyunca her gün içilerek uygulanılmaktadır. Bu işlemde genetik kodları dolayısıyla kısır bir hayvan olan katırın sütünün kullanılması akıllara büyüklük bir işlem olduğunu getirtmektedir. Çünkü “parçanın başına gelen, bütünün de başına gelecektir (Örnek, 2000: 148). Katırın sütünün, temas ettiği kişiyi de tıpkı sahibi gibi etkileyeceği inancı, yine bir büyüsel işlemin izlerini taşımaktadır.

Bunun yanında düşük yapmayı sağladığı bilinen başka bitkisel ürünlerin kullanımı da görülmektedir:

“Deve dikenini otunun buharına oturursan düşük yaparsın. Çayını içmek de işe yarar” (KK-20, KK-21).

“Aslan pençesi isminde bir ot vardır. O ot, kadınlar için sihirlidir. Adetin gelmiyor mu onu içmeye başlarsın, hemen söktürür. Ayrıca yumurtanın tutunmasına da engel olurdu” (KK-182).

Türk kültürünün geçiş dönemlerinde, bitki ile hayvanların kullanıldığı ve karşılık bulduğu bir diğer dönem ise hamilelik sürecidir. Türk toplumu içerisinde kutsal görülen doğumun tohumları, bedeninde filizlenmesinden itibaren kadın, çeşitli riskler için bir hedef hâline gelmekte ve bu sebeple korunma içerisine alınmaktadır. Bunun yanında doğacak çocuğun sağlığını, gücünü, güzelliğini ve iyi huyunu garantilemek adına çeşitli temasların yapılması da toplum tarafından tasdiklenmektedir.

Hamilelik esnasında görülen pratiklerin temelinde gebe kadın ile karnındaki çocuk arasında bulunan “bir olma” düşüncesi yer almaktadır (Kalafat, 2015: 57). Anne ve bebeğin, başlangıçta aynı bedende bulunması düşüncesi; Türklerin, olumlu ve ya olumsuz etkileri çağrıştıran ürünlerin gebe kadınla temas ettirilmesi durumunda “temas ve benzetim” yoluyla doğacak bebeği de etkileyebileceğine inanmalarına sebep olmuştur (Boratav, 1984: 106-107). Gebe kadın ile karnındaki bebeğin yazgısının bir olduğuna dair bu inanış, analojiye dayanan çeşitli çağrışımlardan oluşan bir takım yönelim ve kaçınma davranışının toplumun kültürüne yerleşmesini sağlamıştır (Örnek, 2018: 192). Oldukça detaylı olan bu inanış ve uygulamalar listesinde kadın, doğacak bebeğin fiziki yapısının güzelleştirilmesi, huyunun iyileştirilmesi ve herhangi bir şekilde zarar görmemesi amacıyla çeşitli bitki ve hayvanlardan çeşitli şekillerde yaralanmakta ya da kaçınmaktadır.

Kazak Türklerinde, hamile kadının gözleriyle bakmaması ve görmemesi gereken hayvanlara dair inanışın hâlen devam ettirildiği bilinmektedir. Örneğin; gebe kadın, doğacak bebeklerinin yarık dudaklı olmaması ve balık gibi suskun olmaması adına hamilelik dönemi boyunca balığa bakmaz ve etini tüketmez (Çetin, 2021: 83). Kırgız Türkleri ise “Isırık salma” olarak adlandırılan ve çeşitli otların tütsülenmesinden oluşan bir işlem ile gebe kadının doğuma kadar belalardan korunacağına inanmaktadır (Çetin, 2021: 79-80).

Anadolu sahasına bakıldığında da çeşitli kaçınmaların olduğu görülmektedir. Örneğin; hamile kadın, doğacak çocuğun derisinin pütürlü olmaması için tavuk derisini tüketmemektedir (Tanyıldızı, 2015: 1076). Benzer şekilde; güvercin etinin hamilelik döneminde tüketilmesi, doğacak çocuğun uykusunun hafif olmasına neden olacağı için tercih edilmemektedir (Acıpayamlı, 1974: 26-29.) Samsun yöresinde, karısı hamile olan adamın hayvan avlaması kesinlikle yasaktır; aile üyeleri hiçbir hayvan vurmamalı veya kesmemelidir. Yoksa doğacak çocuğun özürlü olacağı düşünülmektedir (Yıldırım, 2019: 35). Afyon yöresinde koyun kellesi yendiğinde doğacak bebeğin kıllanacağına inanılmaktadır (Aday, 2017: 235). Hamilelik döneminde ekşi elma ve kızılılık yiyen kadınların çocuklarının ise hırçın, kötü huylu olacağına inanılmaktadır (Sezen, 2013: 69). Anadolu sahasının genelinde hamile kadının tavşan, köpek, akrep gibi vahşi hayvanlara bakılması önerilmemektedir (Bıldır, 2008: 257).

Yukarıda örneği verilen kaçınma uygulamalarının yanında, Türkiye Türklerinde doğacak bebeğin benzetilmesi amacıyla kullanılan ve tercih edilen birçok hayvan da bulunmaktadır. Örneğin; doğacak çocuğun cesur olması için gebe kadının kurt vb. yırtıcı hayvanların ürünleri ile temas etmesi gerekmektedir (Kalafat, 2007: 46). Aynı sebeple Erzurum yöresinde hamile kadınlara, horoz başının pişirilerek yedirildiği görülmektedir. Bu sayede doğacak bebeğin cesur olacağına ve bahtının güzelleşeceğine inanılmaktadır (Kalafat, 2016: 111).

Hayvanlara benzer şekilde, bitkiler de gebelikte benzetim amacıyla kullanımı yaygın olarak görülen ürünlerdendir. Örneğin; elma yemek yanakların al olması için tercih edilmektedir (Acıpayamlı, 1974: 27.) Konya yöresinde hamile kadın, ayva yerse doğacak çocuğun gamzeli olacağına inanılır (Arıcı, 2018: 111). Adana yöresinde ise gebe kadın; karabiber yerse benli, kiraz yerse kırmızı dudaklı bir bebek dünyaya getireceğine inanılmaktadır (Başçetinçelik, 2009: 63).

Araştırma sahası olan Eskişehir yöresine bakıldığında, tıpkı Türk dünyasında olduğu gibi hamilelik döneminde de bitki ve hayvana dair çeşitli birçok sembolik inanma ve kaçınma söz konusudur. Tespit edilen veriler incelendiğinde özellikle hamile kadının gözüyle gördüğü, dokunduğu ya da tükettiği ürünler üzerinden birçok yaptırımın uygulandığı görülmektedir. Bu noktada özellikle tavşan, köpek, yılan, katır

ve balık hayvanlarına karşı bir kaçınma söz konusuyken; koç ve at hayvanlarına karşı bir onay hâli görülmektedir:

“Bizim burada doğacak bebeğin cinsiyeti erkekse, bebeğin doğumuna kadar gebe kadına haftada bir koç eti yedirirler. Koç gibi oğlum olsun diyerek ben de hanıma kesmiştim” (KK-15).

“Eskiden hamile bir kadın, yolda yılan görürse hemen elbisesinin ucunu açtırdı, yırtardı. Yılan görürsen çocuğun iyi huylu olmaz, yılan benzer derler” (KK-197).

“Hamileyken kedinin, köpeğin yüzüne bakılmaz. Çocuğun çirkin doğacak derler” (KK-11).

“Ben erkek çocuklarıma hamileyken canım sürekli koç eti ve koyun eti çekerdi. Erkek güç demektir, sana hayvan eti yedirtir. Biz de bol bol yedik ki oğullarımız güçlü olsun, kuvvetli olsun” (KK-73).

“Katıra bakılmaz yoksa çocuk düşer” (KK-148).

“Hamileyken yılan ve balığa bakılmaz. Doğacak bebeğin derisi pul pul olur derler” (KK-79).

“Hamileyken köpeğe bakılmaz, çocuk çirkin olur. Tavşana bakarsan da çocuk tavşan dudaklı doğar. Ben de tavşan gibi ayırık dudaklı doğmuşum, sonra ameliyatla düzeltmişler” (KK-10).

“Tavşan etinin yenilmesi, hamilelikte yasaktır. Tavşanın eti, bebeği de çeker ve bu yüzden doğacak çocuk, tavşan dudaklı olur” (KK-66).

Bu noktada; özellikle erkek bebeklerin doğumu üzerinde koç ve at hayvanlarının önemszenmesi, söz konusu hayvanların Türk kültüründeki yeri ile oldukça bağlantılıdır. Türk idaresinde önemli görülen bu hayvanların, sembolik olarak güç ve egemenliği simgelemeleri sayesinde doğumu muhtemel erkek çocuğu üzerinde de etkili olmaları istenmektedir. Aynı durum kaçınılan yılan, balık, köpek ve tavşan için de geçerlidir. Türk kültüründe kötü sembollerle ön plana çıkmış veya negatif fiziksel özellikler barındıran hayvanların, hamile kadınlarla teması istenmemektedir.

Yörede tespiti yapılan bir diğer inanış ise hamile kadınların ve akrabalarının, hamilelik dönemi boyunca hayvan öldürmekten kesin bir şekilde uzak durması

durumudur (KK-1, KK-2, KK-9, KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37). Burada can alma eyleminin, bebeğin de canını beraberinde götüreceğine dair inanış, kaynak kişilerin bebek beklediği zamanlarda avcılık faaliyetlerini tamamen durdurmalarına sebep olmaktadır:

“Hamileyken herhangi bir hayvanı asla öldüremezsin. Karıncanın üzerinden geçerken bile iki kere düşünürsün. ‘Bu hayvan ölürse benim çocuğumu da beraberinde götürür mü?’ diye düşünürsün” (KK-178).

“Hamileyken özellikle köstebek hayvanı öldürülmemelidir. Bizim burada karısı hamile olan adamlar ava da pek fazla gitmezler. Çünkü buralarda artık şükür aç değiliz açıkta değiliz. Eğer hobi için, zevk için hayvan öldürürsen, o hayvan gelir seni bulurmuş. Benim kaynım öyle köstebek öldürmüş de çocuğu sırtında böyle köstebek gibi şişkinlikle doğdu. Yani yalnızca kadınlar değil adamlar da dikkat ediyorlar” (KK-32).

“Geçmişte hamile yengemin kocası, yemek için tavşan vurup eve getirmişti. Yengem de tavşanın ölüsüne bakmış. Bu olaydan sonra çocukları tavşan dudaklı doğdu. Böyle olaylar gerçekten olduğu için hamileyken asla hayvan öldürmeyiz” (KK-108).

“Annem kardeşime hamileymiş ve o hamile hâliyle köstebek öldürmüş. Sonraki gün düşük yapmış” (KK-35).

“Eskiden mahallede bir kadın, bebesine gebeyken işkembe yemiş. Doğan çocuğunun ağzının kokusu ölene kadar geçmemiş, kalmış” (KK-129).

Yörede tespiti yapılan diğer kaçınımlar ve istenmelerde de hamile kadının ve bebeğin etkilenmesi istenen muhtemel özellikler üzerinden yorumlamaların yapıldığı görülmektedir. Tespiti yapılan tüm inanmalarda eski Türk inanışlarına ve temas-benzetim büyülerinin etkilerine dair çıkarımda bulunulabilir. İstendik durumun ortaya çıkabilmesi için bitki ve hayvanlardan yararlanılma eylemi, yöre içerisinde güncel şekilde devam ettirilmektedir:

“Hamileyken dut yutulmaz. Buğday gibi taneli şeyler de yenilmez, çocuğunun vücudunda çıkar” (KK-8).

“Hamileyken unutmuşum ve elma yemişim. Oğlumun ayağında resmen iz şeklinde elma var. Zeytin yersen de zeytin çıkar. Kiraz yersen, bebeğin dudakları kırmızı olur” (KK-3).

“Şeftaliyi, hamileyken yüzüme sürdüm, kızımın yüzü tüylü oldu” (KK-122).

“Hamileyken hayvan ciğerine asla dokunmamalısın. Yoksa çocuğunda da ciğer çıkar” (KK-23).

“Hamileyken güle dokunup ardından kendine dokunursan çocuğunun yüzünde, vücudunda da gül çıkar derlerdi” (KK-73).

“Aşererken ne yersen o genelde çocuğunda çıkıyor, o yüzden dikkatli yemek lazım. Mesela; arkadaşımın çocuğunda ciğer var çünkü ciğeri yemiş sonra da elini yıkamamış. Yeğenimde ise çilek var. Ablam aşerince almamışlar yiyememiş. Meyveler bu dönemde çok etki ediyor” (KK-81).

“Bizim köyde birçok kişinin vücudunda zeytini, kirazı vardır. Eskiden yokluk çokmuş, kadınlar hamileyken aşermişler ama yiyememişler. Böyle olup da nereni kaşırsan orada izi kalır” (KK-66).

“Hamileyken yolda ayva gördüm, gamzeleri olsun un diyerek biraz yedim. Ayva yedim sonra ısırduğım yerden yüzüme bastırdım, oğlum gamzeli doğdu” (KK-202).

“Gözlerin ayva yersen çok güzel olur, erik yersen yemyeşil olur. Yediğin şey mutlaka bebeğe de sirayet eder” (KK-73).

“Ben a hamile kaldığımda 9 ay boyunca yüzüme her gün gül suyu döktüler. Seyitgazi’de hamile kadınların yüzlerini, her sabah mutlaka gül suyu ile yıkarlar. Bana da aynısını yaptılar ve gül gibi güzel doğdu” (KK-82).

“Çocuğun gamzeli olması için ayva yendiğini biliyorum” (KK-109).

“Hamileyken hayvan ciğeri yersen bebeğinin de ciğeri olur” (KK-73).

3.1.2. Doğum Sırası

Doğum, anne aday ve çocuk için son derece hayati bir dönemdir. Bu sebeple Türk kültüründe geleneksel inanç ve uygulamalardan yalnızca doğuma hazırlık aşamasında değil, doğum esnasında ve sonrasında da yararlanılmaktadır. Doğumun

sorunsuz bir şekilde geçmesi amacıyla toplumlarda hijyen kurallarına uyma, çeşitli tabulardan kaçınma ve kutsallık atfedilen varlıklara saygı gösterme gibi birtakım inanış ve uygulamaların ortaya konduğu görülmektedir. Özellikle bitki ve hayvanlar, bu noktada sahip oldukları sembolik anlam sayesinde kadının ve doğacak bebeğin desteklenmesi için yaygın şekilde tercih edilen unsurlar arasında yer almaktadır.

Kazak Türklerinde, doğumu esnasında işlerin kolaylaştırılması adına belirli otlardan faydalanılmaktadır. Örneğin; kırlarda bulunan ve “Meryem Ana Eli” denilen bitki bir suya koyulur. O bitki su içerisinde açıldıkça hamile kadının da doğum sancıları azalır, doğum yaklaşır (Çetin, 2021: 93-94).

Özbek Türklerinde eğer bir kadın daha öncesinde ölü doğum yaşamışsa, yeni doğan bebek doğar doğmaz kurt ağzından geçirilir. Bunun için kurt kafasının soyulmuş derisi suda esnetilip genişletilir ve kurutulularak hazır hâle getirilir. Bebek de doğduktan hemen sonra bu kurt derisindeki delikten üç defa geçirilir (Kalafat, 1994: 34). Ayrıca yine doğum esnasında kadının yanına sarımsak, soğan gibi arındırma özelliği ön plana çıkan bitkilerin koyulması yaygındır (Kalafat, 2007: 41).

Buna benzer başka bir pratik ise Yakut Türklerinde görülmektedir. Sürekli ölü doğum yaşayan aileler, yeni doğan bebeklerini ölüm şeytanından kaçabilmesi için hayvan derisine sararlar. Bebek doğar doğmaz çıplak bir şekilde tilki, tavşan gibi hayvanların derisine sarılarak pencereden dışarı çıkarılır. Bu şekilde şeytanın bebeği öldüremeyeceğine inanılmaktadır (Lvova, vd., 2013: 168). Bu noktada uygulama için tercih edilen derilerin, çabuk kaçabilen hızlı hayvanlara ait oluşu dikkat çekicidir.

Anadolu sahasına bakıldığında, örneğin; Doğu Anadolu’da doğum sırasında kadının bulunduğu evin önüne bir at getirilerek kişnetilir; doğumun bu şekilde daha kolay ve sağlıklı şekilde sonuçlanacağına inanılmaktadır (Kalafat, 2007: 61) Adana yöresine bakıldığında, doğum sancısı başlayan kadına ilk yapılan uygulama, doğum ebesinin elinde bir sopayla odalarda gezmesi şeklindedir. Bunun yanında ayrıca “Meryem Ana Eli” otu ıslatılır ve açılması sağlanarak hamile kadının doğumu kolaylaştırılır (Başçetinçelik, 2009: 68). Osmaniye yöresinde doğum sancısı başladığı zaman hamile kadına kekik ya da nane çayı içirilmektedir (Doğaner, 2006: 67). Erzurum yöresinde doğum sırasında, doğacak bebeğin babasının, doğum esnasında yolda gördüğü kuşlara, yem vermesi ve doğumun yapıldığı evin kapısına yumurta

atması gerekmektedir. Böylece doğumun kolaylaşacağına inanılmaktadır (Sezen, 2013: 71-72). Ayrıca bebeğin son eşi, tarlaya veya ahıra gömülür. Böylece çocuğun ileride tarla ve hayvan işlerine yakın olması amaçlanmaktadır (Akdağ, 2023: 48)

Araştırma sahası olan Eskişehir yöresinde de doğum sırasında bitki ve hayvana dair çeşitli uygulamaların az da olsa mevcut olduğu görülmektedir:

Tespit edilen uygulamalar arasında KK-7 ve KK-36'nın aktardığına göre doğumu yaklaşan kadına Meryem Ana Eli denilen bitkinin suyu kaynatılarak içirilmektedir. Meryem Ana Eli bitkisi, şekli itibariyle kapalı bir ele benzemektedir. Suyun içerisine bırakıldığında dalların gevşeyerek açılır pozisyona gelmesi, doğum yolunun açılması ve doğumun kolaylaşması bakımından önemli kabul edilmektedir.

Bu örneğin; dışında yörede doğumu yaklaşan kadınlara güç vermesi amacıyla başka bitki ve hayvanlardan da yararlanıldığı görülmektedir. Örneğin; KK-66, gelininin doğum anının geldiğini anladığında kendisine takılan koruyucu bir muskanın aynısını yaparak doğum için hazırlanan odaya koyduğunu ifade etmiştir. KK-66'nın ifadesine göre bu muskanın içerisinde çörek otu, elma çekirdeği, yılan kemiği ve kara ağaç dalı bulunmaktadır. Gebe kadının yattığı yatağın başına iliştirilen bu muskada; çörek otu ve karaağaç dalı koruyuculuğu, elma çoğalmayı ve bereketi, yılan kemiği ise hızı ve sağlamlığı temsil etmektedir.

KK-106'nın aktardığına göre doğumu yaklaşan gebenin bulunduğu evde bir karaağaç dalı ile duvarlara kapılara vurulmalıdır. Kaynak kişi bu işlemin, doğumu hızlandıracağına inanmaktadır. Pertev Naili Boratav ise bu tarzdaki işlemlerde; ses çıkarılmak suretiyle gebe kadının ve doğacak bebeğin, muhtemel kötücül varlıklardan korunmak istendiğini ifade etmektedir (Boratav, 1984: 149).

Doğum esnasında gebe kadını rahatlatarak doğumu kolaylaştıran bir diğer işlem ise üzerlik otunun kullanılmasıdır:

“Doğum zorlaştı mı ebe kadına ve gebeye yardımı olsun diye hemen üzerlik tütürürlerdi” (KK-202).

“Doğum yaklaştı mı üzerlik toplanırdı ya da varsa evdeki üzerlikler alınır ve gebenin başucuna koyulurdu. Ben doğum yaparken yatağıma asılan üzerlikleri hâlen saklıyorum, onlara baktığımda içim huzurla dolar” (KK-122)

Fotoğraf 111. Doğumda Kullanılan Üzerliklerin Saklanması

KK-5, doğan çocuklarının sonunun bir gül fidesinin dibine gömdüklerini ifade etmiştir. Bu işlemde bebeğin parçasının kendisini de etkileyeceğine inanılarak gül ile temasının gerçekleştirilmesi sempatik büyülerin yöredeki bir tezahürüdür:

“İlk bebeğimin sonunu, ömrü gül gibi güzel olsun diyerek güllerin altına gömmüştük” (KK-5).

3.1.3. Doğum Sonrası

Türk kültüründe doğum, daima bireysel bir olay olmanın ötesinde kabul edilmekte, toplumsal anlamda etkili bir geçiş olarak addedilmektedir. Hamile kadın, çocuk aracılığıyla annesini topluma bağlayarak hem ailenin hem de toplumun devamlılığını sağlamaktadır (Çetin, 2021: 58). Bu durum, doğumun kutsal bir sevinç olarak yaşatılmasının yanında en az onun kadar etkili olan korkuyu da beslemektedir.

Doğacak bebeğin sağlığı, doğum anına kadar ailenin zihinsel anlamda yorulmasına sebep olmuşken, doğumun gerçekleşmesinden sonra aile üyeleri, bebeğin sağlığının korunması ve bahtının güzel olması adına eskisinden daha fazla endişelenmeye ve yorulmaya başlar. Bu durumun neticesinde toplum içerisinde bebeğin ve onun yaşatıcısı olan annenin sağlıklı bir şekilde yaşamını sürdürmesi için çeşitli inanış ve ritüeller ortaya koyulmuştur (Büyükokutan Töret, 2005: 346). Bu inanış ve ritüeller, anne ve bebeğinin ruhsal sağlığından yaşamsal başarısına kadar birçok faktörü garantilemek adına yapılmaktadır.

Örneğin; Kırgızlarda, doğacak bebeğin sağlığının tasdiklenmesi için “Akika” geleneğine başvurulmaktadır. Bu gelenekte aileler, doğan çocuk kız ise keçi veya koyun, erkek ise muhakkak koyun keserler. Etini çok iyi pişirip ihtiyarları çağırırlar. Onlar dişlerini kemiğe değdirmemeye çalışarak etleri yerler. Ayrılan kemikleri bir yere, özellikle mezarlığa gömerler. Bu işleme “Akika” adı verilir (Polat, 2008: 77). Makedonya’da yaşayan Türklerin de doğum sonrasında Akika kurbanı uygulamasını yaşattıkları görülmektedir (Acıpayamlı, 1962: 24; Kalafat, 2007: 112). Yine aynı şekilde Gagavuzlar, erkek çocuğu doğan aileler için yılbaşı gecesiyle üç şubat arasında horoz kesip dağıtmaktadır (Yoloğlu, 1999: 85-86). Kazak Türklerinde ise sağlıklı doğan bebeğin şerefine koyun, at vb. hayvan kesilir, eti çocuğun doğumunu kutlamak için çağırılan misafirlerle birlikte yenir (İsmail, 2002: 183; Kalafat, 2007: 14).

Anadolu sahasına bakıldığında, sağlıklı doğumun benzer şekilde kutsandığı görülmektedir. Türkiye’nin birçok bölgesinde doğan bebek erkeğe iki kurban, kız ise bir kurban kesilerek dağıtılır. Bu kurbanı Türkiye genelinde de Akika Kurbanı, Şişlik Kurbanı gibi isimler verilmektedir (Sezen, 2013: 75). Akika kurbanının, çocuk yedi yaşına girinceye kadar kesilmesi hoş gerekmektedir (Kayabaşı, 2013: 53). Akika kurbanlarının genelinde kurban kanının, yeni doğan çocuğun alnına sürüldüğü görülmektedir. Bu durumun muhtemel sebeplerinden birisi; ruhun kanda bulunduğu dair inançtır. Kurbanın ruhu ile bağı bulunan kan, ortalığa rastgele akıtılmamalı; içerdiği kutsal güç ile koruma için kullanılmalıdır (Kabak ve Köksal, 2021: 76-78). Bir diğer muhtemel sebep ise Cahiliye Araplarında insan kurbanı adakları yerine diyet olarak hayvan kurbanının yapılması ve kesilen hayvan kurbanından kişilerin başına sürülerek belirtilmesi geleneğinin bir yansımasından kaynaklanmaktadır (Kanter, 2019: 103). Bu gelenek günümüzde Anadolu’da uygulayıcı halk için aynı anlamı ifade etmese de Akika kurbanı uygulamasına yoğun şekilde başvurulmaktadır (Sezen, 2013: 179). Yapılan saha araştırması neticesinde Eskişehir yöresinde de Akika kurbanı geleneğinin yaygın bir şekilde devam ettirildiği tespit edilmiştir (KK-10, KK-32, KK-35, KK-37, KK-42, KK-43, KK-73, KK-108, KK-109).

“Akika kurbanı vardır biz adarız keseriz. Erkek çocuklarına 2 tane kız çocuklarına tek kurban kesmek kuranda yazıyor o yüzden biz çocuk doğumunda keseriz” (KK-32).

“Erkek çocuğu sünnet olacağı zaman eğer tek çocuksa horoz keserlermiş bir evin bir oğlu diye. Adak olsun diye” (KK-35).

“Adak hayvanı olarak keseriz yeriz. Mesela; benim torunum doğdu ben kurban kestim. Adak adamamıştım ama yine de kestim kazadan beladan sakınsın diye. Oğlak ve kuzu kestim ekseri” (KK-10).

“Çocuk doğumunda mutlaka kurban kesilir ve kesilen kurbanın kanı mutlaka çocukların alınına sürülür” (KK-42).

“Kurban bayramında kesilen kurbanın kanı çocuğun alınına sürülür. Sürme şekli elif harfine benzetilir ki çocuk dimdik dursun eğilmesin, bükülmesin” (KK-37).

“Akika kurbanı; erkek ve kız çocukları için kesilen bir kurbandır. İnsanlar arasında erkek çocuk için iki, kız çocuk için bir adet kurban kesilir” (KK-109).

“Bizde Nezir kurbanı (adak) ve Akika kurbanı vardır. Çocuk doğduğunda ikisinden birini mutlaka keseriz” (KK-43).

“Erkek çocuğunda kurban kesiliyor burada. Kız çocuğunda kesilmez ama erkek çocuğunda kesilir yani mutlaka bir kan akıtılır onun mevlidinde” (KK-73).

Eskişehir yöresinde doğan bebeği müjdelemek adına kurban kesiminin dışında başka inanış ve uygulamalarda da bitki-hayvan kullanımı gözlemlenmiştir. Örneğin; Seyitgazi ilçesi Kırka Mahallesi’nde bebeği müjdelemeye gelen insanlar gelirken yanında yumurta da getirirler. Bu uygulama; bebeğin yaşlanıncaya kadar ayakta kalması, uzun ömürlü olması için yapılmaktadır (KK-73). Yörede tespit edilen diğer birçok uygulamada olduğu gibi burada da büyüklük işlemlerden yararlanıldığı görülmektedir. Geleneğin uygulayıcıları tarafından, yumurtanın beyaz renkli oluşu ile uzun ömürlülük ve saçların beyazlaması arasında bir anlam bağı kurulmuştur. Kadına doğurma yetisi kazandıran ve bereketi simgeleyen yumurta, doğumdan sonra da anne ve bebeği korumak için de görevini sürdürmektedir (Karakaş, 2021: 366).

Yine Seyitgazi ilçesi Üçsaray Mahallesi’nde bebeği görmeye gelen misafirlerin ilki bebeğin koynuna bir tane yumurta koyar. Bu yumurtaya mahalle halkı “Sıçanlık-Farelik” demektedir. Bu uygulama günümüzde hâlen devam ettirilmektedir (KK-108, KK-109)

“Sivrihisar yöresinde erkek çocuğunu ilk görmeye gelen kişi, çocuğun alınına un basarlar; saçları ak olsun diye, koynuna yumurtayı koyarlar” (KK-168).

Eskişehir yöresinde doğan çocuk, ilk olarak babaannesine götürülür, babaanne de çocuğun koynuna üç dört tane yumurta sokup ağzına yüzüne un çalar. Böylece doğan bebeğin saç sakalı un gibi beyaza dönene kadar yaşaması temenni edilmektedir (Yılmaz ve Kılıçaslan, 2013: 34).

Türk kültüründe doğumun müjdelenmesinin yanı sıra lohusanın bakımı ve anne sütünün bereketlenmesi için de bitki ve hayvanlardan birçok şekilde yararlanıldığı görülmektedir. Örneğin; Uygur Türklerinde lohusa kadın kırk gün yalnız bırakılmaz. Fiziksel ve psikolojik sağlığının korunması için odasına kuş tüyleri asılır (Öger, 2013: 51). Bu sayede rahatlayan lohusanın sütü de çoğalmakta, bereketlenmektedir. Anadolu sahasında da yine lohusanın yatağına ve yastığına; soğan, sarımsak kabuğu, kekik otu, iğde dalı, tosbağa (kaplumbağa) kemiği gibi maddelerin asıldığı görülmektedir (Başçetinçelik, 2009: 86; Örnek, 1979: 242-243). Bu pratikler hem lohusayı korumakta hem de sütün bereketlenmesine vesile olmaktadır. Bunun dışında sütü gelmeyen lohusanın; yedi dağdan ve yedi suyun üzerinden atlayan bir çobanın elinden ekmek ve soğan yemesi gibi pratikler de mevcuttur (Erdoğan, 1996: 188). Adana yöresine bakıldığında, lohusa ve bebeğinin ağaç kovuğundan geçirilmesi ile karşılaşmaktadır. Böylece bebek sağlıklı olacak ve süt bereketlenecektir (Başçetinçelik, 2009: 53). Yine Balıkesir yöresinde görülen bir pratikte Lohusa, kendisi görmeye gelen misafirler giderken onlara “Güle güle” dememeye özen gösterir. Çünkü lohusa kadının sütü bu sözün etkisi ile gezmeye çıkabilir (Boratav, 1984: 153).

Eskişehir yöresinde lohusanın korunması ve sütünün bereketlenmesi için yapılan uygulamalarda bitki ve hayvanların hâlen kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu noktada lohusa sütünün bereketlenmesi için özellikle incir, hurma, soğan ve üzümün sıkça tüketildiği görülmektedir (KK-4, KK-5, KK-10, KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37, KK-68, KK-69, KK-81, KK-82, KK-108, KK-109, KK-111, KK-125). Bu ürünlerin kullanımı, anne sağlığını destekleyen süt yapıcı ürünler olarak geçtiği için akılcı olarak gözükebilir fakat özellikle soğanın lohusalık döneminde tüketilmesindeki ısrar akıllara büyüklük bir işlem fikrini de getirmektedir. Soğan bitkisinin, Türk kültüründe özellikle büyü, nazar, al karısı ve hortlak gibi kötücül

varlıklara karşı bir koruyucu olduğuna inanılmaktadır (Kalafat 2001: 85-91). Bu durumun oluşmasında yine soğanın içeriğindeki mineral ve vitaminler dolayısıyla enfeksiyonları hızlı ve etkili bir şekilde tedavi etmesi etkilidir (Taşçı ve Koca, 2019: 33). Bunun yanında Türk kültüründe beyaz rengin öneminin ve soğanın şekil itibarıyla rahmi andırmasının da kadınlara dair rahatsızlıklarda bu bitkinin sıklıkla tercih edilmesinde etkili olduğu düşünülebilir.

“Bizde lohusa, bebeğini süten kesene kadar her perşembe kırlangıç otunu kaynatarak bir su bardağı tok karnına içer” (KK-125).

“Süt gelsin diye bulgur, incir, hurma ve soğan yedirirdik çoğalsın sürekli” (KK-33).

“Sütün bol olsun diye soğan yedirirler” (KK-5).

“Lohusaya ilk olarak incir ve üzüm alınır burada. O ikisi süt getirmeye birebirdir” (KK-109).

“Kadının bir yanına üzerlik asarsın korusun diye, diğer yanına da incir keser koyarsın süt yapsın diye” (KK-111).

“İncir ve hurma yedik süt yapsın diye sürekli. Ondan kilo alıyorsun zaten. Soğan da” (KK-81).

“Şerbet verirler süt gelsin diye, incir kaynatırlardı onun suyunu içirirlerdi soğan yedirirler açsın diye” (KK-10).

“Geline kırk gün deneli buğday ürünü yedirilmez. Bulgur, mercimek vb. şeyler yedirmeyiz lohusaya. Taneli şeyler, geri teper. Rahatsızlanır. Onun yerine bol bol soğan ve incir yedirirsin. Onlar lohusayı korur, süt yapar” (KK-5).

“Bizim burada bebek Mevlüt’üne Doğu denir. Doğu’da geline mutlaka göçeli yemek yedirirdik, sütü çoğalsın diye” (KK-108).

Türk dünyası üzerinde doğum sonrası ritüelleri arasında en yaygın olanlardan biri de “kırk çıkartma-kırklama”dır. Doğan bebeğin ve annenin genellikle kırkinci günde yerine göre değişen ayrıntılı birtakım kurallara uyularak yıkanmalarına “Kırklama” denilmektedir (Boratav, 1984: 154). Kırklama geleneğinde suyun kutsiyetinden yararlanarak manevi pisliklerden arınırken bir yandan da bebek ve annenin farklı maddelerle temasını gerçekleştirerek koruma sağlanmaktadır (Kalafat,

1998: 105). Örneğin; Kazak Türklerinde Kırklama geleneği uygulanırken bebeğin yıkanacak olan leğenin içerisine “koyun kumalağı” (koyun dışkısı) da koyulmaktadır (Mukhtarkhanova, 2020: 92). Adana yöresinde ise kırklama suyunun içerisinde soğan atıldığı görülmektedir (Başçetinçelik, 2009: 102). Ayrıca kırklama işleminin bitiminde kullanılan suya çeşitli muamelelerin gösterildiği bilinmektedir. Sarıkeçili Yörüklerinde kırkinci gün bebekle birlikte tüm aile üyeleri yıkanır ve temiz eşyalar giyer. Kırklamanın yapıldığı ibrikteki su daha sonra hayvanların da üzerine serpilmiştir (Aksoy ve Duman, 2020: 124).

Eskişehir yöresinde uygulanan kırklama işlemi içerisinde tespit edilen bitki ve hayvan kullanımları şu şekildedir:

“Çocuğun kırklama suyu için bir yumurta ucundan kırılır. Seydi suyundan kırk tane onunla su koyarsın leğene. Güzel Ebenin leylek bacağı, at kemiği, kaplumbağa kabuğu ve kemiği vardı vakti zamanında, o hep ipe dizmişti onları. Bunların yanına bir de gümüş yüzük atardık. Sonra tüm çocuk oradan yıkanır. ‘Kırklar ruhuna’ dersin, güzelce yıkarsın. Daha sonra da normal su ile yıkarsın güzelce. Çocuğun kırklanmış olur” (KK-23).

“Çocuğu kırkmadan önce bir yumurtanın akını her yerine sürersin. Aynı yumurta gibi olsun bembeyaz, sağlıklı olsun diye. Sonra da bol suyla yıkarsın, kırkını çıkarırsın” (KK-73).

“Bizim burada kız evi dolmanın içi erkek evi dolmanın dışı derler. Dolmanın içerisinde her şey konuluyor ya biz de koyarız güzel olan ne varsa” (KK-10).

“Bebegin kırkı çıkarken suya yumurta da koyarız dede ebe olsun diye (KK-68, KK-69).

“Kırklama günü komşular çocuğa hediye olarak yumurta, koyun yünü ve şeker vermektedir. Yumurta gibi kolayca soyulsun yani hemen büyüsün ve saçları ağarınca kadar ayakta kalsın diye beyaz yün verilmektedir” (KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37).

“Kırkı çıkan çocuk kurutulduktan sonra başına yapağı koyarlar, ak sakalı olana kadar yaşasın diye yapardık” (KK-111).

Eskişehir yöresinde doğum sonrasında görülen inanış ve uygulamalar içerisinde bitki ve hayvanların kullanımı, yukarıda verilen örneklerle sınırlı kalmamaktadır. Eskişehir halkı, çocuğun doğumundan erginleşmesine kadar birçok aşamada (saç ve tırnak kesimi, diş buğdayı, köstek kesme, nazar vb.) bitki ve hayvandan faydalanmaktadır:

Örneğin; Seyitgazi ilçesi Ayvalı Mahallesi'nde çocuğun ilk kez dişi düştüğünde o diş, dama götürülür ve bir ineğin altına sürülerek koyulur. Bu uygulama hem çocuğun sonraki dişlerinin sağlam olması için hem de inekten doğacak buzağların kolayca ve sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi için yapılmaktadır (KK-55). Burada çocuğun bir parçası olan diş üzerinden etkilenmek ve güçlendirilmek istenmesi, sempatik büyüünün (Frazer, 2004: 33) bir tezahürü olarak yorumlanabilir.

Yine bir başka uygulamada çocuğunun saçının ilk kesiminde onu berbere götüren kişi, çocuk adına bir tane tavuk keser ve şifa olsun diye dağıtır (KK-55).

Bunun yanında yörede yaygın olan nazar inancı, çocukların sağlıklı büyüebilmesi amacıyla birtakım nazardan korunma pratiklerinin de meydana gelmesini sağlamıştır. Nazar, bazı insanların gözlerinde bulunan olumsuz etkinin bir ifadesi olarak kabul edilmektedir (Boratav, 1984: 104). Bu noktada özellikle bebeklerin ve küçük yaştaki çocukların, negatif güçlere karşı savunmasız olduğuna dair inanış, Türk kültüründe çocukların nazardan korunmasına dair çeşitli yaptırım ve kaçınmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin; Kurt dişi ve at kılı gibi hayvansal ürünlerin Türk dünyasının birçok bölgesinde çocuk beşiklerinde nazardan koruma amacıyla kullanıldığı bilinmektedir (Kalafat, 2007: 144). Burada at ve kurdun kullanımı pek tabii tesadüf değildir. Türk kültüründe birçok toplulukta kurt motifinin koruyuculuk, uğur, bereket ve iyileşme ile ilişkilendirildiği nazar gelenekleri bulunmaktadır (Acıpayamlı, 1962: 3). Bir başka örnek olarak leylek kemiğinden yapılan muskaların ve taş boncukların da nazardan korunma amacıyla taşındığı bilinmektedir. Doğadan elde edilen bir leylek kemiğinin eski takvimlere göre hesaplanarak seçilen günlerde abdestli bir şekilde okunması ve kimse görmeden örtülerek muska hâline getirilmesi dikkat çeken bir korunma pratiğidir. Eski Türk inanış sisteminin ve Müslüman inancının harmanlanarak yaşatıldığı bu pratikte leylek kemiğinin bir başkası tarafından görülmesi durumunda nazar tılsımının etkisini kaybedeceğine inanılmaktadır (Öcal Oğuz ve Oral, 2004: 52).

Eskişehir yöresinde de temelinde bitki ve hayvanlardan güç almanın yer aldığı nazardan korunma pratikleri tespit edilmiştir. Tespit edilen inanış ve uygulamalar arasında bitkilerden karaağaç, üzerlik, çörekotu, sarımsak ve defneye sıklıkla başvurulduğu gözlemlenmiştir. Özellikle yörede nazara karşı üzerlik tütsüsüne başvuran (KK-25, KK-73, KK-82, KK-112, KK-129) ve karaağaç dalından çeşitli şekillerde yararlanılarak nazarı defeden (KK-23, KK-108, KK-109, KK-122, KK-153, KK-178) kaynak kişiler bulunmaktadır. Bu ürünler çalışmanın önceki bölümlerinde tekrar tekrar aktarılan koruyucu ürünlerden olup yörede paralellik göstermektedir:

“Nazar durumda hemen defne yaprağı toplarsın, onu çörek otuyla birlikte bir tütürürsün çocuklarına. Çocuklar uzakta olunca geldiklerinde bir kere toplu tütürürüm” (KK-129).

“Eskiden söğüt ağacından muskalık bir dal kesip yontarlardı onu. Çocuğun kundağına o iliştilirdi. Nazar değmesin hemen büyüsün serpilsin diye. Ben okula giderken çocuklarıma hep taktım. Olur ya birisi sever, güzel bulur. Nazar yalnızca kötü gözden gelmez. Evladını severken öldürenler var dünyada. Bir de asma dalından nazarlık yapıldığını biliyorum” (KK-68, KK-69).

Emine Yılmazer ve Yeliz Kılıçarslan’ın (2013: 37-38) aktarmış olduğu bilgilere göre eski dönemlerde özellikle İnönü, Sivrihisar ve Beylikova ilçelerinde nazara karşı kaplumbağa kemiği, karaağaç, üzerlik ve iğde ağacı dallarından da yararlanılmaktadır.

“Mevlüt zamanı, gün zamanı nazar değmesin diye çocukları oturturduk. Hepsine topluca bir üzerlik yakardık. Hem bize iyi gelirdi hem de çocuklarımıza” (KK-202).

“Karaağaçtan nazarlık yapılırdı çocuklara özellikle yeni doğanlara leylek kanadından böyle parça sonra çörekotunu boya boncuk ile işlerlerdi kumaşa onu muska olarak üç yaşına kadar mutlaka takardık” (KK-109).

“Çocuk aşırı haşere olursa sende nazar var deriz oturturuz üzerine örtü gerer üzerlik otu tütürürüz” (KK-72).

“Çocuklarıma on beş günde bir üzerlik tütsüsü yaparım. Eskiden annem de bana yapardık, çok faydasını gördük” (KK-82).

“Eskiden böyle meyve vermeyen kara ağacın dalından bir dal kopartırdık. Onun ucuna da nazar boncuğu iştirirsin ya da hiçbir şey eklemeyen direkt takarsın çocuğa. Ona bir daha hiç nazar değmezdi” (KK-23).

Seyitgazi ilçesinde ise nazar değdiği düşünülen kişilerin evlerine sarımsak tepesi, bir miktar tuz ve çörekotundan hazırlanan bir karışımının konulduğu bez torbalar asılmaktadır. Bu hazırlanan torba küçültülüp muska hâline getirilerek bebeklerin elbiselerine de takılmaktadır (Koç, 2014: 93).

3.2. Evlilik

İkinci büyük geçiş dönemi olarak kabul edilen evlilik; kadın ve erkeğin resmi olarak hayatlarını birleştirmelerini ve yeni bir düzene geçmelerini temsil etmektedir. Evlenme; ilişkinin resmi bir hâle getirilerek yepyeni bir hayatın başlatıldığı ve birlikte yeni bir aile düzeninin kurulduğu önemli bir geçiş ritüelidir. Bu geçiş aşaması, doğum evresinde olduğu gibi mutlulukla karşılanmakta ve kutsallığının korunması adına önlem almayı zorunlu kılmaktadır.

Toplumlar için evlenme, önemli görülmüş ve kutsanmıştır (Arslan, 2014: 92). Köklü bir kültürel zenginliğe sahip olan Türk toplumunda evlenme; öncesinde ve sonrasında hazırlık gerektiren oldukça önemli bir geçiş aşaması olarak kabul edilmektedir. Öyle ki; evlilik, toplum tarafından soy çizgisinin yeniden belirlendiği bir birleşmedir ve bu birleşme içerisinde toplumsal uyumun yeniden sağlanması, nüfusun artması ve hatta üretim-tüketim anlamında hareketlilik yaratma gibi birçok işleve sahiptir (Büyükokutan Töret, 2017: 399). Hayatlarında ilk defa bu çeşitliliğe maruz kalan müstakbel çiftin yeni duruma kolay uyum sağlamaları ve toplum tarafından kabul görmeleri amacıyla evlilik aşamasında birçok ritüele başvurulmaktadır (Cingöz, 1992: 9).

Türk dünyasında evlenen çiftlerin uzun ve huzurlu bir birliktelik geçirmeleri adına birçok inanış, tören, yaptırım ve kaçınma bulunmaktadır (Boratav, 1984: 169-170). Bu unsurlar, içerisinde taşıdıkları sembolik anlamlar ve yararlar dolayısıyla birçok bitki ve hayvanın; çiftlerin birliğini, uyumunu ve dayanışmasını desteklemek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Türk kültüründe bitki ve hayvanın; bereket, doğurganlık, koruma ve şans getirme hakkında sahip olduğu anlam ve kültürel bağ, evlenme aşamasında bu ürünlerin hassasiyetle tercih edilmelerini sağlamıştır.

Örneğin; Adana yöresinde çiftlerin mutluluğunun daim olması için boynuna kırmızı kurdele takılan bir koyunun kurban edilmesi, oldukça yaygın görülen bir uygulamadır (Başçetinçelik, 2009: 199). Nevşehir ve Tekirdağ yörelerinde düğün esnasında kız evine Nahıl, Şimşir gibi isimlerle anılan süslenmiş ağaçların gönderildiği görülmektedir (Başçetinçelik, 2009: 214; Bozyiğit, 1995: 259). Afyon Yöresine bakıldığında, düğün günü gelinin ayakkabısının birine arpa/oğlan diğerine ise buğday/kız konulmaktadır. Evliliğin meyvesi olacak muhtemel bebeğin cinsiyetinin öğrenilmesi adına yapılan bu uygulamada gelin ilk olarak arpalı ayakkabıyı giyerse oğlan, buğdaylı ayakkabıyı giyerse kız çocuğu doğuracağı düşünülmektedir (Aday, 2017: 230). Başlangıçta doğum aşaması içerisinde değerlendirilebilecek bu uygulamada, toplum nezdinde bereketi simgeleyen arpa ve buğday sayesinde evliliğin de bereketlenmesi ve kutsanması amaçlanmaktadır. Bunların dışında Afyon düğünlerinde arpadan saçı saçılması ve gelinin koyun postuna bastırılarak içeri alınması gibi pratiklerin de varlığı bilinmektedir (Aday, 2017: 230).

Türk düğünlerde yaygın şekilde görülen bayrak asma töreni de bitki ve hayvan kullanımlarına ev sahipliği yapan önemli bir gelenektir. Özellikle elmanın, bayrak direğinin tepesine asılarak erkek evinde boy göstermesi günümüzde yaygın şekilde uygulanan önemli bir düğün pratiğidir. Örneğin; Tokat ve Adana yörelerinde “T” harfi şeklinde tasarlanan bir ağaç çubuğun bir sapına elma, diğer sapına ise soğanın takıldığı görülmektedir (Başçetinçelik, 2009: 215-217). Yine Bayır-Bucak Türkmenlerinde, boyu 7-8 metre uzunluğuna erişen bayrak direklerinin tepesi özel olarak üç dallı üretilmektedir. Bu dalların birisine nar, diğerine elma ve üçüncüsüne de soğan takılmaktadır. Kullanılan meyvelerden elma tatlı dili, nar çoğalmayı ve soğan da bereketi simgelemektedir (Kalafat, 2016: 46).

Çocuksuzluğun tedavisi konusunda, doğallıktan yapaylığa doğru bir sürekli bir geçişin mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Bilimin ilerlemesi ve geleneksel bilginin zenginleşmesiyle birlikte yapay yöntemler ve suni besinlerin kullanımı artmıştır. Ancak, üreme yeteneğine sahip olmayan bireylere doğal bir nesne olan elma sunulması gibi doğal çözüm yolları da mevcuttur. Kadının üreme yeteneğinin, elma gibi doğal bir nesne kullanılarak teşvik edilmesi, "doğalın doğal ile etkileşime geçirilmesi" olarak yorumlanabilir. Doğadaki bir elma ağacının meyve verme süreci, kadına elma sunarak, aktarım yoluyla üreme yeteneğini harekete geçirmeyi amaçlar. Bu durum, insanın

doğal bir varlık olduğu izlenimini verirken, aynı zamanda insanın doğayı anlama ve tabiata benzer bir şekilde davranma isteğini yansıtır. İnsanın tabiatı taklit etmesi ve bunu üreme yeteneğine sahip bir canlı olan elma ağacının meyvesi ile gerçekleştirmesi, doğayla iç içe yaşayan bireylerin tabiatı anlama süreci olarak da değerlendirilebilir (Üstünova, 2011: 149).

Türk dünyasının genelinde olduğu gibi Eskişehir yöresinde de düğünler, doğanın cömertliğinden faydalanmak amacıyla tercih edilen zengin ve sembolik detaylarla süslüdür. Düğünlerde kullanılan bitki ve hayvan sembolleri, eski Türk inanışlarına paralel olacak şekilde bereketin ve uyumun meydana gelmesi adına düğün pratiklerinde yer almaktadır. Geçmişten günümüze Eskişehir düğünlerinde, doğanın canlılığı ve çoğalışını temsil eden bitki ve hayvanlarla temasa sıklıkla başvurulmaktadır.

Yapılan saha araştırmasında özellikle Eskişehir'in kırsal mahallerinde bayrak asma töreni geleneğinin hâlen devam ettirildiği tespit edilmiştir. Kent kültürünün baskın olduğu merkez Odunpazarı ve Tepebaşı ilçeleri haricinde araştırmaya dâhil olan hemen her mahallede bayrak asma töreninin ve tören içerisinde elma kullanımının yaşatıldığı gözlemlenmiştir. Eskişehir düğünlerinde genellikle perşembe günleri kaldırılan bayrağın tepesine yöre halkı tarafından elma, ayva, soğan veya ayva takılmaktadır. Bu noktada özellikle elmanın; yapısında bulunan itibariyle döllenmeyi hatırlatması ve tüketenleri üremeye hazır hâle getireceğine dair sembolizmi (Özdemir, 2018: 24-25) Türk düğünlerinde yaygın bir şekilde yer alması çalışma açısından oldukça önemlidir. Bunun yanında şekli itibariyle bütünü ve bir olmayı da çağrıştıran elma, iki eş parçayı yiyerek bütünleşmeye çalışan kadın ve erkeği sembolize etmektedir (Çetindağ Süme, 2015: 138). Elmanın kullanımında Eskişehir halkının, elmanın tadı ile evliliğin tatlanacağını ifade etmesi, elmaya dair sembolik anlamların hâlen devam ettirildiğine dair bir kanıttır:

“Düğünlerde asılan bayrak yeni bir yuvanın ve inayetin simgesidir. Biz bu bayrağa mutlaka elma da asarız. Elma, bereketin ve tadın simgesidir hem de bayrağımızı andırır” (KK-120).

Fotoğraf 112. Bayrak Asma Töreninde Elmanın Kullanımı

“Düğünlerde hem bayrak direğine hem de karı kocanın yatağının başına elmalar takardık. O elmalar bereket olsun diye takılırdı. Gerdek sonrasında ise sökülürdü. Elma bizde vatani ve birliği temsil eder” (KK-58).

“Elma cennetten çıkma derler bizde. Düğünümüz tatlı olsun, daim olsun diyerek elma dikeriz” (KK-64).

“Erkek evindeki bayrağa elma asılır. Bunun anlamı berekettir, aile bereketlensin diye yapılır. Eskiden bayrağa asılan elma silahla düşürülmeye çalışılırdı. Onu düşüren kişiye de düğün sahibi hediye verirdi” (KK-72).

“Eskiden kasnak olurdu, çarşambadan onunla bayrak kaldırırdık. O kasnağa dört elma takardık çaprazlama. Öyle asılı üç dört gün kalırdı orada. Tüm eğlencelerimizi o kasnağın altında yapardık, Paça eğlencesi yapardık” (KK-121).

Merkezde bulunan Yukarıçağlan Mahallesi’ne bakıldığında, gelinin, damat evinin önüne oturtulan koçu yerinden kaldırılabirise kaynanasından bahşiş aldığı görülmektedir (İleri, 2018: 455). Bu pratikte ise koç kaldırmanın sembolik olarak evlilik sorumluluğunu göğüsleyebilme ve erkeğe söz geçirebilme anlamlarıyla ön plana çıktığı görülmektedir.

Eskişehir’in merkez mahallelerinde gelin çeyizlerinin ve gelinliğin içerisine iğde nazarlıkların konulduğu da bilinmektedir (Öcal ve Oğuz, 2004: 48). Bunun dışında Yarımca Mahallesi’nde bulunan Karakeçili yörüklerinde düğün günü damadın patateslerden yapılan bir kolyeyi takması da yine damadın nazardan korunması ve bereketi simgeleyen sebzelerle temas etmesi amacıyla devam ettirilen bir pratiktir

(Yücel, 2002: 18). Yörede tespiti yapılan birçok örnekte; gelin ile damadı, kötücül bakışlardan kaynaklanabilecek nazardan korumak ya da bereket ve mutluluklarını garantilemek adına bitki ve hayvanlardan yararlanıldığı görülmektedir:

Örneğin; gelinin erkek evine girmesi esnasında başından aşağıya arpa, buğday vb. darının serpilmesi bereketin artması amacıyla yörede hâlen devam ettirilmektedir (KK-81, KK-82, KK-108, KK-109). Sedat Veyis Örnek (2000: 203), bu uygulamada gelinin bahtının açık olması, yeni evine bağlanması, uğur ve yumuşak huylu olması gibi amaçların da yer aldığını ifade etmektedir.

“Gelin eve girerken başından aşağıya saç atarız buğday ve arpadan. Bereket olsun evlilikleri mutlulukları çoğalsın diye atarız, bana da atılmıştı” (KK-82).

“Gelin eve girerken tepesinden çörek otu saçılır” (KK-108).

“Gelin erkek evine girdiği zaman kapısına yumurta akı çalar. Bereketli gelsin bol çocuklu olsun diye” (KK-115).

“Gelin, yeni evine girerken üzerlik dumanının içerisinden geçirilir. Böylelikle bir nazar varsa eve girmemiş olur” (KK-4).

Yörede görülen bir diğer uygulama ise gelinin, erkek evine girmesi esnasında kurban kesilmesi ve bu gelinin bu kurban kanı ile temas ettirilmesidir. Kurban edilen hayvan sayesinde yaratıcı ile insan arasında bir iletişim söz konusu olmakta ve söz konusu çift mistik bir yol ile kutsal olana gösterilmektedir (Schimmel, 1999: 13). Bu uygulama Eskişehir yöresinde oldukça yaygın bir şekilde görülmektedir ve genellikle gelin, kurban kanının üzerinden atlayarak (KK-79, KK-81, KK-82) ya da üzerine basarak (KK-10, KK-23, KK-32, KK-37, KK-72, KK-73, KK-108, KK-109, KK-113) damat evine girmektedir. Bu işlemlerde kurbanın hayat sıvısı olan kan ile yalnızca gelinin temas ettirilmesi, akıllara hem eve yeni gelecek aile üyesinin arınmasını hem de soyun devam ettirileceği vücudun korunması düşüncesini getirmektedir:

“Gelinin ayağı ilk kez erkek evine getirildiğinde kurban kanına bastırılır” (KK-109).

“Kurban kesiyorlardı eski düğünlerde. Allah katında gelin ile damada kurban olsun diyerek kesilir. Gelin de kurbandan akan kanın üzerinden atlatılır” (KK-79).

Gelin kurban kesiminden sonra erkek evine gireceği zaman kurbanın kanı evin girişine doğru akıtılır. Gelinde o kanın üzerinden atlar eve öyle girer” (KK-81).

“Gelini erkek evinin kapısına gelirken yağ verilir önce kapıya sürülür. Yağ gibi olsun kolaylık olsun diye. Bir de kurban olarak tavuk kesilir. O tavuğun kanından ayağına bir parmak sürülür. Bal kabağından ayrıca komiklik olsun diye bayrağa dikilir. Aslımı saklayan haramzadedir” (KK-23).

“Gelinin alnına ve ayağına sürülür gelin kurbanının kanı. Ayağı uğurlu gelsin diye” (KK-72).

“Kadın erkek evine girerken horoz kesilirdi kanını da gelin alır kapıya sürerdi evliliğim daim olsun bu evde kalışım kesin olsun diye” (KK-121).

“Doğançayır’da gelin evine girerken kurban keser ayan. Sonra damat oradaki kanı alır gelinin ayağına sürer. Ayan: düğünlerdeki ayak işçisine denir” (KK-113).

“Gelin ilk olarak erkek evine geldiğinde kurban kesilir sonra da gelin kurban kanına basarak eve geçer” (KK-10).

Eskişehir yöresinin halkı, geçiş dönemlerinden evlilik içerisinde bitki ve hayvan kullanımını düğün gününden sonra da devam ettirmekte özellikle evliliğin mutlu ve huzurlu bir şekilde devam etmesi amacıyla birçok ritüele başvurmaktadır. Bu uygulamaların günümüzde hâlen sürdürülüyor olmasının temel sebebi ise yöreye hâkim olan nazar inancıdır.

Acıpayamlı’ya (1962: 18) göre nazar; genellikle sağlıklı, neşeli, dinç ve toplum nezdinde öne çıkan insanlara değen olumsuz bir enerjidir. Türk toplumunda; düğün gibi mutluluğu çağrıştıran kutlamalar, yeni evli bir gelinin yaşadığı toplum içerisinde yer ettiği statü ya da huzurlu bir evlilik nazarın oluşması için zemin hazırlayan sebepler arasında kabul edilmektedir. Bu sebeple yalnızca düğünde değil, evlilik hayatının her aşamasında; gerçeği gizlemek, imrenileni var olandan farklı şekilde göstermek veya koruyuculuğu bulunan unsurlardan yardım almak suretiyle nazardan korunulmaya çalışılmaktadır (Kalafat, 2015: 183). Eskişehir yöresine bakıldığında, düğünden sonraki süreçte özellikle yeni evli çiftlerin nazardan korunmak amacıyla birçok pratiğe başvurduğu görülmektedir.

Yörede evliliği nazardan ve bereketsizlikten koruma amacıyla en sık başvuru ürün üzerlik olmuştur. Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere; üzerlik bitkisi, Türk kültüründe kişiyi kötü ruhlardan ve etkilerden arındıran koruyucu bir bitki olarak yer edinmiştir. Eskişehir yöresinde yeni evli kadınlar veya kayınvalideler, evliliğin bereketinin kaçtığını hissettiği anlarda veyahut damatla aralarına bir soğukluk girdiğinde üzerlik otundan yaptıkları tütüye başvurmaktadır (KK-98, KK-121, KK-151). Yapılan saha araştırması esnasında; yaşanan evde herhangi bir sorun olmasına bakmaksızın düzenli olarak üzerliğin tütürüldüğü (KK-79) ya da ot yakımına gidilmeden yalnızca kapılara asarak nazardan ve aile içi bereketsizlikten korunmaya çalışıldığı örnekler (KK-122) de tespit edilmiştir:

“Kapılara üzerlik bağlardık hazır tutardık nazar mı değdi hanım hemen çıkartır oradan tütüverirdi” (KK-121).

“Evde üzerlik bulundururuz. Eskiler hep dursun derlerdi, biz de devam ettiriyoruz. Kaldırma gereği duymadık” (KK-122).

Fotoğraf 113. Evde tutulan bir üzerlik

Fotoğraf 114. Evde bulundurulan bir üzerlik demet

“Annem eskiden her hafta cuma akşamı evde üzerlik tütürürdü. Kaza belaya karşı evi temizler. Meleklerle hazır eder derdi” (KK-79).

Çalışmanın önceki bölümlerinde nazara karşı korunmada at nallarının çeşitli kullanımlarından söz edilmiştir. Eskişehir yöresinde evlerinin çeşitli yerlerine nazar içeren olumsuz bakışları kırabilmek amacıyla çeşitli bitki veya hayvan ürünleri

yerleştiren örneklerle de karşılaşılmıştır. Örneğin; Seyitgazi ilçesinin saray Mahallesi’nde yaşamakta olan KK-108, evlenen kızının evinin giriş kapısına at nalı asarak gelebilecek muhtemel nazarlardan korunacağına inandığını ifade etmiştir:

“Eğer civarında nazarı değen bir komşun varsa evine bir tane at nalı iliştirmen iyi gelir. Ben de bu sebeple at nalı astım. Eve giren misafir ilk buradan geçtiği için nazar kırılır” (KK-108).

Fotoğraf 115. Yaşanılan evin at nalı yardımıyla nazardan korunması

Fotoğraf 116. Yaşanılan evin at nalı yardımıyla nazardan korunması

Beylikova ilçesinde bulunan Aşağığdeağacı Mahallesi’nde de yerel halk, evliliklerde nazara karşı bir korunma yöntemi at nalını tercih etmektedir. Mahallenin büyük çoğunluğunda bu inanışın yaşatılıyor olması çalışma açısından önem arz etmektedir:

“Bu mahallede; her insanın evinde, bir at nalı bulunmaktadır. zerlik de tttrrz. Düğünlerde, bayramlarda hep elimiz ona gider. Ama bak başımıza da hiç öyle kaza bela gelmemiştir şu zamana kadar.” (KK-152)

*Fotoğraf 117. Aşağığdeğacı Mahallesi'nde
At Nalı Kullanımı*

*Fotoğraf 118. Aşağığdeğacı Mahallesi'nde
At Nalı Kullanımı*

*Fotoğraf 119. Aşağığdeğacı Mahallesi'nde
At Nalı Kullanımı*

*Fotoğraf 120. Aşağığdeğacı Mahallesi'nde
At Nalı Kullanımı*

“Penceremin kenarına kaplumbağa kabuğu koyuyorum ben. Dışarıdan birisi eve bakarsa nazarı değmesin, geçsin gitsin diye kullanılır” (KK-98).

Fotoğraf 121. Nazardan Korunma ve Bereket Amacıyla Korunan Kaplumbağa Kabuğu

3.3. Ölüm

Ölüm, fiziksel olarak insan hayatının sonlanması anlamına gelmekte olup geçiş aşamalarının son evresini oluşturmaktadır. İnsanoğlunun inanç ve gelenekleri arasında tıpkı doğum ve düğün gibi ölümün de kollektif şekilde yaşatıldığı; hayatta kalanlar ile ölü kişinin arasında çeşitli birçok kültürel bağın var olduğuna inanıldığı görülmektedir.

Dünya üzerinde hemen her toplum, ölümün etkilerini tersine çevirmek ve yaşamı olası tüm çareleriyle uzatmak için çeşitli eylemlere başvurmuştur (Roux, 1999: 27). Türk dünyasında da ölümün çağrıştırdığı iki duygu vardır; korku ve saygı. Bu iki duygunun etkisiyle Türk Dünyası, ölüme dair birçok rit ve âdet meydana getirmiştir (Örnek, 2014: 115). Tüm bu rit ve adetlerin temelinde ise tehditlere karşısında savunmasız olan yaşamın korunması yatmaktadır (Roux, 1999: 28)

Öyle ki; ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısından etkilenen Türkler, gündelik yaşamda karşılaşılan hava olaylarını, hayvanların hareket ve seslerini, rüyalardaki imgeleri ve daha nice faktörü, ölümün bir habercisi olarak yorumlamış ve muhtemel ölüme karşı önlem almaya çalışmıştır (Örnek, 2014: 206). Bunun yanı sıra ölümün gerçekleşmesi durumunda, ölüme ve ölüye gösterilen saygı dâhilinde birçok pratiğe başvurulmuş; ölü bedeninin korunması ve ruhun rahat ettirilmesi amacıyla birçok akılcı, dinsel ve büyüsel inanış ve uygulama meydana getirilmiştir (Boratav, 1984: 195-196).

Örneğin; Erzurum yöresinde akşam vakti öten baykuş ve uluyan köpekler taşla kovalanmalıdır. Yöre halkı böylece ölümü kendilerinden uzaklaştırdıklarını düşünmektedir (Sezen, 2013: 123, 135). Adana yöresinde, baykuşların kondukları evden mutlaka bir ölünün çıkacağına inanılmaktadır (Başçetinçelik, 2009: 330).

Yine Adana yöresinde mezarlara ilk ziyaretlerde, “Murt” isimli bir ağacın dalının toprağa dikildiği görülmektedir. Bunun gibi farklı ağaç ve çiçeklerin mezarlarda bulunmasının güzel olduğunu düşünen yöre halkı, mezarlara dikilen bitkilerin yapraklarının dökülmesiyle ölü kişinin günahlarının dökülmesi arasında bir bağ olduğuna inanmaktadır (Başçetinçelik, 2009: 392, 395). Benzer şekilde; Afyon Karabağ köylerinde de mezarların başına meyvesiz ağaçların dikilirse ağaçların her sallanışında mezardaki kişinin günahlarından kurtulacağına inanılır (Aday, 2017: 227).

Ölüm, döngünün sona ermesi anlamına gelir ve yeniden doğuşu simgeler. Eskişehir yöresinde ölümle ilgili inanışlar ve uygulamalar, diğer geçiş aşamaları kadar yoğun olmamakla birlikte çeşitli bitki ve hayvanların sembolizminden yararlanmaktadır. Şehir genelinde mezarlıklar yeşil alanlarla çevrilidir; yöre halkında ölümün bir dönüşüm ve yaşamın bir döngü olduğu inancı oldukça yaygındır. Ölen kişinin ruhunun yeryüzü ile bağlantısının kesilmediğine inanan Eskişehir halkı, ölünün ruhunu rahat ettirmek ve onu, yaratıcı katında güzel göstermek için yıkama, kefenleme ve mezara gömme işlemleri sırasında çeşitli bitki ve hayvanlardan yararlanmaktadır.

Öncelikle yöre halkının; baykuşları, ölümün habercisi olarak nitelendirdikleri ve bir evin çatısına baykuş konması durumunda o evden mutlaka bir ölünün çıkacağına dair inanışının mevcut olduğu tespit edilmiştir. Kaynak kişiler arasından toplam 22 kişinin, baykuşların ölüm getirdiğine ya da gelmekte olan ölümü hissedebilen canlılar olduğuna inandığı görülmektedir (KK-1, KK-2, KK-3, KK-5, KK-7, KK-8, KK-9, KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37, KK-42, KK-43, KK-66, KK-73, KK-81, KK-82, KK-108, KK-109, KK-112). Bu noktada baykuşların eski Türk kültüründe hem bilge bir kuş imajına sahip olması (Ergun, 1997: 394) hem de geceleri avlanması ve aktif olması sebebiyle yer altıyla ve Erlik ile bağdaştırılması (Köse, 2019: 297) etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kuşların uçabilen varlıkları olması da Tanrı ile aktif bir iletişim gücü olarak baykuşlardan yararlanabileceğini düşündürmektedir:

“Baykuş bir evin bacasına konarsa ya evden cenaze çıkar derler ya da virane olacak derlerdi. Kovalanırdı ama şimdi biliyoruz ki baykuş çok önemli yılan bırakmaz çevrede” (KK-2).

“Uğursuz baykuştur. Dedem gitti, baykuş da gitti çatıdan” (KK-5).

“Baykuş çatıda kondurulmaz, gördükleri yerde taşlarlar. Uğursuz hayvandır” (KK-7).

“Hacı murat kuşu derler baykuşa bizim buralarda. Bacalarda öttü mü ölü çıkar derler” (KK-35).

“Baykuş öttü öttü, karşımızda iki komşu karı koca öldüler. Baykuş uğursuzluktur” (KK-43).

“Baykuşlar, hanenin batacağı yere konar” (KK-66).

“Baykuş daima acı haber verirdi eskiden ama şimdilerde öyle düşünmüyorlar hacı kuşudur o mübarek kuştur” (KK-81).

“Baykuşlardan çok korkulur. Onlar öttü mü kesin ölü çıkacak derler” (KK-109).

“Bacada öttü mü baykuş bir haftaya o evden ölü çıkar derler” (KK-112).

“Senin ocağında baykuşları öttürürüm derlerdi eskiden birbirine kızan insanlar ama şimdi hiç inancı kalmadı buralarda. Benim bahçemde baykuş var her sene öter yumurtası da olur hep ama hepimiz sapasağlamız Allah bozmasın” (KK-120).

Bunun yanında özellikle merkez ilçeler olan Odunpazarı ve Eskişehir’de baykuş ile ölümün herhangi bir anlam ifade etmediği örneklere de rastlanılmıştır:

“Baykuş başka nereye konacak? Tabii bacaya konacak ama işte bir kere uğursuz denmiş öyle de sürmüş gitmiş” (KK-121).

“Benim bahçemde baykuş var her sene öter yumurtası da olur hep ama hepimiz sapasağlamız Allah bozmasın” (KK-149).

Yörede baykuş dışında köpek ve tavukların da ölümün habercisi olduğu inancı tespit edilmiştir (KK-5, KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37).

“Köpek devamlı ulursa ölümü haber ediyor demektir” (KK-32).

“Tavuk Cebrail’dir, çünkü onun iki ayağı var. Sürekli bir evin yanında dolanıp durursa orada cenneti bekleyen bir ruh var demektir” (KK-5).

Yörede özellikle ölünün yıkanması ve kefenlenmesi işlemlerinde de çeşitli bitkisel ve hayvansal ürünlerden yararlandığı görülmektedir. Özellikle gül, çörek otu, kafur bitkisinden elde edilen madde ve karanfil; ölü bedeninin kokmaması ve diğer

dünyada güzel karşılanması amacıyla kefenin içerisine yaygın olarak koyulan maddelerdir (KK-10, KK-19, KK-23, KK-32, KK-33, KK-34, KK-35, KK-36, KK-37, KK-94, KK-108, KK-109, KK-120, KK-126). Bunun yanında lavanta yağı ile bedeni yağlamak (KK-20, KK-75) veya defne otu ile kefeni tütsülemek (KK-21) de yörede tespiti yapılan işlemlerdendir.

“Bizim burada cenaze olduğunda birkaç akşam mezarın başında koyun tüyü yakılır ve onun tütsüsü gezdirilir. Bu uygulamayı hâlen yapıyoruz çünkü vahşi hayvanlar, ilk zamanlarda cesetlerin kokusunu alıp gelip zarar vermeye gelebiliyor, mezarı kazabiliyor. Tütsü sayesinde ilk birkaç gün hem ceset korunur hem de ruhu rahat ettirmiş oluruz. Yılan bile gelmez bu yünün kokusuna” (KK-120)

“Kefenin içine kişi, güzel koksun diye gül suyu döküyoruz. Daha sonra kâfur denilen bir taş var, onu serpiyoruz. Kâfur dökmek, Peygamber Efendimiz Hazreti Muhammed'in zamanından kalma bir sünnettir, o yüzden mutlaka yerine getiririz. Son olarak da bedene böcek gelmesin diye kefenin içine çörek otu serperiz” (KK-126).

“Bizde gül takarlar, çiçek de koyarlar ölünün yanında. Çok sevap olur, cennette ölünün ruhuna saygı ve sevgi daha fazla olur derlerdi” (KK-108, KK-109).

“Kayı köyünde kene zehirlenmesinden bir köylü vefat etmişti. O adamı, kanındaki zehir toprağa karışmasın diye kefenle değil de tabutlu gömmüşlerdi. O sebeple yanına hiçbir şey koyulmadan gömenler de var. Fakat bizde hiç öyle bir şey yoktur; kefene güzelce kafur taşımızı koyarız, çörek otumuzu atarız” (KK-37).

“Kefene gül suyu ve karanfil atarız ki temiz koksun” (KK-19).

“Cenazeye karanfil ve çörek otu atarız” (KK-23).

“Kafur taşını kullanıyorlar cenazede kefen için” (KK-94).

Ölüme dair yörede tespiti yapılan bitki ve hayvan yararlanmalarında bir diğer tespit ise ölünün gömüleceği mezar üzerinden devam ettirilen inanış ve uygulamalarda yer almaktadır. Araştırma dahilinde kişilere göre ölen kişinin diğer dünyadaki hâli mezara tezahür etmektedir. Yöre halkı, mezarın durumundan yola çıkarak ölen kişinin ruhuna dair çıkarımlarda bulunabilmektedir:

Eğer ölen kişi cennetlikse; ölünün mezarındaki bitkiler hemen tutmaktadır (KK-178). Mezardaki bitkilerin sürekli solması durumunda da benzer şekilde ölünün ruhunun acı çektiği ve günahlarının olduğu düşünülmektedir:

“Mezarıyla iyi ilgilenmek, ölü kişinin ruhuna da iyi gelmektedir. Vefat eden dayılarımdan bir tanesi eskiden çok alkol tüketirmiş bu sebeple mezara ektiğim hiçbir fide tutmadı. Allah günahlarını bağışlasın” (KK-178).

Mezarın üzerine güvercin, serçe vb. kuşların sıklıkla konması da ölen kişinin hâlinin iyi olduğuna dair habercilerdir (KK-54, KK-106, KK-107, KK-108, KK-109, KK-118, KK-162). Saha araştırması esnasında bir kişi ise diğer dünyada cennetlik olan kişilerin mezarının gül koktuğunu ifade etmiştir (KK-122).

Yörede tespiti yapılan bir inanış; mezar kazımı esnasında yılanla karşılaşmaktır ve bu durum bazı kaynak kişiler tarafından ölünün günahlarının çok olduğu için cezalandırılacağı anlamına gelmektedir (KK-13, KK-14, KK-162, KK-164, KK-122, KK-185). Yılanların Türk kültüründe günah ile bağdaştırılması (Ögel, 2003: 455), bu noktada ölü kişinin günahları dolayısıyla mezar içerisinde de ortaya çıkması ile bağdaştırılmıştır. Bunun yanında eski Türk inanışlarında yılanların bir iye olarak yer alması (Aça, 2006: 122), akıllara; bu inanış içerisinde günahkâr bedenin toprağa girmesine engel olmaya çalışan yılan imajının etkisi olabileceği düşüncesini de getirmektedir.

Ölüm döneminde bitki ve hayvan kullanımına dair son tespit ise ölü kişinin ardından kurban kesilmesidir (KK-22, KK-108, KK-109). Bu eylemde; kurbanın diğer dünyada kişiye binek olacağı ya da günahlarına kefarete olacağı inanışı yatmaktadır:

“Sin kurbanı, ölüye melek olsun diyerek cenaze kalkmadan hemen önce kurban kesilir. Böylece ona mezarda yoldaş olacaktır. Eğer kurban kesmezsen ölüyü şeytan yalar derlerdi eskiler. O yüzden bizde sin kurbanı şarttır” (KK-108).

“Bizim burada Dar kurbanı vardır. Bir kişi öldüğünde onun evlatları dar kurbanı keser. Ölen kişinin ne kadar borcu ve şikâyetçisi olan varsa onlardan helallik istenir, olur da kenarda köşede birisi kalmıştır diye bu dar kurbanı keseriz. Böylece ölü diğer tarafta yüzünü eğmez, günahları dökülür. Aileden bir kişi ölürse ölen kişinin ölümünün elli ikinci gününde kesilen kurban da dar kurbanı yerine geçer” (KK-109).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BEREKET TÖRENLERİNDE BİTKİ VE HAYVANA DAİR İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Geçiminin büyük bir kısmını tarım ve hayvancılıktan sağlayan toplumlar için yaşam kaynağı olan doğa oldukça önemlidir. Türkler de doğa ve doğadan elde edilen unsurların, insan hayatı için önemi bilmekte ve bu unsurların devamlılığı için çeşitli eylemlerde bulunmaktadır. Geçmişten günümüze devam ettirilen ve bereketi amaçlayan bu eylemler Türk inanış sistemini ön plana çıkartan önemli faaliyetlerdir.

Bereket kavramı ile insan, hayvan ve bitkiler arasında ilgi kurulması, tarihî bir ayırım yapılmaksızın bütün kültürlerde görülmektedir (Akarpınar, 2000: 179). Dolayısıyla, Türk kültüründe bu unsurları büyüsel veya akılcı yollarla etkilemeye çalışarak bereketi tasdikleyen birçok inanış ve uygulama mevcuttur. Geçmiş tarihe bakıldığında, oldukça eski dönemlerden itibaren Türklerin çeşitli inanış ve uygulamalarda doğanın bereketini sergilediği ve bu bereketi koruma ihtiyacıyla hareket ettiği görülmektedir (Roux, 2005: 46). Bu noktada karşımıza çıkan bereket törenleri, doğayı etkileyerek bereketi talep eden birtakım inanış ve uygulamaları barındıran önemli ritlerdir.

Türk halk kültürüne bakıldığında, bolluk ve bereket ile ilgili inanış ve uygulamaların yeni yılda başladığı, baharda sürerek hasat döneminde doruğa çıktığı ve bütün bir yılı içerisinde alarak çoğaltıcı bir döngü meydana getirdiği görülmektedir (Okuşluk Şenesen, 2011: 210). Dolayısıyla, takvime bağlı ritler de bereket töreni olarak değerlendirilebilmektedir. Hıdırellez, yağmur duası gibi yıllık üretim döngüsü ön plana çıkartan ve bolluğu amaçlayan takvime bağlı törenler aynı zamanda birer bereket törenidir (Turner, 2018: 176).

Çalışmanın bu bölümünde, Eskişehir yöresinde yaşatıldığı bilinen bereket törenlerinden Hıdırellez, yağmur duası ve koç katımı törenlerinde bitki ve hayvanın yeri incelenmektedir.

4.1. Hıdırellez

Baharın ve doğanın uyanışını selamlamak amacıyla gerçekleştirilen Hıdırellez kutlamaları, kültürel bir etkinlik olarak topluluklar arasında dayanışma ve bir araya gelme fırsatı sunmaktadır. Tüm Türk dünyası, genellikle bu kutlu günü coşkuyla

kutlamakta ve dileklerinin gerçekleşmesini ummaktadır. Hıdırellez, geçmişten günümüze bir çeşit bahar bayramı olarak kutlanılmaktadır.

Bereket törenleri içerisinde hem yaygınlığı hem de barındırdığı ritüel ve geleneklerin zenginliği açısından en çok ön plana çıkan bayram, Hıdırellez'dir (İvgin, 2019: 139). Hıdırellez, Hz. Hızır'ın hayat suyundan içerek ölümsüzlük özelliğine sahip olduğuna inanılan Hz. Hızır'ı anmak için kutlanılmakta ve berekete dair çeşitli birçok ritüeli içerisinde barındırmaktadır (Kehl-Bodrogi, 2012: 180). Yaygın düşünceye göre Hıdırellez'de, Hz. Hızır ile Hz. İlyas yeryüzünde bir araya gelmektedir. İki peygamberin bulunduğu bu özel gün, Güneş'in Ülker burcuna girdiği 6 Mayıs'a tekabül etmektedir. Hızır ve İlyas sözcüklerinin birleşimiyle oluşan "Hıdrellez" gününde kişiler bereketli bir yıl sürebilmek umuduyla birçok uygulamaya başvurmaktadır. Peygamberlerin bir araya geldiği bu özel günde Türkler, özellikle Hz. Hızır üzerinden çeşitli birçok inanış ve ritüel meydana getirmiştir.

Hz. Hızır; insanların kendisinden yardım talep ettiği, umut bağladığı, yol göstermesini beklediği ve refah getireceğine inanılan bir ilahî kurtarıcı bir figürdür (Özdemir, 2018: 96-97). Hz. Hızır; köken olarak Arapçada yeşillik anlamına gelen "hadr" kelimesinden gelmektedir ve Türk kültüründe yardımcı özellikleriyle ön plana çıkan, dünyayı dolaşan, yol gösterici bir evliyadır (İvgin, 2019: 139; Ocak, 1984: 222). O, her iki alemde de mevcuttur ve bazen yeryüzüne inerek insanlarla iletişim kurmaktadır (Döğüş, 2015: 79). Hz. Hızır'ın, Türk kültürünün inanış sisteminde tespit edilmiş dört adet işlevi bulunmaktadır. Bunlar; zor zamanlarda yardıma koşmak, iyilikleri mükafatlandırarak kötülere ceza vermek, kişilere bereketli bol kazançlar sağlamak ve savaş gibi felaket durumlarında Türk halkına yardımcı olmaktır (Ocak, 2007: 109-118). Görüldüğü üzere, Hz. Hızır'ın Türk kültüründe ön plana çıkan en önemli işlevi, yardımcı olma fonksiyonudur.

Türk kültüründe Hz. Hızır etrafında çeşitlenen geleneklerin kökeninde, çeşitli yönlerden İslamiyet'ten daha eski, daha köklü yerel bir bağlam yer almaktadır. Öyle ki; Artun (2007: 2), Hıdırellez'in; Şamanizm, eski Anadolu ve Balkan kültürlerinin bir sonucu olduğunu kabul etmektedir. Örneğin; Hızır'ın ölümsüzlüğü, baharın kutlu bir yenilenme olarak görünmesi, yeşile ve yeşillenmeye dair sembolizm Hıdırellez'de İslamiyet'in değiştiremediği yapılardır. Yine Kumartaşlıoğlu (2017: 276) da

Hıdırellez'in, eski Türklerde doğanın uyanışı ve yeni yılı karşılamak adına kutlandığını ifade etmiştir.

İslamiyet öncesi dönemde kutlanıldığı bilinen bu mevsimlik bayram, daha sonra İslamiyet'in etkisi ile çeşitli açılardan da değişiklik yaşayarak günümüze dek süregelmiştir. Hıdırellez'in, Türk kültürüne işaret eden yapılar dâhilinde yüzyıllardır Türk edebiyatında işlendiği görülmektedir. Örneğin; Dede Korkut Hikâyeleri, Battal Gazi ve Köroğlu Destanları, Hıdırellez kutlamalarının eski usullerine atıflar içeren önemli edebiyat ürünlerindendir (İvgin, 2019: 194).

Türk dünyasında Hıdırellez kutlamaları, farklı coğrafyalarda yaşayan Türk halklarının kültürel zenginliğini yansıtan önemli bir gelenektir ve kuşkusuz eski Türk geleneğiyle ilişkilendirilen izleri barındırır (Ocak, 1984: 222-224). Bu kutlamalar, farklı Türk toplulukları arasında aynı amacı içeren farklı yapıdaki gelenekleri, ritüelleri ve inanışları meydana getirmiştir. Türk dünyasındaki Hıdırellez kutlamalarının çeşitliliği sayesinde söz konusu bayram, Türk insanının kendisini ifade etmesini sağlamaktadır (İvgin, 2019: 140). Bu noktada Hıdırellez'in bitki ve hayvanlara dair çeşitli birçok bereket ritüelini içerdiği ve kişilerin, sahip olmak istedikleri şeyler adına birçok bitki ve hayvanı aracı olarak kullandığı görülmektedir.

Türk dünyasının hemen her üyesi içerisinde Hıdırellez'in kutlandığı bilinmektedir. Örneğin; Gagavuz Türkleri, Hıdırellez gününde ilkbaharın ilk kuzusunu keser ve tüm yılın bereketli geçmesi için dua ederler. Kesilen kuzunun kanının boşa akıtılmayarak evlerin, bahçelerin ve tarlaların çeşitli yerlerine haç işaretinin çizilmesi de Hıdırellez gününde yaygın olarak görülen geleneklerdendir (Güngör, 2021: 256).

Anadolu'ya gelindiğinde; 5 Mayıs akşamı birçok yörede gül dalına bir dilek çantasının ya da paranın asıldığı görülmektedir (Artun, 2007: 6; İvgin, 2019: 194; Kumartaşlıoğlu, 2017: 280). Gül dalına asılan o para, ertesi gün alınır ve bereketlenmesi istenilen eve koyulur. Çünkü Hızır'ın, gül dalından veya gül ağacının dibinden geçerken çantaya dokunabileceği düşünülmektedir (İvgin, 2019: 195). Yine o günde dut ağacının dallarına kurulan salıncaklarda sallanılarak “Derdim aşağı, kendim yukarı” sözü tekrar edilmektedir (Kahraman ve Arıkan, 2015: 20). Karınca yuvalarından toprak alınarak bereketlenmesi istenilen evlere serpilir (Kahraman ve Arıkan, 2015: 20). Özellikle Hıdırellez sabahı, tarla otları ve bitkilerin üzerinde biriken

çiğ damlalarının çok faydalı olduğu düşünülür ve tüketilmesi sağlanır (Sezen, 2013: 195).

Anadolu’da yaşamakta olan Alevi toplulukların birçoğunda Hıdırellez günü mutlaka kuzu kurbanı kesilmektedir. Bayram günü, yapılaşmanın olmadığı çimenlik yerlere gidilir ve orada yetişmekte olan çiçek ve bitkiler toplanır. Bu ürünlerden birleştirilerek yapılan çayların şifa kaynağı olacağına inanılmaktadır (Kehl-Bodrogi, 2012: 180). Yine aynı şekilde toplanan otların kaynatılması ile elde eden su, çocukların ve hayvanların belalardan arındırılması, sağlıklı ve güzel olması adına durulama suyu olarak da kullanılmaktadır (İvgin, 2019: 196).

Hayvancılık ve tarımın bereketlenmesi adına Hıdırellez gününde, su yalaklarına buğday atılır ve meyve vermeyen ağaçlar, baltanın kenarıyla korkutulur (Artun, 2007: 4, 6). Bulgur ve un gibi tarla ürünleri dışarıya açık alana koyularak bereketlendirilir.

Eskişehir yöresine bakıldığında da Hıdırellez; baharın gelişi, bereketin başlangıcı olarak kabul edilir ve bu dönemde toplumun gelecekteki ürün bolluğuna olan inancı yoğundur. Baharın gelmesiyle yapılan geleneksel kutlamalar ve ritüeller, bu inanışın yöre halkındaki bir tezahürüdür. Eskişehir yöresinde Hıdırellez, köylerde ve kasabalarda coşkuyla kutlanmaktadır ve bu kutlamalarda bitkiler ve hayvanlar önemli bir rol oynamaktadır.

Örneğin; Mihalıççık ilçesinin İkizafer, Kozlu, Güreş, Kavak ve Seki Mahalleleri’nde, Hıdırellez günü sabahı yaşlı kadınlar ellerine bir bıçak alarak evleri birer birer gezmektedir. Bu kadınlar gezdikleri evlerdeki odaların köşelerini ve duvar diplerini bıçakla yoklarken bir yandan da sesli olarak ‘Yılan, çıyan keserim’, ‘Börtü, böcek keserim’ gibi sözler söylemektedir. Yerli halk, bu sayede sene boyunca evlere yılan, çıyan gibi canlıların giremeyeceğine ve azalacağına inanmaktadır (Aras ve Ulubağ, 2023: 194)

Eskişehir yöresinde yaşayan Kırım Tatarlarına bakıldığında, Hıdırellez günü topluca yemek yemenin oldukça önemli görüldüğü bilinmektedir. O günde halk, pikniğe giderek kuzu etinden çeşitli yemekler yapmaktadır. Yemeklerin hazırlanışında görev alan kişilerin, kesilen kuzuların ciğerini pişirerek yemesi de göze çarpan bir diğer pratiktir. Yine bu günde istenilen şeylerin tasviri çizilerek gül ağacının altına

gömülmektedir. Ayrıca söğüt dalları ile birbirine vurmanın, kişilerin kısmetini açacağına inanılmaktadır (Yolcu, 2016: 67-68).

“Hıdırellez zamanı dileklerimizin de gül gibi açması ve kabul olması amacıyla gül ağaçlarının dibine dilek gömeriz. Gül açılıyor ya hani, biz de yenilenelim diye gül tercih ediyoruz. Eskiden toprağa ev ve araba çizerlerdi, çocuğu olmayanlar kadınlar, daldan çocuk yaparak ağaç kovuklarına koyarlardı” (KK-34, KK-37).

Fotoğraf 122. Dilek Asılan Gül Ağacı

“Hıdırellez günü bizde hiç iş yapılmaz, iğneyle oynanmaz. O gün iş yaparsan yıl boyu yılan görürmüşsün. Hıdırellez gününde ava da çıkılmaz yoksa yıl boyu işten kafanı kaldıramazsın. O gün hangi hayvanı öldürürsen yıl boyu peşinden gelir. Yılan peşini bırakmaz” (KK-35, KK-36).

“Hıdırellez günü tüm komşular toplanıp yaylaya çıkardık; orada yer, içer, gülerdik. Yaylanın kenarından geçen suya dilek tutup yeşil bağ çubuğu atardık. Bolluk için kutlardık gençlerimiz mutlu olsun diye kutlanırdı” (KK-98).

“Hıdırellez sabahı bahçelerden, ağaçlardan bilhassa Söğüt ağaçlarından dal koparırdık. Dallara dilek dileyip akan suya atardık. Kimimiz yalağa batırırdı dalını. Artık köyde çocuk kalmadığı için kutlayan kimse de kalmadı” (KK-160).

Burada söğüt dalının kullanılmasının nedeni; bu ağacın esnek olup kırılmalara dayanaklı olmasından kaynaklanmaktadır (Koçkar, 1999: 21).

“Bütün kadınlar bu günde toplanırdık, tekkeye çıkardık. Orada köye baka baka türkü söylerdik. Çobanımız yayımdan gelince, onun koltuğunun altına yemesi için bir tane hamursuz haşhaşlı sıkıştırırdık. Ondan köpeklerle de verilirdi mutlaka. Çobana

“Hıdırellez b     ” dediğimiz bir sopa yapardık. Tahtadan yontarlardı onu, sonra kumaşla süslerlerdi. Değneğin   zerine herkes sevdiği bir elbisesini yahut yazmasını asardı. Dilek dileyip   oban verirdik. Çobana o değneği elinde gezdirdik  e dualarımız kabul olacak derdik” (KK-108).

“Kapılarımızın eşiğine mutlaka bakırla su koyardık. Bakırı hayvanlar içeri girerken tepsinler de evin içine doğru su sa  ılısın diye. Böylece bereket   oğalırdı hayvanlarımızın sütü de bolla  ırdı” (KK-109).

“Genelde keçileri süslerdik. Hıdırellez zamanı doğan yavrular olursa iğneyi kızdırıp hayvanın kulağına delik açardık. Sonra o delikten ip gibi püskül ili  tirirdik. Orası kapanırdı böyle küpe olurdu Küpeli keçi derdik   yle ip taktıklarımıza. Bayramda nasıl s  slenirsek o gün de hayvanları süslerdik” (KK-110)

“Eskiden Seyid Battal Gazi’nin türbesinde bir dilek ağacı vardı. Hıdırellez zamanı oraya çaput bağlanırdı. Yumurta kaynatırdı annem bana eskiden. Hatta onları pancar suyuna yatırarak boyardık. Sakana taraflarında festival gibi kutlama olurdu” (KK-113).

“Pandemi’de yapamadık ama mahallede Hıdırellez’i kutlarız. Her bayramda g  l ağacının dalına dilek asarım, okurum,   flerim. Yengem de küçük küçük paralar yapardı. Sonra da herkesin cüzdanına onları koyardı” (KK-32, KK-33).

“Kadıkuyusu’nda kaldığım zamanlarda Hıdırellez kutlamalarına katılırdım. Bizim köyde   ocukken Hıdırellez için mutlaka hayvan kesilir. Sonra onun etinden ‘Camadanlar köftesi’ yapıp yeriz. O günde kurbanımız olur; tüm köyümüzün duası, onunla kabul olurdu” (KK-134).

“Kasım, kış başlangıcı; Hıdırellez, yaz başlangıcı derler. Hıdırellez zamanı salıncak kurulurdu köye. Tüm sene mutlu olmak için o salıncakta sallanırdık. Atları da harmana salardık. Ko  stururlardı özgürce.   erkezlerde böyledir. Böylece tüm yılımız bereketli geçerdi” (KK-79).

“Hıdırellez baharın müjdecisidir ve mayısın ilk haftasında kutlanır. Ateşin üzerinden atlarız, kırlardan   iğdem toplayıp evlere, odalara koyarız” (KK-96).

“Hıdırellez’e girdiğimiz gece çıkardık tarlalara. Ay ışığında çiçek toplardık, ürünlerden tohum çıkarıp dışarı sererdik, bekletirdik. Bereketini alsın tohumlar diye” (KK-43).

“Eskiden merkezde devrim fabrikası vardı. O fabrika, Hıdırellez zamanı panayır yapardı. Bir ay sürerdi o panayır. En güzel buzağı, en güzel inek, koyun yarışmaları olurdu, herkes ona hazırlık yapardı. Sonra orada hayvan merhemi satan bir teyze olurdu tam tarifi vermezdi bize ama ardıç katranı ve dağ kekiği olurdu içerisinde. Ondan alırdık şifa olsun diye. Şimdi hepsi kalktı, insanların isteği de kalmadı artık” (KK-92).

“Çocuklar o günde çimen ve soğan kabuğu bulur, bunları yumurta ile kaynatırlardı. Yumurta kırmızı bir renge dönerdi. Bayrağımızı simgelerdi. İşte o Hıdırellez yumurtasıdır. Hâlâ bu yumurtaları birbiriyle tokuşturarak yarış yaparlar” (KK-178).

“Hıdırellez bayramında gençler, niyetlerini yazdıkları kâğıtları ağaçların dibine gömerler. Ekseri gül ağacının altına gömülür” (KK-174).

“Biz eskiden Hıdırellez sabahı mahallede tüm atları, koyunları, kuzuları çayıra salardık. Başına da bir tane çoban koyardık; o gün Hıdırellez çobanı olurdu. Hızır ile İlyas’ın buluşmasına tanıklık etmek için insanlar da kırlarda koşuştururdu” (KK-118).

“Hıdırellez kutlamalarında artık hepimiz Yunus Emre’ye gideriz. ‘Sana geldik efendim dualarımıza vekil ol, kefil ol.’ deriz. Orada gül ağaçları var, onların altına dua gömeriz. 6 mayısa bağlayan gece tüm pencere kapıları açarız içeri bereket girsin diye. O gün Hızır ile İlyas peygamber Cebelitarık’ta buluşuyor. O zaman insanların bir yıllık kısmeti ve nimeti belli olur. Bizlere de bol bol gelsin diye evdeki kapı ve pencereleri açarız” (KK-93).

“Bizde Hıdırellez, hâlâ kutlanan bir gelenektir. Köyümüzün girişine bir tane yer inşa ettik. Orada her yıl Hıdırellez için de bir araya geliriz, eğleniriz. Bazı kadınlarımız ağaca dilek asar, çaput bağlar” (KK-145, KK-146).

*Fotoğraf 123. Hıdırellez Kutlamaları İçin İnşa
Edilen Bina*

*Fotoğraf 124. Hıdırellez Kutlamaları İçin İnşa
Edilen Bina*

“Hıdırellez’de eskiden erkenden kalkıp güneş doğmadan gül ağacının altında dilek dilerdik. Gül dibine genellikle kadınlar mâni yazıp atarlardı, cüzdan atarlardı” (KK-94).

“Hıdırellez’e girilen gece kuş yumurtaları toplanır. Bir gece pencere kenarında bekletilir sonra Hıdırellez sabahı onu kırıp yeriz. O yumurta tüm gece şifa dolar” (KK-96)

“Eskiden köylerde bir Hıdırellez’de bir de 8 kasımda hayvan sayımı olurdu. Bunlar yılın ortasıdır, sürüyü tamamen sayarlar ve ona göre planlama yapılır” (KK-96).

“Bizim merkez cem evinde kutlamalarınız oluyor, onlara katılıyoruz genelde. Onun dışında buralarda öyle pek dilek asan, eden kalmadı ama eskiden dilekler hemen kabul olsun diye asarlarmış” (KK-128).

“Gemiç Mahallesi’nde biz Yörük Türkmenleri olarak geçmişimize ve tarihimize sahip çıkarız. Kültürümüzü yaşatıp gelecek nesillere aktarmak için her sene Hıdırellez Şenliği düzenleriz. Benim çocukluğumdan beri böyle yapılıyor, en büyük bayramımız bu oluyor. Hıdırellez, burada kış mevsiminin bitip yaz mevsiminin başladığı ‘Yaz Bayramı’ diye de bilinir. Eskiden Hıdırellez’de köylülerimiz hayvanlarını alıp yaylalara giderlerdi. 6 Mayıs’tan 6 Kasım’a kadar hayvanlarını orada otlatırlardı. Aynı burada gördüğümüz gibi harman yerlerinde yemekler pişirilirdi. Hıdırellez pilavı yapılırdı. Şimdi yağmur duamızı da Hıdırellez gününde yapıyoruz” (KK-184).

*Fotoğraf 125. Gemiç Mahallesi 2023 Yılı
Hıdırellez Kutlamaları*

*Fotoğraf 126. Gemiç Mahallesi 2023 Yılı
Hıdırellez Kutlamaları*

“Burada Hipodromda kutlama yapıyorlar. Biz Ağrı’dayken ottan ip yapardık böyle örme ip. Hıdırellez günü onu belimize ve kapılara asardık” (KK-102, KK-103).

“Hıdırellez burada gelenekselleşmiş hâldedir. Gül ağaçlarının dibine dilek gömülmektedir. Güne özel patatesli ekmeklerden yapıyoruz, kuruyemiş de koyarız yemeklerin yanına. Hep kutlanır ve bürokrasi de katılır” (KK-113).

Fotoğraf 127. Hıdırellez Hazırlıkları

Fotoğraf 128. Hıdırellez Hazırlıkları

Fotoğraf 129. Hıdırellez Kutlamasında Dağıtılan İkram

“Hıdırellez’in ikindisine kadar alabildiğin tüm bereketi toplarsın topraktan. O yüzden o gün bahçelerden çiçek, meyve toplarız” (KK-116).

“Mayıstan önce yonca biçilmez derler eski tecrübeler. O yüzden biz de Hıdırellez’den sonra biçeriz. Daha yeşil, daha bereketli olur. Hıdırellez eğlencesinde kurban kesilir burada. Bir de bizim Kafkas oyunlarımız olur, onları oynarız” (KK-120).

“Eskiden Hıdırellez’de söğüt dallarından ev yapardık böyle yan yana getirip araba yapardık. Bu şekilde dileğimizi dilerdik. Şimdilerde yumurta kaynatılır, türküler söylenir, baharın gelişi müjdelendir. Bizde kurban asker uğurlamada kesilir. Her yıl Cem evinde şükür yemeği yaparız. Kurban kesmezdik ama türbeye adağı olan varsa bazen o Hıdırellez’e denk getirip kestiği olurdu” (KK-121).

Fotoğraf 130. 2009 Yılında Kutlanan Bir Hıdırellez Şenliğinde Şükür Yemeği Uygulaması

4.2. Yağmur Duası

Su kaynaklarının ve tarımın korunması için hayati bir öneme sahip olan yağmur, birçok kültür içerisinde ihtiyaca bağlı olarak talep edilmiştir. Özellikle tarım toplumlarında yağmurun düzenli olarak yağması, tarım ürünlerinin yetişmesi ve hasadın verimli geçmesi adına oldukça önemlidir. Bu sebeple insanlar, doğaya ve Tanrılara dua etmiş, sembolik mesajlar taşıyan çeşitli ritüellerde bulunmuşlardır. Bu noktada karşımıza çıkan yağmur duaları geçmişten günümüze devam eden önemli bir gelenektir.

Pertev Naili Boratav, yağmur dualarının; mevsimi geldiği halde yağmurun geciktiği ya da yağmadığı durumlarda kuraklığı ve kıtlığı önlemek amacıyla girilen işlemler olduğunu düşünmektedir (Boratav, 1984: 138-139). Bedensel ve sosyo-ekonomik hayatın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için suya ve mevsimsel

koşulların iyi olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu iki faktörün kesişim kümesini oluşturan su, insan hayatındaki önemi sebebiyle dünya üzerindeki birçok kültürün yağmur duasına başvurmasına sebep olmuştur.

Yağmur yağışının daha çok tanrısal bir olay olarak görülmesi ve kutsallıkla ilişkilendirilmesi, kuraklık karşısında da insanların, kutsallık atfettiği unsurlardan yağış talep etmesi sonucunu doğurmaktadır (Baysal, 2021: 225). Bu sebeplerden ötürü yağmur duaları, bereket merasimleri içerisinde değerlendirilen ve Türk dünyasının her sahasında oldukça yaygın şekilde görülen önemli bir gelenektir.

Türk boylarının tamamında yağmur yağmasına dair çeşitli törenlere başvurulduğu ve bu törenlerin, eski Türk inanışlarına dair birçok iz taşıdığı görülmektedir (Koca, 2012: 239). Törenlerin genelinde yağmur suyunu çağırmak için çoğunlukla sudan faydalanılmaktadır (Talianova Eren, 2020: 300). Bu noktada Boratav'ın (1984: 139-141) yağmur yağdırma ritüelleri hakkında saptadığı ana çizgiler önemlidir: Öncelikle yağmur dualarında mutlaka belirli sayılardaki çakıl taşları suya bırakılmakta veya atılmaktadır. Burada suyun harekete geçirilmek istenmesi ve çoğaltılmasının amaçlandığı görülmektedir. Boratav, yağmur dualarında Tanrı'ya yakarmanın, aciz ve fakir görünmenin de sıklıkla tercih edildiğini ifade etmektedir. Ayrıca törenlerde kuzular ve buzağların ağlamaya benzer sesler çıkartması ile Tanrı'ya tıpkı anasından ayrı kalmış yavrular gibi toprağın da suya muhtaç olduğu gösterilmeye çalışılır.

Yukarıda verilen listelemeye örnek olarak Sincan Uygur Özerk bölgesinde yaşayan Türklerin, yağmur duasının yapılacağı gün buzağları aç bırakması gösterilebilir. Yerli halk, meleşme seslerinin dua yerine geçeceğine inanmaktadır (Talianova Eren, 2020: 299). Ayrıca bu bölgede yaşayan Türklerin, yağmur duası esnasında kurban keserek dağıttığı ve el avuçlarını aşağıya döndürerek dua ettiği de bilinmektedir (Kalafat, 2015: 113) Yine Türkmenistan'da yağmur duasına çıkılacağı zaman keçiler bir müddet aç bırakılmaktadır. Böylece Tanrı, kendisine edilen dua esnasında keçilerin melemelerini de duyacak ve insanlara merhamet edecektir (Kalafat, 2007: 180). Gagavuz Türklerinde de yağmur duasının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Özellikle mevsimin kurak olduğu zamanlarda tarlalara bereket olması amacıyla yağmur duası yapılmaktadır (Güngör, 2021: 243; Ögel, 1971: 177).

Afganistan’da yaşamakta olan Türklere bakıldığında ise yağmur duası içerisinde bitkilerin kullanımına dair güzel örneklerle karşılaşmaktadır. Özellikle yağmur duası gününde tarlalardan toplanan pamukların, süzgece koyularak ıslatılması ve deliklerden akan su ile yağmurun yağışının sembolize edilmesi (Kalafat, 2007: 182), Türk kültüründe yağmurun yağışı adına yapılan uygulamaların çeşitliliğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Yaşar Kalafat (2007: 21, 183) ayrıca Makedonya ve Azerbaycan Türklerinin de yağmur duasına itibar ettiklerini ve çeşitli birçok ritüeli gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir.

Anadolu’da yapılan yağmur dualarına bakıldığında, Türk dünyası ile paralel birçok örnek ile karşılaşmaktadır; çeşitli taşlara dua okunması ve suya atılması, kurban kesilmesi vb. birçok uygulamaya başvurulmaktadır (Ercenk, 1995: 48; Kalafat, 1996: 39). Örneğin; Balıkesir yöresinde yılanın öldürüldükten sonra karnı göğe doğru gelecek şekilde gömüldüğü görülmektedir (Olgunsoy, 2007: 184). Konya’da ise kurak geçen yıllarda yılan yakılarak yağmur yağması sağlanır (Küçükbezirci, 2009: 246).

Yine Türk dünyası ile paralellik gösterecek şekilde Erzurum’da, kurban ritlerinin bir izleri görülmektedir (Boratav: 141; Sezen, 2013: 201). Bu örneklerin dışında at kafatasına ıslatılarak ve dua yazılarak sulak bölgelere gömülmesi, Türkiye Türklerinde yaygın şekilde görülen bir diğer uygulamadır. Burada sembolik anlamda güçlü olan nesnelerin suyla temas etmesi sağlanarak kuru toprağın ıslanması esas alınmaktadır (Acıpayamlı, 1964: 228).

Görüldüğü üzere, Türk Dünyasında ve Anadolu’da, tarımsal faaliyetlerin içerisinde bir gelenek olarak devam ettirilen yağmur duası, içeriğinde bitki ve hayvanlara ait çeşitli öğelerle icra ettikleri uygulamalar ile birlikte renkli bir tablo sunmaktadır. Eskişehir yöresine gelindiğinde; yörede yağmur duasına görülen itibar oldukça dikkat çekicidir. Tarımsal faaliyetlerin önemli bir geçim kaynağı olduğu Eskişehir yöresinde yağmur; günümüzde dahi yaratıcının bereket sembolü olarak görülen ve yalnızca Allah’tan talep edilmesi gereken bir hava olayıdır. Yörenin genelinde uygulanan yağmur dualarında hayvana ve bitkiye dair unsurların kullanımı yaygın olmasa da özellikle kırsal kesim mahallelerinde yağmur duasının, insan ilişkilerinde ve tarımsal faaliyetlerde bir tür yenilenmeyi sembolize ettiği tespit edilmiştir.

Mihalıççık ilçesinin hemen her mahallesinde mahsullerin yetiştirme dönemi olan ilkbaharın sonunda, özellikle halkın kutsal saydığı yerlere çıkılarak yağmur duası edilmektedir. Yağmur duası sabahı özellikle küçük çocuklar ve hep bir ağızdan Yunus Emre ilahileri söylenir. İlahilerin ardından çocuklar mahalle aralarında ilgili kişinin başkanlığında âmin diye bağırarak dolaşır. Bazı yerlerde öğlen vakti kuzularla, koyunları bırakarak Allaha yakarı anlamında melettirilir. Bazı yerlerde asma çubuğu ve büyükbaş dişi bir hayvanın kafatası gömülür. Kadınlar ve çocukların birbirlerine su atarak ıslattıkları da görülür (Aras ve Ulubağ, 2023: 194).

Eskişehir’de yaşamakta olan Kırım Tatarların bakıldığında, yağmur duasının genellikle Hıdırellez gününde ya da kuraklık zamanlarında herhangi bir cuma gününde yapıldığı görülmektedir. Dua gününde imam önderliğinde eller toprağa bakacak şekilde gerçekleştirilen bu ritüele kadın erkek herkes katılmaktadır. Ayrıca yağmur duasına özellikle çocukların katılmasına dikkat edilmekle birlikte dua ederken en ön safa çocuklar dizilmektedir. Duanın ardından çocuklara yemiş ve hediyeler dağıtılmakta ve mezarlık ziyareti yapılmaktadır (Yolcu, 2016: 98).

Han ilçesinde yağmur duası yerine geçmesi için bir at kafasına ayetler yazılarak kuyuya atılır ya da gömülürdü (Akman, 2013b: 83).

“Yağmur duasının yapılacağı gün imamımız asma çubuğu koparırdı. Sonra o çubuk, Porsuk Çayı’na konur ve üzerine de büyükçe bir taş konurdu ki akıp gitmesin. Yağmur çok yağarsa o asma çubuğunu kaldırırdık” (KK-74).

“Kırk tane gözü açmamış asma çubuğuna kırk defa ayet okunur. Okunan çubuk, tekbir ve dua ile su kaynağının başına gömülür. Daha sonra kaynağın başında kurban kesilerek dua tamamlanır” (KK-123).

“Yağmur duası eskiden beridir yapılır. Pandemi döneminde ara verildi, millet hasret kaldı bu ortama. Köy heyeti birleşip istedi tekrardan bu yağmur duasını. Yağmur berekettir, canlılıktır. Yağmur duasının bir adabı varsa o da küs kalmamaktır. İtaat olacak, itikat olacak. Çocuklar eskiden eski elbiseler giyermiş Allah acısın diye. Şimdi gibi süslü giyinmezdik” (KK-25).

*Fotoğraf 131. Yörükkaraca Ören
Mahallesi'nde Yağmur Duası*

*Fotoğraf 132. Yörükkaracaören
Mahallesi'nde Yağmur Duası*

“Köyümüze Mihalıççık’tan bir gelin gelmişti. Yağmur yağmadığı zaman 40 tane taşı okuyup porsuğa bırakırdı ve yağmur yağmasını beklerdi. “Kuraklık olunca Yörük kırka tekkelerine çıkıp dua okuyanlar var aramızda. Bozuk para atarlar da olurdu ama biz hiç öyle yapmayız. Rüşvet gibi algılanır, Allah katında ayıp karşılanır. Biz yalnızca dua eder, dua isteriz” (KK-120).

“Eskiden yağmur yağsın diye at kafasını, çaya bırakırlarmış. Şimdilerde öyle şeyler kalmadı tabii” (KK-124).

“Burada yağmur duası için sulak yerlere gidilerek kurban kesilir. Kurbanın kanı mutlaka suya akıtılır ki kurban kaynağa ulaşsın, yağmur bir an önce yağsın” (KK-141, KK-144).

Fotoğraf 133. Saray Mahallesi'nde yağmur için kurban kesimi

“Burada yağmur duasına üç kere çıkılır çünkü üç tane tekkemiz vardır. Mayısta hepsini ziyarete çıkarız, haziran gelmeden bitirmiş oluruz. Saygıda kusur etmemek

için mutlaka her yıl hepsini ziyaret ederiz. Yağmur, bereketiyle gelsin, tüm senemiz güzel geçsin, hayvanlarımız bereketli olsun diye dua ederiz” (KK-121)

Fotoğraf 134. Doğray Mahallesi 'nde Yağmur Duası

“Bizde eskiden duadan önce bir asma çubuğu kesilirdi. Zar zor o asma çubuğunun kırk bir gözüne bir Yasin okunurdu. Sonra da asma, yağmur yağması için köyün girişine gömülürdü” (KK-163).

“Yağmur duasına çıkmak peygamber sünnetidir. Özellikle hayvancılık ve tarımla uğraşanlar için çok önemlidir. O günde inşaların yüzü bile nurlanır çünkü peygamber efendimizin şefaatine nail oluyoruz. Tüm köy halkı güzelce kalkarız, görevimizi yerine getiririz” (KK-124).

“Bizde eskiden beygir kafası kullanılırmış dualarda. Büyüklerimiz anlatırdı; o zaman yağan yağmurun bereketi de bir başka olurmuş. Şimdilerde ne at kaldı ne de bereket” (KK-201).

Fotoğraf 135. Kayı Mahallesi 'nde Yağmur Duası

“Karaalan Mahallesi olarak her yıl olduğu gibi bu yıl da yağmur duamızı gerçekleştirdik. Biz tarımla geçinen bir mahalleyiz, ürünlerimizin bereketi için yağmur

çok önemli. Tabii sosyal medyada da paylaşıyoruz, oradan da dua edenler oluyor (URL-13). Çocuklarımızın dualara katılmasına mutlaka önem veririz. Öyle daha da bereketli oluyor. Bizler için yılbaşı kutlaması gibi bir gelenek hâline geldi” (KK-18).

“Yağmur ve şükür duası yapılıyor burada çok yağarsa şükür duası, hiç yağmazsa yağmur duası okunur” (KK-72)

“Yağmur duaları burada pazar günü yapılır. Herkesin gelmesine dikkat edilir, tüm küslükler çözülür, dargınlıklar halledilir. Ürünlerimizin bereketi biz iyi olursa ahlaklı olursak artar. Bu sebeple yağmur gününde çok dikkatli oluruz” (KK-32, KK-33).

Fotoğraf 136. Gerenli Mahallesi'nde Yağmur Duası

Fotoğraf 137. Gerenli Mahallesi'nde Yağmur Duası

“Yağmur duaları Gelenekselleşmiş artık yalnızca atıştırmak için katılıyor insanlar. Başka türlüüne inanmıyorum, yağacak olan yağar” (KK-42).

Fotoğraf 138. İnönü'de Yapılan Yağmur Duası

Fotoğraf 139. İnönü'de Yapılan Yağmur Duası

Fotoğraf 140. İnönü Merkez İlçede Yapılan Yağmur Duası

Fotoğraf 141. Çatören Mahallesi'nde Yağmur Duası

Fotoğraf 142. Yağmur dualarında verilen ikramlardan bazıları

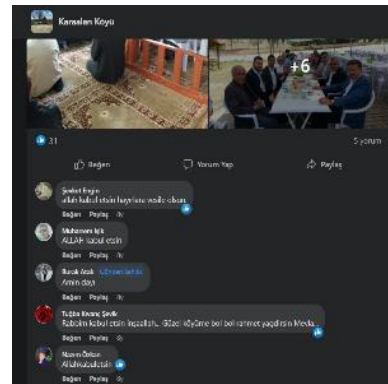

Fotoğraf 143. Yağmur dualarında verilen ikramlardan bazıları

Eskişehir yöresinde yapılan araştırmada özellikle Facebook platformu üzerinden mahalle sakinlerinin, yağmur duası adına yaptığı etkinlikleri ve hissettikleri düşünceleri yoğun bir şekilde aktardığı ve paylaştığı görülmektedir.

Fotoğraf 144. Mahalle Gruplarında Yağmur Duasına İtibar

Fotoğraf 145. Mahalle Gruplarında Yağmur Duasına İtibar

Bu paylaşımlar içerisinde genel olarak yağmur duasının bir görev olarak algılandığı ve özellikle dua gününde birlik ve beraberliğin yaşatılmasının çok önemli görüldüğü tespit edilmiştir. Yörede yapılan yağmur dualarında kurban kesimi dışında aktif şekilde uygulanan herhangi bir bitki veya hayvan pratiğine rastlanılmasa da özellikle yöre halkı tarafından yağmur duasına duyulan itibar ve ihtiyaç, Eski Türklere dair anlayışın günümüzde dönüştürülerek devam ettiğinin en önemli kanıtlarındandır. Ayrıca kaynak kişiler, yağmur gününde yapılan davranış ve hareketlerin genel olarak bitki ve hayvanlara yansıtacağına inanmaktadır. Bu sebeple bu günde hareketlere ve sözlere dikkat edilerek hayvancılık ve tarım faaliyetlerinin verimli geçmesini hedeflenmektedir.

4.3. Koç Katımı

Koç katımı, özellikle küçükbaş hayvanlarda verimi ve bereketi arttırmak amacıyla tercih edilen ve yılın belirli zamanlarında koçların, koyunlardan ayrı tutulması işlemine dayanan bir doğum kontrol uygulamasıdır. Özellikle hayvancılığa dayalı toplumlarda, bu uygulamanın bereket artırma durumunun ön plana çıkararak bir bayram olarak kutlandığı görülmektedir.

Pertev Naili Boratav'ın (1984: 212) “Çoban Bayramları Zinciri” içerisinde kabul ettiği koç katımı; bölgeden bölgeye değişmekle birlikte genel olarak haziran-temmuz aylarında küçükbaş hayvan sürüleri içerisinde koçları ayırarak ayrı bir yerde besleme ve sürüye katmama durumudur. Bu ayrı besleme olayı, ekim-kasım ayının ortasına kadar devam ettirildikten sonra koçların, sürüye tekrardan salınarak koyunlar ile eşleştirilmesi sağlanmaktadır. Koç katımının amacı; genel itibarıyla koyun ile koçtaki performansı artırmak ve yanlış zamanlama sonucu aşırı sıcak ya da aşırı soğuk havalarda oluşabilecek kuzulamayı engellemektir (Sinmez ve Yiğit, 2013: 22). Doğacak kuzuların özellikle kışın soğuşundan zarar görmemesi için yeşilin bol olduğu bahar mevsiminde doğumlarının gerçekleşmesi istenmektedir.

Türk toplumunda bereket ve üremeye verilen önem, bu tarzda amaçların söz konusu olduğu uygulamaları önemli kılmakta ve ön plana çıkartmaktadır. Bu durum Türklerde koç katımının tıpkı bir düğün gibi kutlanması ve bereket törenleri içerisinde yer almasını açıklamaktadır (Boratav, 1984: 176). Koç katımı zamanında yerel halkta çeşitli kutlamalarla birlikte bir şenlik hâli oluşmakta veya çeşitli güzelleme ve temennilerle koç ve koyun birleşimi kutsanmaktadır (Ögel, 1991: 15-16). Koç katımı

bayramında, insanlar bir araya gelerek hem yeni bir üretim döneminin ilk adımına tanıklık etmekte hem de eğlenmektedir.

Koç katımının net tarihi ve bayram kutlamaları, Anadolu sahasında önceden de belirtildiği gibi bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Doğu ile batı arasında değişen coğrafi şartlar ve iklim faktörü, Türkiye içerisinde ortak bir tarihin oluşumunu engellemektedir. Buna rağmen koç katımına dair kutlamaların içeriğine bakıldığında, Anadolu sahasında çeşitli noktalardan benzerliklerin var olduğu görülmektedir. Anadolu’da koç katımı bayramı büyüklük işlemler de dahil olmak üzere, bir çok inanış ve uygulamayı içerisinde barındıran zengin bir kültürel mirası içermektedir (Aça, 2008: 207).

Örneğin; Sivas’ta koç katımından bir gün önce koyunlar sağılır ve sütünden “koç yoğurdu” adı verilen bir yoğurt yapılır. Bu yoğurt, bayram günü topluca tüketilir. Yine bu günde koçların kuyruğu, sırtı ve alnı pembe, kırmızı, yeşil, mor gibi canlı renklerle boyanmaktadır (Sinmez ve Yiğit, 2014: 13).

Nevşehir yöresine bakıldığında, katıma katılacak koç ve koyunlar kırmızı renge boyanır, süslenir. Boynuzlarına elma takılır. Dualı çiçek taşıyla koçların üzerine su serpilir ve yine dualar eşliğinde koçlar sürüye katılır (Eroğlu, 2019: 92).

Kastamonu yöresinde koç katımının gecesi çobanlar ve arkadaşları bir araya gelir; törene özgü türküler söyleyerek yiyecek toplar topladıkları ürünlerden yemekler hazırlayarak eğlence yaparlar (Boratav, 1984: 212). Ayrıca Boratav, Kars ve Tokat bölgelerinde derlediği çeşitli büyüklük işlemlere de örnekler sunmaktadır: Koç katımı esnasında koçların kadına rastlaması hâlinde doğacak kuzunun dişi olacağına inanılmaktadır. Koç katımından sonra çoban, boy abdesti alması gerekirken arınmadan sürünün içinde gezerse de doğacak kuzuların sakat olacağına inanılmaktadır (Boratav, 1984: 212-213).

Konya’da uygulanan koç katımı kutlamalarında çobana mutlaka bir hediye verilmektedir. Bunun yanı sıra lokum, çerez gibi hediyelik ürünler de bölge halkına dağıtılmaktadır (Kahriman, 2019: 31).

Eskişehir’e bakıldığında da koç katımı uygulamalarına dair benzer örnekler gün yüzüne çıkmaktadır. Özellikle eski dönemlerde Eskişehir yöresinde harman zamanı koçlar koyunlardan ayrılmakta ve kasım ayında yeniden birleştirilmektedir.

Birleşme anında koçların boyanarak süslendiği, boynuzlarına meyve ve şeker takıldığı görülmektedir. Bayram havasında kutlanılan bu törenin içeriğinde; çobanların, çocukların ve çeşitli bereket öğelerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Geçmişteki bu zenginliğe karşın günümüze gelindiğinde, koç katımının bir tören olarak kullanımının büyük oranda terk edildiği görülmüştür. Saha araştırmasında, koç katımı uygulamasını tören olarak kutlayan tek mahalle Odunpazarı ilçesinde bulunan Yukarılıca Mahallesi olmuştur:

“Eskiden beridir devam ettirdiğimiz bir gelenektir. Katım yaklaşacağı zaman koçları çok yormayız; besi hayvanı gibi beslemeye başlarız. Boynuzlarına elma ve armut takarız. Üzerlerine kırmızı boya ile ay-yıldız çizeriz. Koçların üzerlerine erkek çocukları oturtulur, koyunlara da kız çocukları oturtulur. Yemekli eğlencemiz olur” (KK-170).

Fotoğraf 146. Koç Katımında Büyüklük Bir Uygulama Olarak Erkek Çocuklarının Koçların Üzerine Oturtulması

Fotoğraf 147. Koç Katımında Büyüklük Bir Uygulama Olarak Erkek Çocuklarının Koçların Üzerine Oturtulması

“Eskiden koçu boyardık. Martın üçünde kuzulatmak için yaklaşık eylülde koçları sürüye katardık. Bu tarihleri seçmemizin sebebi de Hıdırellez’e yakın olması içindi. Kuzuların doğumunu Hıdırellez’e denk getirmeye çalışırdık” (KK-19, KK-20, KK-21).

“Ağustosa doğru koyunlar koça gelmeye başladı mı koçu sürüden ayırırsın. Bu süreç eylüle kadar bu şekilde devam eder. Koçları salacağımız zaman boyardık, elma takardık. Düğün varmış gibi süslerdik, üzerlerine yemiş atardık” (KK-135).

“Hayvan dinlendiği için on iki ayda bir kuzu almak oldukça iyi bir uygulamadır. Bunu da ancak koç katımı ile uygunca yapabiliyorsun. Günümüzde herkes endüstriyel hız istiyor. Bu sebeple bizler koç katımını bıraktık, yılda iki kuzu alıyoruz” (KK-23).

“Bu bayramda ‘çobana yemiş, koçların boynuzuna ise elma’ derler. Koç katımına son bir ay kala koçu özel olarak beslemeye başladık Hıdırellez’e az kalınca kutlama yaparak koç katardık” (KK-25).

“Yüz tane koyuna beş tane koç katarız. Aşım oluyor bir anda koçlardan. Bu yüzden bazen bir günde 20 kuzu doğurtabiliyoruz. Kuzunun, kendi bağıını bulabileceği akla gelmesi benim için ölçüttür. O zaman tamam derim ve yeni koç salımı için hazırlığa başlarım” (KK-26).

“Bizde eskiden eylülün yarısı gibi koç katımı olurdu. Eskiden yetişsin bahara diye koç salınırdı ardından da bayram yapılırdı” (KK-58, KK-59, KK-60, KK-61, KK-62, KK-63, KK-64).

“Eskiden koç katımı bayramları olur, Elma takardık süslerdik tüfek atıp salardık. Şimdi her mevsim zamansız koyun oluyor” (KK-70).

“Koç katımı bayramında öncelikle hayvan boyanırdı, elma takılırdı boynuzlarına. Üzerlerine heybe koyulurdu içerisinde elma ve kestane olurdu. Çocuklar kovalardı koçu. Heybesinden elma kestane almaya çalışırlardı” (KK-121).

SONUÇ

Bu çalışma, Eskişehir yöresine özgü bitki ve hayvanlara dair inanış ve uygulamaların toplanması ve analizi üzerine odaklanmaktadır. Söz konusu çalışmadaki veriler, saha çalışmaları yoluyla kaydedilmiş olup sözlü gelenekte bulunan bilgileri içermektedir. Derlenen materyallerin değerlendirilmesi sonucunda, yörede tespiti yapılan inanış ve uygulamalar ile eski Türk kültürü arasında köklü bağların olduğu görülmüştür. Türklerin tarihsel olarak göçebe bir toplum olduğu gerçeği, bitki ve hayvanlarla olan ilişkilerinin hayati bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, bitki ve hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamaların hem eski Türklerde hem de Eskişehir yöresinde hayati bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, Eskişehir yöresinde bitkilere dair inanış ve uygulamalar incelenmektedir. Türk dünyasında bitkiler, özellikle avcı-toplayıcı yaşam tarzından tarıma dayalı yerleşim hayata geçişle birlikte önem kazanan ve kültürde yoğun bir şekilde yer edinen canlılardır. Eskişehir yöresine bakıldığında da bu durumun mevcut olduğu görülmektedir, tıpkı hayvanlar gibi doğumdan ölüme kadar her evrede, sanattan tıpa kadar birçok alanda kullanılmış ve kolektif bilinçte önemli bir yer edinmiştir. Bunun yanında bitki yetiştiriciliğiyle ilgili inanış ve uygulamalarda da eski Türklere dair düşünce sistemlerinin etkileri görülmektedir. Bu inanış ve uygulamalar, geçmişten günümüze aktarılan ve tarımın temelini oluşturan önemli değerleri yansıtmaktadır.

Eskişehir yöresinde meyveli ve meyvesiz ağaçlar ile çeşitli bitkilerin yeri ve öneminden yola çıkarak Türk mitolojisinde bitkilere atfedilen önemin belirli bir düzeyde devam ettirildiği sonucuna varılmıştır. Ağaçların soyun türeticisi olarak görülmesi ve kozmik hayat ağacının merkezi simge olması, Eskişehir yöresinde söz konusu canlıların yerini hâlen etkileyen önemli inançlardır. Türk kültüründe kayın ağacına benzer olan karaağaçlar, Eskişehir’de koruyucu, bereketli ve kutlu olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde; kavak, elma, incir ve söğüt ağaçlarının da Eskişehir halkının çeşitli inanışlarına dahil edildiği görülmektedir. Bu inanışlarda eski Türklere ait düşünce yapının izleri hâlen görülebilmektedir. Benzer şekilde; arpa, buğday, gül, kekik, soğan, sarımsak ve üzerlik de yörede çeşitli inanış ve uygulamalarda başvurulan önemli bitkilerdir. Eskişehir yöresi bu bitkiler korunma, çoğalma, berekete ve mutluluğa ulaşma amacıyla tekrar tekrar kullanılmaktadır.

Bölüm içerisinde ikinci olarak incelenen başlık, Eskişehir yöresinde bitki yetiştiriciliğine dair inanış ve uygulamalar olmuştur. Eskişehir halkı, günümüz modernizminde bitki tarımının uygulanışlarına dair büyüklük inanış ve uygulamaları, yoğun olmamakla birlikte yaşatmaya devam etmektedir. Bu durumun oluşmasında; bitkinin insan hayatındaki önemi ve bu canlılara atfedilen kutsiyet etkili olmaktadır. Eskişehir'de tarım takvimi, ekim ayında başlayıp hasat zamanına kadar devam eden bir dizi faaliyeti içermektedir. Bu takvim, ürünlerin uygun zamanlarda ekilmesini ve biçilmesini sağlar. Yörede görülen iklim değişiklikleri ve teknolojik ilerlemeler, tarım uygulamalarının zaman içinde değişmesine neden olmuştur. Köylerde imece usulü çalışmalar eskisi kadar yaygın değildir, ancak geleneksel bilgiler hâlâ değerli bir kaynaktır.

İkinci bölümde, Eskişehir yöresinde hayvana dair inanış ve uygulamalar incelenmiştir. Elde edilen bu veriler, bize Eskişehir yöresinin çeşitli hayvanlara, hayvan yetiştiriciliğine ve halk baytarlığına dair özgün bakış açısını ve geleneksel inanış ile uygulamalarını sunmaktadır. Bu incelemeler sonucunda, şu önemli sonuçlar elde edilmiştir:

Eskişehir yöresinde hayvan türlerinden at, eşek, koyun ve koç, kedi, köpek, tavşan, baykuş, güvercin, leylek, kaz, tavuk ve horoz, geyik, domuz, köstebek, kurt, yılan, karınca ve örümceğe dair inanış ve uygulamalar incelendiğinde Türk mitoloji sisteminde hayvana dair sembollerin ve önemin hâlen devam ettirildiği görülmektedir. Eski Türklerde karşımız çıkan düşünce yapıları, günümüzde dahi yörede tespit edilen inanış ve uygulamalara yansımaktadır.

Atların Türk kültüründeki yeri ve öneminin Eskişehir yöresinde özellikle kırsal kesim mahallelerinde yaşatıldığı tespit edilmiştir. Kent merkezinde at hayvanı ile temasın oldukça azalmış olması bu tablonun ortaya çıkmasında pek tabii etkilidir. Yöre halkının nezdinde atlar hâlen koruyuculuğu, kutsallığı ve özgürlüğü sembolize etmektedir. Koyun ve koçların sahip olduğu beyaz renk, onların Türk kültüründe oldukça önemsenmesine vesile olmuştur. İslamiyet'in etkisiyle koyun ve koç, Tanrı'nın kurban hayvanı olarak kabul edilmiş ve bu hayvanların kesilmesiyle insanların günahlarından arındığına inanılmıştır. Eskişehir yöresinde koyun ve koç hayvanına dair genel algının oldukça olumlu olduğu görülmektedir. Yöre genelinde bu hayvanların, bereket ve korunma ritüellerinde kullanımı oldukça yoğundur. Kediler,

genel olarak İslamiyet’e dayandırılan inanışlara bağlı olarak oldukça sevilen ve “mübarek” olarak görülen hayvanlardır. Köpeklerle dair inanış ve uygulamalara bakıldığında da benzer şekilde olumlu ibarelerin var olduğu görülmektedir. Köpeklerin ezan okunurken Tanrı’ya saygısını belirtmesi, felaketleri önceden sezebilmesi vb. inanışlar söz konusu hayvanın yöre halkında olumlu tasavvur edildiği sonucunu çıkartmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen bu dört hayvan, yörede hem kent ortamında hem de kırsal kesimde, Türk mitolojisine dair ibareleri en yoğun şekilde devam ettiren ve en çok önemsenen hayvanlardır. Çalışma kapsamında incelenen diğer hayvanlara dair inanış ve uygulamalarda da Eski Türk inanç sisteminin yansımalarını görmek mümkündür. Bu hayvanların, yöre halkı tarafından; korunma, çoğalma, doğayı etkileme ve kehanette bulunabilme amacıyla tekrar tekrar kullandığı tespit edilmiştir.

Eskişehir yöresinde halk baytarlığına bakıldığında, tedavi yöntemlerinin; çoğunlukla akılcı olmakla birlikte büyüklük ve karma içeriklere sahip uygulamalar görülmüştür. Bu uygulamalar arasında özellikle büyüklük tedavi pratikleri, hayvanların nazar ve hastalıklardan korunmasına yönelik olarak devam etmektedir ve Türk dünyasıyla benzerlik göstermektedir. Bu geleneksel uygulamaların günümüzde de yaşatılmaya çalışılması, yerel kültürün önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Örneğin, iğde nazarlığı, nazar değme olasılığı yüksek olan hayvanlarda sıklıkla kullanılan bir korunma yöntemidir. Bunun yanında hayvanlara nazara karşı korunması için çeşitli dualar okunduğu, nazar boncuğu takıldığı ve koruyucu surelerin kullanıldığı da belirtilmektedir. Ayrıca hayvanlara göz değen insanlar için nazardan koruyucu işlemler yapıldığı da tespit edilmiştir. Eskişehir yöresinde hayvanların tedavisinde en yaygın kullanılan büyüklük pratikler ise at nalı ve üzerlik otunun kullanımı olmuştur. Ayrıca köstebeklerin toprak kazarak havalandırdığı toprağın, hayvan tedavilerinde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Köstebek toprağının şifalı bir ürün olarak kabul edildiği ve hayvanların iyileştirilmesine yardımcı olduğu düşünülmektedir. Yapılan saha araştırmasında tespit edilen bir diğer büyüklük işlem ise hayvan sağlığı için başvuru alan halk hekimliği ocakları olmuştur. Eskişehir yöresinde bu amaçla kullanılan iki adet ocak tespit edilmiştir.

Eskişehir yöresinde tespit edilen hayvan sağlığı uygulamalarında, en çok uygulanan pratikler ise mantıklı nedenlerle başvuru alan akılcı tedavi pratikleri

olmuştur. Bu, halkın geleneksel inançlarını ve mantıklı çözümleri bir arada kullanma eğilimini yansıtmaktadır.

Örneğin, Eskişehir yöresinde hayvanlarda şişkinlik ve gaz problemlerinde kullanılan tedavi yöntemleri arasında sodyum bikarbonat (soda), zeytinyağı, maya ve pril-su karışımı gibi maddelerin verilmesinin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Bunun yanında hayvanın ağzına ağaç parçası koymak ve toprak yedirmek gibi yöntemler de yine hayvanının dolaşım ve sindirim sistemini harekete geçirerek iyileştirmek adına yapılan tedavi yöntemleridir. Bunun dışında hayvanlarda görülen yara ve çeşitli cilt problemleriyle başa çıkmak için yerel halkın; katran, sirkeli su, sızma zeytinyağı, balmumu, çam katranı gibi doğal maddelerden yararlandığı tespit edilmiştir. Yörede tespit edilen bir diğer unsur ise özellikle küçükbaş hayvanlarda meydana gelen kırıkların tedavisini yapan hayvan kırık-çıkıkçılarının çeşitliliğidir. Yapılan saha araştırmasında görüşülen kaynak kişilerin birçoğunun kırıklar konusunda bilir kişi olarak gördükleri bu insanlara başvurduğu tespit edilmiştir. Yörede ayrıca ishal, köpeğin gençlik hastalığı vb. hastalıklara yönelik tedavi yöntemleri; av köpeklerinin ve tavukların beslenmesi, çeşitli otların hayvan sağlığı için tüketilmesi vb. uygulamaların da tespiti yapılmıştır.

Yörede, hayvanların rahatsızlıklarını tedavi etmek için kan akıtma pratiğinin ise yöre halkınca hem akılcı hem de büyüklük bir işlem olarak sıklıkla uygulandığı tespit edilmiştir. Bu uygulama, hayvanların kuyruk veya kulağına kesik atılması yoluyla hayvanın kanının dışarı akmasını içermektedir ve hem dolaşım sistemini tekrar çalıştırmak hem de büyüsel bir işlem olarak ölümü kandırma amacını taşımaktadır.

Eskişehir yöresinde yapılan araştırmada, dijital kültürün ve veterinerlerin de hayvan sağlığı ve halk baytarlığı konusunda önemli bir rol oynadığını görülmüştür. Özellikle Facebook gibi sosyal medya platformlarında, hayvan hastalıkları hakkında yapılan bilgi alışverişleri günümüzde halk baytarlığının devamlılığını sağlayan en önemli araçtır. Bu platformda paylaşılan fotoğraf ve videolar aracılığıyla, hastalıklara dair tedavi yöntemlerinin yayılması sağlanmaktadır. Veterinerler de hayvan sağlığına zarar vermeyecek akılcı tedavi yöntemlerini, yerel halkla temas kurarak paylaşmakta ve bilgi yayılımına katkıda bulunmaktadır. Yerel halk, hayvan sağlığı konusunda ailelerinden ve köylerindeki deneyimlerden edindikleri bilgilerin yanı sıra, bu kanallar aracılığıyla da kültürlenmekte ve halk baytarlığının kuşaktan kuşağa aktarılmasına

katkıda bulunmaktadır. Ancak, bu geleneksel uygulamaların bilimsel dayanakları ve güvenilirliği hakkında şüpheler bulunmaktadır. Bu nedenle, veterinerlerin rehberliğinde ve bilimsel temellere dayalı tedavi yöntemlerine başvurma'nın önemi vurgulanmalıdır. Eskişehir yöresindeki bu geleneksel uygulamaların korunması ve araştırılması, hem yerel kültürün zenginliğini koruma açısından hem de hayvan sağlığına dair daha fazla bilgi edinme açısından önemlidir. Bu sonuçlar, Eskişehir yöresindeki hayvan sağlığı ve tedavisi hakkında daha fazla araştırmanın gerekliliğini vurgularken, geleneksel bilginin de saygı duyulması gereken bir değer olduğunu göstermektedir.

Eskişehir yöresinde, hayvan doğumu ve yeni doğan sağlığı konusunda zengin bir halk bilgisi bulunmaktadır. Bu bilgiler, halk baytarlığı alanında ayrı bir başlık altında incelenmeyi hak etmiştir. İneklerin doğumundan sonra ağız sütünün kullanımı, buzağuları emzirme ve diğer önemli adımlar konusundaki geleneksel uygulamalar, bu bölgede yaygın bir şekilde sürdürülmektedir.

Öncelikle, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarda yavruların doğduktan hemen sonra aşılandığı ve anne sütünün tüketilmesinin mutlaka sağlandığı görülmektedir. Süt tüketimi yörede manuel olarak anneden veya insan eli ile yapılabilmektedir. Bu uygulama, buzağuların beslenmesini kontrol altında tutmayı ve ağız sütünün tamamen sağılmamasını sağlamayı amaçlamaktadır. Çünkü kaynak kişiler annelerden ağız sütünün tamamen sağılması durumunda kalsiyum eksikliğinin yaşanabileceğini belirtmiştir. Bunun yanında yörede hayvanların doğumlarında veterinerlerin veya uzman kişilerin müdahalesinin de oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Eskişehir halkı, hayvan sağlığında en çok doğum aşamasında veterinerlere başvurmaktadır çünkü herhangi bir terslikte hem annenin hem de muhtemel yavruların kaybı yaşanabilmektedir. Bununla birlikte, hayvanların sağlığına dair bu gelenekler ve inançlar, yalnızca tarım ve hayvancılık pratiğiyle değil, aynı zamanda kültürel kimlikle de şekillenmektedir. Hayvan doğumu ve yavru bakımı, Eskişehir yöresindeki insanların, yaşam tarzını ve kültürel değerlerini yansıtan önemli bir özellik taşımaktadır.

İkinci bölümde, incelenen bir diğer başlık ise hayvanların yün kırkımı üzerinedir. Öyle ki; Eskişehir yöresinde hayvan sağlığına yönelik uygulamalar, yün kırkımı üzerinde de yoğunlaşmaktadır. Eskişehir yöresinde kırkım işlemi, genellikle

yılda bir veya iki kez gerçekleştirilmektedir. Bahar veya yaz aylarında yapılan küçükbaş kirkımı, hayvanların yünlerinin en uzun ve yoğun dönemine denk gelmesi amaçlanarak tercih edilir. Yörede kirkım işlemi, toplu veya ayrı ayrı yapılabilir. Bu durum imece kültürünün yün kirkımında az da olsa kullanıldığını göstermektedir. Kirkım işlemi, özel olarak tasarlanmış makaslar veya tıraş makineleri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu işlemde, hayvanların terlemeden kirkıma çıkarılmadığına dikkat edilir. Hayvanın üşümemesi için kirkım genellikle yaz aylarında yapılır, ancak hava koşulları da göz önünde bulundurulur. Kirkım öncesinde koyunların tüyleri ıslatılmaktadır. Ayrıca, kirkımdan sonra koyunun etini keserken katran yağı kullanılır. Bu, koyunun yarasına sinek veya kurtların bulaşmasını önler. Kirkım sonrasında hayvanlar kesinlikle ıslatılmaz ve üşütülmez. Tüyler kabarana kadar yağmura yakalatılmamaya çalışılır. Dolu yağarsa hayvanların ölümüne neden olabilir.

Eskişehir yöresinde hayvanların işaretleme yöntemleri arasında kulak eni ve boya atmanın yaygın olduğu görülmektedir. Özellikle küçükbaş hayvanların kulaklarına atılan enler, yöre halkının kültürünü göstermesi açısından önemlidir. İnekler, tavuklar ve keçiler farklı renklerde boyanarak da işaretlenebilmektedir. Bu yöntem tıpkı kulak eni gibi Eskişehir yöresinin genelinde kabul görmüş ve anlaşılabilir bir sistem olmuştur.

Kulak eni ve boyama yöntemleri zamanla yerini kulak küpesi ve markalara bırakmıştır. Bu değişimin nedeni, ilçe müdürlüklerinin hayvan kayıtlarını düzenlemesi ve hayvan desteklemelerini bu kayıtlara dayandırmasıdır. Geleneksel yöntemler artık sadece ticaret amacıyla kullanılmakta ve hayvan sahipleri tarafından markalar kullanılarak hayvanlarını tanımlamaktadır. Devletin düzenlemeleriyle hayvan kayıtları daha sağlam bir zemine oturtulmuş, hayvanlara düzenli olarak ilaçlar yapılmasına olanak sağlanmıştır.

Eskişehir yöresinde, özellikle sürü halinde hayvanların korunması ve olası kayıplarını engellemek amacıyla bir dizi yöntem tespit edilmiştir. Aynı şekilde hayvanların kaybolmaları durumunda yörede sıklıkla başvurulmuş çeşitli pratiklerin de varlığı saptanmıştır. Eskişehir yöresinde hayvanların korunması ve kayıplarının engellenmesi için uygulanan pratikler; genellikle akılcı pratikler üzerinden devam ettirilmektedir.

Hayvanların sürü halinde korunmasında, geleneksel akılcı yöntem olarak çanların kullanıldığı görülmektedir. Özellikle büyük sürülerde, kaybolan hayvanları bulmak için çan sesi dinlenmektedir. Çanların her sürü için farklı bir sesi olduğu ve bu seslerin çobanlar tarafından tanındığı belirtilmektedir. Ayrıca, hayvanların rüzgarın yönüne doğru kaçtığı ve bu nedenle rüzgarın yönünün önemli bir ipucu olduğu ifade edilmektedir.

Hayvan kayıplarında, teknolojiden yararlanarak uygulanan modern yöntemlerin de varlığı tespit edilmiştir. Yörede; yerli halk ve çeşitli devlet birimleri tarafından drone teknolojisinin, hayvan arama ve koruma çalışmalarında etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu sayede kaybolan hayvanlar daha hızlı bir şekilde bulunabilmektedir. Ayrıca; Facebook platformunda, kaybolan hayvanlara denk gelen çobanların yayın yaptığı ve bu yolla kaybolan hayvanları sahibine ulaştırılabildiği tespit edilmiştir. Eskişehir yöresindeki hayvan sürüleriyle ilgili yönetim ve koruma yöntemleri, yerel kültürün bir parçası olarak önemli bir rol oynamaktadır. Geleneksel uygulamaların yanı sıra modern teknolojinin de kullanılması, hayvanların korunması ve bulunmasında büyük bir katkı sağlamaktadır. Bu uygulamalar, yerel halkın hayvanlarla olan derin etkileşimini ve kültürel zenginliğini yansıtmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, geçiş dönemi ritüellerinde bitki ve hayvana dair kullanımlar incelenmiştir. Eskişehir yöresinde; doğum, düğün ve ölüm aşamalarının birçok noktasında bitki ve hayvandan yararlanılmaktadır. Bu yararlanışların neredeyse tamamında ise temas ve benzerlik ilkelerinin, bilinçli ya da bilinçsizce tercih edildiği ve uygulandığı görülmektedir. Yöre halkı, hayatlarının en önemli geçişlerinin yaşandığı bu anlarda, bitki ve hayvanların gücünden yararlanmak ve kendisini güvende hissetmeyi istemektedir.

Eskişehir yöresinde bitki ve hayvan; gebe kadınlar ve doğacak bebekler üzerindeki olası etkileri düşünülerek tercih edilmektedir. Yörede yaşatıldığı görülen birçok uygulamada, bitki ve hayvanlarının kullanımı hem koruma amaçlı hem de olumlu özellikler kazandırma amaçlı tercih edilen önceliklerdir. Kadınların, hamilelik sürecini etkileme ve doğacak çocuklarının sağlığını güvence altına alma düşüncesi, Eskişehir yöresinde de benzer şekillerde kendini göstermektedir. Kadınlar, hamilelikleri boyunca bazı yiyeceklerden kaçınırlar veya tüketimini özellikle tercih

ederler. Bu tüketim ve temas tercihleri, çocuğun fiziksel özelliklerini etkileme ve güvence altına alma amaçlıdır.

Hamilelik sürecinde kadınların gözleriyle temas kurmaması gereken bazı hayvanlara ve bitkilere dair inançlar da vardır. Örneğin, tavşana veya köpeğe bakmanın çocuğun dudaklarının ayırık olmasına neden olabileceğine inanılır. Yılan ve balık gibi hayvanlara bakmanın da benzer olumsuz sonuçlar doğurabileceği düşünülür.

Kadınların, hamileliklerini koruma ve çocuklarının sağlığını güvence altına alma amacıyla başvurduğu bu inanışlar ve uygulamalar, Türk kültüründe yaygın bir geleneğin parçasıdır. Eskişehir yöresinde tespiti yapılan ve hamilelik sürecinin doğacak çocuğun fiziksel ve kişilik özelliklerini etkileyebileceğine dair bu inanış ve uygulamalar, Türk halk kültürünün zenginliğini ve doğayla kurulan ilişkinin önemini yansıtmaktadır.

Eskişehir yöresinde, doğum esnasında görülen inanış ve uygulamalar, doğumun yaklaştığını haber veren belirtilerle başlamaktadır. Yörede tespit edilen bu belirtilerden biri üzerlik toplamaktır. Evin içinde veya çevresinde bulunan bitki ve hayvanların kullanımı, insanların doğuma yönelik beklentilerini yansıtır. Özellikle üzerliklerin saklanması, bu dönemin önemini vurgular. Bunun dışında, doğum esnasında gebe kadına yardımcı edeceği düşüncesiyle bazı bitkiler, yatağın etrafına çeşitli nesneler yerleştirilmektedir. Yörede tespit edilen bir uygulamada; Karaağaçtan yapılan bir sopanın, doğumu hızlandırmak amacıyla kullanılması bu duruma örnek gösterilebilir. Yine doğumun zorlaştığı durumlarda, üzerlikler tüttürülür ve bu eylemin anne adayına ve doğum ebesine yardımcı olduğuna inanılır. Ayrıca, gebelerin vücutları zeytinyağı ile ovulur ve ağızlarına bir kaşık zeytinyağı verilir, bu da doğumun daha kolay ve ağrısız olmasına yardımcı olacağına inanılmaktadır.

Doğum sonrası dönemde lohusanın bakımı ve anne sütünün bereketlenmesi için bitki ve hayvanlar yine önemli bir rol oynamaktadır. İncir, soğan, hurma gibi gıdaların tüketilmesi sütün bereketlenmesine yardımcı olurken, bazı geleneksel uygulamalar da lohusanın fiziksel ve manevi sağlığını korumayı amaçlar.

Yörede çocukların doğumunda yapılan Akika ve sünnet kurbanları, dini öğretilere dayanmaktadır ve aynı zamanda çocukların sağlığı ve bereketi için bir teminat olarak kabul edilmektedir. Özellikle erkek çocukları için kesilen kurbanlar, bu

geleneksel uygulamada önemli bir rol oynar. Ayrıca, çocuğun doğumunda yapılan diğer uygulamalar da göz önüne alındığında, bitki ve hayvanların fiziksel ve manevi bir koruyucu olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, çocuğun alnına sürülen kurban kanı veya kurbanın kanının kullanılması, çocuğun gelecekteki sağlığı ve güvenliği için bir tür sembolik bir koruma sağlamaktadır.

Eskişehir yöresinde, geçiş dönemi ritüellerinden doğum aşamasıyla ilgili bitki ve hayvan kullanımlarını içeren bu verilerden yola çıkarak, geleneksel Türk kültürünün doğaya ve doğanın sembollerine dayalı derin bağları, yörenin inanış ve uygulamalarında gözlemlenebilmektedir. Doğumla ilgili uygulamalarda bitki ve hayvanların kullanımı hem fiziksel hem de manevi açıdan çeşitli amaçlara hizmet etmektedir.

Geçiş dönemi ritüellerinden evlilik aşamasına gelindiğinde; yörede bitki ve hayvanların kullanımının daha sınırlı fakat daha köklü bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada tespit edilen geleneklerin temelinde, bereketin ve inayetin sağlanması bulunmaktadır. Ayrıca, düğünlerde gelin çeyizlerinin içerisine, iğde nazarlıkların konulduğu da bilinmektedir. Bunun yanı sıra bazı mahallelerde, damadın patateslerden yapılan bir kolyeyi takması, damadın nazardan korunması ve bereketi simgeleyen bir diğer uygulamadır.

Eskişehir'in kırsal mahallelerinde, bayrak asma törenleri ve elma kullanımının yaygın olduğu görülmüştür. Bayraklar, genellikle perşembe günleri kaldırılır ve üzerlerine elma, ayva, soğan gibi ürünler takılır. Bu geleneklerde bayrak, yeni bir yuvanın ve inayetin simgesi olarak kabul edilirken, elmalar bereketin ve tadın sembolüdür. Bu uygulamalar, gelin ve damadın yeni bir yuva kurarken bereketi ve inayeti simgelemek amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Eskişehir yöresinde ölüm, bir döngünün sona ermesi ve yeniden doğuşun habercisi olarak kabul edilmektedir. Bu bölgede ölümle ilgili inanışlar ve uygulamalar, diğer geçiş aşamaları gibi bitki ve hayvan sembolleriyle sıkı bir şekilde örülmüştür. Eskişehirli, ölünün ruhunu rahat ettirmek ve yaratıcı katında iyi bir izlenim bırakmak için yıkama, kefenleme ve mezara gömme işlemleri sırasında çeşitli bitki ve hayvanlardan yararlanmaktadır. Ayrıca, ölünün kefenine gül suyu ve karanfil eklenir, kefenin içine gül suyu dökülür ve kâfur adı verilen bir taş serpilir. Kâfurun

kullanılması, Peygamber Efendimiz Hazreti Muhammed'in zamanından kalma bir sünnet olduğu için önemlidir. Bedene böcek gelmesini engellemek için de kefenin içine çörek otu serpilir.

Eskişehir'deki mezarlıklar, genellikle yeşil alanlarla çevrilidir ve ölümün bir dönüşüm ve yaşamın bir döngü olduğu inancı oldukça yaygındır. Bu inançla, ölen kişinin ruhunun yeryüzü ile bağlantısının kesilmediğine inanılmaktadır. Bunun yanında ölen kişi cennetlikse mezarına dikilen bitkiler tutarlı bir şekilde büyüyeceğine inanılmaktadır. Ancak, dikilen çiçekler sürekli olursa bu mezarda yatan kişinin halinin harap olduğu düşünülmektedir. Görüldüğü üzere, Eskişehir yöresinde ölü bedeninin ve ruhunun bitkiler ile doğaüstü bir bağlantısı olduğuna inanılmaktadır.

Yörede tespiti yapılan bir diğer konu ise çeşitli bitki ve hayvanların, ölümü önceden haber verebilme yetisine sahip olduğu inanışıdır. Yörede bazı hayvanlar ve bitkiler ölüm sonrası hayata geçiş anını görebilen veyahut hissedebilen canlılar olarak kabul görmektedir. Örneğin, baykuşlar evin bacasına konarsa evden cenaze çıkacağına veya evin virane olacağına inanılır. Bu nedenle baykuşlar kovulur veya taşlanır. Ancak bu inançlar zamanla değişmiş olabilir. Eşeklerin anırması veya köpeklerin devamlı uluması da ölümün habercisi olarak kabul edilir. Tavukların ise iki ayağı olduğu için Cebrael'i temsil ettiğine inanılmaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümüne gelindiğinde; Eskişehir yöresinde uygulandığı bilinen bereket törenlerinde bitki ve hayvanın yeri incelenmektedir. Bereket törenlerinden en yaygın şekilde kutlanılan Hıdırellez, Eskişehir yöresinde coşkuyla kutlanan ve baharın gelişini, doğanın uyanışını selamlayan geleneksel bir etkinliktir. Eskişehir yöresi Hıdırellez'de, baharın gelişini ve bereketin başlangıcını kutlamaktadır. Bu dönemde yöre halkı, geleneksel olarak kentte ve mahallelerde çeşitli ritüeller gerçekleştirmektedir.

Örneğin, Mihalıççık ilçesinde yaşlı kadınlar evlerde bıçakla dolaşarak dileklerini ifade ederler ve böceklerin evlere girmemesine inanılır. Yine dileklerin dile getirildiği, güneşin doğuşunu selamlayan ritüeller ve özel yemekler bu kutlamalara dahildir. Yörede yaşayan Kırım Tatarları için Hıdırellez günü önemli bir yemek günüdür. Kuzu etinden çeşitli yemekler yapılır ve dua edilir. Ayrıca, istenilen şeylerin

tasviri çizilir ve gül ağacının altına gömülür. Bu gelenekler, bereketin artmasını umarlar.

Hıdırellez, Eskişehir yöresinde yaşayan Alevi topluluklarında da önemli bir gelenektir. Kuzu kurbanı kesilir, çiçekler toplanır, ve çaylar şifa kaynağı olarak kullanılır. Ayrıca, tarla otları ve bitkilerin üzerinde biriken çiğ ile insanlar arasında bir bağ kurulduğuna inanılır. Eskişehir yöresinde Hıdırellez gelenekleri, Türk kültüründe zengin ve çeşitli bir şekilde yaşatılmaktadır ve baharın gelişini, umudu ve yenilenmeyi kutlayan önemli bir dini ve kültürel etkinliktir.

Bereket törenleri arasından sayılan yağmur duası geleneği, Eskişehir yöresinde yoğun bir şekilde kutlanılan bir diğer törendir. Eskişehir yöresinde yapılan araştırma; yağmur duasının, yöredeki tarımsal faaliyetlerin önemli bir bileşeni olduğunu göstermektedir. Yöre halkı için yağmur, bereketin sembolü olarak kabul edilmekte ve yalnızca Allah'tan talep edilen bir hava olayı olarak görülmektedir. Bu gelenek, köylerin ve mahallelerin çoğunda yaşatılmaktadır. Yağmur duası, köylerde ve mahallelerde önemli bir toplumsal etkinlik olarak kabul edilmekte ve beraberinde birçok geleneksel uygulamayı içermektedir. Bu noktada yörede bulunan bazı mahallelerde geçmiş zamanlarda yağmur yağdırılması için çeşitli bitki ve hayvanlardan yararlanıldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Eskişehir yöresinde yağmur duasının hem tarımsal hem de toplumsal bir önemi olduğu ve bu geleneklerin geçmişten günümüze taşındığı görülmektedir. Yağmur duaları, bu yöredeki insanlar için sadece yağışı talep etmekten öte, toplumsal bir birlikteliği ve geleneksel değerleri simgeleyen önemli bir etkinliktir.

Eskişehir yöresinde kutlanılan geleneksel koç katımı bayramı, geçmişten günümüze taşınan ve bu bölgenin kültürel zenginliğini yansıtan önemli bir geleneği temsil etmektedir. Koç katımı, tarihsel olarak harman zamanında koçların koyunlardan ayrıldığı ve kasım ayında yeniden birleştirildiği bir gelenektir. Bu birleşme anlarında, koçlar özel bir şekilde süslenir; boyanır, boynuzlarına meyve ve şeker takılır. Bu uygulama, "koç katımı" olarak adlandırılır ve bu yörede bilinirliği yüksektir. Bu gelenek, Eskişehir'in çeşitli ilçelerinde, özellikle Beylikova ve Tepebaşı ilçelerinin kırsal kesim mahallelerinde halen yaşatılmaktadır. Eskişehir yöresinde Koç katımı bayramı sırasında, koçlar çeşitli renklere boyanır, süslenir ve üzerlerine özel aksesuarlar takılır. Ardından koçlar, sürünün içine salınır ve bu ritüel sırasında dua

edilir. Ancak, günümüzde bu geleneğin yöre genelinde yaygın olarak kutlanmadığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak birçok mahallede koç katımı uygulamasının kaldırılmış olması sebep gösterilebilir. Yılın tek bir dönemi yerine sürekli sürünün içerisinde katık vaziyette duran koçlar, bu konuda herhangi bir bayramın kutlanabilirliğini ortadan kaldırmıştır. Sonuç olarak, Eskişehir yöresindeki koç katımı gelenekleri, geçmişin izlerini taşıyan ve kültürel bir zenginliği yansıtan önemli bir geleneği temsil etmektedir. Bu gelenek, zaman içinde değişikliklere uğramış olsa da hâlâ belirli mahallelerde, bölgenin kültürel dokusunu oluşturan önemli bir parça olarak varlığını sürdürmektedir.

Bitki ve hayvanlar, sadece günlük yaşamın bir parçası değil, aynı zamanda insanlar, doğa ve Tanrı arasındaki bağlantının da bir yansımasıdır. Bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan temel sonuç, insan, doğa ve Tanrı arasındaki bu zincirin ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı olduğudur. Bu zincirin devamlılığı, yer altı ve yer üstü unsurları tarafından sağlanmaktadır. Bu unsurların tatmini, insan, doğa ve Tanrı ilişkisinin dengesini sağlamaktadır. Bitkiler ve hayvanlar ise bu dengeyi korumanın temel araçlarıdır. Eskişehir yöresinden elde edilen veriler ışığında yapılan bu çalışma, bölgenin bitki ve hayvanlarla ilişkilendirilen inanış ve uygulamalarını kayıt altına almış ve anlamlandırmaya yönelik önemli bir adım atmıştır. Çalışma, günlük yaşamın bir parçasını oluşturan inanış ve uygulamaların daha iyi anlaşılmasına ve değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

1. YAZILI KAYNAKLAR

- Acıpayamlı, O. (1963). Türkiye’de Yağmur Duası ve Psiko-Sosyal Metotla İncelenmesi, *DTCF Dergisi*, 21(1-2), 1-39.
- Acıpayamlı, O. (1964). Türkiye’de Yağmur Duası II. *DTCF Dergisi*, 22, 3-4.
- Acıpayamlı, O. (1974). *Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Aça, M. (2006). “An Example of Tatar National Folklore’s Extension On The Other Turkish Communities: “Öy İyesi” Belief”, Preservation And Development of Native Languages İn Multinational States: Problems And Perspectives. *International Scientific Conferance* (Kazan/Russia June 23-24, 2006). (Kazan). S. 122-124.
- Aça, M. (2008). Türk İnanış ve Düşünüş Sistemlerinde Meyve. *Turkish Studies*, 3(5), 239-261.
- Aça, M. (2014). *Halk Şiirinde Tür ve Şekil*, Ö. Oğuz Ed. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı (s. 239-286), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aça, M. (2017). Doğu Karadeniz Hayvancıları ve Çobanlarının Geleneksel veterinerlik Uygulamalarına Dönüş Tespit ve Değerlendirmeleri. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Gelenek Görenek ve İnançlar 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi (s. 25-43) içinde. *Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*.
- Aday, E. (2017). Bolvadin İlçesi Karabağ Köyleri Folklorunda Eski Türk İnançlarının İzleri. *Kesit Akademi Dergisi*, (12), 217-239.
- Aday, S. (2023). Kazak Folklorunda Hz. Nuh ve Kazıkurt Dağı Hakkında Efsaneler. *YAZIT Kültür Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-20.
- Akarpınar, B. (2000). Anadolu’da Çok Tanrılı Dinler Döneminde Görülen Bereket Törenleri. *Türkbilig*, 1, 178-184.
- Akbulut, M. (2020). *Türk Halk Edebiyatında “Eşek”* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi.
- Akdağ, C. (2023). *Erzurum Hınıs Halilçavuş Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
- Akgün, E. (2007). Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 139-153.

- Akgün, Ö. (2022). *Göçebe Aşiretlerde Hayvancılık ve Doğa-Kültür İlişkisi: Alikan, Duderan ve Soran Aşiretleri Örneğinde Halkbilim Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ardahan: Ardahan Üniversitesi.
- Akman, A. (2013a). Eskişehir İli Evlenme Gelenekleri. E. Metin (Ed.). *Eskişehir İli Halk Kültürü Değerleri içinde* (S.42-58) içinde. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Akman, A. (2013b). Eskişehir İli Halk Takvimi ve Meteoroloji Uygulamaları. E. Metin (Ed.). *Eskişehir İli Halk Kültürü Değerleri içinde* (S.72-85) içinde. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, M. (2014). *Tarihin Sessiz Dili Damgalar*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* C. 1. Ankara: İnkılâp Kitabevi
- Albek, S. (1991). *Dorylaion'dan Eskişehir'e*. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Alsancak, Z. (2017). *Türk Kültüründe Gülün Simgesel Anlamları*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Alsaç, F. (2018). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Arketipsel Bir Sembol Olarak Kadın. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 6(14), 91-122.
- Altın, T. (2014). *Eskişehir İli Sivrihisar İlçesi (Merkez) Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Altunsabak, Ergin (2022). *Tarım ve Hayvancılığa Bağlı Geleneksel Bilgi Sistemleri: Kars İli Örneği* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Hacı Bayram veli Üniversitesi.
- Alyılmaz, C. ve Alyılmaz, S. (2017). Iğdır ve Çevresindeki Koç Heykelli Mezar Taşlarının Üzerlerindeki Arap Harfli Yazıtlar. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (43), 305-345.
- Aras, R. ve Ulubağ V. (2023). *Mihalıççık Kültürü Sündikenlerin İncisi Malıç*. Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- Arıcı, B. (2018). *Konya İli Selçuklu İlçesi Halk İnanışları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Arslan, H. (2014). Manu Kanunnamesinde Evlilik. Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 10(1), 91-129.

- Artun, E. (1998). Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm. *Bir Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9(10), 85-107.
- Artun, E. (1999). *Türk Halk Kültüründe Nevruz*. Uluslararası Nevruz Sempozyumu, Kazakistan, Karaganda., 1-9.
- Artun, E. (2008). *Türk Halkbilimi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aslan, İ. (2013). Eskişehir İli Ölüm Gelenekleri ve İnanışları. E. Metin (Ed.). *Eskişehir İli Halk Kültürü Değerleri içinde* (S.59-72) içinde. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Aslıhak Uğurelli, T. (2023). Anadolu’da Gerçekleştirilen Yağmur Yağdırma Ritüelleri. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 85(1), 123-135.
- Aslım, G. ve Sinmez, Ç. (2017). Aksaray İli Folklorunda Aksaray Malaklısı Yetiştiriciliği. *Eurasian Journal of veterinary Sciences*, 33(3), 148-157.
- Atalay, B. (1986). *Dîvânü Lügat-it-Türk Dizini “Endeks” IV*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, E. (2006). Bilge Kağan Yazıtında Geçen Kök-Teyen Hayvan Adı Üzerine. *Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (s. 347-356) içinde. Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, M. (1982). Konya Ermenek Bölgesinde Yaşayan Halk İnançları. II. *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C IV, Gelenek-Görenek ve İnançlar* (s. 2-8) içinde. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aydiner, M. (2012). *Aydın’da Halk İnançları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Aydinoğlu, B. (2005). *TİRE MERKEZİNDE HALK İNANIŞLARI* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Celal Bayar Üniversitesi.
- Ayvazoğlu, B. (1992). *Güller Kitabı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytaş, G. (2019). *Kültürel Bir Form Olarak Türkülerde Kaz. Akademik Kaynak*, 5(10-11), 75-89.
- Baldick, J. (2016). *Hayvan ve Şaman: Orta Asya'nın Antik Dinleri*. Çev.: Nevin Şahin. İstanbul: Hil Yayın.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi C.1*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Bang, W. & Arat, R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Baraz, N. (2000). *Eskişehir*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Başçetinçelik, A. (2009). *Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm*. Adana: Koza Yayınları.
- Batur, S. (1998). *Açıklamalı- Örnekli Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Bayat, F. (2019). Türk Mitolojik Sistemi: Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi C. 1-2. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Baykara, T. (1991). Eski Türk Ziraat Hayatı Üzerine Bazı Bilgiler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 1-23.
- Bayram, Y. (2007). Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler. *Turkish Studies*, 2(4), 209-219.
- Baysal, N. (2021). Bereketin Kapısı Yağmur Duası: Anadolu’da Yağmur Yağdırma Ritüelleri. (Ed. Ö. Güzel). *Anadolu Halk Kültüründe İnanış ve Ritüeller- Teoriden Pratiğe Köken ve Yansımalar* (içinde s. 225-253 içinde). Ankara: Nobel Yayınları, 225-253.
- Bıldır, F. (2008). *Dursunbey (Balıkesir) Yöresi Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Biray, N. (2009). 12 Hayvanlı Türk Takvimi. Atatürk Üniversitesi, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1, 671-683.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)* İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1995). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bozdemir, Ç. (2019). Türkiye’de Yetişen Kekik Türleri, Ekonomik Önemi ve Kullanım Alanları. *Yüzüncü Yıl University Journal of Agricultural Sciences*, 29(3), 583-594.
- Bozyiğit, A. E. (1995). *Bizde Âdet Böyledir*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Bulut, H. İ. (2014). Bir Kur’an Meyvesi Olarak İncir ve Türk Kültüründe İncir Yorumları. *Turkish Studies*, 9(5), 453-464.
- Bulut M. (2017). Geçiş Ritüellerinden Doğum: Sağaltım Yolları. *Turkish Studies*, 12(21), 121-132.
- Büyükçelebi, Ö. (2004). *Nazarın Afetleri ve Korunma Yolları*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Büyükışıklar, Ş. (2023). Türk Kültüründe Domuz ve Beslenmeye Etki Eden Faktörler. *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, 3(1), 32-44.

- Büyükokutan Töret, A. (2017). *Muğla Alevi Türkmen Kültürü*. Konya: Kömen Yayınları.
- Büyükokutan Töret, A. (2022). Yaşayan İnsan Hazinesi Eskişehirli Lületaşı Ustası Mehmet Başsav ve Geleceğe Aktardığı Miras. (M. Dinç ve A. T. Turan Ed.) *Çağdaş Yaklaşımlar Odağında Toplum ve Kültür Araştırmaları III* (s. 21-50 içinde). Çanakkale: Paradigma Yayınevi.
- Büyükokutan Töret, A. ve Söğüt, Z. (2022). Çobanlık ve Hayvancılıkta İnsansız Hava Aracı Kullanımı ile Dijital Dönüşüm: Eskişehir Örneği. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (15), 300-320.
- Çandarlı Şahin, A. (2022). Kaz Dağları'ndan Sandras'a Tahtacı Türkmen Kültüründe Eski Türk Dininin İzleri. *Folklor Akademisi Dergisi*, 5(2), 215-230.
- Çed ve Çevre İzinleri Şube Müdürlüğü. (2022). *Eskişehir İli 2021 Yılı Çevre Durum Raporu*, Eskişehir: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çelik, A. (2022). Arnold Van Gennep, Geçiş Ritleri: Tabular, Batıl İnançlar, Büyüler, Ayinler ve Törenler. *Milli Folklor*, 17(136). 241-243.
- Çelik, İ. (1974). Nazar, Nazarlık ve İlgili Büyüsel İşlemler, *Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı*, (1). 155-184.
- Çelikkat, F. (1990). *Eskişehir*. İstanbul: Bozkurt Matbaası.
- Çetin, H. (2021). *Türkiye ve Kazakistan'da Geçiş Dönemlerinin (Doğum-Evlenme-Ölüm) Karşılaştırmalı İncelemesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Çetindağ, Y. (2002). Türk Kültüründe Hayvan ve Bitki Motifinin Seyri. *Türkler Ansiklopedisi C. 4.* (s. 171-182 içinde). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çetindağ-Süme, G. (2015). Halk Anlatılarında “Olağanüstü Biçimde Hamile Kalma” Motifi Üzerine Bir Değerlendirme. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 6(20). 135-151.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları* (2. Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Dağılgan, N (1994). *Lületaşı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Dalkesen, N. (2015). Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kültüründe Geyik Kültü. *Milli Folklor*, 27(106)

- Demirarslan, D. ve Erşan, R. (2020). Tarihi Yapılarda Sürdürülebilirlik İlkesi Bağlamında Eskişehir Odunpazarı Evleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 187-213.
- Demirel, N. (2021). Halk Kültüründe Bitki Kültü: İnanış ve Ritüeller. (Ö. Güzel Ed.). Anadolu Halk Kültüründe İnanış ve Ritüeller (s. 599-620 içinde). İstanbul: Nobel Yayınları.
- Derin, Z. (1993). *Demir Çağ'da Doğu Anadolu'da Ölü Gömme Gelenekleri*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Descola, P. (2013). *Doğa ve Kültürün Ötesinde*. (İ. Yerguz, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dinçer, F. (1967). *Türk Folklorunda veteriner Hekimliği Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi veteriner ve Ziraat Fakülteleri Basımevi.
- Dizdaroğlu, H. (1969). *Halk Şiirinde Türler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğaner, A. (2006). *Osmaniye Yöresinde Yaşayan Ulaşlı Türkmenlerinin Geçiş Törenleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Döğüş, S. (2015). Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü ve Hıdrellez Geleneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş veli Araştırma Dergisi*, (74), 77-100 .
- Duman, M. (2020). Bir Varoluş Serüveni: Geçiş Dönemlerinde Sarıkeçili Yörük Kadınının Rolü Hüseyin Aksoy. *The Journal of Turkic Language And Literature Surveys (Tullis)*. 5(2), 120-135.
- Durmuş, İ. (2009). *Bilge Kağan Köl Tigin ve Bilgi Tonyukuk*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Duymaz, A. (2001), *Kerem ile Aslı Hikayesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ekici, M. (2019). *Halk Bilgisi (Folklor)*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Elçin, Ş. (1990). *Türkiye Türkçesinde Maniler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Eliade, Mircea. (1991), *Kutsal ve Dindışı*, (Ankara). Eliade, Mircea. (1994), *Ebedi Dönüş Mitosu*, (Ankara). Eliade, Mircea. (1999), *Şamanizm*, (çev. İsmet Berkan), (Ankara). Eliade, Mircea. (2003), *Dinler Tarihine Giriş*, (İstanbul).
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. (İ. Berkan çev.) Ankara: İmge Yayınları.
- Eliade, M. (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*. (İ. Berkan çev.) Ankara: İmge Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. (İ. Berkan çev.) Ankara: İmge Yayınları.

- Emeksiz, A. (1998). Türk Halk Kültüründe Üzerlik. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28 (0), 229-242
- Ercan, E. H. (2006). Balkanlarda Gökyüzü ile İlgili İnanışlar ve Halk Takvimi, *Milli Folklor*, 69, 72-82.
- Ercenk, G. *Kumluca Tahtacılarında Yağmur Duası*. 1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri 1993 (s. 45-52 içinde). Ankara.
- Erdoğan, M. (2002). *Eskişehir Kent Rehberi Our City Eskişehir*. Eskişehir: Eskişehir Ticaret Odası Yayınları.
- Erdoğan, Z. (1996). Ankara'nın Akyurt İlçesine Bağlı Elecik Köyü'nde Doğumla İlgili Âdet ve İnanmalar. *I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri* (s. 185-289 içinde). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, M. (2011). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erginer, G. (1997). *Kurban-Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi II Metinler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergun, P. (2004). Türk Kültüründe Ağaç Kültü. Ankara: AKMB Yayınları.
- Ergun, P. (2014). *Eskişehir Masalları*. Ankara: Eskişehir Valiliği Yayınları.
- Ergun, P. (2011a). Alevilik-Bektaşilikteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzere. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş veli Araştırma Dergisi*, 60, 281-312.
- Ergun, P. (2011b). Bebekleri Dünyaya Leyleklerin Getirdiğine Dair İnancın Türk Mitolojisindeki Kökleri Üzerine. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 273-286.
- Erol, Ç. (2007). *Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler Üzerine Bir İnceleme*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Erşan, M. (2002). *Eskişehir Halkevi (1932-1951)*. Eskişehir: Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yayınları.
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi (2010). *Eskişehir Stratejik Planı*. Eskişehir: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Yayınları
- Esin, E. (1978). *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş (Türk Kültürü El Kitabı)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eyüboğlu, İ. (1974). *Bütün Yönleriyle Anadolu İnançları*. İstanbul: Koza Yayınları.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal (Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma)*. (M. H. Doğan Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gedik, S. (2020). Dede Korkut Kitabında Bitkiler. AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 8(21), 211-224 .
- Gelmez, Ş. (1986). Serik ve Anamur Folklorundan Örnekler (Yayımlanmamış Bitirme Tezi). Erzurum Üniversitesi.
- Gerek, Z. (2014). Eski Türk İnançlarının Erzurum Tavuk ve Turna Barındaki İzleri. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0(32), 99-112.
- Gezgin, D. (2021). *Bitki Mitosları*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede Kalıp Sözler. *Bilig*, (44), 89-110.
- Gökhan A. ve Sinmez, Ç. (2017). Aksaray İli Folklorunda Aksaray Malaklısı Yetiştiriciliği. *Eurasian Journal of veterinary Sciences*, (1), 148-157.
- Gökyay, O. Ş. (2006). *Dedem Korkutun Kitabı*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Gözaydın, N. (1989). Anonim Halk Şiiri Üzerine. *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III: Halk Şiiri* (s. 445-450 içinde). Ankara: TDK Yayınları.
- Günay, Ü. ve Güngör, H. (2021). *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Gülensoy, T. (1989). *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Güneş, İ. ve Yakut, K. (2007). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir 1840-1923*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güngörür, A. (1959). Eskişehir Folkloru. *Toprak Mahsulleri Ofisi Dergisi*, 12, 1-14.
- Gürbüz, E. (1995). Diş Hekimliğinin Geleneğinin Ritüel Karakteri ve Fonksiyonları. *Millî Folklor*, 4(28), 81-83.
- Güzel A. (1995). *Nevruz, XIVXV. Yüzyıl Edebiyatında Nevruz ve Nevruzîyeler*. (S. Tural haz.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Halis, G. (2020). *Anadolu'da Batıl İnanış, Ritüel ve Mit*. İstanbul: A7 Kitap.
- Hançerlioğlu, O. (1984). *İslam İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Hanko, L. (2009). *Ritüellerin Oluşum Süreci, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* 3. R. Ersoy (Çev.) M. Ö. Oğuz (Ed.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Hoştaş, G. (2022). İslamiyet Öncesi Türklerde Büyü Algısı. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7(2022), 111-131.
- Işık, P. (2012). *Eskişehir Merkez Kırım Türkleri Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.
- Işık, S. (2019). Hayat Ağacı ve Kutsal Ağaçlar: Türk ve Çin Mitolojisi Üzerine Bir Karşılaştırma. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, (1), 546-566.
- İleri, C. (2018). Türkmen Düğünleri. (E. Naskali Gürsoy Ed.). *Düğün Kitabı* içinde (s. 109-181 içinde). Ankara: Kitapevi Yayınları.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler Cilt II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (2017). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İsmail, Z (2002). *Kazak Türkleri*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İvgin, H. (2019). *Derin Mitoloji (İnançlarda-Söylencelerde-Folklorda-Geleneklerde)*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Kabak, T. (2018). Mut İlçesi Hacıahmetli Köyü Hayvancılık ve Çobanlık Kültürü Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 37(37), 158-168.
- Kabak, T. ve Köksal, F. (2021). *Yazılı Kaynaklar ve Anlatılar Işığında Türk Mitolojisi*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Kahraman, D. D. N. ve Arıkan, Y. D. D. R. (2015). Orta Asya'dan Bilecik'e Hıdırellez. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(1), 13-28.
- Kalafat, Y. (1990). *Doğu Anadolu'da Türk İnançlarının Eski İzleri*. Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Kalafat, Y. (1994). *Kuzey Afganistan Türkleri ve Karşılaştırmalı Halk İnanışları*, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Kalafat, Y. (1996). *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara: Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Kalafat, Y. (2000). *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

- Kalafat, Y. (2001). Sivas Yöresi Örnekleri ile Türk Halk İnançlarında Aşermek/Yeriklemek, *Tübiar*, 9, 168-172.
- Kalafat, Y. (2006). Türk Halklarında Kurt Ağzı Bağlama İnancı, *S.B.E. Dergisi*, 20(1), 273-280.
- Kalafat, Y. (2015). *Anadolu Halk Kültürü Monografisinden Mitolojik Şifreler-2*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2016). *Türk Halk İnançlarından Hayvan Üslubunda Mitolojik Devridayım-3*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kanter, Ö. (2019). *Mitolojinin Anadolu İnançlarına Etkisi: Bir Kültürel Teoloji İncelemesi*. Ankara: Eski Yeni Yayınları.
- Kaplan, M. (2020). Halk Hekimliğinde Holistik/Bütüncül Yaklaşım: Üzerlik Otu Peganum Harmala Örneği . *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 60(1), 415-430.
- Karaarslan, B. (2010). *Divanu Lugati't-Türk'teki bitki ve hayvan konuları üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Karaaslan, M. (2011). Kaşkay Türklerinde Doğum Çevresinde Gelişen İnanç ve Pratikler. *Turkish Studies* 6 (3), 1435-1448.
- Karafakı, F. Ç. & Çetinkaya, Ç. (2016). Türk Süsleme Sanatında Gül'ün Kullanımı. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 13-20.
- Karakaş, R. (2021). Türk Halk Kültürü Geçiş Dönemi Ritüellerinde Yumurta. *Folklor/Edebiyat*, 27(106), 357-377.
- Kardaş, C. (2019). *Muş'ta Halk veterinerliği ve Geleneksel Tedavi Yöntemleri*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Kaya, A. ve Yetgin Akgün, D. (2020). Madam Tadia Oteli. M. Atak içinde, *Seyyahların Gözüyle Eskişehir* (s. 47-70 içinde). Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- Kayabaşı, O. A. (2013). *Taşeli Yöresi Geçiş Dönemleri*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kayhan, B. ve Karakaş, R. (2023). Halk Baytarlığı: Malatya'nın Arguvan İlçesinin Parçikan Köyü Örneği. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 11(30), 115-145.
- Kehl-Bodrogi, K. (2012). *Kızılbaşlar/Aleviler*. (O. Değirmenci Çev.). İstanbul: İdea Ayrıntı.
- Keskin, A. (2019). *Folklor ve Disiplinlerarasılık*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Kılıç S. ve Albayrak A. (2012). İslamiyet'ten önce Türklerde yiyecek ve içecekler. *Turkish Studies*, 7(2), 707-716.
- Koç, A. (Ed.). (2014). *Eskişehir'in Somut Olmayan Kültürel Mirası*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Koçkar, M. T. (1999). *Eskişehir Bölgesinde Halkbilim (Folklor) Ürünleri*. Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilim Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Koylu, Z. (2008). 20. Yüzyılın Başlarında Eskişehir. *Atatürk Araştırma Merkezi*, 24(71). 381-411.
- Koylu, Z. ve Birgün, M. (2015) *Eski Bir Şehrin Hikayesi*. Eskişehir: Ticaret Odası Yayınları. Eskişehir
- Kökel, C. (2004). *Eskişehir İli Alevi-Bektaşî Köylerindeki İnanç Ritüellerinin Sosyolojik Analizi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Köken, M. (2021). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Kara Karga Yayınları.
- Köse, F. (2022). Baytarnâmelerde Büyü ve Tılsımlar. *Banüsad*, 2022; 5(1). 50-70.
- Köse, S. (2019). Türk Kültüründe Baykuş. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 288-301.
- Kulak, Y. (2020). *Orta Asya Türk Mitolojisinde Bitki İnanışları*. İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2017). Edremit ve Burhaniye Tahtacılarında Hıdırellez. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(37), 275-292.
- Kurt, S. (2021). Türk Halk İnançlarında Hayvanlar. (Ö. Güzel Ed.). *Anadolu Halk Kültüründe İnanış ve Ritüeller* (s. 621-645 içinde). İstanbul: Nobel Yayınları.
- Küçükbezirci, S. (2006). *Konya Halkbilimi, Folklor Güldestesi*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Lévy-Bruhl, L. (2006). *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Lvova, Vd. (2013a). *Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri Kâinat ve Zaman, Nesneler Dünyası*. (M. Ergun Çev.). Konya: Kömen Yayınları.
- Malinowski, B. (2014). *Büyü, Bilim ve Din*. (S. Özkal Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Meral, E. (2019). *Keles İlçesi Küçük Ovacık Mahallesi Geçiş Dönemleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi.

- Mollaibrahimoğlu, Ç. (2014). Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar: Doğum Örneği *Banüsad*, 5(1), 50-70.
- Monguşkenin, L (2010). *Kara Gökyüzünün Soluk Alışı, Tuva Şamanizminin Mitolojik Mirası*, Tuva Y. Ş. Kyunzegeş Yayınevi.
- Mukhtarkhanova, R. (2020). Kazak Türklerinde (Zhambyl Yöresi) Doğum Âdetleri. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2(1), 88-94
- Muratoğlu, M., Türkoğlu, C. ve Kalafat Y. (1996). *Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Mutlu, H. K. (2018). Türkiye’deki “Kaz Ayağı “ Damgaları ve “Kaz” Sözcüğü Hakkında Bazı Görüşler. *Altaistics, Turcology, Mongolistics International Scientific Journal*, (1), 182-196.
- Oğuz, B. (1976). *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri I: Giriş Beslenme ve Teknikleri*. İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- Oğuz, Ö. (2001). *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, Ö. O. ve Oral, Z. (2004). *Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Halk İnanışları*. Ankara: Gazi Türk Halk Bilimi Yayınları.
- Oğuzoğlu, Y. ve Emecen, F. (1995). Eskişehir. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (S.401-402) içinde.
- Okuşluk Şenesen, R. (2011). Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri. *Folklor ve Edebiyat*, 17(66), 209-228.
- Olgunsoy, B. (2007). *Balıkesir Yöresinden Derlenmiş Bitki ve Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Orkun, H. N. (1936). *Eski Türk Yazıtları I-V*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Oturakçı, A. G. N. (2012). Dîvânu Lügati’t-Türk’teki Botanik Terimlerinin Kazakça ve Türkçedeki Görünümleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (13), 195-212.
- Ögel. B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş I*. Ankara : Türk Tarih Kurumu.
- Ögel. B. (2003a) *Türk Mitolojisi C. 1*. Ankara : Türk Tarih Kurumu.
- Ögel. B. (2003b) *Türk Mitolojisi C. 2*. Ankara : Türk Tarih Kurumu.

- Öger, A. (2008). *Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Öger, A. (2013). *Uygur Türklerinde Törenler ve Bayramlar*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öncül, K. (2011). *Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Halk Hekimliği (Kars-Iğdır)*. Kars: Kafkas Üniversitesi Yayınları.
- Örnek S. V. (1981). Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki. Ankara: DTCTF Yayınları.
- Örnek S. V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Bilge Su Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Örnek, S. V. (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (1979). *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Örnek, S. V. (2014). *Türk Halk Bilimi*, Ankara: Bilge Su Yayınları.
- Öz Kiriş, E. (2020). *Kültepe Metinleri Işığında Eski Anadolu'da Tarım ve Hayvancılık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öz, B. (1997). *Aleviliğe İftiralar Cevaplar*. İstanbul: Can Yayınları.
- Özkartal, M. (2012). Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış (Dede Korkut Kitabından Örnekler). *Milli Folklor*, 24 (94), 58-71.
- Özarslan, M. (2003) Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü. *Türkbilig*, 5(2003), 94-102.
- Özbek, M. (1975). *Folklor ve Türkülerimiz*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Özdemir, C. (2018). *Anadolu Sahası Türk Masallarında Elma Motifi*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Özdemir, T. (2022). *Eskişehir'de Çocuk Folkloru* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
- Özkan, Ş. (2012). *Anadolu Türk Folklorunda Bitki Adlarının veriliş Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

- Roux, J. P. (1998). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (A. Kazacıgil Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2004). *101 Türk Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sancak, Ş. ve Alver M. (2011). Cinsiyet Tahminine Dayalı İnanış ve Uygulamalara Yönelik Bir Değerlendirme. *Alman Kültürü ve Türk Kültüründe Karadeniz Araştırmaları*, (30), 14-155.
- Schimmel, A. (1999). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Selçuk, A. (2004). *Tahtacılar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Seyirci, M. (2000). *Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Seyitgazi Kaymakamlığı. (1992). *Tarihi, Kültürü, Turizmi ve Folkloru ile Seyitgazi*. Eskişehir: Seyitgazi Belediyesi Yayınları.
- Sezen, L. (2013). *Erzurum Folkloru*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Sezmiş, M. E. (2018). *Kültürel Değişim Bağlamında Zile İlçesinde Türk Halk İnanışları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Sharpe, E. J. (2000). *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram* (A. Güç Tercüme). İstanbul: Arasta Yayınları.
- Sıddık, E. (2019). *Tarih Öncesi Toplumlarında İnsan-Hayvan İlişkisi ve Orta Anadolu Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Faunası*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yiğit, A. & Sinmez, Ç. Ç. (2014). Sivas Folklorunda Davar Yüzü (Saya Gezme) ve Koç Katımı Töreni. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 4(1) , 19-25.
- Soylu, G. (1982). Prehistorik İnsan Besin Kaynakları. *Antropoloji Dergisi* (11), 91-98.
- Şahin, C. (2011). Bir Göçmen Kenti Olarak Eskişehir ve Eskişehir'in Sosyo-Kültürel Yapısında Tatar Kimliği. *İdealkent Dergisi*, 3(1). 220-243.
- Şar, S. (2005). Anadolu'da Halk Hekimliği Uygulamaları. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 13(2), 131-136.
- Şenel, M. ve İlhan, N. (2008). Av Hayvanlarının Kişi Adlarındaki Yansıması. (E. Gürsoy Naskali ve H. Oytun Altun Ed.). *Av ve Avcılık Kitabı* (s. 321-336 içinde). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Şimşek, E. (2019). Türk Halk Kültüründe Yılan ve "Yılan Kale" (Ceyhan/Adana) Anlatıları Üzerine Değerlendirmeler. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 7(19), 13-33
- Şükrü, F. (1933). Eskişehir: Ticarî, Ziraî, Coğrafi, Tarihi, Malumat ve Halk Bilgileri. Eskişehir: Sakarya Matbaası.
- Taburoğlu, Ö. (2021). *Nazar (Başkası Nasıl Görür?)*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Talianova Eren, M. (2020). *Folklor Kaynaklarına Göre Eski Türk ve Slav İnanç Sistemi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tansu, Y. E. ve Güvenç, B. Eski Türk Mitolojisinde Hayvan Motifleri Üzerine Düşünceler. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (218), 203-218.
- Tanyıldızı, E. (2015). Elazığ Halk Kültüründe Doğum Âdetleri. *Turkish Studies*, 10(12), 1067-1084.
- Tanyu, H. (1992) Büyü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C. 6* (s. 501 içinde) İstanbul: TDV Yayınları.
- Taş, E. (2019). Erginlenme Törenlerinde Sempatik Büyüler. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 8(24), 365-391.
- Taşgıl, A. (2004). *Çin kaynaklarına göre eski Türk boyları (MÖ III - MS X. Asır)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Taşcı, B. & Koca, İ. (2019). Mor Soğanın (Allium Cepa L.) Önemli Bileşiği: Kersetin ve Sağlık Üzerine Etkileri. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 32-37.
- Tekin, A. (2008). *Alevîler ve Bektaşîler Arasında*. İstanbul: Bilge Oğuz
- Tokur Keskin, M. ve Özcebe H. (2004). Türkiye’de Çocuk Bakımındaki Geleneksel İnanç ve Uygulamalar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1(1), 43-56.
- Turan, O. (2009). *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Türkeri Baltacı, Z. (2015). *Türk kültüründe köpek (İnanış, uygulama ve anlatılar)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi.
- Türkmen, F. (2008). Azerbaycan’daki Koç Şekilli Mezar Taşlarının Folklorik Açısından Değerlendirilmesi. *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* (s. 503-513 içinde). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uçar, Z. (2014). Türk Kültüründe Geyik ve Geyikli Baba Üzerine Gözlemler. *Kültür Evreni*, 21, 129-145.

- Uğureli, A. (2019). Anadolu Halk Hekimliğinde Köstebek Kullanımı ve Köstebek Ocaklarının Mitolojik Yansımaları. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(16), 167-173.
- Üstünova K. (2011). Erzurum Düğünlerinde ‘Elma Atma’ Geleneği. *Millî Folklor*, 23(90), 146-155.
- Veren, E. (2021). *Eskişehir’i Görsem: Eskişehir Üzerine Folklorik İnceleme ve Araştırmalar*. Ankara: Görsem Yayınları.
- Yalman, A. R. (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yaman, A. (2007). *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap
- Yeşil, Y. (2014). Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(9), 117-136.
- Yeşildal, Ü. (2020). Alevi-Bektaşî Geleneğinde Tavşanla İlgili İnanç ve Uygulamalar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 13, 169-181.
- Yıldırım, H. (2000). *Ayu Üöreğe (Tanrı Öğretisi) Metni Esasında Saha Türkçesinde İsim* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.
- Yıldırım, Z. (2019). *Dünden Bugüne Samsun-Çarşamba İlçesinde Geçiş Dönemleri (Doğum- Evlenme -Ölüm, Sünnet- Askerlik- Hacet)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Yıldırım Yılmaz, E. ve Kılıçaslan Y. (2013). Eskişehir İli Doğum ve Çocuk Çağı Adet ve İnanmaları. E. Metin (Ed.). *Eskişehir İli Halk Kültürü Değerleri* içinde (S.19-41) içinde. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Yıldız, S. (2023). Tarımla İlgili İnanışlar ve Günümüze Yansımaları (Arpa, Buğday, Bulgur). *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 97-122.
- Yiğit, N. (2018). *Türk Dünyası Efsanelerinde Hayvanlarla İlgili Motifler*. Doktora Tezi. Bartın Üniversitesi.
- Yolcu, M. A (2014). *Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar*. Konya: Kömen Yayınları.
- Yolcu, M. A (2016). *Eskişehir’de Yaşayan Kırım Tatarlarının Somut Olmayan Kültürel Mirası*. Kütahya: Academia Yayınevi.
- Yoloğlu, G. (1999). *Türklerin Aile Merasimleri*. Ankara: AKMB Yayınları.
- Yücel, İ. (2002). *Kayı Boyu Karakeçili Yörükleri Yarımca*. Ankara: Lazer Ofset Baskı

Zarifova etin, . (2009). *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. İstanbul:
Karadeniz Dergisi Yayınları.

2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

	AD-SOYAD	C	D. YILI	DOĞUM YERİ	DERLEME YERİ	EĞİTİM DURUMU	MESLEK
1	Tevfik Demir	E	1972	Seyitgazi Sarayören	Seyitgazi Sarayören	Yüksekokul Mezunu	Muhtar
2	İzzet Çövgün	E	1965	Seyitgazi Sarayören	Seyitgazi Sarayören	Ortaokul Mezunu	Emekli Memur
3	İbrahim Özkan	E	1968	Seyitgazi Sarayören	Seyitgazi Sarayören	İlkokul Mezunu	Çiftçi
4	Nimet Çetin	K	1943	Seyitgazi Sarayören	Seyitgazi Sarayören	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
5	Edaviye Uğur	K	1947	Afyon Seydiler	Odunpazarı Yahnikapan	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
6	Hürü Özer	K	1963	Odunpazarı Yahnikapan	Odunpazarı Yahnikapan	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
7	Mehmet Kılınç	E	1966	Odunpazarı Yahnikapan	Odunpazarı Yahnikapan	Ortaokul Mezunu	Muhtar
8	Seda Çelik	K	1993	Odunpazarı Yahnikapan	Odunpazarı Yahnikapan	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı
9	Gülnaz Çelik	K	1961	Odunpazarı Yahnikapan	Odunpazarı Yahnikapan	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
10	Döndü Hanlı	K	1970	Seyitgazi Bardakçı	Seyitgazi Bardakçı	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
11	Rabia Yüksel	K	1947	Seyitgazi Bardakçı	Seyitgazi Bardakçı	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
12	Zeliha Karaağaç	K	1955	Seyitgazi Bardakçı	Seyitgazi Bardakçı	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
13	Cennet Karaçam	K	1950	Seyitgazi Bardakçı	Seyitgazi Bardakçı	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
14	Cafer Selvi	E	1958	Seyitgazi Cevizli	Seyitgazi Cevizli	İlkokul Mezunu	Çiftçi
15	Kadir Özdemir	E	1948	Seyitgazi Cevizli	Seyitgazi Cevizli	İlkokul Mezunu	Çiftçi
16	Hasan Hüseyin Güngör	E	1966	Seyitgazi Cevizli	Seyitgazi Cevizli	İlkokul Mezunu	Çiftçi

17	Süleyman Yavaş	E	1961	Seyitgazi Cevizli	Seyitgazi Cevizli	İlkokul Mezunu	Çiftçi
18	Fehmi Şahin	E	1954	Seyitgazi Cevizli	Seyitgazi Cevizli	İlkokul Mezunu	Çiftçi
19	Ali Osman Er	E	1960	Seyitgazi Cevizli	Seyitgazi Cevizli	İlkokul Mezunu	Baytar
20	Serpil Erol	K	1977	Seyitgazi Gümüşbel	Seyitgazi Gümüşbel	Yüksekokul Mezunu	Çiftçi
21	Nermin Erol	K	1969	Seyitgazi Gümüşbel	Seyitgazi Gümüşbel	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı
22	Ali Kaplan	E	1959	Seyitgazi Doğançayır	Seyitgazi Doğançayır	Ortaokul Mezunu	Muhtar
23	Münevver Kaplan	K	1962	Seyitgazi Doğançayır	Seyitgazi Doğançayır	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
24	Hüseyin Selen	E	1976	Tepebaşı Muttalip	Tepebaşı Muttalip	Ortaokul Mezunu	Emekli İşçi, Çiftçi
25	Ahmet Savi	E	1960	Odunpazarı Yörükkaracaören	Odunpazarı Yörükkaracaören	İlkokul Mezunu	Muhtar
26	İsmail Genç	E	1987	Han Hüsrevpaşa	Han Hüsrevpaşa	Ortaokul Mezunu	İşçi, Çoban
27	Erdal Şanlı	E	1962	Han Hüsrevpaşa	Han Hüsrevpaşa	Yüksekokul Mezunu	Belediye Başkanı
28	Sami Erdoğan	E	1970	Han Kayı	Han Kayı	Ortaokul Mezunu	Muhtar
29	Yaşar Altınpulluk	E	1967	Han Kayı	Han Kayı	Ortaokul Mezunu	Çoban
30	Enver Karaca	E	1975	Han Kayı	Han Kayı	Ortaokul Mezunu	Çoban
31	Kader Ergün	K	1986	Han Kayı	Han Kayı	Yüksekokul Mezunu	Çoban, İşletmeci
32	Sebahat Arslangiray	K	1970	Seyitgazi Çukurca	Seyitgazi Çukurca	İlkokul Mezunu	Çiftçi
33	Hatice Çabuk	K	1969	Seyitgazi Çukurca	Seyitgazi Çukurca	İlkokul Mezunu	Çiftçi

34	Selime Çolak	K	1964	Seyitgazi Çukurca	Seyitgazi Çukurca	İlkokul Mezunu	Çiftçi
35	Hasibe Gümüş	K	1963	Seyitgazi Çukurca	Seyitgazi Çukurca	İlkokul Mezunu	Çiftçi
36	Hatice Çetin	K	1962	Seyitgazi Çukurca	Seyitgazi Çukurca	İlkokul Mezunu	Çiftçi
37	Hilmiye Görgülü	K	1964	Seyitgazi Çukurca	Seyitgazi Çukurca	İlkokul Mezunu	Çiftçi
38	Muammer Arslangiray	E	1968	Seyitgazi Çukurca	Seyitgazi Çukurca	İlkokul Mezunu	Muhtar
39	Necdet Gümüş	E	1983	Seyitgazi Çukurca	Seyitgazi Çukurca	Ortaokul Mezunu	Çoban
40	Hayrettin Arabacıoğlu	E	1962	İnönü Çarşı	İnönü Çarşı	Ortaokul Mezunu	Muhtar
41	Mustafa Gökdağ	E	1967	İnönü İsmetpaşa	İnönü İsmetpaşa	İlkokul Mezunu	Muhtar
42	Fatma Şimşek	K	1987	İnönü İsmetpaşa	İnönü İsmetpaşa	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
43	Nahide Ertuğrul	K	1939	İnönü İsmetpaşa	İnönü İsmetpaşa	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
44	Sakine Parlar	K	1964	İnönü Kümbetapınar	İnönü Kümbetapınar	Ortaokul Mezunu	Muhtar, İşletmeci
45	Abdullah Küçükçift	E	1990	İnönü Çarşı	İnönü Çarşı	Yüksekokul Mezunu	İnönü Tarım Merkezi Danışman
46	Abdullah Aydın	E	1977	Mihalgazi Hürriyet	Mihalgazi Hürriyet	Ortaokul Mezunu	Muhtar
47	Kamile Aydın	K	1934	Mihalgazi Hürriyet	Mihalgazi Hürriyet	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
48	Mahmut Şeref	E	1969	Mihalgazi Cumhuriyet	Mihalgazi Cumhuriyet	İlkokul Mezunu	Çiftçi
49	Mehmet Çay	E	1957	Mihalgazi Cumhuriyet	Mihalgazi Cumhuriyet	Ortaokul Mezunu	Muhtar

50	Ali Gürel	E	1973	Mihalgazi Cumhuriyet	Mihalgazi Cumhuriyet	Yüksekokul Mezunu	İlçe Tarım Başkanı, Fitoterapi Uzmanı
51	Günday Yavuz	E	1978	Mihalgazi Cumhuriyet	Mihalgazi Cumhuriyet	Yüksekokul Mezunu	İlçe Tarım Başkanı Yardımcısı
52	Cem Gökhan Yıldırım	E	1982	Mihalgazi Cumhuriyet	Mihalgazi Cumhuriyet	Yüksekokul Mezunu	Ziraat Mühendisi
53	Esin Durak	K	1993	Mihalgazi Cumhuriyet	Mihalgazi Cumhuriyet	Yüksekokul Mezunu	Veteriner Hekim
54	Naci Baysın	E	1993	Mihalgazi Hürriyet	Mihalgazi Hürriyet	Ortaokul Mezunu	Kasap
55	Murat Özdemir	E	1960	Seyitgazi Ayvalı	Seyitgazi Ayvalı	İlkokul Mezunu	Muhtar
56	Emine Özdemir	K	1962	Seyitgazi Ayvalı	Seyitgazi Ayvalı	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
57	Emin Küçüksürücü	E	1982	Seyitgazi Karaçalık	Seyitgazi Karaçalık	Ortaokul Mezunu	Sığırtmaç (Sığır Çobanı)
58	Ahmet Şen	E	1972	Seyitgazi Yukarısöğüt	Seyitgazi Yukarısöğüt	Ortaokul Mezunu	Muhtar
59	İsmail Sürücü	E	1958	Seyitgazi Yukarısöğüt	Seyitgazi Yukarısöğüt	İlkokul Mezunu	Çiftçi
60	Nuri Uslu	E	1956	Seyitgazi Yukarısöğüt	Seyitgazi Yukarısöğüt	İlkokul Mezunu	Çoban
61	Fikret Karaca	E	1973	Seyitgazi Yukarısöğüt	Seyitgazi Yukarısöğüt	Ortaokul Mezunu	İşçi
62	Ahmet Karaca	E	1963	Seyitgazi Yukarısöğüt	Seyitgazi Yukarısöğüt	İlkokul Mezunu	Çiftçi
63	Selahattin Kara	E	1956	Seyitgazi Yukarısöğüt	Seyitgazi Yukarısöğüt	İlkokul Mezunu	Çiftçi
64	Mehmet Emin Er	E	1962	Seyitgazi Yukarısöğüt	Seyitgazi Yukarısöğüt	İlkokul Mezunu	Çoban
65	Kamil Karataş	E	1947	Seyitgazi Ayvalı	Seyitgazi Ayvalı	İlkokul Mezunu	Çoban, Şair
66	Gülsüm Küçüksürücü	K	1974	Seyitgazi Yukarısöğüt	Seyitgazi Yukarısöğüt	İlkokul Mezunu	Çiftçi

67	İsmail Koyun	E	1965	Seyitgazi Arslanbeyli	Seyitgazi Arslanbeyli	Ortaokul Mezunu	Muhtar
68	Şerife Tırık	K	1948	Seyitgazi Arslanbeyli	Seyitgazi Arslanbeyli	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
69	Veli Tırık	E	1945	Seyitgazi Arslanbeyli	Seyitgazi Arslanbeyli	İlkokul Mezunu	Emekli
70	Mehmet Bağcı Görür	E	1960	Odunpazarı Yörükkaracaören	Odunpazarı Yörükkaracaören	İlkokul Mezunu	Çoban
71	Mehmet Topdal	E	1988	Seyitgazi Kırka	Seyitgazi Kırka	Yüksekokul Mezunu	Veteriner Hekim
72	Samet Kara	E	1991	Seyitgazi Kırka	Seyitgazi Kırka	Yüksekokul Mezunu	Okul Müdürü
73	Fadime Görgen	K	1976	Seyitgazi Kırka	Seyitgazi Kırka	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı
74	Zehra İlgin	K	1964	Seyitgazi Arslanbeyli	Seyitgazi Arslanbeyli	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
75	Mehmet İlgin	E	1956	Seyitgazi Arslanbeyli	Seyitgazi Arslanbeyli	İlkokul Mezunu	Çiftçi
76	Recep Ekincioğlu	E	1974	İnönü Oklubalı	İnönü Oklubalı	Ortaokul Mezunu	Muhtar
77	Tahir Dedeoğlu	E	1992	İnönü Oklubalı	İnönü Oklubalı	Yüksekokul Mezunu	Çoban
78	Bayram Avcı	E	1958	İnönü Oklubalı	İnönü Oklubalı	İlkokul Mezunu	Çoban
79	Ayşe Erbaş	K	1952	İnönü Oklubalı	İnönü Oklubalı	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
80	Mustafa Yavuz	E	1968	Beylikova Doğanoglu	Beylikova Doğanoglu	Ortaokul Mezunu	Muhtar
81	Kezban Uzun	K	1975	Seyitgazi Yunus	Seyitgazi İkiçeşme	Ortaokul Mezunu	CHP İlçe Kadın Kolları Başkanı
82	Nesrin Kabadayı	K	1973	Seyitgazi İkiçeşme	Seyitgazi İkiçeşme	Ortaokul Mezunu	Aşçı
83	Şaziye Karaca	K	1972	Seyitgazi Şükranlı	Seyitgazi Şükranlı	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı

84	Ruşen Badem	E	1977	Ardahan -	Alpu Fevzipaşa	Yüksekokul Mezunu	Veteriner Hekim
85	Yunus Emre Demiray	E	1981	Bursa -	Alpu Fevzipaşa	Yüksekokul Mezunu	Veteriner Hekim
86	Nebi Erenoğlu	E	1974	Alpu Fatih	Alpu Fatih	Ortaokul Mezunu	Aşçı
87	Mehmet Ökkeş Sorukan	E	1958	Gaziantep -	Alpu Fatih	Ortaokul Mezunu	Aşçı
88	Mehmet Demir	E	1984	Alpu Fatih	Alpu Fatih	Yüksekokul Mezunu	Çiftçi
89	Uğur Işıkıyandı	E	1980	Alpu Fevzipaşa	Alpu Fevzipaşa	Ortaokul Mezunu	Muhtar
90	Fikret Kızılca	E	1961	Alpu Kemalpaşa	Alpu Kemalpaşa	Ortaokul Mezunu	Memur
91	Hasan Soylu	E	1979	şanlıurfa -	Alpu Kemalpaşa	Ortaokul Mezunu	Mevsimlik İşçi Çavuşu
92	Serhat Akın	E	1989	Beylikova Yunus Emre	Beylikova Yunus Emre	Yüksekokul Mezunu	Muhtar, Çiftçi
93	Hüseyin Pekkal	E	1980	Beylikova Köprübaşı	Beylikova Köprübaşı	Ortaokul Mezunu	Muhtar, İşletmeci
94	Fadime Pekkal	K	1954	Beylikova Köprübaşı	Beylikova Köprübaşı	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
95	Yılmaz Karaca	E	1987	Tepebaşı Mamure	Tepebaşı Mamure	-	-
96	Turhan Yılmaz	E	1943	Beylikova Parsibey	Beylikova Parsibey	İlkokul Mezunu	Çiftçi
97	Suat Kaleli	E	1965	Beylikova Ařaęııędeāęacı	Beylikova Ařaęııędeāęacı	Ortaokul Mezunu	Emekli İşçi
98	Emine Yurtçu	K	1949	Beylikova Ařaęııędeāęacı	Beylikova Ařaęııędeāęacı	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
99	Abdullah Kimizan	E	1965	Beylikova Yeniyurt	Beylikova Yeniyurt	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
100	Mustafa Güneş	E	1953	Beylikova Yeniyurt	Beylikova Yeniyurt	İlkokul Mezunu	Çiftçi

101	Rahmi Önal	E	1965	Beylikova Yeniyurt	Beylikova Yeniyurt	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
102	İlhan Kaymak	E	1975	Ağrı -	Beylikova Yeniyurt	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
103	Dilay Kaymak	K	2002	Beylikova Yeniyurt	Beylikova Yeniyurt	Ortaokul Mezunu	Öğrenci
104	Sinan Bali	E	1970	Şanlıurfa -	Beylikova Yeniyurt	Ortaokul Mezunu	Çavuş
105	Adımı vermek İstemiyor	K	1939	Seyitgazi Akin	Seyitgazi Akin	Okuma- Yazma Bilmiyor	Çiftçi
106	Nurhayat Çınar	K	1980	Seyitgazi Akin	Seyitgazi Akin	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
107	Ayhan Kaya	E	1977	Seyitgazi Üçsaray	Seyitgazi Üçsaray	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
108	Fadime Güneş	K	1959	Seyitgazi Üçsaray	Seyitgazi Üçsaray	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
109	Aysel Ateş	K	1965	Seyitgazi Üçsaray	Seyitgazi Üçsaray	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
110	Davut Can	E	1949	Seyitgazi Sarıcailyas	Seyitgazi Sarıcailyas	İlkokul Mezunu	Çiftçi, Çoban
111	Şebnem Güngör	K	1951	Seyitgazi Sarıcailyas	Seyitgazi Sarıcailyas	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
112	Emine Küçük- tik	K	1947	Seyitgazi Sarıcailyas	Seyitgazi Sarıcailyas	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
113	Sami Türkmen	E	1968	Seyitgazi İkiçeşme	Seyitgazi İkiçeşme	Yüksekokul Mezunu	Sey-Der Başkanı
114	Ayşe Mülazimo ğlu	K	1959	Tepebaşı Muttalıp	Odunpazarı Vişnelik	Ortaokul Mezunu	Emekli Ev Hanımı
115	Osman Zeki Yıldırım	E	1963	Seyitgazi Göknebi	Seyitgazi Göknebi	Ortaokul Mezunu	Muhtar
116	Yücel Gül	E	1972	Seyitgazi Çatören	Seyitgazi Çatören	Yüksekokul Mezunu	Danışman

117	Adını vermek istemiyor	K	1978	Seyitgazi Göknebi	Seyitgazi Göknebi	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı Çiftçi
118	Mehmet Ceylan	E	1952	Seyitgazi Çürüttüm	Seyitgazi Çürüttüm	İlkokul Mezunu	Emekli - Çiftçi
119	Emre Tutkan	E	1986	Tepebaşı Kozlubel	Tepebaşı Kozlubel	Yüksekokul Mezunu	Çiftçi
120	Bedri Deyer	E	1966	Odunpazarı Uluçayır	Odunpazarı Uluçayır	Ortaokul Mezunu	Muhtar
121	Yakup Akın	E	1954	Odunpazarı Yörük kırka	Odunpazarı Yörük kırka	Ortaokul Mezunu	Muhtar
122	Müzeyyen Mut	K	1932	Tepebaşı Muttalıp	Tepebaşı Muttalıp	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev Hanımı
123	Firdevs Yılmaz	K	2009	İstanbul -	Tepebaşı Yenibağlar	Ortaokul Mezunu	Öğrenci
124	Derya Sayman	K	1968	Mihalıççık Sorkun	Mihalıççık Sorkun	İlkokul Mezunu	
125	Sami Tarı	E	1963	Alpu Söğütçük	Alpu Söğütçük	İlkokul Mezunu	Çiftçi
126	Sezai Kazman	E	1965	Tepebaşı Keskin	Tepebaşı Keskin	Ortaokul Mezunu	
127	Ali Taşkıran	E	1997	Tepebaşı Yenibağlar	Tepebaşı Yenibağlar	Üniversite Mezunu	Öğretmen
128	Nuray Döngel	K	1986	Tepebaşı Kumlubel	Tepebaşı Kumlubel	Ortaokul Mezunu	Satış Müdürü
129	Elif Rana Dönmez	K	2003	Bilecik Bozüyük	Tepebaşı	Yüksekokul Mezunu	Öğrenci
130	Osman Ferdi Yel	E	1963	Tepebaşı Aşağı Söğütönü	Tepebaşı Aşağı Söğütönü	İlkokul Mezunu	Çoban
131	Kevser Tetik	K	1939	Tepebaşı Tunalı	Tepebaşı Tunalı	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
132	Hatice Fidan	K	1987	Seyitgazi Gemiç	Seyitgazi Gemiç	Yüksekokul Mezunu	
133	Yahya Yılmaz	E	1963	Sivrihisar Yenice	Sivrihisar Yenice	Ortaokul Mezunu	

134	Nizamiye Kalın	K	1963	Çifteler Kadıkuyu	Çifteler Kadıkuyu	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı
135	Melike Geri	K	1958	Sivrihisar Babadat	Sivrihisar Babadat	Ortaokul Mezunu	Belediye Görevlisi
136	Kadriye Kurum	K	1979	Odunpazarı Çankaya	Odunpazarı Çankaya	Ortaokul Mezunu	
137	Demir Demir	E	1967	Beylikova Uzunburun	Beylikova Uzunburun	İlkokul Mezunu	Çoban
138	Şükrü Yılmaz	E	1945	Odunpazarı Karaalan	Odunpazarı Karaalan	Ortaokul Mezunu	Emekli Korucu
139	Ahmet Uludağ	E	1949	Tepebaşı Muttalıp	Tepebaşı Muttalıp	Ortaokul Mezunu	
140	Muharrem Türkmen	E	1962	Odunpazarı Aşağıçağlan	Odunpazarı Aşağıçağlan	Ortaokul Mezunu	Besici
141	Fahri Köse	E	1971	Mihalıççık Saray	Mihalıççık Saray	İlkokul Mezunu	Çiftçi
142	Hakkı Koç	E	1982	Odunpazarı Yıldıztepe	Odunpazarı Yıldıztepe	Ortaokul Mezunu	Süt Ürünleri Satış Danışmanı
143	Hasan Tuna	E	1968	Odunpazarı Karaalan	Odunpazarı Karaalan	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
144	Ömer Köse	E	1979	Mihalıççık Saray	Mihalıççık Saray	İlkokul Mezunu	Çoban
145	Hacer Yılmaz Avcı	K	1986	Çifteler Kadıkuyusu	Çifteler Kadıkuyusu	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı
146	Doğan Berber	E	1964	Çifteler Kadıkuyusu	Çifteler Kadıkuyusu	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
147	Emin Kümüş	E	1970	Beylikova Uzunburun	Beylikova Uzunburun	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
148	Gülsüm Gün	K	1938	Mihalıççık Yalınkaya	Mihalıççık Yalınkaya	Okuma-Yazma Bilmiyor	Ev Hanımı
149	İlhan Sarı	E	1977	Odunpazarı Kırmızıtoprak	Odunpazarı Kırmızıtoprak	Yüksekokul Mezunu	Ziraat Mühendisi, Drone

							İlaçlama Şirketi Müdürü
150	Mustafa Tan	E	1965	Sarıcakaya Mayıslar	Sarıcakaya Mayıslar	Yüksekokul Mezunu	Kozabirlik Kooperatif i Danışmanı
151	Levent Özbunar	E	1972	Odunpazarı Sümer	Odunpazarı Sümer	Yüksekokul Mezunu	Ziraat Mühendis leri Odası Eskişehir Şube Başkanı
152	Ali Çayan	E	1986	Çifteler Körhasan	Çifteler Körhasan	Ortaokul Mezunu	Muhtar
153	Pala Mehmet Soğancı	E	1961	Odunpazarı Yörükkaracaören	Odunpazarı Yörükkaracaören	İlkokul Mezunu	Çoban
154	İzzet Yersel	E	1986	Sivrihisar Gerenli	Sivrihisar Gerenli	Ortaokul Mezunu	Muhtar
155	Orhun Topkaya	E	1992	Seyitgazi Çukurca	Seyitgazi Çukurca	Ortaokul Mezunu	Çiftçi, Çoban
156	Basri Topkaya	E	1965	Seyitgazi Çukurca	Seyitgazi Çukurca	İlkokul Mezunu	Çiftçi, Çoban
157	Merih Aksoy	E	1983	Mihalıççık Çalçı	Mihalıççık Çalçı	Ortaokul Mezunu	Muhtar, Çiftçi
158	Betül Ekincioglu	K	2003	İnönü Okulbalı	İnönü Okulbalı	Yüksekokul Mezunu	Öğrenci
159	Mustafa Çelik	E	1984	Tepebaşı Söğütözü	Tepebaşı Söğütözü	Yüksekokul Mezunu	Türk Dünyası Vakfı Proje Koordinatö rü
160	Eyüp Kurt	E	1972	Sivrihisar İbikseydi	Sivrihisar İbikseydi	Ortaokul Mezunu	Muhtar Çiftçi
161	Halil İbrahim Şen	E	1952	Seyitgazi Çukurca	Seyitgazi Çukurca	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
162	Şükrü Ön	E	1969	Mihalıççık Adahisar	Mihalıççık Adahisar	İlkokul Mezunu	Muhtar

163	Ali Kök	E	1962	Sivrihisar Dümrek	Sivrihisar Dümrek	Yüksekokul Mezunu	Emekli
164	Tahir �ener	E	1979	Tepebaşı Ertuğrulgazi	Tepebaşı Ertuğrulgazi	Ortaokul Mezunu	Eskişehir Arı Kovancılar Derneği Başkanı
165	İhsan Kartal	E	1967	Sivrihisar Yenice	Sivrihisar Yenice	Ortaokul Mezunu	Manav
166	Fadime ��yg�n	K	1962	Alpu Ağaçhisar	Alpu Ağaçhisar	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
167	Hüseyin Topçu	E	1963	Alpu Ağaçhisar	Alpu Ağaçhisar	İlkokul Mezunu	�ift�i
168	Lütfiye Yeşil	K	1967	Sivrihisar		İlkokul Mezunu	
169	Ali İhsan G�l	E	1970	Seyitgazi �at�ren	Seyitgazi �at�ren	İlkokul Mezunu	�ift�i
170	İbrahim �zcan	E	1968	Odunpazarı Yukarıılıca	Odunpazarı Yukarıılıca	Yüksekokul Mezunu	Muhtar Emekli Memur
171	Halime Doğ�n	K	1960	Odunpazarı Aşağıılıca	Odunpazarı Aşağıılıca	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
172	Hayriye Keser	K	1940	Afyon Emirdağ	Sivrihisar Karakaya	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
173	Münevver Saraç	K	1942	Çifteler Doğ�n�y	Çifteler Doğ�n�y	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
174	Fikriye �nal	K	1953	Mihaliççık Gürleyik	Mihaliççık Gürleyik	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
175	Kezban Kara	K	1940	Sivrihisar Zeyk�y	Sivrihisar Zeyk�y	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
176	Fatma Seçkin	K	1956	Sivrihisar Zeyk�y	Sivrihisar Zeyk�y	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
177	Seydi Ay	E	1966	Seyitgazi Kümbet	Seyitgazi Kümbet	Yüksekokul Mezunu	Emekli Memur
178	Fatma Söğüt	K	1929	Konya	Odunpazarı Osmangazi	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı

179	Sedat Mülazımoğlu	E	1951	Odunpazarı Emek	Odunpazarı Vişnelik	Ortaokul Mezunu	Emekli İşçi
180	Emre Söğüt	E	2004	Odunpazarı Akarbaşı	Odunpazarı Akarbaşı	Ortaokul Mezunu	Öğrenci
181	Gamze Hayırcı	K	1989	Odunpazarı Vişnelik	Odunpazarı Vişnelik	Yüksekokul Mezunu	Ev Hanımı
182	İmran Söğüt	K	1974	Tepebaşı Çamlıca	Odunpazarı Akarbaşı	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı
183	Rıdvan Söğüt	E	1968	Tepebaşı Çamlıca	Odunpazarı Akarbaşı	Yüksekokul Mezunu	Emekli İşçi
184	Fadime Uzun	K	1963	Seyitgazi Gemiç	Seyitgazi Gemiç	Ortaokul Mezunu	Yörük Türkmen Kültürü ve Sosyal Dayanışma Derneği Başkanı
185	Abdullah Ayvacı	E	1958	Odunpazarı Gümele	Odunpazarı Gümele	Ortaokul Mezunu	Muhtar
186	İrfan Avcı	E	1963	Odunpazarı Gümele	Odunpazarı Gümele	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
187	Cemal Baysal	E	1939	Odunpazarı Aşağılıca	Odunpazarı Aşağılıca	İlköğretim Mezunu	Çiftçi
188	Sakine Baysal	K	1943	Odunpazarı Aşağılıca	Odunpazarı Aşağılıca	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı
189	Bilal İhtiyar	E	1979	Sarıcakaya Camikebir	Sarıcakaya Camikebir	Yüksekokul Mezunu	Muhtar
190	İrfan Candar	E	1963	Sarıcakaya İğdir	Sarıcakaya İğdir	Ortaokul Mezunu	Çoban
191	Fatma Candar	E	1966	Sarıcakaya İğdir	Sarıcakaya İğdir	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı
192	Nuri Aydemir	E	1945	Kapıkaya	Göynüklü	Ortaokul Mezunu	Cambaz
193	Engin Yıldırım	E	1966	Mihalgazi Bozaniç	Mihalgazi Bozaniç	Ortaokul Mezunu	Emekli Memur

194	Mustafa Suna	E	1960	Mihalgazi Alpagut	Mihalgazi Alpagut	Ortaokul Mezunu	Din Görevlisi, Halk Şairi
195	Esat Tuncer	E	1957	Sarıcakaya Düzköy	Sarıcakaya Düzköy	Ortaokul Mezunu	Muhtar
196	Hafize Islah	K	1960	Sarıcakaya Camikebir	Sarıcakaya Camikebir	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı
197	Fatma Gültekin	K	1935	Sarıcakaya Camikebir	Sarıcakaya Camikebir	İlköğretim Mezunu	Ev Hanımı
198	Ramazan Şengil	E	1949	Odunpazarı Uluçayır	Odunpazarı Uluçayır	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
199	Ali Torun	E	1951	Mahmudiye İsmetpaşa	Mahmudiye İsmetpaşa	Ortaokul Mezunu	Memur
200	Kaan Ünler	E	1991	Mahmudiye Fahriye	Mahmudiye Fahriye	Yüksekokul Mezunu	Memur
201	Bedri Üçkoç	E	1962	Mahmudiye Fahriye	Mahmudiye Fahriye	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
202	Meryem Selen	K	1958	Tepebaşı Çamlıca	Tepebaşı Çamlıca	İlköğretim Mezunu	Ev Hanımı
203	Ahmet Kök	E	1965	Seyitgazi Gemiç	Seyitgazi Gemiç	Ortaokul Mezunu	Çiftçi

3. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL-1: <http://www.Eskisehir.Gov.Tr/Tarihce#:~:Text=Cumhuriyet%20d%C3%B6neminde%20eski%C5%9Fehir&Text=1926%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20eski%C5%9Fehir'in%20sivrihisar,Adedi%206'ya%20%C3%A7%C4%B1km%C4%B1%C5%9F%20oldu.> (Erişim: 06.08.2022)

URL-2: <https://Eskisehir.Ktb.Gov.Tr/Tr-70841/Cografya-Yapisi.Html> (Erişim: 06.08.2022)

URL-3: <https://www.Estuevk.Com/Blog/Eskisehirde-Ogrenci-Olmak/#:~:Text=1993%20senesinde%20b%C3%Bcy%C3%Bck%C5%9Fehir%20stat%C3%Bcs%C3%Bcne%20y%C3%Bckseltile,Sayesinde%20%C3%B6%C4%9Frenci%20kenti%20olarak%20an%C4%B1lmaktad%C4%B1r.0> (Erişim: 06.08.2022)

URL-4: <https://www.facebook.com/groups/1608934672725766/permalink/3130316367254248/> (Erişim: 06.08.2022)

URL-5: <https://www.facebook.com/groups/1608934672725766/permalink/2914362808849606/> (Erişim: 12.04.2023)

URL-6: <https://www.facebook.com/groups/1608934672725766/permalink/3096500773969141/> (Erişim: 12.04.2023)

URL-7: <https://www.facebook.com/ahmet.uludag.908347/videos/1232556583981768/?id&orvanity=1608934672725766> (Erişim: 12.04.2023)

URL-8: <https://www.facebook.com/100027423756564/videos/1246635789111989/?id&orvanity=1608934672725766> (Erişim: 12.04.2023)

URL-9: <https://www.facebook.com/groups/1608934672725766/permalink/2894526180833269/> (Erişim: 12.04.2023)

URL-10: <https://www.facebook.com/groups/1608934672725766/permalink/2858186337800587/> (Erişim: 13.04.2023)

URL-11: <https://www.facebook.com/groups/1608934672725766/permalink/3377726752513207/> (Erişim: 13.04.2023)

URL-12: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1449395995547872>

&set=pb.100014324564615.-2207520000.&type=3 (Erişim: 25.11.2022)

URL-13: <https://www.facebook.com/groups/106409042752615/permalink/919974688062709/> (Erişim: 01.03.2023)

URL-14: <https://www.trendyol.com/dogal/kosnu-kostepek-ocagi-topragi-p-266695592> (Erişim: 01.03.2023)

URL-15: <https://www.hepsiburada.com/tarimsal-ve-hayvansal-urunler-kosnu-kostebek-ocagi-topragi-pm-HBC00001X4DCI> (Erişim: 04.03.2023)

URL-16: <https://www.hepsiburada.com/tarimsal-ve-hayvansal-urunler-kosnu-kostebek-ocagi-topragi-pm-HBC00001X4DCI> (Erişim: 04.03.2023)

URL-17: <https://www.ogm.gov.tr/tr/yararli-bilgiler/haftanin-agaci/karaagac> (Erişim: 19.10.2023)

URL-18: <https://www.ogm.gov.tr/tr/yararli-bilgiler/haftanin-agaci/kayin> (Erişim: 19.10.2023)

URL-19: <https://eskisehir.tarimorman.gov.tr/Menu/34/Genel-Bilgiler#:~:text=%C4%B0l%C3%A7elerinden%20Mihalgazi%20200%20metre%2C%20Sar%C4%B1cakaya,sebze%20yeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi%20i%C3%A7in%20%C3%A7ok%20uygundur.> (Erişim: 19.10.2023)

URL-20: <https://hayvanbilgi.tarim.gov.tr/Home/Hakkinda#:~:text=Elektro nik%20K%C3%BCpe%20Hakk%C4%B1nda-,Elektronik%20K%C3%BCpe,Kay%C4%B1t%20Sisteminde%20kay%C4%B1t%20edilmekte%20idi.> (Erişim: 19.10.2023)

URL-21: <https://www.youtube.com/> (Erişim: 23.10.2023)

URL-22: <https://open.spotify.com/> (Erişim: 23.10.2023)

URL-23: <https://www.hepsiburada.com/> (Erişim: 23.10.2023)

URL-24: <https://www.trendyol.com/> (Erişim: 23.10.2023)

URL-25: <https://odunpazari.bel.tr/hizmetlerimiz/kirsal-hizmetler/guvercinkoy> (Erişim: 03.11.2023)

URL-26: <https://www.tepebasi.bel.tr/Projedetay.asp?hid=115> (Erişim: 03.11.2023)

EKLER

EK 1. SÖZLÜK

Aklama: Yörükkaracaören Mahallesi’nde ağaçların kesilen yerlerinin ilaçlanması eylemine verilen adlandırmadır. Kullanılan ilacın rengi beyaz olduğu için yerli halk tarafından bu tabir tercih edilmektedir (KK-25, KK-70, KK-153).

Fotoğraf 148. Aklama

Çitme: İnönü halkı tarafından hayvanda çıkan siğilleri ifade etmek için kullanılan adlandırmadır (KK-45).

Dölleme: Koç katımı olayının Mihalgazi bölgesinde genel olarak tercih edilen kullanımıdır (KK-46).

Erten Boğası gibi yayılmak: Bu deyim Beylikova yöresinde tembellik eden, bir iş yapmayan kişilere söylenmektedir: “Hara vardı eskiden buralarda. İnsanlar en iyi aygırlarını getirip burada sergilerlerdi, boğalarını getirirlerdi. Süleymaniye köyü vardır burada o köyün boğalarına Erten boğası denirdi. Harada en çok beğenilen hayvanlar da hep Erten boğaları olurdu, ünleri çoktu. Hatta çok oturup duran insanlara ‘Erten boğası gibi yayılıp durma.’ derler bizim buralarda” (KK-92).

Hayvanları yayma: Bu deyimın çalışma içerisinde yapılan görüşmelerde direkt bir cevap olarak verildiği mahalleler Ayvalı, Yörükkaracaören, Muttalip, Dümrek, Sarayören ve Parsibey Mahalleleridir (KK-29). Fakat yapılan saha araştırması sonucunda “Hayvanları yayma” deyimının Eskişehir’in genelinde görülen oldukça yaygın bir kullanım olduğu tespit edilmiştir.

Kafa numarası: Çitlik hayvanlarında uygulanan kulak numaralarının Sarayören Mahallesi'nde tercih edilen kullanımıdır (KK-1, KK-3).

Kulunlamak: Atın yavru lamasında İsmetpaşa ve Fahriye mahalleleri tarafından tercih edilen kullanımıdır (KK-199, KK-200, KK-201).

Kuzu/Oğlak/Buzağı Bırakma: Hayvanların ölü doğum yapması olayına karşı Eskişehir genelinde tercih edilen kullanımıdır (KK-22, KK-23).

Koyun Yedirmek/ Koyun Kaptırmak/ Koyuna Yatmak: Genellikle Kurt tarafından koyunun öldürülmesi durumuna karşılık gelen ifadedir.

“Kurdun teki geçen Mehmet çobanı sıkıştırmış, bizim Mehmet tam üç koyunu yedirmiş” (KK-99, KK-100, KK-101).

Yemiştirmek: Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların, elden verilen yemlerle beslenmesi olayına Doğançayır Mahallesi tarafından tercih edilen kullanımıdır.

“Geçen bizimkileri yemiştirmeden çıkmak zorunda kaldıydık. Ses ettim hemen komşuya bizim bahçeye gir de hayvanlara bir bakıver diye. Çocuklarım gibi oldular, içim gidiyor canları acıyacak diye” (KK-22, KK-23).

Yorka Yatmak: Yörükkaracaören Mahallesi'nde tavuğun civciv çıkacak yumurtanın üzerinde beklemesine karşılık gelen bir kullanımıdır (KK-70).

Cıvık: Yukarısöğüt Mahallesi tarafından Kaz hayvanının tüyüne verilen adlandırmadır (KK-66).

Culuk: “Hindiye culuk deriz burada. Culuk da güderdik. Gulu gulu da deriz. İlkbahar oldu mu martın sonuna gelmeden hindiler yatardı iki üç tane. O kadar ters hayvan ki illa ekin yiyecek. Kafasına sopayla ‘duyduyduy’ derdik her şeye saldırmaması için. Kabarama kabarama Kel Fatma annen güzel sen çirkin deriz (KK-108, KK-109).

Gede: Alt çenesi kısa şekilde doğan koyuna karşılık gelen adlandırmadır (KK-198).

Haşlama: Sarıcaılyas Mahallesi'nde aşılama yoluyla oluşturulan armut ağaçlarına verilen isimdir.

“Bizim buralara eskiden aşılama ile armut koymuşlar ağaçlara. Yerli halkın

ağzında da haşlama diye kaldı, sürdü işte” (KK-110)

Yova: Kayı Mahallesi’nde çok hızlı olan, çobanı dinlemeyen deli koyunlara “Yova Koyun” denilmektedir (KK-149).

Zıgın: İnsana kolay yaklaşmayan, uysal olmayan ve bulunduğu sürüde alfa olma özellikleri gösteren geyikler, Mihalıççık ilçesinde özellikle Çatacık Ormanı civarında yerleşimleri bulunan mahalleler tarafından “Zıgın” olarak adlandırılmaktadır (KK-144).

EK 2. ARAŞTIRMA SAHASI İÇERİSİNDE BULUNAN MAHALLELER

Tez çalışması etik izin ve/veya yasal izinler gerektiren bir araştırma ise (örn., bakanlık ya da kurum izinleri), bu izinler eklerin başında gelmelidir.

1. Parsıbey	31. Dağcı
2. Süleymaniye	32. Topkaya
3. Yalınlı	33. Cumhuriyet
4. Yeniyurt	34. Dokuz Mayıs
5. Yunus Emre	35. Sakarya
6. Adalar	36. Kavuncu
7. Alikan	37. Özler
8. Çiftçi	38. Hürriyet
9. Doğanay	39. İstiklal
10. Eminekin	40. Adahisar
11. Hayriye	41. Camikebir
12. Körhasan	42. Çalçı
13. Orhaniye	43. Güce
14. Ortaköy	44. Kayı
15. Sadıroğlu	45. Korucu
16. Bedil	46. Lütfiye
17. Fatih (Günyüzü)	47. Tatarcık
18. Gümüşkonak	48. Yunus Emre
19. Kayakent	49. Çamlıca
20. Yağrı	50. Yahnıkapan
21. Yazır	51. Yeniköy
22. Mercan	52. Yörükkaracaören
23. Hacılar	53. Muttalıp
24. Hüsrevpaşa	54. Fatih (Sarıcakaya)
25. Kayı	55. Aslanbeyli
26. Akyurt	56. Fatih (Alpu)
27. Doğanca	57. Fevzi Paşa
28. Fahriye	58. Kemal Paşa
29. Kaymazyayla	59. Yunus Emre (Alpu)
30. Orta	60. Doğanoğlu

61. Doğray	95. İdrisyayla
62. Köprübaşı	96. Nasreddin Hoca
63. Ayvalı	97. Kaymaz
64. Bardakçı	98. Kınık
65. Cevizli	99. Aşağıığdeğacı
66. Çukurca	100. Oklubalı
67. Sümer	101. Emek
68. Doğançayır	102. Çatören
69. Gümüşbel	103. Uzunburun
70. Kırka	104. Karaalan
71. Musaözü	105. Kadıkuyusu
72. Sarayören	106. Yalımkaya
73. Şükranlı	107. Saray
74. Mesudiye	108. Aşağıçağlan
75. Yukarısöğüt	109. Yörük kırka
76. Yunus	110. Uluçayır
77. Babadat	111. İkiçeşme
78. Gerenli	112. Sarıcaılyas
79. Dümrek	113. Üçsaray
80. Sütlice	114. Beşsaray
81. İbikseydi	115. Akin
82. Hızırbey	116. İhlamurkent
83. Sarıkavak	117. Vişnelik
84. Yaverören	118. Akarbaşı
85. Hankaraağaç	119. Osmangazi
86. Yazılı	120. Ertuğrulgazi
87. Kümbetakpınar	121. 75. Yıl
88. Güllüce	122. Beyaz Altın
89. Yenice	123. Büyükdere
90. Koyunlar	124. Dağküplü
91. Çankaya	125. Fevzi Çakmak
92. Çürüttüm	126. Mamuca
93. Gemiç	127. Mamure
94. Fethiye	128. Karacaşehir

129. Orhangazi	143. Aşağı Söğütönü
130. Sakarı Ilıca	144. Yukarı Söğütönü
131. Sazova	145. Keskin
132. Sultandere	146. Gündoğdu
133. Yıldıztepe	147. Batıkent
134. Şirintepe	148. Bahçelievler
135. Kırmızıtoprak	149. Yenibağlar
136. Uludere	150. Ağaçhisarlı
137. Vadişehir	151. Kumlubel
138. Yenikent	152. Tunalı
139. Yeşiltepe	153. Oynaş
140. Esentepe	154. Zincirlikuyu
141. Sakintepe	155. Uluönder
142. Kozkayı	

EK 3. DERLEME SORULARI

1. BİTKİ

a. Halk Botaniği:

1. Bölgenizde yetişen ağaçların çeşitleri nelerdir?
2. Bölgenizde yetişen otların çeşitleri nelerdir?
3. Bölgenizde yetişen çiçeklerin çeşitleri nelerdir?
4. Bölgenizde yetişen meyve ve sebzelerin çeşitleri nelerdir?
5. Evlerde yetiştirilen süs bitkilerinin, çiçeklerin çeşitleri nelerdir?
6. Halk kendiliğinden yetişen ağaç türünden bitkilere ne gibi adlar vermektedir?
7. Çeşitli çiçek ve ot türlerinin taşıdığı anlamlar hakkında bilginiz var mı?
8. Ormanların ve bitki örtüsünün korunması konusunda halkın düşünceleri nelerdir?
Bu yolda yapılan uygulamaları açıklayınız.

b. İnanışlar:

1. Bitkilerin yaratılışına dair inanışlar nelerdir?
2. Kuran-ı Kerim’de geçmekte olan bitki türleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
İnanıldığınız dinin kaideleri arasında bitkilere dair inanışlar bulunuyor mu?
Açıklayınız.
3. Bitkilerle ilgili esatir ve efsaneler hakkında bilginiz var mı?
4. Bölge halkı tarafından uğurlu ya da uğursuz kabul edilen bitkiler bulunuyor mu?
5. Rüya da hangi bitkileri görmek uğurlu sayılır?
6. Keyif verici bitkiler hakkındaki inanışlar nelerdir (Tütünün şeytanın pisliğinden olduğu vb.)
7. Bitkinin sihir ve büyüde kullanımı hakkında bilginiz var mı? (Asma suyu, üzerlik otu vb.)
8. Bereket konusunda bitkilerle ilgili inanışlar veya uygulamalar nelerdir? (Mahsulün bereketlenmesi için toprağa yumurta gömmesi vb.)
9. Buğdayla ilgili inanışlar nelerdir? (Bölgeye göre çeşitlendirilebilir)

c. Halk Meteorolojisi:

1. Bitkilerin durumlarına bakarak hava tahmini yapılır mı? Açıklayınız.
2. Baharın müjdecisi olarak atfedilen bitkiler bulunuyor mu?

d. Halk Edebiyatı:

1. Bitki ile alakalı bilmece, fıkra vb. halk edebiyatı unsurlarından örnekler verebilir misiniz?
2. Bitkilerle alakalı benzetmeler kullanır mısınız? Kullanılıyorsa ne anlamı içermektedir?

e. Tarımda Halk Uygulamaları:

1. Yörede tarım yapılıyor mu? Yapılıyorsa hangi ürünler yetiştirilmektedir?
2. Tarla nasıl ekilmekte, ürünler nasıl dikilmektedir?
3. Ekim ve dikim gelenekleri nelerdir?
4. Mevsim geçişlerinde toprağın ve ürünlerin korunması için yapılan uygulamalar, alınan önlemler bulunuyor mu?

5. Sebzeler ve meyveler kışa nasıl saklanmaktadır?
6. Ürünlerin yetiştirilmesi sırasında ne gibi işlemler yapılmaktadır (çapalama, sulama, dikme vb.)?
7. Ürünlerin olgunlaştığı nasıl anlaşılmaktadır?
8. Tarımda daha iyi verim almak için başvuru olan yollar nelerdir? Abdesthanelere arpa konulması vb. uygulamalar görülmekte mi?
9. Tahıllar, sebze ve meyveler hastalıklardan nasıl korunmaktadır?
10. Bağbozumu, bostan bozumu nasıl yapılır? Bunlarla ilgili gelenekler nelerdir?

2. HAYVAN

a. Halk Zoolojisi:

1. Yörede hangi hayvan türleri görülmektedir?
2. Yöredeki yabani hayvanlara, kuşlara, böceklerle ne gibi adlar verilmektedir?
3. Böceklerin, kuşların vb. tabiatı ne gibi görevleri olduğuna inanılmaktadır?
4. Hayvan davranışlarının karşılık geldiği anlamlar hakkındaki bilgilerinizi aktarınız” (Ezan okunduğu esnada köpeklerin uluması vb.)

b. İnanışlar:

1. Hayvanların yaratılışına dair inanışlar nelerdir?
2. Kuran-ı Kerim’de geçmekte olan hayvan türleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? İnanışlarınız dinin kaideleri arasında hayvanlara dair inanışlar bulunuyor mu? Açıklayınız.
3. Hayvanlarla ilgili esatir ve efsaneler hakkında bilginiz var mı?
4. Örümcekle ilgili inanışlar nelerdir?
5. Horozun ötüşüyle ilgili inanışlar nelerdir?
6. Yumurta kabuğuyla ilgili inanışlar nelerdir?
7. Bölge halkı tarafından uğurlu ya da uğursuz kabul edilen hayvanlar bulunuyor mu?
8. Rüyada hangi hayvanları görmek uğurlu sayılır?
9. Rüyada attan düştüğünü görmek ne anlama gelmektedir?
10. Bereket konusunda hayvanlarla ilgili inanışlar veya uygulamalar nelerdir?
11. Hangi durumlarda kurban kesilir? Kurban edilen hayvanın seçiminde etkili olan faktörler nelerdir? (Türün belirlenmesinde etken bir inanış var mı)
12. Hayvanların öldürülmeleri veya öldürülmemeleri konusundaki halk inanışları nelerdir?
13. Ölümün habercisi olan hayvan davranışları var mıdır?
14. Hayvanın sihir ve büyüde kullanımı hakkında bilginiz var mı? (Hayvan muskaları, yılan eti vb.)

c. Halk Meteorolojisi:

1. Bitkilerin durumlarına bakarak hava tahmini yapılır mı? Açıklayınız.
2. Baharın müjdecisi olarak atfedilen bitkiler bulunuyor mu?

d. Halk Edebiyatı:

1. Hayvan ile alakalı bilmece, fıkra vb. halk edebiyatı unsurlarından örnekler?
2. Hayvanlarla alakalı benzetmeler kullanır mısınız? Kullanılıyorsa ne anlamı içermektedir?

3. Ahır, kuzuluk, tarla vb. mekânlar etrafında teşekkül eden deyim ve adetler nelerdir?
4. Hayvan otlatmayla ilgili özel ezgiler bulunuyor mu?
5. Hayvanlar otlatılırken hangi çalgılar çalınmakta, hangi türküler söylenmektedir?
6. Hayvanları kovmak veya çağırmak için söylenen sözler?

e. Hayvan Yetiştiriciliğinde Halk Uygulamaları:

1. Yörede hangi hayvan türleri yetiştirilmektedir? Bu hayvan türleri yörede nasıl isimlendirilmektedir?
2. Hayvan yavrularına verilen isimler nelerdir?
3. Hayvan sahiplerinin hayvanlarına isim vermesi yaygın mıdır? verilen-verilmeyen belirli isimler bulunuyor mu?
4. Hayvanlara hangi işaretler konulmaktadır? Anlamları nelerdir?
5. Çobanlıkla ilgili gelenekler nelerdir?
6. Hayvanların beslenmeleri, bakımları konusunda hangi gelenekler uygulanmaktadır?
7. Evcil hayvanlar nasıl çoğaltılmaktadır?
8. Hayvanın ilk sütü ile ilgili uygulamalar hakkında bilgi verebilir misiniz?
9. Hayvanın etinin yenmediği durumlar hakkında bilgi verebilir misiniz? Hangi hayvanın eti yenmez?
10. Kaybolan hayvanları bulmak için yapılan bir uygulama bulunuyor mu?
11. Hayvanların iğdiş edilmesi, nallanması, kırılması, yıkanması gibi işlemler, hangi amaçla nasıl yapılmaktadır?
12. Çobanların hayvan hastalıkları hakkındaki bilgisi nedir? Hastalanan hayvanlara ilk müdahale olarak neler yapıyorlar?

f. Halk veterinerliği:

1. Halk arasında hayvan hastalıklarını tedavi eden kişilere hangi adlar verilmektedir? Bu kişilerin özellikleri nelerdir?
2. Hayvan hastalıklarının sebepleri hakkındaki inanışlar nelerdir?
3. Hayvan hastalıklarını nasıl teşhis etmektedirler? Hangi belirtiler, hangi hastalığın işareti kabul edilmektedir? Teşhis sırasında kullandıkları aletler nelerdir?
4. Hayvan hastalıklarının tedavisinde kullanılan halk ilaçlarının tarifleri nelerdir? Bu ilaçlardan her biri hangi hayvan hastalıklarını tedavisinde kullanılmaktadır?
5. Dini yollardan hayvan hastalıkları nasıl tedavi edilmektedir?
6. Hayvanlardaki kırık ve çıkıklar nasıl tedavi edilmektedir?
7. Hayvanlardaki yaralar nasıl tedavi edilmektedir?
8. Hangi hastalıklarda hayvanın tedavisinden ümit kesilerek öldürülmektedir? Ölü hayvanların etleri, cesetleri ne yapılmaktadır?
9. Hasta hayvanların beslenmesi nasıl yapılmaktadır?
10. Halk ne zaman veterinerine gitmek ihtiyacını duymaktadır? veterinerin tedavisi sırasında kendi tedavi usullerini uygulamaya devam etmekte midir?
11. Hayvan hastalıklarını tedavi edenler, nallama, kırma işlerini de yapıyorlar mı?

3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

1. Çocuk sahibi olmak istemeyenler ne gibi uygulamalara başvurmaktadır?

2. Çocuğu olmasını istediğı hâlde çocuk sahibi olamayanlar ne gibi uygulamalara başvurmaktadır?
3. Çocuğun cinsiyetini tayin için neler yapılmaktadır?
4. Sık sık çocuğu düşen kadınlar ne gibi uygulamalara başvurmaktadır?
5. Erkek çocuk sahibi olmak isteyenler ne gibi uygulamalar yapmaktadır?
6. Doğacak çocuğun çirkin, sakat olmaması için ne gibi uygulamalar yapılmaktadır?
7. Çocukları yaşamayan aileler çocuklarının yaşaması için hangi uygulamalara başvurur?
8. Gebe kadınlara neler yedirilip içirilmektedir?
9. Lohusa kadınlara neler yedirilip içirilmektedir?
10. Lohusanın sütünün bol olması için ne yapılır?
11. Doğan çocuklar için kurban kesilir mi?
12. Doğum sonrasında bebek adına ağaç dikme veya kavaklık yetiştirme geleneğı var mı?
13. Al basmasına karşı lohusa ve çocuk için ne gibi tedbirler alınır?
14. Evlenememiş kız ve erkeklerin kismetlerini açmak için ne gibi uygulamalara başvurulur?
15. Gençler evlenme isteğini nasıl belli ederler?
16. Kurban Bayramı'nda oğlan tarafı nişanlı kız evine kurban gönderir mi?
17. Ölümü uzaklaştırmak için halkın aldığı tedbirler, uyguladığı pratikler nelerdir?
18. Bir hastanın öleceğine kanaat getirilirse ne yapılır?
19. Ölüm olayının hemen arkasından yapılan işler nelerdir?
20. Ölünün gözlerinin açık olması hakkındaki inanmalar nelerdir?
21. Ölünün yıkama suyundan artanı ne yapılır?
22. Gömülme işlemi sırasında ne gibi işlemler yapılır?
23. Ölünün ruhu hakkındaki inançlar nelerdir?
24. Mezarın herhangi bir yerine ağaç veya çiçek dikilir mi? Dikilirse sebebi nedir?
25. Ölü yemeğinde neler bulunmaktadır?
26. Özel günlerde (Nevruz, Hıdırellez, kandil, düğün vb..) neler yenilip içilmektedir?